GHEORGHI

GOSPODINO

Refugiul timpului

Ro

NOMINALIZA

INTERNATIO

BOOKER P

2

Traducere de
Mariana Mangiulea Jatop

GHEORGHI GOSPODINOV

Refugiul timpului

Traducere din limba bulgară şi note de

Mariana Mangiulea Jatop

COLECŢIE COORDONATĂ DE

BOGDAN-ALEXANDRU STĂNESCU

Editura Pandora
2023

Autor: Gheorghi Gospodinov
Titlul original: *Vremeubezhishte*
Copyright © 2020
All rights reserved
Copyright © Hristo Gochev, artist, 2020
Copyright © Nedko Solakov, drawings, 2020
Copyright © Pandora M, 2023
pentru traducerea în limba română
O.P. 16, Ghişeul 1, C.P. 0490, Bucureşti
Tel.: +4 021 300 60 90; Fax: +4 0372 25 20 20

www.pandoram.ro

ISBN (print): 978-606-978-641-3
ISBN (EPUB): 978-606-978-660-4

Pandora M face parte din Grupul Editorial TREI

EDITORI:
Magdalena Mărculescu
Silviu Dragomir
FONDATOR:
Ion Mărculescu, 1994
DIRECTOR EDITORIAL:
Bogdan-Alexandru Stănescu
DESIGN:
Andrei Gamarț
DIRECTOR PRODUCȚIE:
Cristian Claudiu Coban
DTP:
Mihaela Gavriloiu
CORECTURĂ:
Sabina Lungu

Conținutul acestei lucrări electronice este protejat prin copyright (drepturi de autor), iar cartea este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sub orice formă sau prin orice mijloc, fără

consimțământul editorului, sunt interzise. Dreptul de folosință al lucrării nu este transferabil.
Drepturile de autor pentru versiunea electronică în formatele existente ale acestei lucrări aparțin persoanei juridice Pandora Publishing SRL.

Părinților mei, care şi acum curăță de buruieni nemuritoarele câmpuri de căpşuni ale copilăriei.

Toți oamenii reali din acest roman sunt inventați, doar cei inventați sunt reali.

„Nu a inventat nimeni, deocamdată, o mască de gaze şi un adăpost antiaerian împotriva timpului."
— Gaustin, *Refugiul timpului*, 1939

„Dar care e organul cu care percepem timpul? Îl poți numi?"
— Thomas Mann, *Muntele vrăjit*[1]

„Omul e singura maşină a timpului de care dispunem."
— Gaustin, *Împotriva utopiilor*, 2001

„Unde să trăim, dacă nu-n zile?"
— Philip Larkin, *Zilele*

„Oh, yesterday came suddenly..."
— Lennon/McCartney

„...dacă strada ar fi fost timpul, iar el... la celălalt capăt al acesteia."
— T.S. Eliot, „Bostonianul de seară"[2]

---

[1] Traducere de Petru Manoliu, RAO, Bucureşti, 1999, p. 76.

[2] În *Opere poetice, 1909 – 1962*, ediție bilingvă, traducere de Şerban Foarță şi Adriana-Carmen Racoviță, Humanitas, Bucureşti, 2011, p. 91.

„Acest al nostru veşnic ieri, ieri, ieri...”
— Gaustin / Shakespeare

„Romanul vine de urgență cu luminile şi sirena pornite.”
— Gaustin, *Emergency Novel. Brief Theory and Practice*

„....şi Dumnezeu va chema înapoi timpul...”
— Ecleziastul (3:15)

„Trecutul se deosebeşte de prezent prin ceva substanțial – nu curge niciodată într-o singură direcție.”
— Gaustin, *Fizica tristeții*, 1905

„Într-o zi, pe când era mică, a desenat un animal care nu semăna cu ceva cunoscut.
Ce animal e ăsta? am întrebat.
Uneori e un rechin, alteori, un leu, iar uneori, un nor, mi-a răspuns ea.
Hmm, şi acum ce e?
Acum e o ascunzătoare.”
— G.G., *Începuturi şi sfârşituri*

I

O clinică a trecutului

Aşa se face că tema este memoria. Tempoul: andante spre andante moderato, sostenuto (reţinut). Poate că la început s-ar potrivi o sarabandă, cu solemnitatea ei stăpânită şi cu a doua măsură prelungită. Mai degrabă Händel decât Bach. Repetiţie strictă şi, în acelaşi timp, înaintare. Ceva reţinut şi ceremonios pentru început. Apoi totul poate – şi trebuie – să se dezintegreze.

1

La un moment dat, oamenii şi-au propus să calculeze când a început timpul, când exact a fost creat Pământul. La mijlocul secolului al XVII-lea, un episcop irlandez pe nume Asher a socotit nu doar anul, ci şi data acestui început: 22 octombrie, anul 4004 înainte de Hristos. S-a nimerit într-o zi de sâmbătă (bineînţeles). Unii susţin că Asher a dat şi ora exactă – 6 seara. Sâmbăta după-amiază târziu, nu am niciun dubiu. În ce alt moment al săptămânii un creator plictisit ar porni să construiască o lume şi să caute companie. Se zice că Asher şi-a consacrat întreaga viaţă acestei întreprinderi, că lucrarea lui avea vreo 2 000 de pagini scrise în latină, mă îndoiesc că au fost prea mulţi cei care s-o fi citit-o integral. Dar ar fi devenit foarte populară, de fapt, nu atât conţinutul cărţii, cât descoperirea în sine. Pe insulă bibliile ieşeau de sub tipar cu

data şi cronologia stabilite de Asher. Această teorie despre tinerețea Pământului (după mine, despre tinerețea timpului) a pus stăpânire pe lumea creştină. Trebuie să subliniem că şi unii savanți, precum Kepler şi sir Isaac Newton, indică anumiți ani pentru lucrarea lui Dumnezeu, care se apropie mai mult sau mai puțin de perioada calculată de Asher. Cu toate acestea, pentru mine ceea ce e surprinzător nu este atât anul, şi el destul de recent, cât ziua concretă.

22 octombrie, anul 4004 înainte de Hristos, pe la ora 6 în pragul serii.

În decembrie 1910, în jurul acestei date, caracterul omenesc s-a schimbat. Aşa scrie Virginia Woolf. Şi ne putem imagina acel decembrie al anului 1910, care nu părea a fi diferit de celelalte, un decembrie obişnuit, cenuşiu, rece, mirosind a zăpadă proaspătă. Cu toate acestea, ceva s-a declanşat atunci, ceva pe care foarte puțini l-au simțit.

Pe 1 septembrie 1939, dimineața devreme, a venit sfârşitul timpului omenesc.

2

Ani buni mai târziu, când multe dintre amintirile sale urmau să-şi ia zborul ca un stol de porumbei speriați, el tot reuşea să îşi aducă înapoi acea dimineață când hoinărea pe străzile Vienei, iar un vagabond cu mustață ca a lui Márquez vindea ziare pe trotuar sub un soare timpuriu de martie. Deodată o rafală de vânt luă pe sus mai multe ziare. A încercat să dea o mână de ajutor, a prins din urmă vreo trei şi s-a întors cu ele. Puteți să păstrați unul, a zis Márquez.

Gaustin, aşa o să-i spunem, deşi el însuşi folosea acest nume ca pe o pălărie ce te face invizibil, luă ziarul şi plăti cu o bancnotă destul de mare. Vagabondul, plimbând-o între degete, bâigui: Păi... nu am să vă dau rest. Vorbele lui au sunat aşa de absurd în dimineața vieneză, că amândoi au izbucnit în râs.

Față de vagabonzi Gaustin simțea iubire şi frică, acestea sunt cuvintele şi exact în această combinație. Îi iubea şi se temea de ei aşa cum iubeşti şi te temi de ceea ce ai fost deja sau de ceea ce te aştepți să devii într-o zi. Ştia că, mai devreme sau mai târziu, va intra în rândurile armatei lor, ca să folosim un clişeu. Să ne închipuim o clipă şirurile lungi de vagabonzi mărşăluind pe străzile Kertner sau Graben. Da, prin legături de sânge, el era unul dintre ei, chiar dacă unul mai deosebit. Un vagabond în timp, ca să ne exprimăm aşa. Datorită împrejurărilor, s-a văzut cu o sumă de bani destul de consistentă cât să îndepărteze transformarea ghinionului metafizic în suferință fizică.

În acea perioadă folosea una dintre cele câteva profesii ale sale – cea de psihiatru gerontolog. Îl bănuiam că sustrage pe ascuns poveştile pacienților săi ca să se adăpostească în ele, să poposească pentru puțin timp în locul şi în trecutul cuiva. Altfel, în capul lui era aşa o îngrămădeală de vremuri, glasuri şi locuri, încât ar fi trebuit să se dea imediat pe mâna colegilor săi psihiatri, fie să facă în aşa fel încât ei înşişi să-l ia pe sus.

Gaustin luă ziarul în mână, făcu câțiva paşi şi se aşeză pe o bancă. Purta o pălărie Borsalino şi un trenci închis la culoare, sub care se vedea un tricou polo cu gulerul ridicat, pantofii de piele nu erau noi şi avea o geantă, tot de piele, de un roşu fanat. Aducea cu cineva care tocmai coborâse din tren dintr-un alt deceniu, putea trece şi drept un anarhist discret, un hippy îmbătrânit sau un predicator dintr-un ordin mai puțin cunoscut.

Deci se aşeză pe bancă şi citi numele ziarului – *Augustin*, publicație a celor fără domiciliu. O parte din articole erau scrise de aceştia, o altă parte, de jurnalişti profesionişti. Acolo, undeva, pe penultima pagină, jos în colțul din stânga, locul dintr-un ziar căruia i se acordă cea mai mică atenție – acest lucru e bine ştiut de toți ziariştii – se afla notița. Privirea îi căzu asupra ei. Pe față îi apăru un zâmbet abia conturat, în

care se citea mai degrabă amărăciune decât bucurie. Era nevoit să dispară din nou.

3

Mai demult, când domnul Alzheimer era pomenit doar în bancuri de genul *Ce diagnostic ți-au pus? Păi, era un nume de bărbat, dar l-am uitat*, într-un ziar de mai mică circulație a apărut un anunț succint, o ştire din acelea pe care cinci oameni le citesc şi patru dintre ei, după o secundă, le-au şi uitat.

Iată această însemnare repovestită pe scurt.

Un anume medic, dr. G. (menționat doar cu inițiala), dintr-o clinică de geriatrie vieneză aflată în Wienerwald, amator de Beatles, şi-ar fi amenajat cabinetul în stilul anilor ’60. A găsit un gramofon de bachelită, a atârnat pe pereți afişe cu trupa favorită, faimosul *Sgt. Pepper*... a cumpărat de la talcioc un dulap vechi, pe rafturile căruia a pus tot felul de mărunțişuri, tot din anii ’60 – săpunuri, pachete de țigări, o serie de broscuțe Volkswagen miniaturale, machete de Cadillac şi Ford Mustang de culoare roz, postere cu filme şi actori. În ziar scria că pe biroul doctorului se aflau grămezi de reviste vechi, că purta tricou polo sub halatul alb. Nu era nicio fotografie, bineînțeles, tot materialul avea vreo treizeci de rânduri, îngrămădite în colțul stâng din josul paginii. Noutatea consta în aceea că medicul observase cum pacienții cu deficiențe de memorie rămâneau tot mai mult timp în cabinetul său, deveneau mai vorbăreți, cu alte cuvinte, se simțeau confortabil. De asemenea, s-ar fi diminuat considerabil încercările de fugă din clinică, o clinică cu renume, de altfel.

Informația nu purta semnătura vreunui jurnalist, ci venea din partea redacției.

Aceasta era ideea mea, am ținut-o în mine ani buni, dar iată că cineva mi-o luase înainte. (Trebuie să recunosc că ideea mea se referea la un roman, nu la o clinică, dar e totuna.)

În orice caz, cumpăram mereu acest ziar, pe de o parte, pentru că simțeam o afecțiune deosebită pentru aceia care scriau în el – e o poveste lungă dintr-un alt roman –, dar şi pentru că mă încerca un sentiment intens (o superstiție personală) că tocmai în acest mod, într-o bucățică de ziar, ceea ce trebuie să ți se spună va veni blând spre tine sau îți va sări în ochi. Această senzație nu m-a înşelat niciodată.

Scria acolo că această clinică se află în Pădurea vieneză şi nimic mai mult. Am verificat centrele de geriatrie din zonă, erau cel puțin trei. Acela care îmi trebuia se dovedi, aşa cum se întâmplă de obicei, a fi ultimul. M-am prezentat drept jurnalist şi, de fapt, minciuna nu era atât de mare, aveam la mine o legitimație de la un ziar, la care colaboram uneori şi cu care puteam intra gratis la muzee. Altfel, mă prezentam ca fiind scriitor, o profesie mult mai inofensivă, dar pentru care nu ai cum să te legitimezi.

Oricum, în cele din urmă, nu fără dificultate, am reuşit să ajung la directoarea clinicii. De cum a înțeles ce mă interesează, brusc a devenit necooperantă. Persoana pe care o căutați nu mai e de ieri aici. De ce? Plecarea s-a produs de comun acord, răspunse ea, în alunecoasa limbă funcționărească. A fost concediat? am întrebat cu mirare sinceră. V-am spus deja, de comun acord. Dar de ce vreți să ştiți? Am citit într-un ziar acum o săptămână un articol interesant... Chiar în timp ce pronunțam cuvintele, am simțit că fac o eroare. Acel material despre încercările de fugă din clinică? Am şi depus o plângere prin care acuzăm publicația pentru declarații defăimătoare. Am înțeles că nu are rost să mai rămân, am înțeles şi motivul plecării de comun acord. Şi cum se numea medicul? am întrebat înainte să ies pe uşă, dar directoarea vorbea deja la telefon.

Nu am părăsit imediat clinica, am descoperit aripa de clădire cu cabinetele şi am văzut cum un muncitor tocmai dădea jos plăcuța de pe a treia uşă din dreapta. Bineînțeles, acela era numele, aşa cum am bănuit de la bun început.

4

Să îi iei urma lui Gaustin, care trece dintr-un deceniu în altul aşa cum noi la aeroport ne mutăm dintr-un avion în altul, este o adevărată şansă ce se iveşte o dată la o sută de ani. Gaustin, cel pe care întâi l-am creat, iar apoi l-am întâlnit în carne şi oase. Sau a fost invers, nu-mi mai amintesc bine. Prietenul nevăzut, mai vizibil şi real decât mine însumi. Gaustin al tinereţii mele. Gaustin al năzuinţei mele de a fi altul, altundeva, de a locui în alt timp şi alte încăperi. Aveam o obsesie comună a trecutului. Diferenţa dintre noi era mică, dar substanţială. Peste tot eu rămâneam un străin, iar el se simţea la fel de bine în toate timpurile. Când băteam la uşile unor ani diferiţi, el era deja acolo, îmi deschidea, mă lăsa să intru şi dispărea.

Când l-am chemat pe Gaustin pentru prima dată s-a întâmplat ca să semneze trei rânduri, care îmi veniseră uite-aşa, de undeva, parcă dintr-un alt timp. M-am chinuit luni de zile fără să mai pot adăuga ceva la ele.

Din femeie e creat trubadurul
pot spune din nou
ea a creat Creatorul...

Într-o noapte i-am visat numele, scris pe o copertă din piele – *Gaustin din Arles*, *sec. XIII*. Mi-amintesc, încă în vis mi-am spus, ăsta e. Apoi apăru însuşi Gaustin, adică unul care semăna cu el şi pe care l-am botezat aşa pentru mine.

Era chiar la sfârşitul anilor ’80. Trebuie să fi păstrat pe undeva această povestire.

5

Gaustin. Să facem cunoştinţă

Iată cum prefer să vi-l prezint. L-am văzut pentru prima oară la unul din seminarele de literatură organizate pe litoral

la începutul lui septembrie. Ne adunaserăm pe înserate la unul din restaurantele de la malul mării, toți scriam, dar nu aveam încă o carte publicată, eram necăsătoriți şi tineri, între 20 şi 25 de ani. Chelnerul abia reuşea să-şi noteze rachiurile şi aperitivele. Când am tăcut cu toții, se auzi pentru prima dată glasul tânărului dintr-un capăt al mesei lungi, care, evident, nu apucase să comande nimic.

O frişcă, vă rog!

Avea siguranța cuiva care comandă rață cu portocale sau curaçao albastru. În liniştea prelungită ce se aşternuse, se auzea doar cum briza mării rostogoleşte o sticlă goală de plastic.

Poftim? bâigui chelnerul.

O frişcă, vă rog, repetă el cu aceeaşi demnitate reținută.

O clipă şi noi am rămas surprinşi, dar repede discuțiile de la masă au readus larma dinainte. La puțin timp după, farfuriile şi paharele au năpădit fața de masă. Ultimul lucru adus de chelner a fost o farfurioară de porțelan cu un fir auriu pe margine. Pe mijlocul farfurioarei, plină de rafinament (aşa mi s-a părut), se afla frişca comandată, din care el lua atât de încet şi câte puțin, încât i-a ajuns pentru întreaga seară.

Aceasta a fost prima noastră întâlnire.

Încă de a doua zi am încercat să mă apropii de el, iar în cele câteva zile rămase am dat destul de puțin pe la seminar. Cum niciunul dintre noi nu era prea vorbăreț, ne-am petrecut excelent timpul în plimbări şi înot, într-o tăcere împărtăşită. Totuşi am reuşit să aflu că locuieşte singur, că tatăl lui murise demult, iar mama, cu o lună în urmă, plecase ilegal din țară spre America pentru a treia oară – el spera tare mult ca de data aceasta să fie cu succes.

Am mai aflat că uneori scrie povestiri de sfârşit de secol XIX, chiar aşa s-a exprimat, iar eu abia mi-am reținut curiozitatea, dând impresia că acest lucru e ceva absolut firesc. Trecutul îl preocupa în chip deosebit. Îmi zicea că are obiceiul să intre în case vechi, părăsite şi goale, şi să caute tot felul de vechituri

printre dărâmături, în mansarde, prin lăzi şi cutii. Uneori reuşea să vândă câte ceva fie la anticariat, fie unor cunoscuţi şi aşa se întreţinea. După modesta comandă din acea seară, mi-am dat seama că acest business nu era prea profitabil. De aceea, când aduse vorba că are la el trei pachete de ţigări Thomassian din anul 1937, curăţate de praf, de calitate extra, eu, ca un fumător inveterat ce eram, m-am oferit imediat să le cumpăr pe toate trei. Adevărat? zise el. Întotdeauna mi-am dorit să gust o ţigară Thomassian atât de veche, i-am răspuns, iar el a şi zbughit-o spre bungaloul pe care îl ocupa. M-a privit cu o reală plăcere cum îmi aprind ţigara relaxat folosind un chibrit original din 1928 (primit cadou tot de la el) şi m-a întrebat cum e spiritul lui '37. Iute, i-am răspuns. Ţigările erau foarte tari, fără filtru şi scoteau un fum gros. Cu siguranţă e de la bombardamentele din Guernica din acelaşi an, zise încet Gaustin. Poate şi din cauza dirijabilului Hindenburg, cel mai mare zeppelin din lume, care a explodat pe 6 mai, parcă, la 100 de metri altitudine, înainte să se prăbuşească cu cei 97 de oameni la bord. Plângeau în direct toţi radioreporterii. Aceste lucruri, sigur, se depun pe frunzele de tutun...

Era cât pe ce să mă înec. Am stins ţigara fără să spun nimic. Vorbea ca un martor ocular care, după multe eforturi, reuşise să depăşească cele întâmplate.

Am decis să schimb radical subiectul şi pentru prima oară în acea zi l-am întrebat cum îl cheamă. Spune-mi Gaustin, zise el zâmbind. Bucuros de cunoştinţă, Ishmael, i-am răspuns, ca să prelungesc gluma. Dar, de parcă nu m-ar fi auzit, continuă spunând că l-a impresionat acea poezie cu epigraful lui Gaustin. Mi-a făcut plăcere, recunosc. Şi, în afară de asta, continuă el pe un ton serios, reuneşte ambele mele nume: Augustin-Garibaldi. Se pare că ai mei nu au reuşit să se pună de acord. Tata ţinea mult să mă cheme Garibaldi, pe care îl admira necondiţionat. Mama, o femeie tăcută şi inteligentă, care frecventase trei semestre filosofia la Universitate, era în admiraţia Sfântului Augustin şi a insistat să mi se adauge acest prenume. Ea continuă să îmi spună Augustin, iar tata,

cât a fost în viață, îmi zicea Garibaldi. Uite aşa s-au adunat teologia timpurie şi spiritul revoluționar târziu.

În linii mari, aceasta a fost toată informația concretă pe care am schimbat-o în cele cinci–şase zile dinainte de încheierea seminarului. Îmi amintesc, bineînțeles, şi de câteva răstimpuri de tăcere, extrem de importante, dar pe ele nu am cum să le relatez.

A, da, am mai avut o scurtă conversație în ultima zi. Abia atunci am înțeles că Gaustin locuieşte într-o casă abandonată dintr-un orăşel la poalele Balcanilor. Nu am telefon, a zis, dar pot primi scrisori. Mi se păru infinit de singur şi... anacronic. Acesta a fost cuvântul care mi-a venit atunci în minte. Gaustin nu se potrivea cu nimic în lumea asta sau, mai exact, nu aparținea lumii actuale. Priveam apusul generos şi tăceam. Din tufişurile de alături se ridică un nor de musculițe. Gaustin le însoți cu privirea şi făcu următoarea remarcă: În timp ce pentru noi acesta e încă un apus de soare, pentru musculițele de o zi acest apus e amurgul vieții. Eu am adăugat prosteşte că acesta e un exemplu de metaforă datată. El m-a privit mirat, dar nu a comentat. Abia după câteva minute a zis: Pentru ele nu există metafore.

...În octombrie şi noiembrie 1989 au avut loc o mulțime de evenimente, care sunt deja arhicunoscute şi comentate. Am fost prezent la numeroasele proteste din piață[3], realitatea mă ținea în priză, aşa că nu i-am scris lui Gaustin. Aveam şi alte lucruri pe cap, îmi pregăteam prima carte, între timp mă şi

[3] În noiembrie 1989, s-au desfăşurat demonstrații ale ecologiştilor în Sofia, demonstrații care au degenerat rapid în proteste în favoarea reformelor politice. Comuniştii au reacționat, schimbându-l pe Todor Jivkov cu Petăr Mladenov, dar acest fapt nu le-a acordat decât un scurt răgaz. În februarie 1990, Partidul Comunist a renunțat de bună voie la monopolul asupra puterii, iar în luna iunie a aceluiaşi an au avut loc în Bulgaria primele alegeri libere de după anul 1931.

căsătorisem. Bineînțeles, toate acestea sunt scuze prosteşti. Şi totuşi mă gândeam des la el. Dar nici el nu-mi scria.

Am primit o primă felicitare exact pe 2 ianuarie 1990 – o felicitare de Crăciun cu o Albă-ca-Zăpada în alb şi negru ce aducea cu Judy Garland. Ținea în mână un fel de baghetă magică cu care indica anul 1929, marcat în cifre mari, vizibile. Pe spatele felicitării era trecută adresa şi câteva urări scrise cu cerneală după normele ortografice ale vremii, cu ieruri şi vocale nazale[4]. Textul se termina cu: „Îndrăznesc să mă consider Al tău, Gaustin". M-am aşezat de îndată să-i răspund, mulțumindu-i pentru surpriza plăcută şi adăugând că prețuiam sincer rafinata-i mistificare.

Răspunsul lui a venit în aceeaşi săptămână. Am deschis cu atenție plicul, în interior erau două pagini cu filigran, scrise doar pe o parte, cu acelaşi scris de mână elegant şi cu respectarea strictă a normelor ortografice stabilite de reforma din anii '20, pe timpul ministrului Omarcev. Îmi scria că nu iese nicăieri, dar că se simte foarte bine, că s-a abonat la ziarul *Zorile*, editat de dl Krapcev, care i se pare obiectiv, de asemenea, la revista *Cornul de aur*, ca să urmărească oarecum încotro se îndreaptă literatura[5]. Mă întreba ce părere am despre suspendarea constituției şi dizolvarea parlamentului de către regele iugoslav Alexandru I, despre care în *Zorile* s-a anunțat chiar de a doua zi. Îşi încheia scrisoarea cu un Post Scriptum în care îşi cerea scuze că nu înțelege ce am vrut să zic prin „mistificare rafinată".

Am citit scrisoarea de mai multe ori, am pipăit-o, am mirosit-o cu speranța de a găsi măcar un semn de ironie.

---

[4] Litere specifice alfabetului chirilic vechi, la care s-a renunțat după reforma ortografiei bulgare din 1945.

[5] Revista *Cornul de aur* (*Златорог*, în bulgară) a apărut la Sofia între anii 1920–1943 şi a contribuit simțitor la dezvoltarea literaturii şi la progresul artei bulgare în general.

Degeaba. Dacă era vorba de un joc, Gaustin mă invita să particip fără a stabili regulile. Ei bine, atunci, intru în joc. Cum nu ştiam mai nimic despre blestematul an 1929, am petrecut următoarele trei zile la bibliotecă, răsfoind vechile numere ale ziarului *Zorile*. Am parcurs cu atenţie articolele despre cneazul Alexandru şi, pentru orice eventualitate, am aruncat o privire şi asupra altor evenimente din acea perioadă: „Troţki alungat din U.R.S.S.”, „Germanii recunosc pactul Kellogg-Briand”, „Mussolini semnează acordurile cu Papa”, „Franţa refuză să-i acorde azil politic lui Troţki”, o lună mai târziu „Germania refuză să-i acorde azil politic lui Troţki”. Tot parcurgând publicaţia, am ajuns până la „Crahul de pe Wall Street” în numărul din 24 octombrie. I-am scris lui Gaustin, chiar de la bibliotecă, un răspuns succint şi destul de distant, după cum mi s-a părut, în care îi mărturiseam pe scurt opinia mea (într-un mod suspect, ea coincidea cu cea a editorului, dl Krapcev) despre evenimentele din Iugoslavia şi îl rugam să îmi spună despre tema asupra căreia lucra, sperând ca astfel să înţeleg mai exact ce se întâmplă.

Următoarea lui scrisoare sosi abia după o lună şi jumătate. Îşi cerea scuze că nu se simte bine, bănuieşte că are gripă şi nu e în stare să facă nimic. Printre altele, mă întreba ce cred, oare Franţa îi va oferi azil politic lui Troţki. M-am tot gândit dacă nu ar fi cazul să întrerup toată povestea asta şi să îi trimit o scrisoare care să-l trezească la realitate, dar am decis să mai continui puţin. I-am dat câteva sfaturi referitoare la tratament, pe care de fapt şi el le citise în *Zorile*, că mai bine să stea în casă şi în fiecare seară să facă băi calde, cu multă sare, la picioare. Am adăugat că am mari dubii în ceea ce priveşte acordarea de azil politic lui Troţki de către Franţa, ca şi de către Germania. Când mi-a parvenit următoarea scrisoare, Franţa, într-adevăr, refuzase să îl primească pe Troţki, iar Gaustin mă complimenta pentru „colosalul meu simţ politic”. Această scrisoare era mai lungă decât cele dinainte din două motive. Mai întâi, îşi exprima încântarea pentru apariţia celui

de-al patrulea număr din *Cornul de aur*, în care era noul buchet de versuri ale Bagrianei[6] şi, în al doilea rând, îşi exprima entuziasmul pentru un aparat de radio, marca Telefunken, pe care încerca să-l repare. Şi mă ruga dacă nu i-aş putea trimite o lampă Valvo din depozitul lui Geabarov aflat pe str. Aksakov la nr. 5. Apoi descria pe larg un experiment realizat la Berlin de dr. Reisser cu un aparat cu 12 lămpi, care transmitea pe unde scurte cu o modulare automată a frecvenţei: „La acest aparat se vor putea asculta concerte chiar şi în America, îţi vine să crezi aşa ceva?”.

După această scrisoare, am hotărât să nu îi mai răspund. Nici el nu mi-a mai scris. Nici de Crăciun, nici de următorul Crăciun. Treptat povestea a pălit şi, dacă nu ar fi cele câteva scrisori pe care încă le păstrez, mai mult ca sigur nici chiar eu nu aş fi crezut în ea. Dar a fost să fie altfel. Câţiva ani mai târziu, am primit din nou o scrisoare de la Gaustin. Aveam o presimţire rea şi nu m-am grăbit să deschid plicul. Mă întrebam dacă i-o fi venit mintea la cap după tot acest timp sau dacă lucrurile s-au înrăutăţit. Am deschis plicul abia seara târziu. Erau doar câteva rânduri:

Îmi cer scuze că te deranjez după atâta timp. Dar vezi şi tu ce se întâmplă. Citeşti ziarele, iar cu simţul tău politic ai presimţit demult măcelul, care e pe cale să aibă loc. Germanii concentrează masiv trupe la graniţa polonează. Nu ţi-am zis până acum că mama e evreică (aminteşte-ţi ce s-a întâmplat cu Austria anul trecut şi Noaptea de cristal), pe ăsta nimic nu-l va opri. M-am decis şi am făcut tot ce e necesar ca mâine în zori să iau trenul spre Madrid, apoi spre Lisabona, şi de acolo la New York...

Rămâi cu bine.

---

[6] Elisaveta Bagriana (1893–1991), apreciată poetă bulgară. În scrierile sale a îmbinat într-o formulă neoromantică tradiţia folclorică şi modernismul. A fost laureată a Premiului Dimitrov şi nominalizată pentru Premiul Nobel în 1943, 1944, 1945.

Al tău Gaustin
14 august 1939

Azi e 1 septembrie.

6

Pe 1 septembrie 1939, Winston Hugh Auden se trezeşte dimineaţa la New York şi notează în jurnal:

> *M-am trezit cu durere de cap după o noapte cu vise urâte, în care Ch. mă înşela. Ziarele scriu că Germania a atacat Polonia...*

Iată totul adunat într-un început real – vise urâte, război şi dureri de cap.

Mă aflam la New York Public Library când am dat peste această însemnare din jurnalul lui Auden, care altfel se păstrează la Londra, dar printr-o fericită împrejurare arhiva sa trecuse oceanul pentru o expoziţie temporară.

Doar un jurnal poate reuni aşa istoria personală şi istoria omenirii. Lumea nu mai e aceeaşi – Germania invadează Polonia, începe războiul, mă doare capul, iar acest idiot de Ch. are obrăznicia să mă înşele în vis. Azi în vis, mâine aievea (oare s-a gândit la asta?). Să ne amintim că în *O mie şi una de nopţi* Riar-Şah porneşte măcelul asupra femeilor în clipa în care află că a fost înşelat. Oare Auden a realizat cât de multe lucruri sunt cuprinse în acele două rânduri, cât de exacte, personale şi cinice sunt? Două rânduri pentru cea mai importantă zi a secolului. În aceeaşi zi în care durerea de cap îi dispărea treptat, el avea să aştearnă versurile:

„I sit in one of the dives
On Fifty-Second Street

Uncertain and afraid..."[7]

Şi aici, deja, cârciuma de pe Fifty-Second Street, durerea de cap, infidelitatea şi visul cel urât, invazia Poloniei în acea zi de 1 septembrie, vineri – totul a devenit istorie. Poemul se va intitula exact aşa: 1 septembrie 1939.

Când devine istorie viaţa de zi cu zi?

Şi încă ceva. Versul, atât de des citat, *We must love one another or die*[8] din finalul poeziei, care, după aceea, nu i-a mai plăcut lui Auden şi pe care îl scotea mereu din text nu e oare legat tocmai de această infidelitate visată? Cine ar vrea să îşi amintească astfel de coşmaruri.

Mi-aş fi dorit să ştiu totul despre această zi, o primă zi din toamna lui 1939, să mă aflu în bucătăriile lumii lângă cel care deschide ziarul în timp ce-şi bea cafeaua, să trag cu ochiul la ce citeşte – de la armatele comasate la graniţa germano-polonă la ultimele zile de solduri de vară şi anunţul despre noul bar Cinzano, ce-şi deschide porţile în Downtown Manhattan. E pragul toamnei, cadranele publicitare din ziar, plătite în avans, se învecinează acum cu comunicatele despre ultimele evenimente din Europa.

7

Într-o altă zi de 1 septembrie voi sta pe iarba din Bryant Park, cârciuma de pe Fifty-Second Street nu mai e demult, tocmai ce am sosit din Europa (şi sufletul are diferenţa sa de fus orar) şi voi privi obosit feţele oamenilor din jur. Am cu mine volumaşul lui Auden. După o zi petrecută în bibliotecă stau „nehotărât şi speriat". Am dormit prost, nu am visat o infidelitate sau am visat, dar am uitat-o... Lumea se află în

[7] „Stau într-una din cârciumile / De pe Fifty-Second Street / Nehotărât şi speriat."

[8] „Trebuie să ne iubim unul pe altul sau să murim."

acelaşi grad de nelinişte, şeriful local şi şeriful unei ţări îndepărtate se amenință reciproc. Fac asta pe Twitter, prin câteva micromesaje. A dispărut retorica de altădată, elocvența. O servietă, un buton şi... gata cu ziua de lucru pentru umanitate. O apocalipsă funcționărească.

Da, au dispărut vechile cârciumi, maeştrii de altădată, războiul, care atunci urma să aibă loc, a trecut şi el, au trecut şi alte războaie, doar neliniştea a rămas.

I tell you, I tell you, I tell you we must die.

Undeva în apropiere se auzea cântecul celor de la The Doors şi brusc mi s-a părut că aici are loc un dialog secret, că de fapt Morrison vorbeşte cu Auden. Şi exact acest refren, această replică parcă rezolvă şovăiala din acel vers neiubit chiar de autorul său, *We must love one another or die*. La Morrison nu mai e nicio ezitare, răspunsul e categoric: *I tell you we must die*.

După nişte căutări descopăr că bucata e scrisă de Brecht pe muzica lui Kurt Weil încă din 1925. Acesta din urmă, în anul 1930, interpretează textul într-o manieră sumbră, înspăimântătoare.... Astfel, lucrurile devin şi mai încurcate. Auden a extras şi a răsturnat versul din textul lui Brecht şi, de fapt, conversează cu acesta din urmă. Atât Brecht din 1925, cât şi Morrison din 1969 porniseră în urma morții. *Îți spun, trebuie să murim*. Spre deosebire de ei, Auden pare a mai da o şansă – *să ne iubim sau să murim*. Doar înaintea războaielor, chiar şi în ajunul lor, omul este înclinat să spere. Pe 1 septembrie, probabil, lumea încă mai putea să fie salvată.

Am venit aici cu o treabă urgentă, cum se vine de obicei la New York, fugind de ceva, căutând altceva. Fugeam de continentul trecutului spre un loc ce susținea că nu are trecut, deşi între timp adunase totuşi. Aveam cu mine un carnet galben, căutam un om, voiam să povestesc atât timp cât memoria nu mă părăsea încă.

8

Câțiva ani mai devreme, mă voi afla într-un oraş în care nu a existat anul 1939. Un oraş în care se trăieşte bine şi în care se moare şi mai bine. Un oraş liniştit ca un cimitir. Nu te plictiseşti? mă întreabă cunoscuții la telefon. Plictiseala e emblema acestei localități. Aici s-au plictisit Canetti, Joyce, Dürrenmatt, Frisch, chiar şi Thomas Mann. E oarecum jenant să îți măsori plictiseala ta cu a lor. Nu mă plictisesc, le răspund. Cine sunt eu ca să mă plictisesc? Cu toate că tare aş vrea să gust din luxul plictiselii.

Trecuse ceva timp de când îi pierdusem urma lui Gaustin la Viena.

Aşteptam să îmi dea un semn de undeva, consultam până şi paginile celor mai obscure ziare, dar, era clar, devenise mai precaut. Într-o bună zi primesc o carte poştală fără numele expeditorului sau adresa lui.

Salutări din Zürich, am o idee, dacă iese ceva, o să îți scriu.

Doar el putea fi. Următoarele luni nu mi-a mai scris, dar eu m-am grăbit să accept o invitație pentru o şedere scurtă la Literaturhaus de acolo.

Aşa că am petrecut aici aproape o lună, duminicile colindam străzile pustii, mă bucuram de soarele care întârzia pe deal şi puteai vedea cum la apus, departe în adâncimea peisajului, culmile Alpilor îşi schimbă treptat culorile până într-un violet rece. Înțelegeam de ce toți veneau aici spre sfârşit. Zürich e un oraş bun pentru a îmbătrâni. Şi pentru a muri. Dacă ar exista o geografie europeană a vârstelor, ar putea fi clasificată astfel. Paris, Berlin şi Amsterdam pentru cei tineri, cu atmosfera lor relaxată, cu mirosul de canabis, cu băutul berii şi tăvălitul pe iarba din parcul Mauer, cu piețele de vechituri duminicile, cu frivolitatea sexului... Apoi, pentru vârsta maturității – Viena sau Bruxelles. Tempoul scade în intensitate, comoditatea, tramvaiele, buna funcționare a asigurărilor de sănătate, şcolile

pentru copii, cariera, administrația europeană. În fine, pentru cei care nu vor încă să se maturizeze, există Roma, Barcelona, Madrid... Mâncarea bună, după-amiezile calde vor compensa traficul, zgomotul, un oarecare haos. Tot aici, pentru tinerețea târzie, aș adăuga și New Yorkul, da, îl pun la orașe europene, mutat peste ocean datorită împrejurărilor.

Zürich este un oraș pentru a îmbătrâni. Aici lumea zăbovește, râul vieții s-a cuibărit într-un lac molcom și liniștit la suprafață, luxul plictiselii și soarele pe deal pentru oasele bătrâne. Timpul în toată relativitatea sa. Nu e deloc întâmplător că două mari creații ale secolului XX, legate anume de timp, s-au întâmplat aici, în Elveția – teoria relativității a lui Einstein și *Muntele vrăjit* al lui Thomas Mann.

Nu venisem să îmi sfârșesc zilele la Zürich, nu încă, cutreieram pe străzi, aveam nevoie de această pauză, mă străduiam să termin un roman care sângera abandonat undeva pe la mijloc și speram să îl întâlnesc pe Gaustin, poate în trenulețul spre Zürichberg, poate în cimitirul de pe dealul Fluntern lângă monumentul lui Joyce. Am petrecut acolo câteva după-amiezi. Lângă acel Joyce cu țigara în mâna stângă, cu o carte în mâna dreaptă, stând picior peste picior. Și-a mutat privirea de la carte, acordând un timp suficient frazelor ca să se amestece cu fumul de la țigară, și-a strâns puțin ochii în spatele ochelarilor și parcă în orice clipă va întoarce capul spre tine să îți spună ceva. Mi se pare unul dintre cele mai vii monumente funerare. Am vizitat multe cimitire în lume, ca orice om speriat de moarte, că va muri sau că-l pândește moartea (nu știu de care dintre ele ne temem mai mult), ca unul care vrea să vadă culcușul fricii sale, să se convingă că acest loc e calm, tihnit, că e făcut totuși pentru oameni, pentru odihna lor. Un loc cu care trebuie să ne obișnuim, deși nu reușim. Nu e curios, mi-a spus cândva Gaustin, cum întotdeauna mor ceilalți, iar noi înșine – niciodată?

Aşa că n-am dat de Gaustin în niciunul din locurile pe care le-am frecventat, iar şederea mea era pe sfârşite. Invitasem o colegă bulgăroaică la Römerhof să bem o cafea la soare. Stăteam de vorbă fără reţinere ştiind că nimeni nu ne înţelege, bucurându-ne de avantajul unei limbi de mică circulaţie. Comentariile noastre îndrăzneţe vizau fie pe unii clienţi ai cafenelei, fie anumite curiozităţi elveţiene. Inevitabil, am abordat şi tema eternei melancolii şi ghinionului de a fi bulgar – o temă potrivită să umple oricând pauzele stinghere din timpul unei conversaţii. Bulgarilor le place să se plângă de soarta lor.

Şi atunci, un domn cu înfăţişare demnă, foarte prezentabil în ciuda vârstei înaintate, care îşi sorbea cafeaua la o masă alăturată, se întoarse către noi. Cu cel mai blând glas bulgăresc (blând şi bulgăresc de obicei nu rimează) spuse: Îmi cer scuze, fără să vreau, am auzit ce vorbiţi. Când aud o limbă bulgară frumoasă, nu mă pot împiedica să ascult.

Există voci care poartă cu sine istorie, era o voce de emigrant, din vechea emigraţie, e uimitor cum bulgara lor nu e influenţată de vreun accent străin, doar pe alocuri unele vocale trădau limba anilor ’50 – ’60, ceea ce-i conferea o anume patină. Stânjeneala noastră de făptaşi prinşi la faţa locului s-a disipat repede, cu atât mai mult cu cât nu făcuserăm niciun comentariu la adresa domnului respectiv.

Şi astfel se porni acea conversaţie între conaţionali care se întâlnesc întâmplător, iar rolul meu era mai degrabă al unui auditor. Trecu o oră, dar ce e o oră faţă de ani de absenţă, colega mea se scuză că trebuie să plece, iar noi doi ne-am aşezat împreună la o masă. Mai puteţi rămâne, doar ca să îmi termin povestea, şi apoi nu vă mai reţin. Bineînţeles că aveam timp şi răbdare. Când începuserăm să vorbim, soarele aţipea pe vitrinele cafenelei şi în pendula care arăta 3 după-amiaza, apoi umbrele paharelor au început să se alungească, umbrele noastre, de asemenea, răcoarea înserării se apropia, dar fără grabă, lăsându-ne timpul necesar pentru încheierea unei povestiri lungi de mai bine de 50 de ani.

Era un om cu gândire extrem de limpede, uneori se oprea din relatare pentru a găsi cuvântul cel mai potrivit. Nu, acum traduc din germană, staţi o clipă, o să-mi vină cuvântul, da, ăsta e, şi apoi continua de unde rămăsese. Era fiul unui scriitor şi diplomat bulgar acum uitat, îşi petrecuse copilăria în ambasadele Bulgariei din diferite ţări europene, înainte de război. Auzisem de tatăl său, mi-a răspuns că se bucură, fără să continue însă cu acest subiect. Urmează istoria bulgară clasică de după 1944 – tatăl e concediat, judecat, trimis în lagărul de la Belene, bătut, înfricoşat, strivit; apartamentul le este confiscat şi dat unui scriitor „pe linie", iar el cu familia trimişi undeva la marginea Sofiei.

Tata nu a rostit un cuvinţel despre ce a trăit în lagăr, nu ne-a povestit niciodată nimic, spuse interlocutorul meu, să-l numim dl S. O singură dată, mama, care fiersese nişte cartofi, s-a scuzat că nu sunt bine fierţi, iar el, abia auzit, i-a răspuns – nu-i nimic, am mâncat şi nefierţi, am râcâit prin pământ după ei ca un porc mistreţ. Şi tăcu precum un om care vorbise mai mult decât trebuie.

Apoi, şi dl S., după cum se cuvenea, a făcut 15 luni de închisoare, atât ca fiu al tatălui său, cât şi, pentru orice eventualitate, după evenimentele din Ungaria. După ce a ieşit, şi-a zis că trebuie să-şi vadă de viaţă, să lase în urma sa celula, gaborii (deşi unii continuau să-l fileze), când, într-o noapte, în timp ce aştepta ultimul tramvai, văzu vitrina absolut goală a unui magazin şi privirea i se pironi în ea. Un singur bec ce atârna de un fir arunca o lumină slabă. Un bec, un fir, o vitrină goală.

Nu-şi putea dezlipi ochii de imaginea aceea. Ca-ntr-un vis auzi frânele tramvaiului în staţie, uşile deschizându-se, apoi închizându-se şi sunetul metalic ce se îndepărta. Iar el stătea nemişcat cu privirea aţintită la acel bec electric spânzurat de un şnur. În acea clipă mi s-a aprins şi mie becul, zise el, am conştientizat ceea ce ascundeam mereu, chiar şi de mine însumi – trebuie să plec de aici. Mi s-a aprins becul, repetă şi râse scurt. Era 17 februarie 1966, aveam treizeci şi trei de ani.

Din acea zi încolo, totul a fost dedicat acelui gând, îşi făcuse un plan. Să-şi schimbe serviciul cu unul în care se căutau muncitori pentru Germania de Est. Să-şi ia rămas-bun de la toţi fără ca ei să bănuiască ceva. Mai întâi, de la cel mai bun prieten, apoi de la femeia cu care trăia atunci. Nu s-a trădat în faţa nimănui, nici măcar acasă. La plecare, tatăl său i-a spus doar ai grijă şi îmbrăţişarea lui a fost mai lungă decât de obicei. Maică-sa a luat o carafă cu apă şi a aruncat-o toată pe scări, ca să-i meargă bine, niciodată nu mai făcuse aşa un gest. De atunci nu s-au mai revăzut.

Din trenul pentru RDG coborî la Belgrad să-şi cumpere ţigări şi se pierdu în mulţime. Geamantanul i-a rămas în tren. Taică-său fusese demult ambasador la Belgrad, aici îşi petrecuse dl S. prima parte a copilăriei. Încă îşi aducea aminte cum a început războiul – cu o telegramă prin poşta diplomatică pe 1 septembrie 1939. Când eram copil aşa credeam că încep războaiele, cu o telegramă. De atunci nu suport telegramele, spuse dl S.

Când, după multe luni şi tot felul de peripeţii, a ajuns în cele din urmă în Elveţia, a doua zi un prieten de-al tatălui său i-a dat întâlnire în această cafenea şi, chiar la această masă, dl S. a băut prima sa cafea în Zürich. Era acelaşi soare. De atunci, vine în fiecare an la data şi ora respectivă.

Dar ceva îndoieli, tristeţi, măcar la început?

Nu, răspunse imediat. Nu, niciodată. Am trăit prima parte a vieţii în această lume, aveam deschidere pentru ea, îi vorbeam limba şi, de fapt, am fugit de locul în care am fost închis 15 luni, fugeam de închisoare.

După rapiditatea cu care a pronunţat aceste fraze, bănuiesc că nu a încetat o clipă să se gândească la lucrurile petrecute.

Mi-a povestit cum a luat prânzul la Londra cu prietenul său Gheorghi Markov[9], cu trei zile înainte ca acesta să fie omorât.

---

[9] Gheorghi Markov (1929 – 1978), romancier şi dramaturg care în 1969 a fugit din Bulgaria. A lucrat ca jurnalist la BBC World Service, pentru

Încă îl treceau fiorii când se gândea la asta. Eu venisem cu maşina şi Jerry (aşa îi ziceau englezii) ar fi vrut să călătorească cu mine spre Germania, unde avea o treabă, dar nu putea decât peste trei zile, iar eu trebuia să mă întorc. Ne-am dus împreună la şeful lui de la BBC să întrebe dacă îl pot lăsa să plece mai devreme. Acesta i-a zis că nu e o problemă, dar trebuie să-şi găsească un înlocuitor. Atunci el a dat din mână a lehamite şi a renunţat. Aşa că am plecat singur, m-am oprit pentru câteva zile în Germania, apoi m-am întors la Zürich, la gară mi-am cumpărat ziarul, l-am deschis şi în faţa ochilor – fotografia lui Jerry mort, acelaşi cu care mă îmbrăţişasem cu o săptămână în urmă.

Conversaţia noastră se mută spre alte teme, întunericul se instalase deplin, interlocutorul meu tresări văzând ora înaintată. Ar fi trebuit să-şi sune soţia. Înainte să ne despărţim, la uşă, a zis deodată, ştiţi e aici un conaţional de-al nostru, cu care ne-am împrietenit. Şi el, ca şi dumneavoastră, are aplecare spre lucruri trecute. Îl ajut uneori, s-a apucat de o chestie, o clinică a vremurilor trecute, aşa a numit-o...

Gaustin? am întrebat aproape strigând.

Îl cunoaşteţi? a întrebat la rândul său cu surprindere dl S.

Pe el nu-l cunoaşte nimeni, am zis eu.

Aşa a ales Gaustin să îmi apară de data aceasta, prin intermediul unei întâlniri întâmplătoare cu dl S., un emigrant bulgar, în cafeneaua Römerhof din Zürich, într-o după-amiază târzie.

Păstrez carnetul cu însemnările după întâlnirea cu dl S., îmi notasem la repezeală o parte din poveştile auzite în acea seară. Mă gândeam la cum a negat el aşa de rapid nostalgia după trecutul său bulgar. Am notat că, e clar, dacă vrei să rezişti acolo, în noul tău loc, trebuie să retezi trecutul şi să-l arunci la

---

Radio Europa Liberă şi Deutsche Welle. A fost asasinat la Londra prin otrăvire, cu ajutorul unei umbrele cu care a fost „atins” de un „trecător”.

câini. (Eu nu puteam face aşa ceva.) Să fii nemilos faţă de trecut. Pentru că şi trecutul e nemilos.

Acest organ pipernicit, un fel de apendice, care de altfel se inflamează cu timpul, doare. Dacă poţi fără el, taie-l şi cară-te, dacă nu, mai bine stai blând la locul tău. Oare toate aceste gânduri i-au trecut atunci prin minte în timp ce stătea cu privirea fixată în vitrina goală cu becul spânzurat de-un fir? Iluminarea vine pe diverse căi. La finalul acestor însemnări ilizibile am schiţat un desen...

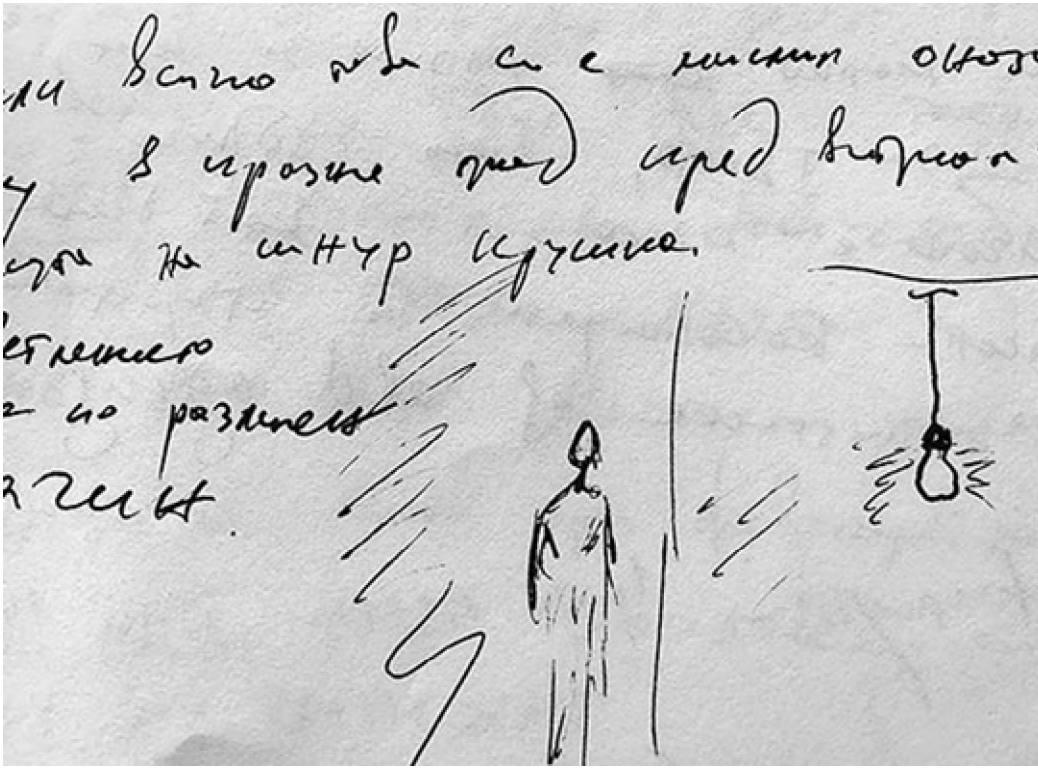

Bătrânul domn S. avea să trăiască mult şi avea să-şi petreacă ultimele zile în sanatoriul vremurilor trecute, clinica lui Gaustin, la a cărui construcţie el însuşi contribuise. Tind să cred că a plecat fericit de pe lumea aceasta, într-una din

amintirile sale favorite, pe care mi-o povestise încă de la prima noastră întâlnire. Am stat lângă el împreună cu Gaustin, a cerut o felie de pâine prăjită, de luni de zile era legat la aparate şi nu se putea hrăni normal, dar mirosul îi era de ajuns. E copil, tatăl său se întoarce acasă, fusese plătit pentru o traducere şi cumpărase de la băcănie de toţi banii dulceaţă şi unt. După luni întregi de cartofi, i-a prăjit o felie de pâine, a uns-o frumos cu un strat gros de unt şi a pus multă dulceaţă deasupra, râd amândoi, chiar şi tata, destul de sever şi rigid, de obicei, îl ridică şi îl aşază pe umeri. Ţopăie aşa prin cameră, deodată se opreşte în mijlocul ei şi micul S. vede de foarte aproape filamentul luminos al becului, la care ajungea cu capul.

10

Ziua următoare, încă de la prima oră, m-am dus la adresa pe care mi-o dăduse dl S., pe Heliosstrasse. Am găsit clădirea de culoarea piersicii pe malul de vest al lacului, separată de celelalte case aflate pe deal. Era impunătoare, luminoasă în acelaşi timp, avea patru etaje, cinci cu mansarda, o terasă comună de mari dimensiuni la etajul doi şi nişte balcoane mai mici la celelalte etaje. Toate ferestrele erau orientate spre sud-vest, ceea ce făcea ca după-amiezile să pară infinite, iar ultimele licăriri albăstrui se cuibăreau în geamuri. Aripile bleu de lemn ale lucarnelor contrastau plăcut cu portocaliul-pal al zidurilor.

Grădina din faţa clădirii era presărată cu flori de nu-mă-uita, ici-colo răbufneau bujori şi nişte maci roşii mari. Mărunţelele flori albastre puneau în valoare verdele elveţian al ierbii (sunt convins de existenţa verdelui elveţian, mă mir cum de nu l-a patentat nimeni până acum). Oare erau o glumă aceste flori de nu-mă-uita în faţa unui centru de geronto-psihiatrie? Am urcat la ultimul etaj, unde se afla clinica lui Gaustin, pentru care dl S. plătise chiria pe câţiva ani, am apăsat butonul soneriei şi Gaustin în persoană îmi deschise

uşa. Avea pe nas nişte ochelari mari, rotunzi şi purta o bluză polo.

Ultima dată, în 1939, nu plănuiai o călătorie la New York? am strecurat eu în conversaţie. Când te-ai întors? După terminarea războiului, îmi răspunse imperturbabil.

Şi ce facem aici?

Camere din vremuri diferite. Asta la început.

Camere pentru un trecut anume? Sună ca un titlu.

Da, chiar aşa, camere pentru trecut. Sau o clinică a trecutului. Sau un oraş... Te interesează?

Eram proaspăt divorţat şi intenţionam să-mi câştig existenţa inventând poveşti. Cât despre perioade, îmi plăceau anii ’60, dar, deşi preferam anumiţi ani, mă puteam adapta uşor oricărui trecut. (Mi-am amintit de Hans Castorp şi intenţia sa de a rămâne doar trei săptămâni la Muntele vrăjit...)

Gaustin ocupa unul dintre cele trei apartamente de la ultimul etaj. Încăperea cea mai mică, „o cameră de bonă”, cum o numea el – şi, probabil, tocmai aceasta şi fusese destinaţia ei – era acum cabinetul lui. Celelalte trei camere din apartament şi coridorul erau din alt timp. De cum deschideai uşa, nimereai direct în secolul XX, la mijlocul anilor ’60. În antreu era un cuier verde cu partea din spate din piele artificială matlasată. Am avut şi noi unul la fel. Chiar dacă sunt născut la sfârşitul anilor ’60, îmi aduc bine aminte de acea perioadă, acei ani sunt parte din copilăria mea bulgară şi nu din anumite motive mistice (deşi continui să cred că amintirile se moştenesc în linie directă – amintirile părinţilor tăi devin propriile tale amintiri). Motivul pentru care le am în minte este unul absolut simplu: anii ’60, ca şi alte lucruri, au venit cu întârziere în Bulgaria, cu vreo 10 ani mai târziu. În anii ’70.

În cuier stătea atârnat un palton scurt de un verde-pal, cu nasturi de lemn la două rânduri. Ţin minte că în dimineaţa aceea, când am intrat acolo pentru prima oară şi l-am văzut,

am rămas ţintuit locului. Era paltonul mamei. De parcă urma să se deschidă uşa de la sufragerie, uşa aceea tipică cu geam tăiat în relief, şi mama avea să apară în pragul ei – tânără, la vreo douăzeci şi ceva de ani, mult mai tânără decât mine, cel de acum. Deşi, atunci când o vezi pe mama ta la douăzeci de ani, tu în mod automat te transformi în copil şi, în acea clipă de stânjenealã şi bucurie, te întrebi dacă să o îmbrăţişezi sau doar să strigi: mama, m-am întors, mă duc în camera mea. Totul dura o secundă... sau un minut.

Bine ai venit în anii ’60, spuse Gaustin, care mă privea, zâmbind în sinea lui, cum rămăsesem ţintuit în antreul deceniului. Nu voiam încă să ies din imaginaţia mea şi m-am îndreptat spre camera copiilor. Am văzut două paturi aşezate în unghi drept, acoperite fiecare cu o pătură galbenă miţoasă dintr-un material artificial (noi îi spuneam *ledeka*, o prescurtare, cu siguranţă). Între ele era o ladă, din cele pentru pat, de culoare maro, aşa că paturile se întâlneau perpendicular pe ea. M-am uitat la Gaustin, el a înţeles, a dat afirmativ din cap, iar eu m-am aruncat pe unul dintre paturi, aşa cum eram, cu sacoul pe mine, cu pantofii în picioare, cu corpul meu de 50 de ani şi am aterizat printre firele lungi ce-mi gâdilau corpul meu de la 8 ani...

Şi tapetul, cum de-am putut să uit, tapetul era o adevărată revelaţie. Cel de aici – cu un castel şi nişte liane, foarte asemănător cu cel din camera mea, cu romburi verzui şi nişte plante ce se încolăceau, doar că, în locul castelului, era o căsuţă ascunsă într-o poiană la marginea unui lac mic. Şi desenul se repeta – zeci de căsuţe verzi, zeci de lacuri verzi. Până să adorm, mă mutam în casa din tapet. Dimineaţa îmi dădea un şut şi mă trecea brusc în apartamentul din blocul de prefabricate în sunetul neplăcut al deşteptătorului. Mi-am îndreptat privirea spre birou, ceasul deşteptător era acolo, nu acelaşi, acesta mi se păru mai colorat şi, cum să mă exprim, cu o înfăţişare occidentală, avea un Mickey Mouse desenat pe tot cadranul. De aici încep diferenţele. Băiatul, care nu eram

eu, avea toată colecția de maşinuțe strălucitoare, „métalisé”, cum le spuneam noi, ca maşinile adevărate. Portierele se deschideau, pneurile erau chiar din cauciuc. Erau toate mărcile, Ford Mustang, Porche, Bugatti, Opel şi Mercedes, până şi un Rolls Royce mititel... Cunoşteam tot ce era important despre aceste modele, viteza maximă cu care pot rula, în câte secunde ating 100 km/oră etc. Aveam aceeaşi colecție, doar că era sub forma surprizelor de la guma de mestecat. M-am ridicat de pe pat şi am întins mâna după una din maşinuțe, cu degetul mare deschideam şi închideam portierele, o făceam să alunece pe birou. Un coleg de şcoală avea o astfel de maşină adusă de tatăl său, care era şofer de TIR (ce extraordinar era să ai un tată sau un unchi şofer pe aşa un camion, care se ducea în acea țară nedefinită şi îndepărtată, Străinătate, şi aducea de acolo blugi Levi Strauss şi ciocolata acea tare în formă de triunghi, Toblerone, care nu mi-a plăcut niciodată, sau gondole venețiene muzicale care serveau drept veioze, scrumiere cu Acropole şi câte şi mai câte. Plus un număr mai vechi din acea revistă, *Neckermann*, de fapt, un catalog de mărfuri nemțesc – articole la care oricum nu aveai acces, aşa că în mod automat catalogul îşi pierdea caracterul comercial şi se transforma într-un obiect estetic, dar şi erotic, aş adăuga eu de la înălțimea celor 10 ani ai mei de atunci, mai ales la secțiunea lenjerie de damă. Nu pot să uit cum această revistă trona pe măsuța de marmură din sufrageria colegului meu, lângă telefon – cândva telefonul reprezenta un obiect de mobilier. Dar nu el, ci *Neckermann*-ul era adevărata comoară. Eşti conştient că niciodată nu vei avea acele lucruri strălucitoare din catalog, dar ele există undeva, cum există şi lumea în care ele există.

De asemenea, posterele din camera aceasta erau ceva mai diferite. Afişul cu echipa de fotbal Levski Spartak din sezonul 1976/1977, decupat de mine dintr-un ziar şi pus pe peretele camerei mele, aici era înlocuit cu unul mare şi lucios al echipei Ajax Amsterdam din 1967/1968 şi, culmea, avea autograful lui

Johan Cruyff însuşi, idolul tatălui meu, prin urmare şi al meu... Eu eram Cruyff, iar frate-meu – Beckenbauer.

Aveam pe perete şi un poster cu Beatles, cea mai preţioasă achiziţie a mea din Occident. Colegul meu, fiul şoferului de TIR, abia s-a îndurat să mi-l dea în schimbul a 15 bile de sticlă colorată. Băiatul în oglindă din lumea occidentală avea pe pereţi afişe aşezate haotic, dar care, ordonate cu atenţie, relatau bildungsromanul pubertăţii sale. De la Batman şi Superman, eroi care lipseau din copilăria mea estică (înlocuiţi cu haiducul Krali Marko şi apaşul Winnetou), trecând prin *Sgt. Pepper*, fotografia alb-negru cu un chip de *Lolită* al lui Brigitte Bardot tânără, păşind pe o plajă, în costum de baie şi cu părul lung în adierea brizei, poate o scenă dintr-unul din filmele lui Roger Vadim, încă trei postere cu gagici necunoscute, probabil iepuraşi în *Playboy*-urile anilor ’60, până la Bob Dylan într-o geacă de piele cântând la chitară. La mine era Vâsoţki.

Camera e doar pentru băieţi, am remarcat eu.

Avem şi pentru fetiţe, dacă vrei să-i admiri pe Barbie şi Ken.

Hai să mergem mai departe.

Camera de zi era spaţioasă, luminoasă, dar filodendronul din colţ, de lângă fereastră, şi vaza înaltă de ceramică cu câteva fire de papură în ea, din faţa fototapetului, iarăşi m-au trimis înapoi în acel deceniu. Mi-am amintit cum ştergeam praful de pe frunzele de filodendron (ce nume) şi de ficus cu o cârpă umedă, înmuiată în bere. Cineva lansase chestia asta şi toate sufrageriile duhneau a bere.

Iar fototapetul era o mare descoperire de un mare kitsch. Mulţumită unui alt şofer de TIR, prieten cu tata, până şi noi ne-am pricopsit cu un fototapet. O pădure de toamnă printre copacii căreia se strecoară razele soarelui. Colegul meu avea pe perete o plajă din Hawaii cu o tipă în prim-plan. Fototapetul de aici semăna cu acela, oceanul şi o plajă nesfârşită la apus de soare. Ce altceva să îţi pui ca fototapet în Elveţia – în niciun caz Matterhorn sau Alpii.

Iată şi mica ladă de lemn pătrată a televizorului, sprijinindu-se stingher pe patru picioare înalte, aceeaşi.

Opera? l-am întrebat cu mirare pe Gaustin.

Nu, Philips, îmi răspunse, ghiceşte cine de la cine a furat.

Într-adevăr, forma şi întreg aparatul erau unu la unu, serviciul Spionaj tehnic al Republicii nu a şomat. Dar, uite, scaunele acestea în formă de lalea, ai noştri nu le-au furat, cine ştie de ce, le-am văzut doar prin filme sau în acel catalog *Neckermann*. Suple, aerodinamice, cosmice, de un roşu intens, cu un singur picior, o tulpină, mai degrabă. Evident, imediat am avut dorința de a mă aşeza, aşa cum am vrut să gust din bomboanele de ciocolată învelite în staniol din fructiera de pe masă. Am întins mâna, dar m-am oprit brusc:

De când sunt bomboanele?

Sunt proaspete, din anii ’60, surâse Gaustin.

Trecutul are dată de expirare?

Camera de zi era imensă, o uşă culisantă despărțea partea dinspre est, care era un birou cu bibliotecă, de restul încăperii. Pe o masă înaltă se găsea o maşină de scris de mici dimensiuni, marca Olivetti Hermes Baby. Avea deja o coală pusă pe tambur şi, deodată, am simțit în vârful degetelor o dorință nestăpânită să apăs tastele, ceva mai potrivnice decât tastele computerelor, să aud clopoțelul la final de rând şi să acționez micul mâner metalic pentru rândul următor. O dorință de pe vremea în care scrisul era un efort fizic.

Recunosc, zise Gaustin, cabinetul a fost un capriciu de-al meu. Dintotdeauna mi-am dorit să am propria mea cameră, un mic birou cu cărți şi o astfel de maşină de scris. Cabinetul nu e chiar pe stilul anilor ’60, pe atunci cărțile se țineau peste tot, pe podea, pe unde se nimerea... Dar trebuie să îți spun că maşina de scris are un real succes. Toți vor să o atingă, le place să rotească foile pe tambur, să bată cu degetele pe taste.

Şi ce scriu?

Cel mai adesea îşi scriu numele, cred că fiinţei umane îi face plăcere să-şi vadă numele tipărit. Bineînţeles, mă refer la cei care sunt într-o fază incipientă a bolii. Ceilalţi lovesc pur şi simplu tastele. Mi-am amintit că tocmai aşa făceam şi eu, copil fiind, la maşina de scris a mamei. De obicei, obţineam un text ciudat:

Жгмццрт №№№№ккгррпх ггфпр111111111...
внтгвтгвнтгггг777ppp...

Un posibil cod, pe care nu-l vom descifra niciodată.

11

De ce în Elveţia? l-am întrebat pe Gaustin în timp ce stăteam în sufrageria anilor ’60.

Să zicem că din ataşament pentru *Muntele vrăjit*. Am încercat şi în alte părţi, dar doar aici am găsit pe cineva care să creadă în mine şi să investească banii necesari. Aici sunt destui oameni gata să plătească pentru a muri fericiţi.

E uimitor cât de cinic putea fi Gaustin uneori.

Să rămânem la ataşamentul faţă de *Muntele vrăjit*, am zis eu.

Adevărul e că Elveţia era ţara ideală pentru aşa ceva, m-am gândit eu, tocmai datorită nivelului zero al timpului aici. O ţară fără timp poate fi cel mai uşor locuită de toate timpurile posibile. Elveţia reuşise să se strecoare, inclusiv în secolul XX, fără prea multe semne temporale specifice, care, altfel, mereu te vor menţine în anumite perioade.

Am mult de lucru, spuse Gaustin, ştergându-şi lentilele ochelarilor rotunzi. Aici vezi anii ’60 ai clasei de mijloc, trecutul e scump şi, deocamdată, nu toţi şi-l permit. Cred că îţi dai seama că acest trecut, această tinereţe nu a fost pentru toţi la fel. Ar trebui să avem anii ’60 ai muncitorilor, ai căminelor studenţeşti... Ca şi anii ’60 ai locuitorilor din Europa de Est, anii ’60 ai noştri. Când afacerea va merge bine, continuă Gaustin, vom construi astfel de clinici în diferite ţări. Trecutul

e şi o chestie locală. Vom face peste tot case din alți ani, mici cartiere, într-o bună zi şi orăşele, poate chiar o țară a trecutului în totalitate. Pentru pacienții care sunt pe cale să-şi piardă memoria, Alzheimer, forme de demență, tot ce vrei. Pentru aceia care deja trăiesc doar în prezentul propriului trecut. Şi pentru noi, rosti la final după o scurtă pauză, şi eliberă o dâră lungă de fum. Nu e deloc întâmplătoare această afluență de oameni fără memorie în zilele noastre... Sunt aici ca să ne transmită ceva. Crede-mă, destul de curând, mulți oameni singuri vor începe să coboare în trecut, să-şi „piardă" memoria după propria voință. Va veni o vreme când tot mai mulți dintre ei vor dori să se ascundă în peştera trecutului, să se întoarcă. Şi nu de prea mult bine, de fapt. Trebuie să fim pregătiți cu adăposturile vremurilor trecute. Spune-le „adăposturi ale timpului", dacă vrei.

Pe atunci nu înțelegeam la ce anume se referă. Cum niciodată nu eram sigur când glumeşte şi când nu.

După Gaustin, pentru noi trecutul e trecut şi, chiar şi atunci când intrăm acolo, ştim că uşa din spatele nostru e deschisă, ne putem întoarce cu uşurință. Pentru cei părăsiți de memorie, această uşă a fost trântită în spatele lor pentru totdeauna. Nu trecutul, ci prezentul reprezintă pentru ei o țară străină, trecutul le este patria. Singurul lucru pe care îl putem face în acest caz este să creăm un spațiu sincronizat cu timpul lor interior. Dacă în mine este anul 1965, zicea Gaustin, când aveam 20 de ani şi locuiam cu chirie într-o mansardă la Paris, în Cracovia, sau în spatele Universității din Sofia, atunci şi în exteriorul meu, chiar şi în limitele unei camere, să fie anul 1965. Cât este de eficace ca tratament, dacă restabileşte unele conexiuni neuronale, cine ştie. Dar aceşti oameni capătă dreptul la fericire, dreptul la amintiri de fericire, ca să mă exprim mai exact. Presupunem că amintirea unei fericiri este o amintire fericită, dar oare e aşa? Vom vedea, continua Gaustin, când vor începe să relateze, să-şi amintească, unii dintre ei nu au scos un cuvințel de luni de zile. „O, îmi aduc bine aminte

acest abajur, acasă atârna de tavanul sufrageriei, apoi fratemeu l-a spart cu o minge şi... De unde aveţi canapeaua noastră... Nu trebuia să stea, uite aici, ceva mai aproape de perete?"

I-am cerut şi eu o ţigară, mă lăsasem de cinci ani, dar acum, la naiba, suntem într-un alt timp, dinainte să renunţ la fumat. Şi chiar dinainte să încep să fumez, dacă vreau să fiu exact. Amândoi tăceam, priveam cum fumul de ţigară din anii '60 se încolăcea după abajurul rotund. Pe masă erau puse neglijent numerele din ianuarie 1968 ale revistelor *Times* şi *Newsweek*. În ambele, pe ultima pagină, apărea aceeaşi reclamă la Pall Mall Gold, cu filtru lung şi textul *Because it's extra long at both ends*.

Mi-am adus aminte că, atunci când l-am întâlnit prima dată pe Gaustin, acum ani de zile, am fumat ţigări Thomassian din anul 1937, aduse de el. Trecuseră vreo treizeci de ani între timp. Am vrut să-i aduc aminte de acea seară, dar ceva m-a oprit. Mi-a trecut prin minte că mă va privi ciudat, de parcă nimic din toate acestea nu s-ar fi întâmplat.

Să ştii că, rosti el, în timp ce-şi aprindea o nouă ţigară, fără a se grăbi să continue (îmi era cunoscut acest truc din filmele anilor '60 şi '70: tragi puternic din ţigară, faci o pauză, timp în care fumul stă în plămâni, şi apoi îi dai drumul încet şi îţi ţii ochii întredeschişi), voi avea nevoie de tine.

Există propuneri pe care nu le poţi refuza, era şi o replică ca asta într-o scenă. Dar acum nu mă grăbeam să pasez mingea şi făceam pe ofensatul.

Păi, în cazul ăsta, puteai să dai un semn. A fost o pură întâmplare că te-am găsit.

Nu aveai cum să nu mă găseşti. Hm, doar tu eşti cel care m-a inventat, zise pe un ton maliţios. Mi se întâmplă să citesc câte o carte de-a ta, din când în când mai dau şi peste unele interviuri. În afară de aceasta, îmi eşti naş, dacă nu erai tu, numele meu ar fi rămas Augustin-Garibaldi, doar îţi aminteşti.

Într-adevăr, niciodată nu ştii când glumeşte Gaustin. Ia zi, mai bine, ce obişnuiau să bea ăştia în anii ’60? am întrebat eu. De toate, şi scoase din barul bibliotecii un bourbon Four Roses din care turnă în două pahare de cristal masiv. Înțelegi acum că o să ne descurcăm cu ce avem aici, mobila, lămpile, băutura (hai noroc!), muzica şi tot pop-art-ul anilor şaizeci, dar trecutul e mai mult decât un decor. Vom avea nevoie de povestiri, istorisiri multe. Stinse țigara şi îşi luă imediat alta. (Uitasem cât de mult se fuma prin anii ’60.) O să ne trebuiască şi viața de zi cu zi, tone de cotidian, mirosuri, sunete, tăceri, chipuri, lucruri cu care se poate descuia memoria, „mixing memory and desire”, cum zicea ştii tu cine[10]. Doar ai experiență cu acele capsule ale timpului pe care le îngropau cândva. Deci ceva asemănător. Călătoreşte, adună mirosuri şi istorisiri din ani diferiți, cu „presentimentul unui miracol”, cum aş fi spus eu într-una din povestirile tale, adăugă râzând. Orice fel de narațiuni, lungi sau scurte, mari sau mici, dar luminoase, să fie mai luminoase de data asta. Pentru cei care vor veni aici, acestea vor fi ultimele lor istorisiri.

Se înserа. Deasupra lacului se adunau cu repeziciune norii şi ploaia porni în fâşii lungi. Gaustin se ridică să închidă fereastra.

Vezi tu, şi în anul 1968 data de azi a căzut într-o zi de joi, spuse uitându-se la calendarul de perete al lui Pan Am Airways cu fotomodele din diferite continente. Ploua şi atunci, dacă îți aduci aminte.

M-am ridicat să plec. Înainte să cobor scările, el adăugă aşa într-o doară: Chestia aia, că nimeni nu poate intra de două ori în aceeaşi narațiune, nu era adevărată. Se poate. Asta o să facem noi.

12

---

[10] „Aducerile aminte şi dorințele”, în T.S. Eliot, *Opere poetice*, ed. cit., p. 143.

Şi astfel, împreună cu Gaustin, am creat prima clinică a trecutului. El e cel care a realizat-o, de fapt, eu am fost doar ajutorul lui, adunătorul de trecut. Nu a fost uşor. Nu poţi aşa, pur şi simplu, să spui cuiva, iată, acesta e trecutul tău din anul 1965. Trebuie să-i cunoşti povestea, iar dacă nu ai cum s-o obţii, trebuie să o elaborezi tu. Să ştii totul despre acel an. Ce coafuri erau la modă, cât de ascuţite erau vârfurile pantofilor, ce arome aveau săpunurile, un catalog complet de mirosuri. Dacă primăvara a fost ploioasă, ce temperaturi s-au înregistrat în august. Care a fost melodia cea mai ascultată, topul hiturilor. Cele mai importante evenimente ale anului, nu doar ştirile oficiale, dar şi zvonurile, bârfele. Lucrurile se complicau în funcţie de trecutul pe care doreai să-l ai la dispoziţie. Trecutul tău socialist, dacă erai de partea estică a Zidului, sau, dimpotrivă, fiind din est, poate că doreai să retrăieşti tocmai acel trecut ce-ţi fusese refuzat. Să te saturi cu un trecut străin, ca şi cu bananele la care ai tânjit toată viaţa.

Trecutul nu e doar ce ţi s-a întâmplat. Uneori e şi ce ţi-ai imaginat.

13

A existat un astfel de caz cu unul, Mircea din Turnu Măgurele. Ţinea minte doar ceea ce nu i se întâmplase. Nimic din anii socialismului, de la locul de muncă din uzină, unde a tras din greu, nici halele reci sau şedinţele interminabile, defilările, ştersese totul încă de pe când mintea îi mai funcţiona. Când memoria a început să i se golească, rămăseseră doar lucrurile la care visase în tinereţe. Încă de atunci cunoştea totul despre America, pe ea o avea la suflet. Zicea că dintotdeauna s-a simţit american. Un prieten de-al lui fugise la New York şi din când în când reuşeau să-şi trimită câte o scrisoare. Tipul ăla se plângea într-una, că aici e aşa şi pe dincolo... Într-un final Mircea nu a mai suportat şi i-a scris: „Băi tâmpitule, atunci de ce stai acolo doar ca să ţii locul ocupat...? Întoarce-te şi facem schimb. Soarta a repartizat un

singur loc norocos pentru Turnu Măgurele şi a picat tocmai pe un cârcotaş ca tine!”.

Fiul său l-a adus la clinică într-o după-amiază. Păi, aici Mircea se simțea ca acasă printre discurile, afişele, canapelele, fotoliile acelui trecut, care în realitate nu fusese al lui. Şi-l amintea până în cel mai mic detaliu, spre deosebire de trecutul care îi fusese rezervat de destin la Turnu Măgurele. Tocmai ceea ce nu i se întâmplase, ceea ce el îşi crease rămânea mult mai mult în memoria sa decât ceea ce i se întâmplase. Cutreiera străzi pe care le ştia doar din cărți sau filme, rămânea până târziu în cluburile din Greenwich Village ca să relateze cu lux de amănunte cum a fost la concertul Simon & Garfunkel, din 1981 din Central Park, unde nu păşise niciodată, sau îşi amintea de femeile cu care şi aşa nu fusese.

Şi aici, în clinică, Mircea era o pasăre rară, aşa cum fusese şi în orăşelul său din România.

Toate poveştile întâmplate se aseamănă, fiecare poveste neîntâmplată e neîntâmplată în felul său.

14

Era ocupația ideală pentru mine. La urma urmelor, asta am făcut dintotdeauna – să mă plimb prin pasajele trecutului. (Aş putea spune că, fără ştirea lui Gaustin, l-am inventat pe el tocmai ca el să-mi inventeze aşa o ocupație.) Aveam posibilitatea să călătoresc, să hoinăresc, să consemnez şi cele mai mărunte chestii, ce-mi puteam dori mai mult? Să adun cartuşele anului 1942 sau să văd ce a mai rămas din zdruncinatul an 1968 important pentru noi toți. Vremurile trecute sunt volatile, se evaporă repede, ca parfumul dintr-un flacon deschis, dar dacă ai nas mai poți să prinzi câte ceva din aroma lor. Ai un nas bun pentru trecut, mi-a zis odată Gaustin, un nas pentru alte vremuri, o să-mi trebuiască. Astfel, am devenit în mod oficial un fel de vânător de trecut.

După mai mulți ani am înțeles că trecutul se ascunde cu precădere în două locuri – în după-amiezi (în felul în care pică

lumina după orele prânzului) şi în mirosuri. Acolo îmi puneam capcanele.

Ceea ce am gândit nu este un spectacol, spunea Gaustin, în orice caz nu e *The Truman Show*, nici *Good bye, Lenin!*, nici *Întoarcere în viitor*. (Criticii lui încercaseră să împingă în faţă şi aceste versiuni.) Camerele sunt pentru uz intern, nu se difuzează nimic, nu e niciun spectacol aici, nicio maşină a timpului şi nici nu mă interesează să menţin iluzia cuiva că socialismul continuă. Oricum, nu există o altă maşină a timpului decât fiinţa umană.

*

Odată, pe când mă plimbam prin Brooklyn, am simţit pentru prima oară şi cu o extremă claritate că lumina venea din alt timp. Puteam să o determin cu exactitate, lumină din anii ’80, de pe la începutul deceniului, cred că din 1982, vara târziu. O lumină ca dintr-o fotografie Polaroid, fără intensitate, moale, uşor palidă.

Trecutul se cuibăreşte în după-amiezi, acolo timpul încetineşte vizibil, moţăie prin unghere, îşi mijeşte ochii ca pisica în faţa luminii ce străpunge jaluzelele subţiri. E mereu după-amiază când ne amintim de ceva, sau cel puţin aşa mi se întâmplă mie. Totul se află în lumină. Ştiu de la fotografi că lumina după-amiezii e cea mai potrivită pentru expunere. Lumina de dimineaţă e încă tânără, ascuţită. Cea de după prânz e o lumină îmbătrânită, obosită şi înceată. Viaţa adevărată a omului şi a lumii poate fi descrisă prin câteva după-amiezi, prin lumina câtorva după-amiezi, care sunt după-amiezile lumii.

De asemenea, mi-am dat seama că nu aş fi recunoscut această lumină din 1982 dacă apariţia sa nu s-ar fi sincronizat cu un miros anume, care venea din acelaşi deceniu şi din copilăria mea. Sunt de părere că întreaga noastră memorie de mirosuri vine din copilărie, acolo e păstrată, în acea parte a creierului care răspunde de amintirile cele mai timpurii.

Mirosul înțepător al asfaltului, de smoală topită la soare, şi izul unsuros, da, unsuros al țițeiului. Brooklynul mi le oferea, poate din cauza arşiței, poate undeva, nu departe, reparau o stradă, poate din cauza şantierului din apropiere şi a camioanelor care se intersectau prin cartier. Sau datorită tuturor acestora, luate împreună. (Voi adăuga aici şi mirosul de la hârtia, înmuiată de unsoare, ce împacheta bicicleta Balkan, pe care ai mei mi-au adus-o într-o seară. Miros de nerăbdare, de nou, de depozit şi magazin, miros de bucurie.)

În ceea ce priveşte lumina, mai poți face o încercare, fie ea şi jalnică, de a o păstra, de a o fotografia. Sau precum Monet – să pictezi o catedrală la ore diferite ale zilei. Ştia el ce face, catedrala e doar focalizatorul, e capcana pentru prinderea razelor. Dar, în cazul mirosurilor, lipseşte până şi această experiență înşelătoare, nu există nicio bandă, niciun mecanism de înregistrare, niciun dispozitiv care să fi fost inventat pe parcursul mileniilor, oare ce-a păzit umanitatea?

Chiar aşa, nu e curios cum nu există un dispozitiv care să memoreze mirosuri? De fapt, e unul, unul singur, dinaintea tehnologiilor, analogic, cel mai vechi. Limba, bineînțeles. Nu avem altă unealtă deocamdată, aşa că se impune să captez mirosuri cu ajutorul cuvintelor şi să le pun bine în carnetele mele. Ne amintim doar mirosul pe care l-am descris sau comparat. E de remarcat şi că nu avem nume pentru mirosuri. Fie Dumnezeu, fie Adam nu şi-au dus până la capăt lucrul. Nu e ca în cazul culorilor, de exemplu, pe care le putem numi roşu, albastru, galben, violet... Nu ne e dat să denumim în mod direct mirosul. Întotdeauna prin comparație, întotdeauna descriptiv. Miroase a pansele, vine un miros de pâine prăjită, de alge, de ploaie, de pisică moartă... Dar panselele, feliile de pâine prăjită, algele, ploaia, pisica moartă nu sunt nume de mirosuri. Ce nedreptate. Sau în spatele acestei neputințe se ascunde un alt fel de semn, pe care noi nu îl înțelegem...

Deci călătoream, adunam mirosuri şi după-amiezi, le catalogam, trebuia o descriere precisă şi completă a fiecărui miros şi ce amintiri cheamă la suprafaţă, cărei vârste i se adresează pentru a avea cel mai puternic efect, care e deceniul pe care îl putem invoca prin respectivul miros, notam totul în cele mai mici detalii, îi trimiteam materialul lui Gaustin, la clinică erau destul de bine pregătiţi pentru orice era nevoie. Făceau inclusiv experienţe legate de conservarea moleculelor din mirosul necesar, însă Gaustin le considera un efort inutil, mult mai uşor şi autentic era să prăjeşti o felie de pâine sau să topeşti o bucăţică de asfalt.

15

Când l-am descoperit pe Gaustin şi clinica sa, începusem să scriu un roman despre monstrul discret al trecutului, despre nevinovăţia lui înşelătoare şi ce s-ar putea întâmpla dacă am retrăi trecutul în scop terapeutic. Preocuparea mea pentru clinică şi, în paralel, scrisul acestei cărţi erau ca nişte vase comunicante. Mi se întâmpla uneori să nu mai conştientizez ce e real şi ce nu. Bucăţi dintr-unul treceau în celălalt.

Oricum, problema principală a ambelor mele activităţi era aceeaşi – cum se produce trecutul.

Va veni oare unul ca Acela, căruia... i se va face milă de membrele înţepenite, de faţa îngălbenită şi inima oprită a bietului om şi îi va spune „Lazăre, ridică-te şi umblă!”, iar trecutul îi va reda treptat suflarea, sângele va porni sub pielea de ceară, mâinile şi picioarele se vor pune în mişcare, urechile i se vor destupa şi ochii i se vor deschide.

Sau, până vine Acela, diferiţi proroci mincinoşi, ispititori şi doctori nebuni vor face experienţe cu cadavrul trecutului, obţinând de fiecare dată monstrul lui Frankenstein. Trecutul poate fi reînviat, recompus? Şi oare trebuie?

Şi, de fapt, câte trecuturi poate suporta un om?

16

Domnul N

Un om, îi voi spune Domnul N., aflat la sfârşitul zilelor, stă lângă fereastra camerei sale şi încearcă să reînvie ceea ce se dusese deja. Memoria îl părăseşte, aşa cum l-au părăsit prietenii cât a fost în dizgraţie. Nu mai are pe nimeni, rude, apropiaţi. Nimeni căruia să-i dea un telefon. Dacă nu suntem în memoria cuiva, existăm cu adevărat?

Uneori apar nişte oameni care îi povestesc anumite întâmplări în care e şi el, dar el nu-şi aduce aminte de întâmplarea respectivă, i se pare ceva inventat, ca şi cum ar fi vorba despre altcineva. Dă peste nişte texte sub care e numele său. Trebuie să fi fost cineva relativ cunoscut, dar apoi l-au şters. Îl sfătuiesc să se ducă să-şi vadă dosarul, dar şi din acesta nu a mai rămas mare lucru. Reuşeşte totuşi să afle (i s-a şoptit la ureche) cine l-a urmărit.

Se vede nevoit să-l sune pe poliţaiul de pe vremuri. Acesta dă înapoi, refuză orice întâlnire. Domnul N. nu are deloc intenţia de a se răzbuna, chiar îşi cere scuze că l-a deranjat, dar insistă să se întâlnească pentru cu totul altceva. Îi mărturiseşte că îşi pierde memoria şi că trebuie, înainte să plece de pe lumea asta, să adune bucăţi din el. Iar singurul rămas cel mai aproape de trecutul lui e agentul care l-a supravegheat.

Dumneavoastră ştiţi cel mai bine fiecare amănunt din trecutul meu, mai bine şi decât mine însumi, aşa că vă rog să ne vedem. Şi astfel încep întâlnirile dintre ei. În fiecare după-

amiază obişnuiesc să stea de vorbă îndelung, fără grabă. Amândoi deja în afara lumii sau măcar a sistemului, în care fuseseră tineri şi duşmani, cei mai apropiaţi duşmani.

O parte din relatări nu-i spun nimic domnului N., de parcă nu sunt despre el. Altele însă deschid nişte uşi demult uitate în memoria sa. O femeie venea des în vizită la dumneavoastră. Era foarte frumoasă. În fiecare joi la ora trei după-masa. Eraţi singuri în apartament, soţia dumneavoastră lipsea, adaugă fără tact agentul.

Domnul N. se chinuie să-şi aducă aminte, dar nu reuşeşte. Da, au fost astfel de după-amiezi. Ar putea chiar să refacă, până la un punct, sentimentul uşor de vină şi pasiunea lui de atunci. Dar cine era această femeie şi de ce a dispărut din viaţa lui? Fără îndoială era un om curajos, dacă acceptase să aibă o legătură cu el. Era, sigur, la curent că el e urmărit. Pentru un om cu trecutul său era ceva inevitabil. Cum arăta această femeie? Agentul o descrie în amănunt. Cum merge pe trotuar, cum se întorc după ea bătrâneii cartierului (o poveste aproape ca a lui Homer), cum se mişcă liber, nu intimidată sau grăbită şi cu sacoşa în mână ca femeile de aici. Cum părul i se unduieşte în ritmul mersului.

Pentru prima dată agentul uită de sine şi îşi dă drumul la gură mult, cu însufleţire, în timp ce amândoi se plimbă la umbra castanilor din oraşul golit de oameni şi strălucind sub dogoarea soarelui. Urmăritorul şi victima sa, în cele din urmă împreună.

La un an şi ceva după întâlnirea mea cu Gaustin la Zürich, am reuşit să înfiinţăm o filială a clinicii în Bulgaria. O vilă spaţioasă, construită prin anii ’30, nu departe de Sofia, în zona rezidenţială Kosteneţ. Îmi face plăcere să vin aici, m-am autodesemnat observator. În realitate, medicii şi tot personalul îşi fac bine treaba, aşa că, la drept vorbind, nu au nevoie de mine. Eu stau şi observ trecutul meu bulgar, care se duce odată cu aceşti oameni, veniţi aici spre sfârşitul vieţii lor. Am manifestat întotdeauna un interes pentru oamenii în vârstă,

am trăit cu ei de copil. Ca mulți alții, am crescut la bunici, cu ei puteam vorbi, pe când cu generația părinților noştri – nu, am trecut unii pe lângă alții. Acum, când eu însumi sunt părinte, interesul meu are şi un alt scop. Cum îmbătrânim în fața morții, tot mai departe de viață, şi cum să salvăm ceea ce nu poate fi salvat? Chiar şi doar sub forma unei amintiri. Unde se duce apoi tot acest trecut?

Aici, a te lega sufleteşte de ceilalți este dureros, căci eşti conştient că te ataşezi de cineva care te va părăsi curând. Domnul N. (probabil e vorba de o amnezie retrogradă în cazul lui) îmi este foarte apropiat. A sosit de curând în clinică şi agentul îl urmează ca o umbră, vine de două ori pe săptămână. E clar că şi acestuia îi face plăcere sau resimte ca pe o nevoie să vină aici şi să petreacă o întreagă după-amiază, în ciuda distanței. La început, i-am pus la dispoziție o maşină, după ceva timp însă a renunțat la ea şi se deplasa cu maşina personală. Oamenii au nevoie să povestească, cred eu. Chiar şi cei ca el. Înainte nu putea, mai târziu, când a putut, nimeni nu mai era interesat de ce are de zis. Deodată apare cineva care îi aşteaptă fiecare cuvințel. Cineva care s-a transformat într-o pâlnie pentru toate poveştile din acea epocă, cineva care e pregătit să audă tot. Omul urmărit de el, care e pe cale să-şi piardă memoria, este şters pentru a două oară.

Povesteşte-mi cine sunt eu.

Agentul simte că poate manipula, prin profesia sa a avut întotdeauna această putere, dar nu atât de însemnată ca acum. Puterea de a inventa viața celuilalt, care nu mai ştie prea multe despre sine. Poate să-i bage pe gât amintiri complet inventate, totuşi trebuie să țină seama de cele câteva puncte de reper care i-au mai rămas Domnului N. Mai ales că nu ştii niciodată când poate ieşi la suprafață vreun detaliu pierdut, permițând unor chipuri sau fraze să treacă pe puntea fragilă a neuronilor apărută subit. Dar, cel puțin până acum, agentul –

să-l numim dl A. – pare că nu are o astfel de intenție. Şi lui îi face plăcere să se întoarcă în acea peşteră călduță a trecutului.

Odată, îi povesteşte el Domnului N., v-ați aşezat la masa mea. În cafeneaua La iederă, care nu e departe de locuința dvs., pe aceeaşi stradă. Acolo aveam obiceiul să stau şi să observ cine vă vizitează. Şi într-o după-amiază ați ieşit, ați pornit spre cafenea, ați intrat, ați privit în jur şi v-ați aşezat la masa mea. Erau multe mese libere la acea oră, dar ați luat loc la masa mea, nici nu m-ați întrebat dacă se poate. Am înlemnit la gândul că am fost demascat. Aşteptam să văd ce ziceți şi în minte îmi pregăteam tot felul de variante de răspuns. Ați comandat o vodcă, pe atunci toți beam vodcă. Chiar şi vodcă cu Coca-Cola. Coca-Cola în acele sticle cu o formă frumoasă, ştiți despre ce vorbesc, nu? Oricum, eu am luat o gură din vodca mea, aşteptând să dați cărțile pe față. Nu ați scos un cuvânt. A fost cea mai chinuitoare jumătate de oră. Din când în când îmi aruncați o privire. Mă simțeam complet descoperit. Şi acum mă întreb dacă ştiați că vă urmăresc. De obicei, oamenii simt asta. Ştiați?

Nu-mi aduc aminte, zise ridicând neajutorat din umeri Domnul N.

Domnul N. aşteaptă aceste întâlniri cu mare emoție. Am impresia că mai trăieşte încă tocmai pentru a asculta până la capăt povestea sa. Îmi place să mă aşez lângă el, uneori schimbăm câte o vorbă, apoi se instalează tăcerea. Nu ştiu ce se întâmplă în capul lui, dar am senzația că ține minte mai mult decât arată. Poate că şi el joacă propriul său joc, acela al uitucului, al victimei care se lasă de bunăvoie condusă de povestitor şi, demonstrând o pierdere completă a memoriei, îi adoarme vigilența, îl obligă să-i povestească totul în cele mai mici detalii, pe care interlocutorul nu intenționa să le scoată la iveală.

Povestiți-mi, zise Domnul N., ce fel de cămăşi purtam, ce pantofi, dacă râdeam cu gura plină sau strângeam din dinți cu

aer întunecat, când mergeam mă uitam în jos, adus de spate... Eram fericit? întrebă într-un final. Acest lucru îl debusolă pe agent, el poate spune tot despre cămăşi, despre sacoul, trenciul, ţigările, berea şi vodca pe care „obiectivul" le-a comandat, dar...

Nu mai e nimeni altcineva care să ţină mintă aceste amănunte, până şi iubitele şi femeile, în general, uită aceste lucruri după un timp. Doar lucrătorul operativ cunoaşte detaliile. Să încercăm să intrăm în pielea lui. El trebuie să stea şi să observe, să descrie cele văzute. Şi nu e mare lucru de descris. Ce se putea întâmpla într-o zi din viaţa unui bărbat de 50 de ani în acea perioadă? Iese. Merge pe trotuar. Se opreşte. Scoate din cutie un băţ de chibrit, face mâna căuş, îşi aprinde ţigara. Ce ţigări fumează? Stewardess, ce altceva. Cum e îmbrăcat? O cămaşă gri cu mânecile suflecate, pantaloni, pantofi în picioare; ooo, pantofii sunt italieneşti, cu vârf ascuţit, scumpi, asta trebuie notat. Poartă şi Borsalino. Nu sunt mulţi cei care au astfel de pălării. Se notează. Dacă cineva se hotărăşte să citească cum ar citi literatură toate aceste mii de pagini, scrise în anii '50/'60/'70/'80 de către tot felul de agenţi trăgători cu urechea şi scribălăi cu carneţele, cu siguranţă va avea în faţă cel mai voluminos roman bulgar nescris al acelor vremuri. Tot atât de mediocru şi prost ca epoca însăşi.

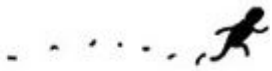

17

Notă despre epopeea imposibilă

În toate epopeile antice există un inamic puternic împotriva căruia se duce bătălia – Taurul celest şi Ghilgameş, monstrul Grendel, mama lui şi, la sfârşit, dragonul, care îl răneşte de moarte pe bătrânul Beowulf, toți taurii, monştrii şi alții asemenea în *Metamorfozele* lui Ovidiu, ciclopul din *Odiseea* etc. În romanele din ziua de azi, aceşti monştri au dispărut odată cu eroii care i-au înfruntat. Dacă nu există monştri, nu există nici eroi.

Şi totuşi există un monstru, unul care ne aşteaptă pe toți. E moartea, veți spune, da, da, moartea îi e soră, dar monstrul e bătrânețea. Cu ea se dă lupta adevărată, fără şanse de câştig, fără strălucire, fără pompă, fără săbii, cu un dinte de-al Sfântului Petru incrustat în ele, fără scuturi magice şi ajutoare neaşteptate, fără speranța de a fi cântat în cântece[11], fără ritualuri...

O luptă epică fără epopee.

Lungi manevre singuratice, aşteptare, mai degrabă un război de tranşee, în care te culci la pământ, te fereşti, baţi în retragere, observi câmpul de luptă „între ceas şi pat”, aşa cum îşi intitulase bătrânul Munch un ultim autoportret. Între ceas şi pat. Cine să cânte o astfel de moarte şi o astfel de bătrânețe.

18

Domnul N.

(continuare)

---

[11] Aluzie la un vers din celebrul poem „Hagi Dimităr” de Hristo Botev (1848-1876).

Dl A. îşi aminteşte cât de greu i-a fost să inventeze tot felul de prostii pe care să le consemneze în rapoartele sale. Într-un anume sens, nu a fost scutit de suferința scriitorului. Se aşteptase la mai mult de la profesia sa, aşa cum văzuse în filme şi citise în romane, urmăriri cu maşini, întâlniri secrete, urmăritul sare pe fereastră în miez de noapte. Avea nevoie de acțiune, de intrigă, fără să-i cunoască numele. Dar intriga lipsea. Şi de aici vedem cât de profund necinematografică e viața. Nimic altceva decât a pleca de acasă, a se întoarce acasă. Până şi prietenii apropiați ai „obiectivului" au încetat să-l mai viziteze, ca să nu aibă neplăceri. E adevărat, amanta din ziua de joi este o excepție promițătoare. Şi e totul documentat, bineînțeles. Dar nici asta nu e cine ştie ce mare aventură. Şi aceasta face parte din viață, cine nu are o amantă (un amant)?

Uneori mă întrebam ce să scriu, recunoaşte dl A., nu se întâmpla nimic interesant. Domnul N. e jenat că a creat aşa nişte bătăi de cap, se simte prost că a dus o viață plicticoasă, despre care nu se putea scrie mare lucru. Ar fi trebuit să facă o chestie ieşită din comun, să-şi tragă un glonț de față cu agentul, cu aşa ceva s-ar fi umplut cu uşurință pe puțin două pagini. Pe de altă parte, pe Domnul N. îl interesează (sau eu îi atribui aceasta, pentru că mă interesează pe mine) tocmai ceea ce e neînsemnat din viața de zi cu zi, e interesat de toate detaliile ei. Despre aceste lucruri vrea să-şi aducă aminte. A şters sistematic orice lucru excepțional, dacă aşa se pot numi arestul, bătăile din beciul de pe strada Moskovska nr. 5, mizeria şi mirosul de urină din celula comună în închisoarea din Pazargik, vizitele care erau tot mai rare, interzicerea corespondenței. Toate acestea sunt şterse cu buretele. Dar odată cu ele se pare că s-a dus şi restul, normalitatea din care suntem făcuți. Tot cotidianul său, documentat dinainte de a fi arestat, e confiscat în timpul percheziților, apoi returnat, dar de atunci nu s-a mai atins de el. Două fotografii alb-negru de pe când era copil, una din perioada serviciului militar, un mic album cu poze de la nuntă (după divorț a rămas la el), şi ele tot

în alb şi negru, o fotografie cu el cum merge pe un bulevard, e prins în momentul în care păşeşte, trenciul se deschide la poale, el râde şi face un gest cu mâna către persoana care îl fotografiază. Asta-i tot. O fotografie a femeii care venea la el în fiecare joi, evident, nu are.

Dl A. a adus într-o zi câteva scrisori, acestea sunt scrisorile Domnului N. către acea doamnă. Cum de au ajuns la dvs.? întrebă el. Agentul doar ridică puțin din sprâncene, surprins de întrebarea naivă. Domnul N. deschide scrisorile, nu sunt lungi, le citeşte şi îşi dă seama că nu-şi aduce aminte nimic din conținutul lor. Le parcurge cu o reală curiozitate, ca şi cum ar fi fost scrise de altcineva. Şi, trebuie să recunoască, îi place ce citeşte. Sunt scrise frumos, a găsit cuvintele potrivite, era un romantic, dar fără să exagereze. Chiar insistent şi îndrăzneț în unele propuneri. E ceva nou, se vedea pe sine mai degrabă temător şi uşor de intimidat. Ultima scrisoare se încheia cu un avertisment, că ar fi mai bine pentru ea să înceteze să se vadă, căci mai mult ca sigur că e urmărit, un tip cu o caschetă pe cap, mărunțel şi şmecheros, îşi face veacul în cafeneaua de vizavi. Citind acestea, Domnul N. îşi ridică ochii din scrisoare cu o expresie prin care îşi cerea scuze dlui A. Nu face nimic, am trecut demult peste asta, răspunde acesta.

Domnul N. pune scrisorile pe mijlocul mesei. Nu ştie dacă le poate păstra sau trebuie să le restituie. Dl A. dă din cap a încurajare, sunt pentru dumneavoastră. Cei doi continuă să-şi vorbească cu „dumneavoastră”, chiar dacă, în acest moment, sigurul om apropiat, pentru fiecare dintre ei, este cel din fața sa.

Cu trecerea timpului, femeia din zilele de joi începe să-i acapareze tot mai mult gândurile Domnului N. Dar lucrul acesta, nu înțelege de ce, mai mult îl sperie decât îl bucură. Încetul cu încetul, chipul ei se ridică la suprafață din neant, ca la developarea fotografiilor cu revelator. Are părul strâns în coadă şi un smoc de păr argintiu în breton.

Apariția ei începe să-l sperie, deşi inițial el tocmai asta îşi dorise. Explicația e simplă – bănuieşte că femeia aceasta va fisura barajul pe care el îl zidise cu atenție de-a lungul anilor şi va da drumul tuturor lucrurilor pe care el nu le vrea întoarse înapoi. Nu e sigur că va rezista. Pe de altă parte, dacă cineva l-a iubit înseamnă că el a existat, chiar dacă acum nu-şi mai aminteşte prea multe despre sine.

Iar dacă a existat o ființă pe care el a iubit-o, acest fapt poate fi o dovadă a propriei sale existențe. Oare ce s-a întâmplat pe urmă?

La următoarea vizită, dl A. mai are o surpriză pentru el. Scoate cu grijă din geanta lui mică de piele o fotografie. I-o înmânează Domnului N. Poza e tot alb-negru, contrastul dintre lumini şi umbre e puternic, se vede o stradă pustie; pe trotuar, sub umbra unui pom, se află Domnul N. şi o femeie, care se apleacă spre el fie pentru a-i şopti ceva la ureche, fie pentru a-l săruta, asta nu e prea clar. Umbrele frunzelor cad pe rochia ei.

Cea mai frumoasă femeie din Sofia, spune în cele din urmă dl A. Nu era făcută pentru aici, nici pentru acel timp, nici pentru acel loc. Ştiu că mulți bărbați erau morți după ea. O parte din problemele dvs. erau şi din cauza asta. Normal, mai întâi din cauza a ceea ce scriați, ce discutați prin cafenele, cu precădere în anul 1968, în preajma evenimentelor. Dar şi din cauza ei. Era fiica unui scriitor în vârstă, care nu vă suporta deloc, în fine, Dumnezeu să-l odihnească. Slab ca scriitor, dar greu ca funcții, din nomenclatură. Lumea râdea de el, zicând că ea e singura lui creație reuşită. Ea ştia că nu are niciun viitor alături de dumneavoastră. Pentru că dumneavoastră înşivă nu aveați un viitor. Cred că de aceea vă şi iubea.

Iar despre viitor. Dacă ar fi putut, Domnul N. şi-ar fi amintit că niciodată nu a avut vreo atitudine față de viitor. Poveştile despre viitor din perioada comunistă îl determinau să facă tot felul de aluzii ironice în discuțiile cu ceilalți, viitorul cosmic, la fel, i se părea neclar şi suspect, construcția nouă, lumea nouă,

omul nou – toate acestea sunau atât de îndepărtat şi găunos. Viitorul luminos îmi provoacă arsuri, zisese odată într-un grup de cunoscuți. (Bineînțeles, vorbele lui au fost imediat consemnate.) Ceva mai târziu, Brodsky avea să se exprime mai frumos: „Dezacordurile mele cu acel sistem nu au fost atât de natură politică, cât de natură estetică". Cu toate astea, prefer spusele Domnului N. Dezacordurile lui cu sistemul erau de natură fiziologică.

19

Există şi un trecut mort, îmbălsămat.

Pentru cei din generația mea, prima amintire a unui corp fără viață este o amintire comună. De parcă Ministerul Educației dăduse un ordin (cu siguranță că aşa se şi întâmplase) ca toți elevii, încă din clasele primare, să viziteze mausoleul lui Gheorghi Dimitrov. Să se încline în fața marelui conducător şi dascăl, care iubea atât de mult copiii şi se poza cu ei, în ciuda programului de lucru încărcat. Să aducă un omagiu eroului de la Leipzig, care cu un curaj deosebit a incendiat Reichstagul german, după cum spusese un coleg de-al meu de şcoală. Gafa aceasta i-a adus destule neplăceri, directorul i-a chemat pe părinți la şcoală, i-au dat o mustrare şi aşa mai departe. Goebbels nu a reuşit să-l condamne şi te-ai găsit tu să-l numeşti incendiator, îl admonestă diriginta pe bietul meu coleg.

Oricum, prima întâlnire cu moartea era pentru toată viața. Mausoleul ți-o punea la dispoziție pe viu, ca să zic aşa. Toate morțile şi corpurile decedaților aveau să fie comparate cu acel corp, aveau să fie cópii ale primului, ale modelului. Noroc că lumea nu era împânzită de mausolee şi de oameni împăiați, mai aveam o şansă totuşi. Aşa şuşoteam între noi înainte să intrăm şi bine că nu a auzit nimeni chestia cu „omul împăiat", căci am fi tras multe ponoase.

Ne-au cărat tocmai din celălalt colț al Bulgariei. Toată noaptea ne-a clătinat cel mai lent tren personal, asta ca să

economisim cazarea în capitală. Dimineața, în ceața rece de noiembrie, somnoroşi şi cu urdori la ochi, de la gară direct la mausoleu. Când să intrăm ne-a apucat puțin frica. Trecem pe lângă străjerii de la intrare, drepți şi nemişcați. Or fi şi ei împăiați? Înăuntru coridoarele sunt scăldate de semiîntuneric, luminate de câteva făclii electrice, şi e rece ca într-un frigider. Mausoleul e un frigider, bineînțeles. Ceva asemănător cu compartimentul de congelare, în care mamele noastre înghesuiau ciolane de porc şi pui întregi.

Ne apropiem de sala cu corpul, se vede deja capacul de sticlă. Demby, prietenul şi colegul meu de bancă, înainte să intrăm, mi-a zis că, dacă te uiți cu mare atenție la pleoapele lui, ai să le vezi cum tremură uşor. Asta după spusele fratelui său, care trecuse deja pe aici.

Decedatul părea din plastic, sacoul şi pantalonii erau mai vii decât el, pe rever se înşirau decorațiile, mustața semăna cu o perie de haine. Exact atunci, trecând încet pe lângă capul lui, am văzut foarte clar, pentru o sutime de secundă, cum pleoapa i s-a mişcat uşor. Tac-tac, de două ori, din pleoapa stângă. Abia m-am abținut să țip. De parcă îmi făcea un semn, îmi făcea cu ochiul de sub capacul de sticlă. Aveți grijă, tovarăşul Dimitrov vede tot, ne amenința diriginta în clasă indicând cu arătătorul de la ora de geografie spre portretul de pe perete. Pe dracu' vede tot, ce să zic, mă gândeam eu, iar acum, iată, îşi mişcă ochiul ca să mă pedepsească pentru propriile mele îndoieli. Într-adevăr, se va dovedi că e *veşnic viu*, aşa cum ne tot repetau.

Bine că era Demby prin preajmă ca să mă salveze de această teamă metafizică timpurie. Nu sunt sigur că el observase clipirea (sau îmi fusese destinată doar mie), dar ca biolog amator ce era – devorase şi manualele fratelui său mai mare –, mi-a explicat totul prin experiențele cu broaşte moarte care erau descrise acolo. O broască moartă, pusă pe spate cu picioarele desfăcute, dacă îi trimiți un mic flux de curent electric, începe să zvâcnească din picioare de parcă ar fi vie. O să facem şi noi experiența asta în clasa a VI-a, zise el. Altfel, el

e mort ca broasca şi niciodată nu se va ridica de acolo, dar are muşchi care se mişcă.

Încă mă folosesc de această explicație când frica mea devine prea metafizică.

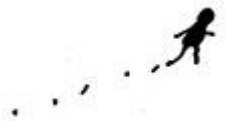

20

Domnul N.

(sfârşit)

Şi ea cum de a venit la mine? întrebă Domnul N. Era soția unui prieten de-al dumneavoastră. Apoi el a devenit omul nostru, avea nişte păcate, l-am strâns puțin cu uşa. Ca s-o zic pe-a dreaptă, nu a opus o rezistență deosebită. Era sursa noastră principală, dar dumneavoastră mereu i-ați bănuit pe alții, cel puțin aşa spuneați la telefon. Mi-ați ascultat convorbirile telefonice? Dl A. nici măcar nu s-a ostenit să-i răspundă. În ziua în care prietenul dumneavoastră a devenit şef de partid, ea v-a vizitat pentru prima dată. A fost într-o joi după-amiază, prima din toate zilele de joi ce au urmat. Domnul N., pe măsură ce ascultă, începe să şi-o imagineze pe această femeie, cu părul lung şi un smoc alb în breton, cu mersul dezinvolt. Când mergea pe stradă, toți întorceau capul după ea, aşa i s-a spus. Un cunoscut regizor şi-ar fi pierdut mințile după ea, a montat şi o piesă în care actrița arăta exact la fel – cu părul prins în coadă, cu smocul alb... Toți ştiau despre cine e vorba. Regizorul a fost imediat transferat la un teatru în provincie, spectacolul oprit, mariajul lui terminat. Numai necazuri aducea această femeie, zise dl A.

Totuşi, de ce lucrătorul operativ A. continuă să vină? La început, probabil din curiozitate şi teama de a nu fi şantajat. Îşi dă repede seama că un astfel de risc nu există. Şi încă ceva. Dacă Domnul N. nu îşi mai aminteşte nimic sau aproape nimic, atunci dl A. este eliberat de orice vină, altfel spus. Fără a putea să formuleze clar, el simte că totul e posibil, din moment ce nimeni nu mai ține minte nimic. *Dacă nimeni nu-şi aminteşte* devine egal cu *Dacă nu există Dumnezeu*. Dacă nu există Dumnezeu, zice Dostoievski, înseamnă că totul e posibil. Dumnezeu se va dovedi nimic altceva decât o imensă memorie înmagazinată. Memorie pentru păcate. Un nor de nenumărați megabytes. Un Dumnezeu uituc, un Dumnezeu cu Alzheimer ne-ar elibera de toate responsabilitățile. Nu există memorie – nu există nici crimă.

Atunci de ce oare dl A. vine şi povesteşte? Probabil pentru că ființa umană nu e făcută să trăiască mult timp păstrând un secret. Secretul, se pare, este o creație târzie pe scara evoluției. Niciun animal nu ține ceva secret. Doar omul. Dacă ar trebui să determinăm structura unui secret, cel mai probabil aceasta e un bulgăre neregulat, granulos. În cazul dlui A., nu e o metaforă. Bulgărele este real, el se face că nu-l observă de câteva luni, dar după o vizită la medic, cu trei săptămâni în urmă, totul îi este clar acum. Faptul că se află în fază terminală îl eliberează de multe lucruri, iar pe altele le urgentează. Acum urmăritorul e cel care roagă victima să-l asculte. Bătrânețea îi face egali. Au devenit frați de arme, au trecut de partea necâştigătoare în bătălia cu un final anunțat. În fine, dl A. poate relata totul acum. Şi, în fine, Domnul N. poate primi acum toată povestea despre propria sa persoană.

Ce s-a întâmplat cu ea? întreabă din nou Domnul N., tot mai nesigur că ar vrea să afle răspunsul.

Dl. A. poate scăpa în mii de feluri. „Obiectivul nu a prezentat interes operativ.” E fraza de serviciu cea mai la îndemână. Sau un alt lucrător operativ a preluat sarcina dlui A. etc. Dl A. tace, îşi răsuceşte o țigară, degetele îi tremură. Abia acum Domnul N. observă că interlocutorul său a

îmbătrânit vizibil în ultimele luni, are obrajii supți, pielea îngălbenită. Cu două–trei săptămâni în urmă telefonase că nu poate veni, trebuia să-şi facă nişte analize.

Şi atunci dl A. mărturiseşte tot. Cum după arestarea Domnului N., ea i-a spus soțului că îl va părăsi imediat dacă nu va face ceva pentru prietenul său. Şi-a făcut bagajul şi a plecat de acasă a doua zi, singură s-a dus pe la toate Direcțiile. A cerut să îl vadă, dar i s-a spus că prizonierul refuză orice întâlnire cu ea. În cele din urmă a ajuns şi la dl A. Într-o seară, a venit la el acasă şi a vrut să discute despre situația Domnului N. L-a rugat să-i spună la ce închisoare se află, să-i faciliteze o vizită. Că e gata de orice pentru asta...

Deodată Domnul N. îşi reprezintă cu toată claritatea scena dintre cei doi. Cu o singură deviere. Corpul femeii, gol în mijlocul camerei, tânăr şi frumos, în fața ei dl A., doar că la vârsta de acum, un bătrân neputincios, un sac de oase. Brusc acele arsuri revin, tot acel dezgust care nu era deloc metafizic, dimpotrivă, avea o dimensiune fizică, chiar fiziologică. Îl arde stomacul, parcă cineva îi toarnă oțet pe gât. Îmi pare rău, spune dl A., stă țeapăn şi aşteaptă ca Domnul N. să zică ceva. Orice ar fi, va fi finalul acestei istorisiri.

Domnul N. nu zice nimic. Are o cumplită senzație de greață, îi vine să verse. Regurgitările acide au revenit, corpul şi-a amintit şi i s-a făcut scârbă. la fotografia, se ridică şi pleacă. Dacă toate astea ar fi fost un film, pe fondul ecranului gol, în timp ce se derulează genericul de final, s-ar fi auzit o împuşcătură.

Este după-amiaza lumii. Un bărbat merge pe trotuar, pe partea umbrită a străzii. Pe deasupra, e şi luna august – după-amiaza anului. Soarele străpunge frunzele pomilor, aruncând o umbră pestriță pe pavaj. Nu e nicio altă mişcare, casele se odihnesc cu zidurile încinse, de undeva de la o fereastră deschisă se aude cum cântă un radio lăsat aprins. Scena e minimalistă, aproape filmică. Din față vine o femeie, se opreşte

lângă un bărbat, amândoi sunt în umbră. (Ceva asemănător este trecutul absolut – după-amiaza lumii, o ascunzătoare la umbra unui pom.) Puțin mai departe, nevăzut de ei, un alt bărbat îi fotografiază. Fotografia e aproape artistică, a surprins cu claritate umbrele frunzelor pe trotuar şi pe trupurile celor doi, silueta femeii aplecată spre bărbat şi pustiul străzii după-amiaza. Tot ce urmează a se întâmpla după această fotografie încă nu s-a întâmplat.

Bărbatul din poză ține acum în mâinile sale femeia şi pe el însuşi. Din perechea de sub pom a rămas doar el. Şi fotograful. El e şi singurul care nu va uita scena până în ultimul moment. Pentru că această poveste, şi-a amintit în timp ce o relata, e unica din viața lui mediocră. Această femeie, unică şi ea (dispărută în circumstanțe neelucidate), îl urmăreşte de atunci, odată cu acest bărbat, care stă aici, fără memorie. Această urmărire unii o numesc *vină*. Dar, precum cei mai mulți care au rămas, dl A. nu va găsi cuvântul până în ultimul său ceas.

21

Etaje ale trecutului

Cu un an înainte de istoria cu Domnul N., lucrurile porniseră bine la clinica din Zürich, chiar peste aşteptările noastre. Gaustin avea întreg etajul de sus al clădirii, unde puteau dezvolta tot felul de variante ale anilor ’60. La puțin timp după, Centrul de gerontopsihiatrie, proprietarul imobilului, ne-a invitat să extindem terapia şi în secțiile lor, astfel că, practic, aveam toată clădirea la dispoziție. Am început să deschidem camere ale trecutului şi clinici de mici dimensiuni în alte câteva țări, inclusiv în Bulgaria.

Boala Alzheimer sau, în general, pierderea memoriei, devenea maladia cu cea mai rapidă răspândire. Conform statisticilor, în lume, la fiecare trei secunde, un om dezvoltă o

formă de demenţă. Cazurile înregistrate se ridicau la peste 50 de milioane, iar în următorii 30 de ani aveau să se tripleze. Era inevitabil, având în vedere prelungirea duratei de viaţă. Toţi îmbătrâneau, bărbaţi în vârstă veneau aici cu soţiile la braţ pentru a le interna, sau, invers, doamne în vârstă, purtând diamante discrete, îşi aduceau aici partenerul de viaţă, care zâmbea încurcat şi întreba în ce oraş se află acum. Se întâmpla şi ca fiii, fiicele să-şi aducă ambii părinţi. Aceştia se ţineau de mână, fără să-şi mai amintească chipurile propriilor copii. Veneau pentru câteva ore, pentru o după-amiază în apartamentul tinereţii lor. Intrau ca la ei acasă. *Aici trebuia să fie serviciul de ceai, aici îl ţin mereu...* Luau loc în fotolii, deschideau albumele cu fotografii alb-negru, brusc se „recunoşteau" în unele dintre ele. Uneori însoţitorii veneau cu propriile albume vechi, pe care le aşezam înainte pe măsuţă. Erau şi unii care făceau un pas într-o anumită direcţie, dar se întorceau în mijlocul încăperii exact sub lustră.

Unui bătrânel pe care îl aduceau des la noi îi plăcea să se ascundă după perdea. Stătea acolo ca un băieţel îmbătrânit, care se joacă de-a v-aţi ascunselea, dar jocul avusese deja loc, ceilalţi copii renunţaseră să mai joace, plecaseră pe la casele lor, îmbătrâniseră. Şi nimeni nu venea să-l caute. Iar el stătea în spatele perdelei, trăgând cu ochiul temător ca să vadă de ce ei întârzie. Cel mai teribil lucru la acest joc de-a v-aţi ascunselea era să înţelegi că nimeni nu va mai veni să te caute. Din fericire, cred, el nu avea să înţeleagă.

De fapt, corpul nostru se dovedeşte a fi milos ca natură – la final, puţină amnezie în loc de anestezie. Memoria, care ne părăseşte, ne lasă să ne mai jucăm pentru o ultimă dată pe câmpiile nemuritoare ale copilăriei. Încă puţin, încă cinci minute, cerşite ca altădată în faţa casei. Înainte să ne cheme pentru ultima oară.

Astfel, trecutul şi Gaustin ocupaseră treptat ultimul etaj al clinicii. Era nevoie să se organizeze spaţii şi pentru anii '40 şi '50. Demarasem cu anii '60, parcă inconştient pregătisem

camerele pentru noi înşine. Dar şi pacienţii de nouăzeci de ani îşi cereau copilăria şi tinereţea lor. Şi astfel, Al Doilea Război Mondial se instală la parter. S-a dovedit a fi o decizie bună, mai întâi pentru că se evita urcatul scărilor. În al doilea rând, pivniţa putea fi folosită ca adăpost antiaerian şi acest lucru conferea autenticitate reconstrucţiei deceniului. Cei mai mulţi dintre oameni păstraseră amintiri tocmai din refugiile în care se ascundeau în timpul bombardamentelor.

Trebuie să fie trezită frica, amintirea fricii? Terapia de reminiscenţă clasică insista pe amintirile pozitive. În opinia lui Gaustin, fiecare amintire scoasă la iveală este importantă. Frica poate fi unul dintre cei mai puternici declanşatori de memorie şi acest fapt trebuia exploatat. Bineînţeles, aceste coborâri în pivniţă erau rare, dar întotdeauna dădeau rezultate. Bulversaţi şi înfricoşaţi, aşa se întorceau oamenii din adăpost, speriaţi şi vii.

Deasupra lor s-au instalat anii ’50. Aici era împărăţia lui Elvis Presley, a lui Fats Domino, Dizzy Gillespie, Miles Davis, aici se putea auzi amestecul fascinant de muzică jazz, de rock ’n’ roll, pop şi un Frank Sinatra simfonic deja demodat. Aici se găseau *North by Northwest*, Hitchcock, Cary Grant, *Nopţile Cabiriei*, Fellini, Mastroianni, Brigitte Bardot, Dior... Lumea se refăcea după război şi dorea să trăiască. O parte de lume reuşea acest lucru cu mai multă uşurinţă. Pentru cealaltă parte era o zonă separată, la capătul culoarului, câteva apartamente pentru ţările din Est. Un apartament pentru anii ’50 din Europa de Est, altul – separat, pentru anii ’50 din Uniunea Sovietică (finanţat puternic, în treacăt fie spus). Într-un mod asemănător au fost organizaţi şi anii ’50 din China. Trecutul reprezintă şi un proiect financiar. Revoluţia cubaneză şi Fidel Castro nu au primit o *haciendа* separată, în schimb, jumătate din cei care se plimbau în această zonă purtau tricouri cu Che Guevara şi se opreau în faţa portretului lui El Comandante. Coridorul dintre Vest şi Est era separat pe mijloc de „o cortină de fier”, o poartă din lemn masiv, care era mereu închisă cu cheia şi doar personalul era autorizat să treacă pe

acolo. Nu se ştia niciodată ce le poate trece prin cap celor care se aflau într-una dintre părți.

A fost de ajuns tentativa de evadare a unuia din culoarul estic, care a încercat să escaladeze zidul (era un spațiu gol de 50 de centimetri între zid şi plafon), dar a căzut şi şi-a rupt un picior. După acest incident neplăcut, era mereu un infirmier, îmbrăcat într-o veche uniformă militară, care făcea de gardă în partea de est.

Pierderea memoriei afecta tot mai mulți oameni tineri, aşa că devenea imperios necesar un spațiu dedicat anilor '70, şi pentru aceasta a fost amenajat etajul patru. Prin urmare, anii '60 au coborât la etajul trei. Pentru anii '80 şi '90, dacă aveau să se impună într-o zi, rămânea mansarda clădirii.

22

Memoria dentistului

El nu ține minte chipurile, nici nu le asociază cu numele persoanelor. Deschideți gura, vă rog, ca să vă văd, aha, acum v-am recunoscut, sunteți cel cu pulpita la al şaselea dinte din stânga jos, Kircio, nu-i aşa?

Cred că se poate realiza o arheologie a danturii şi fiecare deceniu să fie reconstituit exact după diferitele tipuri de plombe şi straturi de materiale cu care s-a lucrat. O, îmi zice stomatologul, dinții dumneavoastră sunt o succintă istorie a anilor '90, haosul de atunci, criza, o primă preferință pentru aliajul metaloceramic, devitalizarea masivă a dinților, un coşmar. Dacă dentiştii ar fi arheologi...

La clinica stomatologică din oraşul în care mi-am petrecut copilăria, pe peretele culoarului, deasupra cabinetelor, dintr-un motiv care îmi scapă, erau înşiruite pozele tuturor membrilor Biroului Politic... Încă de copii cunoşteam termenul, care, oricum, suna respingător. Îi recunoşteam pe unii dintre ei, portretele lor erau atârnate în multe locuri, îi ştiam şi de la

televizor. Tu stai şi tremuri pe culoarul de marmură, aceleaşi uşi albe de o parte şi de alta, şi în urechi îți răsună sunetul strident al frezei. Cineva din interiorul cabinetului tocmai a scos un țipăt. Şi din acest culoar steril, cufundat în penumbră, te privesc fețele celor de sus. Nişte fețe impersonale, îmbătrânite, insensibile, nicio speranță.

Cam aşa au fost şi anii '70 – marmură şi bătrâni.

Aceste chipuri au intrat pentru totdeauna în capul meu şi, ca în cazul câinelui lui Pavlov, cum aud sunetul frezei, cum apar şi ele ca nişte impasibili sfinți ai durerii. Şi invers, de cum le zăresc în vreun ziar de arhivă, în acelaşi moment mă apucă o durere de măsea.

23

În fiecare dimineață răsfoiesc ziarele şi revistele proaspăt sosite. Revista *Time* din a doua săptămână a lui ianuarie 1968. Pe Broadway se joacă *Rosencrantz şi Guildenstern sunt morți* de Stoppard. În sălile de cinema rulează în premieră filmul *Străinul* de Visconti. Şi aproape în fiecare rubrică – *The War*. Cineva ar putea crede că Al Doilea Război Mondial nu s-a încheiat încă sau că a izbucnit din nou. Evident, e vorba despre războiul din Vietnam. În susul paginii, într-un pătrățel, numărul soldaților americani ucişi pe parcursul anului 1967: 9353. Urmează două coloane despre evenimentele din Cehoslovacia, de fapt, evenimentele urmează să aibă loc, iar titlul „Un motiv de speranță", legat de alegerea lui Dubček, va fi curând infirmat. Dar acum e începutul anului 1968, încă nimic nu este clar. Istoria este încă o ştire.

Deodată, Bulgaria îşi face apariția cu informația că aproape 20 de procente din autoturismele în circulație sunt maşini de serviciu (*chauffeur-driven*), adică transportă birocrați şi şefi de toate calibrele. Fără neapărat o legătură cu acest material, dar cine ştie, pe toată pagina alăturată străluceşte un enorm Pontiac roşu, cât strada de lat, un Pontiac-Bonneville din anul 1968. În aceeaşi perioadă, a doua săptămână a lui ianuarie

1968, un jeep agricol de culoare verde (maşină de serviciu, revista *Time* are dreptate), din acelea cu prelată în loc de cabină, se hurducăie pe drumul neasfaltat spre maternitatea din oraşul vecin. În jeep e mama, în mama sunt eu, şoferul e tata. Mergem să mă nasc.

Iată cum statistica din *Time* mă afectează personal: în sat nu sunt alte automobile. E posibil să fi avut legătură cu toată agitaţia din jurul naşterii mele şi cu dificultatea de a găsi în timp util o maşină cu care să o ducă pe mama la maternitate, la scurt timp, tata retrage toate economiile familiei, face un împrumut şi cumpără la mâna a doua o *Varşavă*, cu care ridică brusc procentul automobilelor proprietate personală din sat. Maşina e puternică, grasă şi zgomotoasă, nu ca acel Pontiac roşu, şi, după spusele unui vecin, face parte din contingentul armatei, deci poate fi rechiziţionată în caz de război. Îi fixează deasupra un tun uşor, ceea ce o transformă automat într-un tanc mic, iar pe şofer – în tanchist. Aceasta a început să-l îngrijoreze mult pe tata, pentru că deja e luna mai 1968, în Praga vine primăvara şi acelaşi vecin (un poliţist sau un glumeţ, nu am aflat niciodată ce era el, de fapt) a spus că vom fi obligaţi să ne ducem să-i eliberăm pe fraţii noştri cehi. De cine să-i eliberăm? întreabă tata naiv. Cum de cine, de ei înşişi, răspunde vecinul, iar tata se vede deja cu Varşava rechiziţionată pe străzile Pragăi.

A bănuit oare revista *Time* îngrijorările tatălui meu, naşterea mea (care a avut loc pe drum în jeepul ce aparţinea Întreprinderii agricole de stat), când a scris despre speranţa din Praga şi despre deficitul de autoturisme proprietate personală din Bulgaria? Dar tata s-o fi gândit la *Time*? Mă îndoiesc. Şi totuşi, sunt legate toate. Jeepul, Pontiacul şi Dubček.

Să citeşti ziare şi reviste de acum 40–50 de ani. Ceea ce a produs îngrijorare nu mai îngrijorează. Ştirile au devenit istorie.

Ştirile de ultimă oră şi-au pierdut orice actualitate. Hârtia a îngălbenit şi a căpătat un uşor iz de umezeală. Dar cu reclamele ce se întâmplă? Acelea peste care am trecut plictisiți, astăzi dobândesc o nouă valoare. Deodată reclamele au devenit adevăratele ştiri despre epoca respectivă. Poarta de intrare spre ea. Memoria vieții de zi cu zi, care se strică cel mai repede şi prinde un strat de mucegai. Evident, obiectele cărora li se face reclamă nu mai există. Şi acest lucru le creşte valoarea. Senzația unei lumi dispărute, o lume care s-a distrat, care conducea Pontiacuri, în pantaloni albi şi pălărie cu boruri largi, care bea Cinzano şi se plimba la Saint-Tropez. Aceeaşi lume care cu 30 de ani înainte stătea la coadă să cumpere aparate de radio la o promoție specială în 1939, *ca să ascultați în direct războiul iminent*, de parcă era vorba de un meci de baseball...

În anul 1939 a crescut brusc utilizarea aparatelor de radio. Radioul avea să fie media războiului. Izbucnirea acestuia va fi anunțată la radio, tot acolo vor fi transmise concerte în onoarea soldaților de pe front, întreaga propagandă va trece pe unde scurte şi lungi, vor fi preamărite victoriile şi trecute sub tăcere retragerile şi înfrângerile pe aceleaşi unde, toți se vor îngrămădi în jurul cutiei de lemn.

Unde s-au dus toate acestea... Ce s-a întâmplat cu aparatele de radio şi cu oamenii din jurul lor, cu toate ofertele colorate din reviste. Fetița blondă din publicitatea pentru ora copiilor (la radio) acum e o bătrână în vreun ospiciu, care probabil nu mai ştie nici cum o cheamă.

24

Pentru mine a fost o adevărată revelație să observ din camera cealaltă, prin uşa întredeschisă, cum doamna în vârstă care venise cu un chip absolut inexpresiv, lipsit de orice emoție, cu o privire goală, brusc prinde viață la vederea aparatului de radio masiv din lemn, cu numele oraşelor trecute pe scală. Ea se porni să le citească cu voce tare:

Londra, Budapesta, Varşovia, Praga
Toulouse, Milano, Moscova, Paris
Sofia, Bucureşti...

Aaa, Sofia, zise ea, Sofia. În astfel de situaţii trebuia să mă apropii cu delicateţe, să pornim conversaţia, să fiu pregătit să ascult istorisirea, să o încurajez să-şi aducă aminte. Aşa am aflat că emigrase din Bulgaria, tatăl ei era un inginer neamţ căsătorit cu o bulgăroaică, au locuit într-o casă frumoasă cu curte, într-un sat lângă Sofia, la poalele muntelui... nu mai ţinea minte cum îi zicea. Nepotul ei, cel care o adusese, stătea lângă noi şi nu-i venea să creadă că mătuşa lui vorbeşte şi se emoţionează. Pesemne că asta e limba ei maternă, bulgara, spuse el.

Pentru cineva care a tăcut atâţia ani în această limbă, ea vorbea foarte bine. Bineînţeles, povestea era întreruptă de zone albe în memorie, în limbă, dar apoi relatarea continua dintr-un alt punct. Şi-aducea aminte cum se adunau cu toţii să asculte ora de muzică. Ştirile părinţii ei le ascultau singuri. Dar concertele pentru soldaţii de pe front şi cele de muzică clasică le ascultau mereu împreună. Vorbea de lampa radioului, care lumina slab cadranul, şi despre cum ea enumera numele oraşelor ca pe un şirag, încercând să-şi imagineze ce se ascunde în spatele fiecărei denumiri.

Mi-am amintit cum, copil fiind, făceam acelaşi lucru, cum această scală a reprezentat prima mea Europă şi mă gândeam că fiecare oraş are un sunet diferit, iar dacă deplasezi linia învârtind de buton, de condensator, vei putea auzi cum sună străzile Parisului sau cum nişte oameni se ceartă într-o piaţă din Londra. Cine ştie de ce, credeam că la Londra cineva trebuie neapărat să se certe... Lumea era închisă şi aceste nume de oraşe erau singurele mărturii că undeva acolo, în ciuda variaţiilor de intensitate ale semnalului, de pierderile de sunet şi de întreruperile intenţionate, aceste oraşe există şi în

ele alți oameni cu copii stau, la fel, lângă aparatul de radio, iar eu, dacă ciulesc bine urechile, pot auzi ce îşi vorbesc seara.

Şi femeia povestea, tot povestea... Şi atunci... radioul ordonă, *schnell*, *schnell*, trebuie să fugim, armatele ruseşti, eu, *kleine Mädchen* de 9 ani, un pulover albastru, nasturi *rote*, mama... iepuraş, uite aici, arată pe pulover sus în dreapta, mama coase un *Kaninchen*, să fugim, tati-neamţ, neamţ, îl vor omorî... şi bunica strigă... aici rău, rău, fugiți... ultimul tren şi, hai, *schnell*, vin aeroplane, trag, trrrr, trenul opreşte, ne întindem pe jos... iarbă, iarbă...

Iarbă...

Urmează o lungă pauză, de parcă gândul s-a rătăcit...

Iarbă...

Iar o pauză, apoi brusc amintirea revine, în picaj ca un avion deasupra capului ei... fața i se schimonoseşte de spaimă, ridică mâinile...

(Oare e posibil, parcă o cunosc de undeva pe această femeie...)

Nepotul o ia în brațe... nu sunt sigur că ea l-a remarcat, el lipseşte din această amintire, ea e acum în 1944... vorba îi este tot mai întretăiată, apar din nou cuvinte germane... Achtung... trenul transportă ultimii funcționari germani, fugari, familii... avioanele bombardează, trenul se opreşte, sunt obligați să sară, să se culce la pământ. Mirosul de țărână, gloanțele din jurul ei, corpul mamei, nu pomeneşte nimic de tată... dar o vacă se iveşte şi se îndreaptă spre ei, face câțiva paşi săltăreți, se opreşte, se uită-n jur, o zbugheşte iar speriată de bombe şi focurile de armă... pleacă de aici, văcuțo, pleacă, strigă femeia, strigă copila, pleacă de aici, o să te omoare... dar vaca, e clar, nu înțelege, muuu, muuu drept spre fată... şi atunci un obuz (completez neclaritățile din relatare) loveşte crupa vacii, ea sângerează, şchioapătă, muuu, muuu, muuu, mugeşte femeia, vaco, vaco... se ridică şi o ia la fugă spre vacă, mama ei o trage cu putere şi ea cade... unde, unde... muuu, muuu, vaca, vaca, nu muri, eu salvez pe tine... vaca geme în fața ei şi clatină din

cap... şi ochii, are ochi şi plânge vaca, spune fetița-doamnă bătrână plânge, plânge, şi ea plânge...

Tante, *tante*, o strigă nepotul ei în germană, cu jena cuiva care asistă la o scenă interzisă, liniştește-te. Faceți ceva, se întoarce speriat spre mine, nu vedeți că plânge?

Ea îşi aminteşte, spun eu, de aceea plânge...

Hilde! Brusc îmi vine în minte numele ei. Hilde, zic cu voce tare şi iau mâna femeii în mâna mea. Nepotul e perplex, de unde ştiu numele ei, vin pentru prima oară aici, eu nu am înregistrat-o. Ea ridică capul şi mă priveşte. Nu are cum să mă recunoască. Cu vreo douăzeci de ani în urmă mă aflam în sufrageria ei din Frankfurt, am dormit două nopți la ea cu soția, o prietenă comună ne-a făcut legătura. Am scris atunci ceva: Hilde, care a salvat Germania.

Fața mea nu îi spune nimic. O țin de mână, continui să-i vorbesc ceva în bulgară, îi spun că văd această vacă, care acum paşte în dreapta Domnului, măcar nu a fost singură când şi-a dat ultima suflare, a văzut o fetiță care îi vorbea... aceasta e o moarte fericită. Alte vaci mor nefericite, dar aceea a fost îmbrățişată de o fetiță, totul e în regulă acum, ea e bine. Îmi dau seama că nu mă adresez doamnei în vârstă, ci acelei copile de 9 ani, iar ea se liniştește, aşezată pe divan, se relaxează şi adoarme.

25

Hilde, care...

O să vă aştept la aerodrom, zise Hilde la telefon. Avea voce luminoasă şi vorbea o bulgară din anii ’40. Există cuvinte care, deodată, deschid nişte porți neaşteptate spre alte vremuri. Pentru o clipă m-am întrebat dacă, atunci când ne vom vedea la aeroportul din Frankfurt, care într-adevăr e un aerodrom, va fi anul 1945 sau 2001 (anul în care a avut loc convorbirea noastră). Oricum, din acel moment „aerodromul” va fi pentru

memoria mea acea „madlenă” care mă va lega de Hilde. Şi încă două lucruri, despre care va fi vorba în această povestire – o cratiță şi o pâine de fabrică dintre cele mai obişnuite.

Bineînțeles, Hilde ne aştepta la aerodrom la ora fixată, arăta minunat la cei 70 de ani ai săi. În străinătate oamenii îmbătrânesc mai frumos şi mai încet, bătrânețea se arată mai milostivă acolo.

Aici e locul să amintesc că Hilde e născută în Bulgaria, că a reuşit să prindă ultimul tren spre Vest înainte ca Armata Roşie să intre în țară. Ei voiau să rămână, tatăl neamț, de profesie geolog, nu avea nicio legătură cu armata, dar au fost avertizați că nu îi va aştepta nimic bun dacă rămân.

Hilde a plecat cu mama ei, bulgăroaică de origine, şi cu fratele mai mic. Tatăl a rămas să pună la punct câteva lucruri legate de casă şi urma să ia trenul peste o săptămână. A fost împuşcat în noaptea următoare plecării lor... Hilde avea 9 ani. Călătoria a durat o săptămână, trenul a fost bombardat încontinuu pe traseu. Încă are viu în minte mirosul de iarbă şi pământ, de atunci când trebuiau să se culce la adăpostul trenului lângă şine. Toate acestea mi le povestea în timp ce stăteam în sufragerie, care, în ceea ce o priveşte, rămăsese cantonată în anii ’60, cu lampadarul şi fotoliile cu brațe de lemn şi tapiseria uzată.

În acel moment mi-am amintit de pâinea de fabrică, de care mă rugase la telefon. Recunosc, rugămintea ei m-a intrigat. Am intrat în vreo trei magazine până am reuşit să găsesc o pâine industrială obişnuită. Cine mai cumpără aşa ceva în Bulgaria? Hilde a luat pâinea cu atenție, s-a emoționat atât de tare, că a ieşit în coridor ca să nu o văd. S-a întors peste puțin şi mi-a spus că îşi aduce aminte de gustul acestei pâini din copilăria sa. A tăiat două felii, peste care a presărat puțină sare şi mi-a întins una dintre ele. Nu am mai văzut niciodată pe cineva care să mănânce cu atâta plăcere o felie de pâine simplă, de fabrică, cu puțină sare.

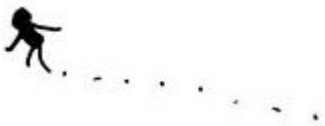

Apoi ne-a condus în bucătărie ca să ne arate ceva foarte special. Deschise uşa cea mai de jos a bufetului şi scoase de undeva din spate o cratiță. Era o oală imensă şi grea, dintr-un metal brut, neşlefuit şi zdravăn. Parcă e din metalul unui tanc topit, m-am gândit şi chiar am făcut remarca cu voce tare. Hilde a zâmbit şi mi-a răspuns că nici nu bănuiam câtă dreptate am. Cratița aceasta era primul şi cel mai de preț lucru pe care statul german, distrus după război, l-a împărțit familiilor. Câte o oală mare din arme şi muniții topite. Cu cratița asta am supraviețuit, zise Hilde, şi pietre poți fierbe în ea.

Mi-am închipuit-o pe tânăra Hilde în dezastrul din Germania anilor 1940-1950, scormonind prin ruine alături de alte femei, în căutarea unor cărămizi întregi, construind, cosând haine pentru fratele ei, aşteptând la coadă pentru câțiva cartofi, stând pe întuneric ca să facă economie la curent. Fără să se plângă, ca un om aflat în situația de a ridica din nou o țară distrusă până la fundații.

Stăteam în apartamentul ei modest şi mă gândeam că va trebui să povestesc cândva istoria lui Hilde, care, fără să-şi dea seama, a ridicat Germania din nou. Cu o cratiță grosolană din fontă şi cu amintirea unei felii de pâine obişnuită presărată cu puțină sare.

26

Treptat, clinica lui Gaustin şi-a găsit adepți. Într-un interval de câțiva ani, în diferite locuri au început să apară camere sau case ale trecutului. În Aarhus, de exemplu, foloseau orăşelul etnografic construit mai demult, unde erau adunate case din diferite secole, transportate acolo pentru ca elevii şi turiştii să vadă cum trăiau strămoşii locuitorilor de azi, ce animale aveau

în gospodărie – gâşte, oi, capre, cai. Evident, acestea din urmă nu erau din secolul al XIX-lea.

Eram curios să văd toate acestea şi, folosind ocazia oferită de un festival de literatură din Danemarca, m-am dus cu câteva zile mai devreme şi am luat trenul spre Aarhus. În prealabil rugasem o prietenă daneză să îi sune şi să le spună că mă interesează acest proiect social în calitatea mea de scriitor sau de jurnalist etc. E clar că se descurcase mai bine decât puteam spera, pentru că eram deja aşteptat şi o tânără foarte amabilă avea sarcina să mă însoţească în timpul vizitei.

Locul nu avea prea multe în comun cu clinica lui Gaustin, muzeul continua să funcţioneze, dar de două ori pe lună închideau mai devreme pentru vizitatori şi în orele rămase aduceau grupuri din casele de bătrâni, mai ales dintre cei cu demenţă. O parte a femeilor şi bărbaţilor, în funcţie de puterile şi de amintirile lor, se duceau în diferite gospodării, hrăneau gâştele şi caprele, udau brazdele cultivate sau pur şi simplu stăteau la soare în curte. Erau şi dintre aceia pentru care asemenea ocupaţii nu însemnau nimic, neavând vreo amintire de la ţară sau de la vreo fermă. Pe aceştia îi duceau direct într-un apartament, conservat exact aşa cum se găsea el în anul 1974. Mi-a plăcut chestia asta cu un an concret, deşi nu era prea clar dacă apartamentul nu fusese în aceeaşi stare şi cu un an înainte, în 1973, şi cu un an după, în 1975. Masa de bucătărie, frigiderul sau canapeaua tapiţată din sufragerie nu se veştejesc în decurs de un an ca lalelele tăiate. Căutam nod în papură, bineînţeles.

Fata era simpatică, suporta cu un calm nordic întrebările mele, îndoielile şi glumele directe, atât de specifice bărbaţilor din sud. În apartament, femeile o pornesc imediat spre bucătărie, zise ea. De parcă ar avea o busolă interioară. Ele, care se orientau cu greu în propriile apartamente, aici se descurcă instinctiv – un reflex condiţionat transformat în instinct. Erau atrase de mirosul mirodeniilor, deschideau borcănaşele cu busuioc, cu mentă, cuişoare, rozmarin, îşi

băgau nasul în ele, nu mai țineau minte denumirile sau le încurcau, dar ştiau despre ce e vorba.

Pornesc în urma pierdutei arome de cafea proaspăt măcinată, continuă fata, avem stocuri din acele soiuri care erau populare în anii '50-'60. Le place să râşnească ele însele cafeaua. Adesea continuă să învârtească manivela râşniței mult timp după ce cafeaua a fost deja măcinată.

Mi-am imaginat cum amintirea mirosurilor părăseşte ultima vizuina golită a memoriei. Poate pentru că e simțul care acționează cel mai devreme, primul, de aceea pleacă ultimul, ca un animăluț care adulmecă cu capul aplecat. Mi le-am reprezentat clar pe aceste femei care macină la nesfârşit cafeaua la vechile râşnițe manuale, unele pătrate din lemn, altele cilindrice, înalte, din argint închis la culoare şi cu mânere din aramă. Ar putea fi un tablou de secol XVII, demn de penelul vechilor maeştri olandezi, Vermeer, Hals şi Rembrandt, realismul atent la orice detaliu şi sublimarea vieții de zi cu zi, amândouă la un loc. Rotirea la infinit a manivelei râşniței de cafea, aroma, pe care o sorbi cu nasul, unele lucruri nu se schimbă de-a lungul veacurilor. Mi le-am imaginat cum macină anii, anotimpurile, zilele şi orele ca pe boabe de cafea. În timp ce învârt la aceste râşnițe de cafea, spuse Fata cu cercel de perlă (aşa am poreclit-o eu), parcă se transportă cu adevărat într-un alt timp. Avem şi o mică bibliotecă cu cărți din anii '60 şi '70, dar, pentru marea majoritate dintre ei, literele nu mai înseamnă nimic. Uneori deschid cărțile pentru copii, se bucură în fața desenelor şi atât.

S-a dovedit, de fapt, că exact la începutul secolului al XVII-lea un olandez, Peter van der Broecke, a reuşit să aducă de peste mări câteva semințe de cafea şi a plantat primul răsad. Adeptul său nu a fost oricine, ci Carl von Linné în persoană, care era pasionat de aceste tufişuri şi a preluat cultivarea lor mai departe. Şi bătrânul Carl von Linné, cu trecerea timpului, şi-a pierdut treptat memoria. Omul care a dat atâtea nume lumii a ordonat şi clasificat ceea ce, practic, nu poate fi

ordonat, deodată a început să uite tocmai acele nume. Mi-l închipui cum stă deasupra unei flori de nu-mă-uita şi se chinuie să-şi amintească numele ei latinesc pe care el însuşi i-l dăduse.

Mergeam pe lângă casele din alte vremuri, ne-am oprit la poşta din anii 1920, ca să constatăm finalul unei întregi industrii a aşteptării, a bucuriei amânate de mesajul căruia îi lua zile bune să ajungă la destinatar. Ne-am întâlnit cu nobili din secolele trecute, cu lăptari, cu oieri fără oi, le-am făcut cu mâna cizmarilor ce stăteau în faţa prăvăliilor lor, într-un loc nişte copii în pantaloni scurţi cu bretele şi băşti pe cap jucau Lapte gros, iar într-un alt loc un cerşetor şi-a întins cu blândeţe către mine pălăria zdrenţuită. Majoritatea sunt voluntari, subliniază ghida mea, studenţi la Istorie sau pensionari. Nu sunt plătiţi şi, cu toate astea, sunt tot mai mulţi cu fiecare an. Uneori vin şi oameni fără domiciliu. Şi ei în ce se schimbă? am întrebat cu interes. Le oferim haine groase şi noi din alte epoci, dar cei mai mulţi dintre ei nu vor să-şi schimbe hainele. Vor să rămână ceea ce sunt. Chiar ei spun, oameni fără adăpost au existat dintotdeauna, din ce secol aveţi nevoie?

Au şi ei dreptate, îmi spun. Oamenii fără adăpost nu au o istorie, ei sunt... cum să mă exprim, deasupra istoriei, nu aparţin niciunei epoci. Într-o anumită măsură, aşa era şi Gaustin.

La finalul vizitei ne-am aşezat la o masă într-un celebru lanţ de cofetării al anilor ’70, unde prăjiturile se pregăteau pe loc, croasante şi bezele, cu făina, vanilia, coaja de lămâie, scorţişoara şi toate celelalte ingrediente din acea perioadă, coapte în cuptoarele vremii, în formele şi glazura de atunci, a subliniat Lotte. Stăteam la masă şi beam ciocolată caldă, de o marcă cunoscută în epocă, în ceşti de porţelan cu bordură aurie. În jurul nostru se foiau chelneriţele din anii ’70, aveau ceva care mi se părea cunoscut, care mă trimitea în urmă, una

din primele mele amintiri aproape erotice era legată de aceşti pantofi albi cu toc care urcau peste gleznă.

Lotte, am întrebat fără ocolişuri, ce deceniu aţi alege – şase, şapte sau opt?

După o clipă de tăcere mi-a dat cel mai exact răspuns care se poate da la o astfel de întrebare: Aş vrea să am 12 ani în fiecare dintre cele trei decenii.

Aşa aş fi răspuns şi eu.

27

Da, experimentul din Aarhus funcţiona, dar rămânea senzaţia de muzeu, de vizită la Disneyland duminica. Experimentul lui Gaustin ţintea spre altceva.

Să coborâm în 1968, propuse el la întoarcerea mea. Suna bine acest „să coborâm în 1968", ceva asemănător cu coborârea lui Orfeu în împărăţia subpământeană. Pur şi simplu, anii '60 erau la etajul de jos. Ne-am aşezat pe cele două fotolii de un galben-lămâie. Le cumpărase la preţ redus, dar tot la o sumă exagerată, după părerea mea, când a fost scos la licitaţie apartamentul unui bogat imitator local al lui Warhol.

Scoase un pachet de ţigări, Gitanes de data aceasta, îşi aprinse o ţigară şi fumul iute se răspândi lent în toată încăperea. Deschise o sticlă de Seagram's extra dry – *ginul sec perfect*, cum scria în reclama de pe ultima pagină din *Newsweek*, *voi aduceţi măslinele, de restul ne ocupăm noi.*

Hai, povesteşte, începu el... Danemarca tot o închisoare e?

I-am răspuns că este mai degrabă un muzeu şi i-am relatat în amănunt ce am vizitat, casele din diferite epoci, apartamentul din anul 1974, încă câteva încăperi pe care Lotte mi le-a arătat, păstrate exact aşa cum au fost când erau locuite de familii obişnuite, cu poveştile lor de viaţă, albume, valize, cu haine pe umeraşe, cutia de pâine, vaza cu flori artificiale de pe frigider. Unul din apartamente fusese locuit de

nişte emigranţi turci, *Gastarbeiteri*, un bărbat de 50 de ani cu băieţii lui, care aveau în jur de 20 de ani, scrumierele erau pline de mucuri de ţigară, iar mirosul încă persista, m-am întrebat dacă schimbau conţinutul scrumierelor.

Problema constă în... Gaustin rostea cuvintele cu lentoare, de parcă încerca să dea o formă, pe moment, gândurilor sale din timpul nopţii.

Nu ştiu dacă am menţionat deja că Gaustin suferea de insomnie, când rămâneam la clinică peste noapte îl auzeam cum se plimbă, cum se opreşte din mers, cum se duce să-şi facă un ceai sau cum iese să fumeze. Parcă era Funes el Memorioso. I-am şi zis odată că dacă reuşim să repetăm forma norilor din dimineaţa de 30 aprilie 1882, de exemplu, înseamnă că am atins punctul ideal. Şi la fel, aşa cum arăta câinele la ora 3:14 după-amiaza, din profil, completă Gaustin, intrând în joc.

Problema, după el, consta în aceea că intrarea temporară într-un regim de reminiscenţă, vizitarea unui trecut de la două la cinci după-amiaza, şi apoi ieşirea într-un prezent diferit şi necunoscut, e ceva mult prea brutal şi dureros. Ca şi cum ai deschide uşa între două anotimpuri şi din vară să intri direct în iarnă. Sau să intri de la întuneric la lumină sau din tinereţe în bătrâneţe, fără nicio tranziţie. Să petreci doar câteva ore în clinică deschidea prea puţin această fereastră spre trecut. Turnă din nou în pahare din ginul anului 1968 adăugând că el consideră că a sosit momentul de a face un pas înainte, de a încerca ceva mai radical.

Pe scurt, ideea era de a construi un întreg oraş într-un timp anume. Dar un oraş adevărat, nu nişte simulări cu o stradă şi câteva case din fibră de sticlă. Mai întâi, alegem anul, 1985, să zicem. De acolo începem. I-am răspuns că nu ţin minte să se fi întâmplat ceva remarcabil în acel an. Cu excepţia faptului că atunci am terminat liceul şi m-au luat în armată, mi-am zis în sinea mea. Un an aflat în umbra următorului, când avea să fie

explozia de la Cernobâl, tăcere, ploi radioactive, deficit de iod, de care făceam rost pe sub mână...

Nu e nevoie să căutăm ceva ieşit din comun, spuse Gaustin. Timpul nu îşi face cuib în extraordinar, el îşi caută un loc tăcut şi liniştit. Dacă descoperi urme ale altui timp, aceasta se va întâmpla doar într-o după-amiază cu totul banală. O după-amiază în care nu a avut loc nimic special, nimic decât viaţa însăşi... Cine a zis asta? întrebă Gaustin râzând.

Tu, i-am răspuns.

Îţi place să-mi atribui tot ce-ţi trece prin minte. Dar lucrul acesta poate că, într-adevăr, l-ai luat de la mine. Deci oraşul va începe în 1985, continuă entuziasmat Gaustin, trebuie să întoarcem pe dos acest an, să-l luăm la puricat, cum se zicea atunci în 1985. Cu Gorbaciov, Reagan, Kohl o să ne descurcăm cumva, urmele lăsate sunt clare. Va trebui să vedem mai degrabă cum era calificat atunci ceva drept *cool*, ce jargon se utiliza, ce actori erau la modă, ce afişe atârnau pe pereţi, care erau revistele destinate casnicelor, programul TV, prognoza meteo, toate numerele din acel an ale revistei *Ogoniok*. Cât costa un kilogram de cartofi şi de broccoli. O Lada din Est şi un Peugeot din Vest. De ce anume mureau oamenii, pentru ce se certau serile în dormitoare. O să retipărim în fiecare zi toate numerele ziarelor din acel an.

Apoi vom face la fel cu anul 1984...

Păi, nu urmează 1986? am întrebat eu.

Nu ştiu, poate că mai întâi va trebui să mergem înapoi, zise el. Pierzându-şi memoria, pacienţii noştri merg înapoi, de fapt, îşi vor aminti lucruri tot mai îndepărtate în trecut. După 1985, pentru ei va veni 1984, apoi 1983 şi tot aşa... Ştiu că nu te pasionează anii ’80, dar va trebui să-i suporţi. Să îi restaurezi, să îi umpli cu istorie. Ce îi întrista pe oameni în acei ani? Bineînţeles, am putea să păstrăm mai mult timp unul şi acelaşi an, să-l repetăm. După aceea vom face anii ’70, într-un alt cartier al oraşului.

Dar vor veni şi alţi oameni cu pierderi de memorie, pentru care anii 1990 vor reprezenta trecutul, am sugerat eu. Se pare

că vom fi obligaţi să avem la îndemână toate deceniile. Trecutul creşte ca un brusture.

Deci am ajuns la anii 1970, continuă Gaustin, acolo va fi mai colorat, psihedelic, ai deja experienţă de la clinică. Oricum, clinica ţi se va părea un joc de copii în comparaţie cu aceste oraşe ale trecutului. Aici oamenii vor petrece 24 de ore din 24, 7 zile pe săptămână, 365 de zile pe an. Între ei se vor întâmpla diferite lucruri. Nu ştiu cum vor decurge lucrurile. Apoi, cartierul anilor '60, acolo te vei dezlănţui. Putem să-l prelungim pe 1968 doi sau trei ani, dacă insişti, râse el. Unii ani durează mai mult. Vom ajunge şi la 1950. Aici va fi deosebit de important de ce parte a istoriei te afli, deşi, să recunoaştem, au fost ani ascetici pentru ambele părţi.

Ce vom face cu anii '40, am întrebat, cu războiul?

Gaustin se ridică, se duse spre fereastră şi, după un lung minut de tăcere, răspunse:

Nu ştiu, chiar nu ştiu.

Să auzi din partea lui cuvintele „nu ştiu", asta se întâmpla o dată la o sută de ani, Gaustin ştia totul sau, cel puţin, niciodată nu recunoştea contrariul.

Atunci, în după-amiaza lui 1968 sau a lui 2020, una şi aceeaşi după-amiază, la urma urmelor, Gaustin schiţă ceea ce, într-o anumită măsură, avea să se întâmple mai târziu. Totul părea logic şi, în acelaşi timp, depăşea orice logică, nevinovat şi periculos în aceeaşi măsură – pericolul era, ca să zic aşa, de ordin istoric. Scosese un carnet vechi cu spirală în care desena planuri, nota ani, cronotopi, nume de oraşe şi ţări. În scrumieră Gitanele scoteau fum, se întâmpla să uite de ţigara aprinsă, lua alta, ochii îi lăcrimau din cauza fumului, da, a fumului, cred. Nori gri se apropiau ameninţători deasupra viitorului sau trecutului, indiferent cum s-o numi el, pe care Gaustin îl trasa în faţa mea. Bineînţeles, e doar o metaforă, m-am gândit atunci, încercând să alung presentimentul.

De ce avea nevoie de acest experiment, la ce îi folosea să extindă câmpul trecutului? El realizase ceva la care alţii nici nu visaseră. A fost printre primii care au introdus clinicile

trecutului. În diferite ţări se deschideau centre care foloseau experienţa lui. Serviciile de geriatrie îl asaltau, toţi voiau să lucreze cu el sau să-l aibă consultant. Nu a onorat nicio invitaţie, de cele mai multe ori mă trimitea pe mine ca să îi prezint refuzul, întotdeauna amabil, dar ferm. Deşi respingea interviurile sau mediatizarea, numele său era menţionat cu respect şi veneraţie, aşa cum se vorbeşte despre cineva genial sau excentric, de care puţini s-au apropiat, ceea ce nu făcea decât să-i întărească legenda.

28

Alergătorul

L-am botezat Singuraticul alergător de cursă lungă, era o carte englezească plină de furie, ce purta un titlu asemănător, pe care, mărturisesc, nu am citit-o, dar titlul mi-a rămas întipărit în minte. În ultima vreme reţin mult mai mult cărţi pe care nu le-am citit decât pe cele pe care le-am citit. Aceasta nu mi se pare o anomalie, e la fel cu ceea ce nu ţi se întâmplă.

Şi aşa, el fusese într-adevăr un alergător pe distanţe lungi – din punct de vedere fizic stătea foarte bine, puternic, atletic, ca şi cum corpul său nu voia să-l uite. Un tip vioi, foarte curios, boala îi mâncase deja treizeci-patruzeci de ani din memorie, deşi mai reuşea să ne surprindă prin unele întoarceri neaşteptate. Medicamentele încercau să încetinească procesul, noi încercam să-i dăm înapoi un timp de care îşi amintea. (E clar că nu se putea vorbi despre vindecare, dar omul are dreptul la fericire şi când e bolnav, aşa cum spunea Gaustin.) Duceam o bătălie pentru trecut, pentru fiecare amintire.

Era de aşteptat ca peste vreo doi–trei ani forţele să-l părăsească pe Alergător, memoria muşchilor să slăbească, fanta de timp pentru amintiri să se îngusteze sau să dispară complet. Acum însă era încă în formă, chiar într-o formă suspect de bună. Locuia la noi în satul Alzheimer din cartierul

anilor ’70, îl înrolasem în regimentul 1979, cum glumeam cu Gaustin.

În fiecare zi frecventa mica bibliotecă unde citea numărul nou apărut al unui ziar din 1979. Adunasem toată colecția anuală şi o puneam la dispoziție în fiecare zi. Doar prognoza meteo nu coincidea mereu, dar, cum nimeni nu se aştepta la mai mult de la previziuni, inadvertențele treceau neobservate. Alergătorul citea mult, tot ceea ce se întâmpla îl emoționa. Era şi meloman, încă nu putea trece peste destrămarea Beatlesilor, era de partea lui Lennon. Căderea regimului lui Pol Pot, prima vizită a papei Ioan Paul al II-lea în Mexic – nimic nu-i scăpa, anul debuta sub auspicii bune în acest ianuarie. O perioadă a fost ursuz, citea despre atacurile chineze de la frontiera cu Vietnam. S-a bucurat ca un copil când a văzut prima fotografie a inelului lui Jupiter trimisă de Voyager. Voia să vorbim despre asta, ce-o fi pe inel, de unde vin culorile, dacă se vor descoperi forme de viață acolo... Mă străduiam să-i împărtăşesc aşteptările şi presentimentul unui miracol, cum s-ar fi exprimat Gaustin, şi să simt aceeaşi emoție.

Dar mai mult decât orice, era tulburat de Lennon. În acea perioadă lumea se îndrepta spre ABBA şi muzica disco, un indiciu neîndoielnic de decadență, el însă urmărea asiduu prin reviste şi ziare fiecare pas al lui John Lennon. Se scria că e familist, om la casa lui, că-l leagănă pe micul Sean, că face şi pâine de casă. Alergătorul nu vedea nimic rău în toate astea, dar, când într-o altă publicație au apărut comentariile răutăcioase ale fostei soții, Cynthia, că, de fapt, el toată ziua şi-o petrecea lenevind în fața televizorului, Alergătorul s-a enervat la modul cel mai serios. Odată a venit la mine cu ultimul număr din *Life*, dacă nu mă înşel, şi mi-a citit de acolo cum, în ultima perioadă, Lennon se dedică scrierii autobiografiei sale şi că deja înregistrase la casetofon primele amintiri din copilăria petrecută în casa din Penny Lane. Uite, asta e ceva ce abia aştept să citesc, îmi repeta cu înflăcărare Alergătorul.

Într-o noapte a dat buzna la mine în birou, a închis uşa, dar nu a vrut să ia loc. John Lennon va fi omorât, a zis dintr-o răsuflare. Şi asta foarte curând! Era cu adevărat extrem de îngrijorat, de aceea nici nu a putut să-mi explice dacă visase doar. Un nebun o să tragă-n el, i-am văzut şi faţa. Când se va întoarce acasă, la intrare, în faţa clădirii Dakota. Trebuie să anunţăm imediat poliţia. El trebuie neapărat să plece de acolo.

Nu ştiam cum să reacţionez. Era vorba de o străfulgerare bruscă a memoriei (deci terapia funcţiona!) sau o scurgere de informaţie din exterior? I-am promis că dimineaţa la prima oră voi suna la poliţie. Am mai schimbat câteva cuvinte şi apoi l-am condus în camera lui.

A doua zi dimineaţă Alergătorul dispăruse.

Satul e păzit discret, dar eficace. Şi aceasta deoarece cei care îşi pierd memoria îşi pierd şi simţul orientării şi pot deveni uşor victime ale unor accidente în afara zonei protejate. Alergătorul încă era într-o formă bună, cei de la pază mi-au spus că au apucat doar să-l vadă escaladând zidul şi apoi a dispărut.

Fuga unui pacient rămâne un eveniment neobişnuit şi, în acelaşi timp, neplăcut pentru toţi. În primul rând pentru că viaţa sa este pusă în pericol. În cazul de faţă, nu era doar o săritură peste un zid, ci şi peste 30-40 de ani. Nu se ştie cum se poate răsfrânge asupra pacientului această ciocnire dintre două realităţi. În plus, un eventual incident putea să atragă după sine deschiderea unei anchete, cercetarea, poate chiar şi închiderea centrului, am fi fost expuşi unor confruntări interminabile în interiorul breslei legate de oportunitatea acestei terapii, dacă avem dreptul să „sincronizăm” timpul interior cu cel real etc.

Toţi poliţiştii din zonă au fost avertizaţi de cele întâmplate şi rugaţi să fie foarte prudenţi cu acest pacient, care „trăieşte” într-o altă epocă. Îmi treceau prin cap tot felul de scenarii, în timp ce şi eu plecasem să-l caut în orăşelul din vecinătate. Mi-l imaginam cum opreşte primul poliţist întâlnit în cale şi, în plină angoasă, îl informează că trebuie urgent avertizaţi FBI-ul

şi poliţia newyorkeză. De ce, întreabă poliţistul. Am primit un mesaj secret, îl vor împuşca pe John Lennon, poate că ucigaşul a şi pornit spre locul crimei. Aşa deci, va zice nepăsător poliţistul, cu un simţ al umorului polițienesc, să ştii că ai cam întârziat, prietene. Păi, cum aşa, l-au omorât deja, nu-mi voi ierta asta niciodată, va rosti printre gemete Alergătorul.

Nu aş fi vrut să-i pricinuiască o astfel de durere.

Din fericire, totul s-a încheiat rapid şi în modul cel mai potrivit. Alergătorul, căruia de acum încolo aveam să-i spunem Evadatul, a rătăcit câteva ore prin oraş (m-am temut să nu plece direct în căutarea unui aeroport şi a unui avion spre New York), a găsit secţia de poliţie, unde deja ştiau despre caz, a cerut să vorbească cu şeful, acela l-a ascultat cu atenţie, şi-a notat tot şi i-a spus că sistemul se va pune imediat în mişcare, chiar în faţa lui a sunat şi a vorbit cu centrala FBI-ului. Apoi i-au propus să îl conducă înapoi la centru cu cea mai frumoasă maşină (civilă) a secţiei.

Nu ştiam cum să mă port cu Evadatul, el se întorsese din lumea „cealaltă", amestecase vremurile. În acest caz, terapia trebuia întreruptă şi el trebuia externat. Sau poate că el singur urma să ceară acest lucru. Mi-l închipuiam cum povesteşte tuturor, că timpul adevărat curge afară, iar aici le furnizăm un trecut de mâna a doua. Odată cu intrarea în satul Alzheimer, pacienţii (măcar aceia care erau într-un stadiu incipient al bolii) şi aparţinătorii lor ştiau că în aceasta constă esenţa terapiei. Totuşi, pentru puritatea experimentului era mai bine să nu fie lăsate să pătrundă particule din altă realitate. Mediul trebuia să rămână aseptic, fără impurităţi din alte epoci.

Ceea ce a făcut Evadatul după întoarcerea sa a fost cu totul neaşteptat. Îl ascultam seara, după cină, cum povestea că afară, în oraş, toţi erau supuşi unui experiment. Li se propunea un fel de viitor, Doamne Dumnezeule... Sunt unii cu nişte şnururi în urechi care ţin în mână nişte televizoare mici în care se zgâiesc întruna, nici nu se uită pe unde merg. Fie e vorba de o filmare a unui SF cu un buget enorm, fie

experimentează ceva ce poate fi peste 50 de ani. Aceasta era concluzia Evadatului spusă în gura mare. A citit el în *Time* despre nişte prognoze şi acum sigur erau experimentate aici. Dar totul e aşa de artificial, că nimeni nu va marşa. Bine că i-au separat de noi, încheie el.

Să nu vă faceţi griji, mi se adresă, nu am zis nimănui din afară în ce an suntem, să nu cumva să le stric experimentul.

Apoi şi-a cerut scuze pentru problemele cauzate, m-a întrebat ce cred, dacă vor acţiona serios în ceea ce-l priveşte pe John şi-l vor salva.

M-am gândit puţin şi i-am răspuns – da. Mai era un an întreg până când ziarele aveau să mă contrazică.

29

Cifrele

Doar vezi şi tu în ce direcţie merge lumea, îmi spuse într-o dimineaţă Gaustin.... E un eşec total, ceea ce am sperat înainte să se întâmple în următorii douăzeci–treizeci de ani nu s-a întâmplat. Înţelegi şi singur că o parte a eşecului din viitor înseamnă şi un eşec în medicină. Omenirea îmbătrâneşte şi la fiecare trei secunde cineva îşi pierde memoria.

Statistica devenise noua sa obsesie, zi şi noapte compara şi analiza curba crescătoare a diferitelor boli ale memoriei, urmărea toate datele, cele oferite de Organizaţia Mondială a Sănătăţii, cele de la Uniunea Europeană şi ale altor centre naţionale mai importante. Informaţiile venite din SUA erau de speriat – vreo 5 milioane de persoane cu demenţă, alte 5 milioane şi jumătate cu Alzheimer. În lume sunt peste 50 de milioane de bolnavi, comenta Gaustin, şi mă refer doar la cei înregistraţi, e populaţia unei ţări mai mari decât Spania, iar peste şapte–opt ani vor fi 75 de milioane, doar cei diagnosticaţi. În India, ca să dăm un exemplu, 90 % dintre cei cu demenţă nu sunt niciodată diagnosticaţi, în Europa e un

procent de aproape 50%. Realizezi ce înseamnă asta? E de ajuns să dublezi cifrele pe care le ştim. În jurul nostru e plin de oameni pentru care trăgaciul e deja tras, dar ei nu ştiu. E posibil ca şi tu, şi eu să ne numărăm printre ei... Ţi-ai făcut un control?

Nu.

Nici eu. Vine un soi de demenţă globală.

Gaustin ştia cum să pătrundă până la cea mai ascunsă frică a mea. În ultima vreme aveam impresia că în fiecare zi mă părăsesc nume şi întâmplări, că se preling încet ca nişte nevăstuici.

Mai e încă ceva, aceasta e una dintre cele mai costisitoare boli din lume, continuă el cu cifrele. Americanii şi-au făcut calculele, 215 milioane pe an, şi asta e suma de acum cinci ani. Aici intră medicamentele, asistenţii sociali, medicii, însoţitorii, îţi dai seama câţi însoţitori sunt necesari. Ai să vezi că în curând politicienii vor încăleca pe val, vor fi revolte, nimeni nu va dori să plătească sume uriaşe pentru oamenii cu tulburări mintale, care reprezintă o povară pentru societate, care suferă de boli incurabile, care au nevoie de o moarte milostivă, vor cere o politică sanitară radicală, un fel de realpolitik în medicină, îţi sună cunoscut, nu-i aşa, retorica a fost elaborată şi aplicată încă din anii ’30.

Bine că nu a fost nevoie să reconstituim şi anii ’30, m-am gândit, deşi, pentru orice eventualitate, aruncasem o privire şi asupra lor. Mi-am amintit de coperta revistei *Neues Volk* din 1938, o publicaţie a naţional-socialiştilor, cu o fotografie a unui „bolnav incurabil” sub care scria *la 60 000 de mărci se ridică suma pe care societatea o plăteşte anual pentru acest om atins de o boală genetică. Dragă concetăţene, aici sunt şi banii tăi.*

Pacienţii noştri ar fi fost primii pe listele negre. Cu ei s-a început, cu clinicile de geriatrie şi de psihiatrie.

Într-o bună zi au adus la clinică o femeie în vârstă, doamna Ş., care refuza să intre în baie şi devenea isterică doar la vederea duşului. Astfel de situaţii se întâmplă uneori în stadiile avansate ale bolii, când oamenii pot deveni agresivi, nu ascultă pe nimeni, ca nişte copii care se încăpăţânează aiurea. Atunci facem rost de săpunuri şi şampoane de pe vremea lor, care încă îşi mai păstrează aroma, găsim obiecte de toaletă de epocă, bonete de baie, prosoape groase cu monogramă, oglinzi cu mânere din os sau piepteni din lemn... Tot ce le-ar putea face cunoscută şi familiară acea sală de baie. Dar în cazul acelei doamne, nimic din toate acestea nu avea efect. Ea continua să se tragă înapoi, să plângă şi să se roage de asistente să fie lăsată în pace. Şi, împreună cu Gaustin, am început să căutăm în arhive, în documente, am dat peste nişte rude ale ei în viaţă şi am înţeles atunci – trebuie să recunosc că Gaustin a ghicit înaintea mea – că doamna Ş. era o supravieţuitoare de la Auschwitz. Era evident că ea însăşi încercase să uite şi să nu vorbească despre acest lucru. Dar acum, în stadiul avansat al bolii, ceea ce o viaţă întreagă s-a străduit să şteargă din memorie se întorcea ca un bumerang şi nu avea cum să se salveze în alte amintiri sau în alt timp. Primo Levi a scris undeva că lagărul de concentrare este acea realitate inevitabilă în care ştii că, mai devreme sau mai târziu, te vei trezi chiar la mijlocul visului vieţii. Şi această senzaţie nu se atenuează cu anii.

Deodată, întrebările pe care le punea în fiecare dimineaţa doamna Ş., dacă au descoperit-o pe mama ei, dacă fraţii îi sunt în viaţă, şi-au găsit explicaţia. Am înţeles de ce făcea provizii de pâine şi resturi de la masă, pe care le ascundea în dulapul din cameră. Tot ce deschidea această memorie trebuia evitat – duşurile, sunetul făcut de tocurile infirmierelor pe culoar (le-am dat să poarte nişte papuci moi). Iluminatul pe timpul nopţii a fost atenuat. O parte din cantină a fost împărţită în mici separeuri intime, pentru a evita sălile mari comune, zgomotul făcut de ciocnirea tacâmurilor, aglomeraţia. Involuntar, îţi dai seama cât de multe lucruri dintr-o clinică sunt potenţial

încărcate cu o violență ascunsă, după cum ar spune Foucault. Nimic nu va mai fi nevinovat – băile, cantina, soba de gaze, doctorul în halat alb, care vrea să îți facă o injecție, iluminatul, lătratul câinilor de afară, o voce aspră, nişte cuvinte în germană...

Acesta a fost unul din rarele cazuri când Gaustin părea gata să renunțe la trezirea memoriei.

31

Diagnostice noi şi viitoare

Familiy Collapse Disorder

Undeva într-un sat din Elveția un bărbat se întoarce acasă şi înăuntru dă peste nişte necunoscuți, o femeie şi doi tineri, care dispun de locuința lui după bunul plac. Îi închide în casă, sună la poliție, polițiştii se prezintă şi înconjoară casa.

Tată, ce-i cu tine, strigă fiii lui din interior.

Se vorbeşte că pierderea masivă a memoriei, care e pe cale să vină, poate fi ca un virus care, ajungând la hipocamp, distruge celulele creierului, blochează neurotransmițătorii. Iar creierul, această creație supremă a naturii, se transformă într-un an şi un pic într-o masă gelatinoasă. Mai mulți renumiți oameni de ştiință dădeau ca exemplu albinele şi avertizau că ceea ce se întâmplă cu dispariția misterioasă a acestora, aşa numita *colony collapse disorder*, e de fapt tot un mecanism Alzheimer.

Sindromul discului care sare

Într-o dimineață, cei doi se trezesc după o noapte cu vise neliniştite şi descoperă că în pat s-a produs o metamorfoză cu ei înşişi...

Timpul a făcut un salt, aşa cum odinioară acul sălta pe disc.

Doi tineri, un el şi o ea, studenți, s-au culcat seara împreună şi s-au trezit după 20 de ani. Simt că ceva nu e în

regulă cu corpurile lor, puțin înțepenite, îi dor, nu sunt chiar artrozate, dar nici în formă. Nişte copii necunoscuți dau buzna în cameră țipând.

Mami, tati, sculați-vă odată, ați dormit toată ziua...

Cine sunteți voi, cum vă cheamă, întreabă cei doi din pat... Aşteptați puțin afară.

Unde mi-e părul, la dracu'! Ce am băut ieri, am fost la petrecere şi... Tu îți aminteşti ce ai visat?

Nu, nimic.

Nici eu.

Hm. Stai aşa puțin, erau nişte oameni, mi-au urat ceva, apoi... nu mai ştiu, totul se pierde. Încearcă tu să-ți aduci aminte.

Eu trebuia să mă duc la ai mei, tocmai îmi luasem examenele din anul trei.

Eram în aceeaşi grupă, nu-i aşa?

Trebuia să îi sun să le zic că nu ajung acasă.

Se uită la ceas. Oare să-i sun acum? În ce an suntem?

Unde naiba mi-e părul, se întreabă el pipăindu-şi capul gol.

Eram prieteni de câteva luni. Seara, când ne-am îmbătat, ai zis că vrei să ne căsătorim.

Omul la beție zice tot felul de prostii.

Dar se pare că am făcut-o...

Nu mai țin minte nimic. Dar asta nu e aceeaşi locuință.

Cu siguranță ne-am căsătorit. Am avut serviciu. Cred că am avut şi prieteni. Chiar nu-mi aduc aminte, dar chiar nimic. Vom fi fost şi la mare, sigur am fost la mare. Ştii cum îi cheamă pe copii?

Doamne, Dumnezeule, nu, nu am nici cea mai mică amintire despre copii.

Trebuie să mergem la doctor.

Şi ce-i spunem?

Păi, că ne-am trezit azi şi că, de fapt, au trecut douăzeci de ani.

Ai văzut calendarul?

Da, l-am observat, e anul 2020. Două mii douăzeci.

Păi, e secolul următor.

Stai puțin, să ne gândim, când am terminat anul trei, ce an era, când a fost petrecerea aia?

Trebuie să fi fost anul 1998.

Exact, ne-am îmbătat după examenul ăla greu, la ce era... şi tu ai rămas la mine. Am făcut ce-am făcut şi apoi am adormit. Dar atunci eu aveam 23 de ani şi aveam şi păr, la dracu'.

Şi nu erai atât de... erai mai slab, asta vreau să spun.

Şi tu erai diferită.

Ce să-i spunem doctorului? Că ne-am trezit în dimineața asta şi ultimul lucru de care ne amintim e că ne-am culcat în iunie 1998. Am dormit douăzeci de ani. Păi, de ce ați dormit, o să zică doctorul. De ce vă plângeți? Păi, vedeți, eu am chelit, o să spui tu, iar eu am îmbătrânit. Şi nu ne aducem aminte de nimic. De absolut nimic.

Îşi trag pătura peste cap şi adorm din nou, cu speranța că de data aceasta vor dormi în sens contrar şi se vor trezi iar în acea primă locuință a lor.

32

Un timp protejat

Momentul în care Gaustin a hotărât să deschidem clinicile trecutului nu doar pentru pacienți, dar şi pentru apropiații lor care îi însoțeau a reprezentat un alt pas. Apoi au apărut cei dornici să trăiască în anumiți ani. Oameni care nu se simțeau în largul lor în timpul prezent. Unii, e mai mult o bănuială, făceau asta din nostalgie pentru anii lor fericiți, alții de teamă că lumea a luat-o ireversibil pe o pantă în jos şi că viitorul lor e anulat. O îngrijorare aparte plutea în aer, avea un miros subtil care se simțea când inspirai.

Nu-mi era prea clar dacă se cuvenea ca în clinici să primim oameni sănătoşi, de fapt, nu ştiu dacă era o idee bună să îi amestecăm cu cei bolnavi. Sau dreptul la trecut e sfânt şi ar

trebui să se aplice tuturor, aşa cum susţinea Gaustin. Oamenii erau în căutarea acestui lucru şi, dacă nu aici, l-ar fi găsit în altă parte. Începuseră să apară deja tot felul de hoteluri ale trecutului ridicate la repezeală.

Gaustin nu avea îndoielile mele şi treptat a început să extindă tot mai mult regimul clinicilor. Pentru cineva obsedat de trecut, orice lărgire a câmpului de activitate era binevenită. Gaustin rămânea totuşi atent. Nu sunt sigur că avea o strategie bine construită sau că era numai în căutarea profitului (e sigur că exista o nişă). După părerea mea, el avea o viziune care depăşea recompensa financiară solidă oferită de trecut. Dorea să intre în mecanismul de ceasornic al timpului însuşi, să împingă o rotiță, să încetinească, să încerce să întoarcă limbile înapoi.

Ideea lui Gaustin mergea şi mai departe. Nu era vorba doar să vii la clinică pentru câteva ore în timpul zilei, ca la fitness, ci să rămâi... el nu a zis niciodată că pentru totdeauna, poate pentru o săptămână, o lună, un an. Să locuieşti în acest loc. Spun *loc* şi văd cât de nelalocul lui este acest cuvânt. În realitate, Gaustin voia să deschidă accesul la *timp* pentru toți. Tocmai despre asta era vorba. Acolo unde alții gândeau spațial, în metri pătrați sau arii, el măsura în ani.

Experimentul consta în a crea un trecut protejat sau „un timp protejat”. Un loc de adăpostit timpul şi unde te poți adăposti de timpul de afară. Voia să deschidem o fereastră în timp şi acolo să locuiască bolnavii, dar şi apropiații lor. Să le oferim o şansă cuplurilor de oameni în vârstă, care toată viața au stat împreună, să rămână împreună. Fiice şi fii, mai des fiice, care doreau să-şi petreacă timpul alături de mama sau tatăl lor o lună sau chiar un an, înainte ca situația să se înrăutățească definitiv. Dar nu să stea pur şi simplu lângă patul lor într-o încăpere albă, aseptică. Ideea era să fie împreună într-unul şi acelaşi an, să se întâlnească în singurul

„loc” posibil – în anul care pâlpâie încă în memoria pe cale să se stingă a părintelui.

33

Ultimul meci

Mă plimbam într-o seară caldă de iunie a lui 1978. Undeva din stradă se auzea *such a lovely place, such a lovely place, such a lovely face*...[12] „Hotel California” al lui Eagles se răspândea de oriunde în acest an. Sumbru şi ameţitor, la un moment dat îşi pierdea înţelesul, apoi revenea, pasajul la chitară era într-adevăr hipnotizant. Talentaţi băieţii! Revistele de specialitate le prevedeau un viitor strălucit. Treizeci de ani mai târziu, din toate albumele lor avea să rămână doar acest cântec.

...*some dance to remember, some dance to forget*...[13]

Pe strada principală, mesele din faţa restaurantului erau toate ocupate. La un televizor rotofei de bachelită se derula meciul din finala Campionatului mondial de fotbal. Se transmitea direct din Buenos Aires. M-am oprit să urmăresc puţin. Olanda vs Argentina, Europa vs America latină. Ştiam prea bine cum se va încheia acest meci, a fost primul la care m-am uitat împreună cu tata acum 40 de ani. Din cauza numeroaselor artificii la care recurg argentinienii, noi ţinem cu Olanda, dar e clar că aceasta va pierde. În minutul 90, după o pasă lungă, Rob Rensenbrink va primi balonul, va şuta şi... mingea va lovi bara. Am pariat pe echipa perdantă. Ar fi trebuit să ne obişnuim cu asta, căci Bulgaria a pierdut mereu, deşi aici e vorba de alţii care joacă. Dar omul nu se obişnuieşte

[12] „Aşa un loc minunat, aşa un loc minunat, aşa un chip minunat...”

[13] „Unii dansează ca să-şi aducă aminte, alţii dansează ca să uite...”

niciodată. Iar echipa Olandei face un joc minunat. Nu e cinstit, cei buni trebuie să iasă mereu învingători, mă revolt lovind cu pumnul în masă. Încerc să mă enervez mai mult decât tata. El se întoarce către mine şi-mi zice: *Vezi, bătrâne* (aşa îmi spunea el), *viaţa e mai mult decât o înfrângere.*

Sunt lucruri pe care le reţinem pentru totdeauna. Poate şi pentru că taţii din acea epocă, iar al meu nu făcea excepţie, nu vorbeau niciodată cu noi ca cu nişte oameni mari. Tocmai de aceea această replică făcea parte din evenimentele deosebite. O consider o moştenire lăsată de tata. Deşi nu prea am înţeles dacă a vrut să spună că viaţa va fi plină de înfrângeri, iar aceasta e doar prima dintre ele, sau că viaţa e întotdeauna mai măreaţă decât orice înfrângere. Sau poate amândouă.

În restaurant e rumoare continuă, toţi sunt cu ochii aţintiţi la ecran. La ultima masă văd un bătrân de vreo 80 de ani, înalt şi slab, cu părul alb şi ochi deschişi la culoare. Nici el nu-şi dezlipeşte privirea de la meci, dar parcă nu participă la marea agitaţie din jur, cel puţin nu o arată. Nu clipeşte, nu mişcă. Reuşesc să-mi fac drum şi ajung lângă el. Se poate? întreb. Se uită la mine fără să întoarcă capul şi, abia vizibil, îşi mişcă buza de jos a aprobare.

Meciul se îndreaptă spre sfârşitul celei de a doua reprize, e egalitate. Stadionul fierbe. Curând va urma şutul în bară. Vin prelungirile. Toţi scandează numele lui Kempes. Iată şi minutul 90. O frumoasă lovitură cu boltă, toţi de la mese înlemnesc, susţinătorii Olandei se ridică de pe scaune gata să strige „Gol!", mingea zboară ameninţător spre poarta echipei argentiniene, aterizează la piciorul lui Rensenbrink, şut şi... Ah! Aaaah! ...Bară. Strigătul care fusese pregătit pentru gol în cele din urmă se prăbuşeşte într-un oftat prelung....

Mă uit la bărbatul de lângă mine. De fapt, tot timpul am încercat să văd meciul prin ochii lui. La lovitura ratată a lui Rensenbrink, el doar a strâns pumnul mâinii drepte. Înseamnă totuşi că se emoţionează. Timpul regulamentar de joc se încheie cu scor egal, tensiunea creşte, comentatorul a răguşit. Urmează câteva minute de pauză, se comandă alte beri. Mă uit

la feţele oamenilor, dacă toţi urmăresc meciul ca şi cum îl văd pentru prima oară. Sau o parte dintre ei îşi aduc totuşi aminte, însoţitorii lor cu siguranţă. Dar ce importanţă are, de fapt nu e nicio diferenţă, chipurile tuturor sunt tensionate şi exaltate. Nu se ştie cum se va încheia meciul care s-a încheiat acum 40 de ani. Încerc şi eu să-l urmăresc ca şi cum e prima dată când îl văd. Poate acum minunea se va înfăptui. Totul e posibil, totul urmează să aibă loc din nou.

Ediţia de a doua zi dimineaţă a ziarelor se va epuiza imediat, vor apărea primele analize, diferite fotografii din timpul meciului. Aceleaşi de acum 40 de ani, imprimate pe o hârtie nouă, mirosind a cerneală proaspătă. O lună întreagă se va vorbi despre acest meci, de golul lui Kempes din prelungiri. Despre refuzul olandezilor de a participa la ceremonia de acordare a medaliilor, despre refuzul lui Cruyff de a face parte din echipa naţională a ţării lalelelor, ceea ce a decis în avans finalul de la Cupa mondială, despre jocul murdar al argentinienilor care au întârziat începerea partidei din cauza unei încheieturi ghipsate la mâna unui jucător olandez... Despre toate acele detalii din care e făcută istoria.

Dar acum nu mă interesează istoria, mă interesează doar biografia. Oamenii nu se grăbesc să plece, îşi termină de băut berile, comentează, se enervează. Nici măcar cei care sunt de partea echipei Argentinei nu îndrăznesc să-şi arate bucuria. Eu stau la masă lângă acel bărbat. Oamenii se ridică şi încep să părăsească localul. Afară s-a întunecat şi bate un vânt rece.

Îl prind de mână şi îi spun încet, dar clar: *Vezi, bătrâne*, *viaţa e mai mult decât o înfrângere.* Foarte lent, se întoarce către mine. Mă priveşte, nu sunt sigur ce anume vede, ce anume se ridică la suprafaţă din memoria lui golită. Au trecut 40 de ani de când ne-am uitat împreună la acest meci.

Dacă nu sunt în memoria lui, exist cu adevărat?

Trece un minut. Îşi mişcă abia vizibil buzele şi repetă fără glas, doar din buze, dar eu înţeleg, e parola, cele trei silabe – *Bă-trâ-ne*...

A fost ultima noastră conversaţie. Nu mă mai recunoaşte, boala a evoluat cumplit de repede, creierul s-a predat, provinciile trupului se revoltă. L-am luat cu mine în satul pe care Gaustin tocmai îl inaugurase.

Bineînţeles că înainte de aceasta am verificat ce exista în ţara din care veneam. Ceea ce am văzut în clinica în care am intrat pretextând că vizitez o rudă m-a adus într-o stare de disperare. Cei mai mulţi dintre pacienţi erau legaţi, ca să nu provoace alte probleme, îşi roteau înnebuniţi ochii şi gemeau încet ca nişte animale ce-şi pierduseră vocea de atâta urlat. Cred că a fost lucrul cel mai cumplit pe care l-am văzut vreodată în viaţa mea şi pot spune că am asistat la lucruri destul de îngrozitoare. De ce vă miraţi, sunt singur la 30 de pacienţi, nu pot să le fac faţă tuturor, bine că nu se chinuie prea mult... au fost cuvintele unui îngrijitor care trecea pe coridor. Nu am ştiut cum să ies mai repede şi, închizând uşa de la intrare, am văzut lipit anunţul publicitar al unei firme de pompe funebre. I-am reţinut numele: „Memento mori”.

L-am luat pe sus pe tata şi împotriva voinţei lui l-am adus la clinica lui Gaustin. Fiinţa umană are dreptul de a muri ca o fiinţă umană. În aceşti ultimi trei ani, cât mai e conştient, vrea mereu să se ducă de acolo. „Să se ducă”, pe limba lui, înseamnă să îl ajutăm să moară. A scris asta pe toate bucăţile de hârtie pe care le avea la îndemână, chiar şi pe tapetul din cameră. Cât încă mai putea să scrie.

După zece luni m-am predat şi am decis să văd care sunt posibilităţile de eutanasie. Doar ca să mă informez.

34

Ghid pentru sfârşit

Niciodată înainte nu am bănuit că pierderea memoriei poate fi fatală. Vorbesc în nume personal. Mereu am considerat acest lucru mai degrabă ca pe o metaforă. Omul îşi dă seama deodată cât de multă memorie duce în corpul său, voluntară

sau involuntară, la toate nivelurile. Celulele se înmulțesc tot prin memorie. Un fel de memorie corporală, a celulelor, a țesuturilor.

Ce se întâmplă când memoria începe să bată în retragere? Mai întâi uiți cuvinte disparate, apoi chipuri, camere, ajungi să cauți toaleta în propria locuință. Uiți ce ai învățat pe parcursul vieții, şi aşa nu e prea mult, iar în curând se va epuiza. Atunci, în faza de întuneric, cum o numea Gaustin, vine uitarea a ceea ce s-a sedimentat înaintea ta, a ceea ce corpul ştia în mod natural, fără să bănuiască. Iar aceasta se va dovedi fatală.

Într-un final mintea va uita cum se vorbeşte, gura va uita cum să mestece, gâtul va uita cum se înghite.

Picioarele uită să meargă, cum era, la naiba... Cineva ținea minte în locul nostru cum se ridică un picior, cum se îndoaie genunchiul, cum formează un semiarc de cerc şi se pune înaintea celuilalt, apoi se ridică cel rămas în spate, un nou semiarc, iar o poziționare în fața celuilalt. Mai întâi glezna, pe urmă talpa şi la sfârşit degetele. Iar acum ridici celălalt picior, cel rămas în urmă, îndoi genunchiul...

Cineva taie curentul în camerele propriului tău corp.

Ultima fază a bolii nu era chiar de resortul clinicii noastre, dar şi aici mureau oameni. Cei mai mulți se duceau în centre de îngrijire paliativă, mai trăiau puțin cu ajutorul aparatelor care îi mențineau în viață, în ciuda semnelor date de corpul care refuza să mai mențină viața. E o sinucidere pe bucăți, organ cu organ, celulă cu celulă. Şi corpurile se satură, obosesc, vor odihnă.

Doar în câteva locuri din lume această dorință a corpului poate fi auzită. Elveția nu e doar raiul celor vii, e şi raiul muribunzilor. De câțiva ani la rând Zürich se menține pe locul doi mondial în clasamentul oraşelor în care se trăieşte cel mai bine. Şi probabil că e pe primul loc în rândul oraşelor în care e bine să se moară. E ciudat că încă nu s-a făcut şi un astfel de

clasament, cel puțin nu oficial. Care sunt cele mai bune oraşe în care să mori. Bineînțeles, pentru cei care îşi permit. Şi a muri a devenit destul de scump. Oare a fost vreodată moartea gratuită? Se prea poate să fie mai costisitor cu pastile, mai dificil cu pistolul, că trebuie să faci rost de el mai întâi, dar există şi modalități simple, care nu costă nimic – te poți îneca, arunca de la balcon, spânzura cu o frânghie. O cunoştință îmi mărturisea cum îi vine uneori să se arunce de pe acoperiş, dar numai la gândul că i se va ciufuli părul până jos, că i se vor şifona şi murdări de sânge hainele, odată ajunsă la sol, o cuprinde ruşinea şi a renunțat. În astfel de cazuri îți fac poze, oamenii se adună să se uite...

Iată semnele corpului sănătos, el se ruşinează, prevede, se gândeşte la viitor, chiar şi după moartea sa, e cochet. Corpul care îşi doreşte cu adevărat moartea nu manifestă niciun semn de cochetărie.

În concluzie, dacă te poți autoservi, nu cheltui aproape deloc, e gratis. Dar ce se întâmplă când nu mai ai forța să te sinucizi, şi nici memoria a cum se face aşa ceva? La naiba, cum se părăseşte viața aceasta, unde ați ascuns uşa? Niciodată nu ai avut o experiență la prima mână, poate cel mult una-două tentative, toate nereuşite. (În realitate tocmai încercarea nereuşită de sinucidere reprezintă adevărata tragedie, cea reuşită e doar o procedură.) Cum faci să te sinucizi, la dracu', se întreabă creierul abia pâlpâind, cum era în cărți? Era acolo ceva cu gâtul, se întâmpla ceva la gât, aerul, se opreşte aerul sau intră apa şi te umple ca pe o sticlă... sau tăişul care taie, parcă era o sfoară, dar ce să fac cu ea...

Atunci intervine sinuciderea asistată. Ce expresie! Situația e atât de proastă, că nu poți nimic fără un asistent, nici să mori.

Şi în această circumstanță deznădăjduită apare serviciul. Dacă eşti în stare să ți-l comanzi şi plăteşti singur, te poți considera fericit. Dacă nu, îi pui la reflecție şi la cheltuială pe apropiații tăi. Problema e cum ei, plătind pentru uciderea ta,

să nu se simtă ca nişte asasini. O, civilizaţia umană e destul de avansată atunci când trebuie să justifice omuciderea. Să nu o subestimaţi niciodată în acest caz. Va inventa întotdeauna un cuvânt frumos. E-u-ta-na-si-e. Are sonoritatea unui nume de zeiţă din Grecia antică. Zeiţa morţii frumoase, a morţii bune, mi-o imaginez cu o seringă fină în mână, în loc de sceptru. „Eutanasia este o moarte provocată pentru binele omului căruia i se provoacă." Iată cum transpare stângăcia limbii, care trebuie să justifice actul şi se încolăceşte, învârte, muşcându-şi coada la final. Te ucid spre binele tău, vei vedea (nu ai cum), îţi va fi mai bine, iar durerile vor trece.

Presupun că în Elveţia practica aceasta nu a încetat să funcţioneze de la Al Doilea Război Mondial încoace. Eutanasia i se potriveşte. Ilegală la început, apoi într-o semilegalitate. Toţi au închis ochii, ca de atâtea alte ori, şi au dat posibilitate clinicilor private să îi primească pe europenii porniţi către moarte. Europenii dintr-o parte a Europei, trebuie precizat. Celor din partea cealaltă, din partea mea, şi acest lucru le era refuzat. Nu erau nici anestezice destule, aşa că ce să mai vorbim de eutanasie. Moartea în epoca comunistă nu e un răsfăţ în cearşafuri de mătase. Oricum, nimeni nu-ţi va elibera paşaport şi viză ca să părăseşti ţara cu un bilet doar dus, fără garanţia că te întorci. Tu pleci, mori şi automat devii o persoană „fără-întoarcere", motiv pentru care eşti condamnat la moarte. La distanţă şi post-mortem.

Elveţia ca eutanasie. Switzerland like Eutanasiland. Dacă sunteţi în căutarea unei destinaţii potrivite pentru a muri, noi vă putem ajuta. E curios că acest business cu moartea nu a intrat oficial în ghidurile turistice. Toate ghidurile sunt făcute cu iluzia că omul e viu, nevătămat şi călător. Se subînţelege, e evident. Moartea nu există în ghidurile turistice ale lumii. Ce scăpare!

Dar ce se întâmplă când se apropie momentul de a pleca definitiv? Atunci când ne îndreptăm spre celălalt tărâm? De ce

oare se întârzie cu publicarea de ghiduri pentru astfel de călători? Sau poate ele există deja, cine ştie.

Sterbetourismus. Sunt aproape sigur că acest cuvânt a fost inventat anume pentru Elveţia. Statisticile indică un număr de 1 000 de străini pe an, în principal germani, dar şi numeroşi englezi. Şi nu-i vorba doar despre cei incurabili. Sunt cupluri în vârstă care au hotărât să plece împreună, chiar dacă doar unul dintre ei avea la un moment dat să fie bolnav în fază terminală. Îmi închipui cum sosesc, binevoitori şi jenaţi, ţinându-se de mână. Aşa, ţinându-se de mână, să treacă prin toată procedura. Nu vor să se piardă unul de celălalt prin vastele Câmpii Elizee. Nu-şi pot fixa o oră sau un loc de întâlnire.

Preţul. Care este preţul, totuşi? Caut pe diferite site-uri. În jur de 7 000 de franci pregătirea. Cu înmormântarea şi toate celelalte formalităţi – 10 000 franci. Cu siguranţă că angajarea unui ucigaş costă mai mult, iar confortul nu-i asigurat.

Poate că pentru cupluri există o reducere. Dar 7 000 de franci nu e o sumă chiar mare pentru o ţară ca aceasta. Deci câştigul vine din numărul ridicat de solicitări. Dacă se are în vedere cât s-au scumpit toate... E evident că preţul vieţii e în cădere, iar tot restul creşte. Deşi în istoria omenirii moartea nu a costat niciodată prea mult, iar în secolul XX a fost chiar extrem de ieftină. Da, da, cu siguranţă se mizează pe cantitate.

Pe de altă parte, de ce să fie scump, e vorba doar de 15 grame de pudră de pentobarbital. În Mexic poţi să ţi-l procuri de la veterinar, dacă-i spui că vrei să-ţi eutanasiezi câinele bătrân şi suferind.

Studiez cu atenţie site-ul unei astfel de organizaţii. Scrie că e nonprofit, site-ul lor e destul de simplu, sobru, în culoarea verde. Niciodată nu mi-am închipuit verdele ca fiind culoarea morţii. Logoul din susul paginii principale, „To live with dignity, to die with dignity” („Să trăieşti cu demnitate, să mori cu demnitate”), te trimite cu gândul mai degrabă la un ordin al samurailor, ceea ce nu e lipsit de sens. Apoi o fotografie cu

toată echipa, care îți inspiră groază, oarecum – toți au brațele deschise şi arborează un zâmbet larg cu dantură impecabilă. Câți erau în poză? Doisprezece, ca apostolii, s-o fi făcut intenționat, mă îndoiesc. Însă, în 2015, unul dintre ei s-a dovedit a fi un Iuda, lăsând să se scurgă în exterior informații din interior, şi numeşte organizația respectivă „o maşină de moarte foarte bine plătită".

Pe site nu apar review-uri în acest sens, nu sunt nici reclamații.

This process is absolutely risk-free and painless (Procedura nu comportă absolut niciun risc şi nu e dureroasă), scrie în broşura medicală pe care mi-o dau. Şi nu comportă riscuri pentru viață? Ce naiba vor să zică cu chestia asta, că nu provoacă complicații la stomac, constipație, adicție, hipotensiune?

Au şi reduceri pe perioada verii. E clar că oamenii preferă să moară în timpul iernii. Oare reducerile îi determină pe mai mulți să se decidă? Dacă tot e vorba de un ultim lucru, atunci de ce să faci economie, îți poți permite luxul. Presupun că intermediarii şi managerii morții (sigur există, camuflați în agenții turistice) profită de acest lucru. O limuzină lungă de culoare neagră, ca să fie loc pentru targă, în cazul în care sunteți la pat, vă transportă pe şoselele Europei. Dacă pacientul doreşte şi starea sa o permite, ne oprim o noapte în Austria, apoi după-amiaza pe malul lacului din Zürich. La întoarcere, limuzina se transformă în catafalc şi aduce urna direct, fără opriri de astă dată.

Sterbetourismus este pentru oamenii cu posibilități, săracii nu recurg la eutanasie.

După tot măcelul din Al Doilea Război Mondial şi după industria morții din lagărele de concentrare, Europa îşi permite mult mai greu să propună o moarte bună. Şi astfel neutralitatea face inevitabil din Elveția deținătoarea unui monopol delicat. Cum ar spune Gaustin, de orice ne-am atinge

în Europa de azi, mereu ne va trimite la Al Doilea Război Mondial. După anul 1939, nimic nu va mai fi la fel.

M-am dus să văd clădirea unde are loc ritualul sau procedura, nu ieşea cu nimic în evidenţă. Aducea mai degrabă cu o magazie mare pe două etaje, acoperită în exterior cu panouri de plastic. Dacă judec după pozele de pe site, şi interiorul pare modest. Un pat, un dulăpior, un tablou pe perete şi două scaune. O parte din încăperi au vederea spre lac.

Mă străduiam să citesc totul cu sânge rece şi tehnic, ca să nu mă gândesc la altceva. E bizar că tot timpul mă vedeam pe mine, nu pe tatăl meu. Tehnologia era clară şi totuşi cum să faci faţă sentimentului de culpabilitate. Tata, parcă simţind toate acestea, m-a ajutat în mod delicat, aşa cum toată viaţa părinţii se sacrifică pentru copiii lor. S-a dus singur. Ultimele ore le-am petrecut lângă el, l-am ţinut de mână, mă întrebam ce ar fi dorit să simtă din nou cu ultimele celule de memorie, dacă ar fi putut. Am aprins o ţigară Stewardess din depozitul anilor ’70, lotul de produse din Est. Tatăl meu a fost omul care fuma cel mai frumos dintre toţi pe care i-am văzut. Încercam să îl imit când începusem să fumez pe ascuns primele ţigări. Am tras din ţigară în locul lui, am observat cum nările îi tremură uşor şi cum pleoapele au înregistrat schimbarea. Apoi, s-a stins.

S-a dus şi ultima fiinţă care m-a văzut copil, mi-am spus. Şi abia atunci am izbucnit în plâns, ca un copil.

35

De unde vine această obsesie personală pentru trecut? De ce mă trage înapoi, ca o fântână deasupra căreia m-am aplecat? De ce mă momeşte cu chipuri care ştiu că nu mai există? Ce a rămas acolo şi nu am reuşit să scot? Ce aşteaptă acolo, în peştera acestui trecut? Pot să implor o întoarcere în timp, fără a avea harul lui Orfeu, ci doar dorinţa lui? Şi oare

lucrurile sau oamenii pe care aş reuşi să-i scot de acolo nu vor fi omorâți de mine dacă mă întorc să privesc înapoi fiind încă pe drum?

Tot mai des mă întorc la *Odiseea*. O citim ca pe o carte de aventuri. Mai târziu ne dăm seama că este şi o carte despre căutarea tatălui. Şi, bineînțeles, e o carte despre întoarcerea în timp. Itaca este un trecut. Penelopa este trecut, căminul pe care l-ai părăsit e tot trecut. Nostalgia este vântul care umflă pânzele lui Ulise. Trecutul nu e deloc abstract, e alcătuit din detalii multe, concrete. După şapte ani fericiți alături de nimfa Calipso, când aceasta îi propune nemurirea cu condiția ca el să rămână lângă ea pentru totdeauna, Ulise o refuză, totuşi. M-am gândit dacă eu aş fi refuzat, haideți, fiecare dintre noi să fie cinstit şi să recunoască dacă ar fi respins aşa o propunere. Pe un taler al balanței ai nemurirea, o femeie veşnic tânără, toate bucuriile de pe lume, iar pe celălalt – întoarcerea într-un loc unde abia dacă te mai ține minte cineva, bătrânețea care se apropie, un cămin înconjurat de războinici şi o soție ce şi-a pierdut tinerețea. Ce taler alegi? Ulise îl alege pe al doilea. Din cauza Penelopei şi a lui Telemah, într-adevăr, dar şi pentru un lucru mărunt şi concret, pe care el îl numeşte fumul din coşul casei, amintirea fumului care iese pe hornul casei natale. Să vadă încă o dată acest fum. (Sau să moară la el acasă, să se împrăştie precum fumul care iese pe coş.) Întreaga forță de atracție a întoarcerii s-a concentrat în acest detaliu. Nici trupul lui Calipso, nici nemurirea nu atârnă mai greu decât fumul unui coş. Fumul, care nu cântăreşte nimic, înclină talerul. Ulise se întoarce.

Imediat după 1989, un emigrant politic condamnat la moarte în contumacie revine în oraşul său natal. Trecuseră 40 de ani de când nu mai fusese acolo. Primul lucru pe care a vrut să-l vadă a fost, bineînțeles, casa părintească ridicată de bunicul său. O casă mare, frumoasă, în centrul Sofiei, naționalizată încă din primii ani ai socialismului, a servit drept ambasadă a Chinei, apoi a fost golită... El se plimbă de la un

etaj la altul, îşi aminteşte de ea cameră cu cameră, dar nu simte nimic special. Nu-mi spuneau nimic aceste încăperi, mărturisi el a doua zi. Am cerut să mă ducă în pivniță, acolo era „gheţăria”, aşa îi spuneam, locul unde păstram la rece diferite produse. Am tras adânc aer în piept şi parcă toate mirosurile de demult m-au invadat, abia atunci m-a podidit plânsul şi am înţeles că sunt acasă, că m-am întors. Şi asta datorită pivniței, a nimic altceva. Gheţăria mi-a dezgheţat inima.

Ce n-aş da să aflu cum continuă povestea lui Ulise după întoarcerea lui, o lună, un an – doi mai târziu, când euforia sosirii a trecut. A murit şi câinele lui drag, singura fiinţă care l-a recunoscut imediat, fără să mai fie nevoie de dovezi (o iubire şi o memorie necondiționate). Oare începe să regrete sânii lui Calipso, nopțile de pe acea insulă, toate minunățiile şi peripețiile trăite în timpul călătoriei prelungite? Mi-l închipui cum se scoală seara târziu din patul conjugal pe care îl meşteşugise cu mâna lui, iese tiptil ca să nu o trezească pe Penelopa, se aşază pe pragul casei şi rememorează tot. Călătoria ce a durat douăzeci de ani s-a transformat în trecut şi luna acelui trecut îl atrage tot mai puternic, ca în faza de flux. Un flux al trecutului.

Cel mai scurt roman despre Ulise, după întoarcerea sa acasă

Într-o noapte, deja bătrân şi delăsător, cu memoria tot mai slabă, el îşi părăseşte casa pe ascuns, s-a săturat de tot şi de toate şi se duce înapoi să revadă pentru ultima dată locurile, femeile, monştrii pe care i-a întâlnit cândva. Ca să reîntoarcă în memoria sa, tot mai goală, amintirea a ceea ce a fost el, cum a fost el. Căci din cauza tristei ironii a bătrâneții a început să se transforme în acel Nimeni, nume cu care, foarte abil, se prezentase în faţa Ciclopului.

Telemah îl găseşte a doua zi, seara, căzut lângă barcă, la vreo sută de metri de casă, fără nicio amintire despre cum a ajuns el acolo şi încotro voia să meargă.

Îl aduc înapoi într-o casă, lângă o femeie de care nu-şi mai aduce aminte.

36

Ce pungaşi viaţa şi timpul, nu-i aşa? Ce tâlhari... Mai cumpliţi decât cei mai cumpliţi hoţi la drumul mare, din aceia care prind în ambuscadă caravana ce merge liniştită. Pe hoţii aceia îi interesează doar punga ta şi aurul ascuns, dacă eşti umil şi le dai ce vor fără să te opui, ei te lasă în pace – rămâi întreg cu viaţa ta, cu memoria ta, inima ta şi cu chestia aia, ştiţi la ce mă refer. Pe când hoţul acesta, viaţa sau timpul, vine şi pradă tot – memoria, inima, auzul, chestia aia. Nici măcar nu alege, ia ce-i pică în mână. Şi asta nu îi e de ajuns, îşi mai şi bate joc de tine. Face în aşa fel ca să îţi atârne pieptul, îţi turteşte fundul, îţi încovoaie spatele, răreşte părul, îl albeşte, pune fire de păr în urechi, împrăştie aluniţe pe corp, pete de bătrâneţe pe mâini şi pe faţă, te face să bolboroseşti prostii sau să taci tâmp şi uituc, pentru că te-a prădat de toate cuvintele. Acest ticălos – viaţa, timpul, bătrâneţea, nu contează care dintre ei, toţi fac parte din aceeaşi şleahtă. La început încearcă să fie mai amabil, fură cu măsură, ca un hoţ de buzunare priceput, nu simţi nimic – un nasture, un ciorap, un junghi

sus în stânga, două dioptrii, trei poze din album, chipuri, oare cum o chema...

Închizi uşa, nu mai ieşi, nu te mai vezi cu nimeni, te îndopi cu vitamine, descoperi magia pe deplin dovedită a algelor din fundul lacului, cum îi zicea, care îţi redau tinereţea, calciul răcuşorilor din apele curate ale mărilor nordice, calităţile fantastice ale iaurtului bulgăresc sau ale uleiului de trandafiri, fierbi la foc mic măduvă de os de vită, sursă de colagen pentru ţesutul conjunctiv, urmezi ciclul lunar al dietei cu cereale, apoi tot mai adânc în străfundurile sufletului, Don Juan Matus, Danov, Blavatsky, cazi în misticismul vechilor învăţături, Osho, încerci (fără sorţi de izbândă) reîncarnarea, strigătul primitiv, numărătoarea inversă, exerciţii de respiraţie într-o sală de sport din cartier, te zgâieşti la barele paralele, la spaliere, la calul pentru sărituri, în timp ce-ţi vorbesc de amăgirea care e corpul fizic, te conduc spre salonul corpului astral, iar tu continui să ai în faţa ochilor acele aparate de educaţie fizică cu care te chinuiau la şcoală, şi-ţi spui, în fine, iată, o mică bucurie a bătrâneţii, nu mai trebuie să mă caţăr pe bară sau pe spalier, corpul astral nu cunoaşte astfel de griji, apoi, după ce te îndrepţi cu greu, înţelegi rapid că toate celelalte corpuri te-au părăsit, cu excepţia propriului tău corp fizic – acest măgar bătrân, şchiop, împreună cu care te scufunzi în beznă, fără să te mai temi de tâlhari.

37

Încontinuu producem trecut. Noi suntem fabrici de produs trecut. Maşini vii pentru a produce trecut, ce altceva. Mâncăm timp şi fabricăm trecut. Nici moartea nu e o soluţie. Omul e deja dus, dar trecutul lui a rămas. Unde se duce apoi tot acest trecut personal? Îl cumpără cineva, îl colecţionează, îl aruncă? Sau rămâne să se rostogolească pe stradă, împins de vânt, ca un ziar vechi? Unde se duc toate acele poveşti începute şi neterminate, acele legături întrerupte, care sângerează încă,

toate iubirile amputate, „amputate” – cuvântul nu e întâmplător, face parte din limbajul de măcelărie.

Oare trecutul e degradabil sau rămâne intact ca pungile de plastic care otrăvesc lent şi în profunzime tot ce e în jur? Nu ar trebui să existe undeva şi fabrici de reciclare a trecutului? Din trecut se poate obține şi altceva decât tot trecut? Se poate recicla cumva invers într-un viitor, chiar şi de mâna a doua? Iată, o grămadă de întrebări.

Natura anihilează timpul istoric sau îl prelucrează, cum fac copacii cu bioxidul de carbon. Gheţarii de la Polul Nord nu s-au tulburat prea mult din cauza Războiului de 30 de ani. Dar totul s-a înregistrat în ei, în gheaţă şi în pământul veşnic îngheţat. Topirea dezveleşte cadavrul trecutului, mamutul trecutului iese la suprafaţă. Şi se vor amesteca vremuri şi epoci, se zice că undeva prin Siberia au început să încolţească semințe care stăteau congelate de 30 de mii de ani. Pământul îşi va deschide arhivele, fără să fie clar însă dacă va mai exista cineva să le consulte.

În prezent, odată cu venirea Antropocenului, pentru prima oară gheţarul, broasca-ţestoasă, musculiţa de oţet, Ginko biloba şi viermele de ploaie resimt cu o deosebită intensitate că s-a modificat ceva în timpul uman. Noi suntem apocalipsa lumii. Şi, în acest sens, şi propria noastră apocalipsă. Ce ironie: Antropocenul, prima eră numită după om, va fi foarte probabil şi ultima pentru acesta.

Gaustin, *Despre sfârşitul timpului*

38

Treptat, Gaustin a început să se schimbe. Pentru el, trecutul devenise acea balenă albă pe care o urmărea cu pasiunea orbitoare a lui Ahab. Pas cu pas, începeau să cadă unele principii, unele reţineri, care se dovedeau a fi un obstacol în faţa operei măreţe. Trebuie totuşi să i se recunoască două merite. Primul, pentru că era conştient de acest lucru şi se străduia să îl controleze. Şi al doilea, că nu

urmărea vreo ambiție nemăsurată, ci o idee uşor demodată şi romantică (dacă acceptăm revoluțiile ca fiind demodate şi romantice), aceea a unei turnuri decisive în timp, a unei mici deplasări şi căutări a punctului slab prin care trecutul să poată fi „domesticit”. Folosea exact acest cuvânt.

După prima noastră întâlnire şi, mai târziu, după dispariția lui în 1939 (conform calendarului său), Gaustin se specializase în psihiatrie şi tulburări de memorie, parcă pentru a raționaliza propria sa obsesie. Într-adevăr, acest Gaustin pe care l-am întâlnit din nou putea să arate absolut normal. Doar uneori, în fundul ochilor, în nişte fraze sau gesturi suspendate, licărea pentru o clipă ceva din alte vremuri. Aveam impresia însă că în ultimele luni, tot mai des, acest lucru reuşea să se impună, să-l controleze tot mai mult, să domine şi ştiința în care Gaustin îşi găsise refugiu. Îl vedeam cum se opune, cum încearcă (din ce în ce mai greu) să păstreze calmul unui om care trăieşte aici şi acum, trecutul fiind doar un proiect, un fel de terapie reminiscentă, pe care o dezvoltase până la limite nebănuite.

O dată sau de două ori, când am vrut să-i reamintesc de acea primă întâlnire a noastră ca studenți la mare şi de scrisoarea pe care mi-o trimisese în ajunul lui 1 septembrie 1939, expresia feței sale s-a schimbat radical şi el s-a grăbit să schimbe subiectul. De parcă acel Gaustin de atunci ar fi fost un alt om sau era vorba de o pierdere momentană a rațiunii, pe care el o surmontase şi despre care nu voia să i se aducă aminte. Pentru o clipă mi l-am închipuit cum se trezeşte în fiecare dimineață, el, cel alcătuit din multe vremuri, şi, înainte de prima cafea, încă în pat, îşi pune mintea în serviciul construirii lumii de azi şi a persoanei sale în interiorul acestei lumi – suntem în anul cutare şi cutare, în locul cutare şi cutare, eu sunt psihoterapeut, specialist în tulburări ale memoriei în clinicile trecutului pe care singur le-am creat, ziua e sâmbătă, să nu uit anul.

Fiecare obsesie ne transformă în monştri şi, din acest punct de vedere, Gaustin era un monstru, poate ceva mai discret, dar tot un monstru. Nu-i mai era de ajuns clinica trecutului, cu camerele şi etajele ei, nu-i mai aduceau satisfacţie campusurile de decenii diferite care se măreau şi înmulţeau. Îmi imaginam cum într-o bună zi oraşe întregi îşi vor schimba calendarul şi vor trece cu câteva decenii în urmă. Ce s-ar întâmpla dacă un stat ar dori să facă acest lucru? Dar mai multe ţări? Mi-am notat întrebările în carnet, mi-am zis că din toate astea poate ieşi un roman, dacă nu altceva.

II

Decizia

„Dar oare ce se petrecea? Ce anume plutea prin aer? O înclinație către ceartă, o irascibilitate colectivă. O nerăbdare fără nume. Zilnic izbucneau altercații îndârjite... între persoane sau grupuri întregi...”

— Thomas Mann, *Muntele vrăjit*[14]

1

Şi atunci trecutul porni să cucerească lumea...

Se transmitea de la om la om ca o epidemie, ca ciuma lui Iustinian sau gripa spaniolă. Ți-aduci aminte de gripa spaniolă din 1918? întreba Gaustin. Personal, nu, îi răspundeam. A fost cumplit, comenta Gaustin. Oamenii se prăbuşeau pe stradă pur şi simplu. De peste tot te puteai infecta, era de ajuns să te salute careva şi seara următoare erai mort.

[14] Ed cit., p. 758.

Da, trecutul e contagios. Contaminarea pătrunsese peste tot. Dar nu acesta era lucrul cel mai înfricoşător, ci nişte tulpini cu mutaţii rapide, care distrugeau orice formă de imunitate. Europa, ce credea că după câteva pierderi grele de raţiune în secolul XX ajunsese la o rezistenţă deplină împotriva anumitor obsesii, nebunii naţionaliste etc., de fapt, a fost printre primii care s-au predat.

Nimeni nu murea, bineînţeles (măcar nu la început), dar virusul acţiona. Nu era clar dacă se transmite pe cale respiratorie. De exemplu, în cazul în care cineva striga *Germania (Franţa, Polonia...) deasupra tuturor*, *Ungaria maghiarilor*, *Bulgaria celor trei mări*, încă nu se ştia dacă stropii de salivă din aceste lozinci nu vor transmite virusul.

Virusul trecutului se răspândea cel mai repede prin urechi şi ochi.

La început, când pe străzile unei ţări europene au apărut oameni îmbrăcaţi în costume tradiţionale, se considera mai degrabă ca o extravaganţă, o pată de culoare, poate era o sărbătoare, un carnaval sau un capriciu al modei. Unii trecători le zâmbeau şi treceau mai departe, alţii lansau câte-o glumă sau şuşoteau între ei.

Pe nesimţite, oamenii în port naţional au început să ia cu asalt oraşele. Devenise jenant să porţi blugi, geacă sau costum. Nimeni nu interzisese în mod oficial pantalonii sau îmbrăcămintea europeană. Dar dacă nu vrei ca oamenii să se uite la tine strâmb sau cu dispreţ, dacă nu vrei să te expui la remarci, iar, mai târziu, posibil şi la câţiva pumni, cel mai bine e să-ţi pui pe tine un ilic sau nişte pantaloni tirolezi din piele, în funcţie de locul în care te afli. Tirania subtilă a oricărei majorităţi.

Odată, preşedintele unui stat din Europa centrală s-a dus la serviciu în costum naţional. Cizme din piele, pantaloni strâmţi, vestă brodată, cămaşa albă cu o fundă mică neagră la gât şi pălărie, tot neagră, cu boruri înguste, decorată cu o muşcată

roşie. Hainele stăteau pe el ca pe un maestru de odinioară al ceardaşului, cu burtică vizibilă, dar mereu gata să sară la dans cu o surprinzătoare vioiciune la auzul vreunei muzici de nuntă. Asta le-a plăcut oamenilor, ca şi televiziunilor, aşa că el începu să se îmbrace mereu în acest fel.

Deputaţii europeni au adoptat repede noul trend şi curând Parlamentul European începu să semene cu programul de revelion german din anii '80, cum s-a exprimat jurnalistul de la Euronews, evocând „Ein Kessel Buntes" – programul de varietăţi al televiziunii din RDG – o amintire comună şi coagulantă pentru câteva generaţii de est-europeni.

Vicepremierul unei ţări din sud-estul Europei îşi trase şi el nişte iţari cu găitane, un brâu roşu peste burtă, o căciulă din blană de oaie, de care, dracu' ştie de ce, agăţase nişte floricele din boabe de porumb. Ministreasa de la Turism îmbrăcă un suman lung şi o ie cu mâneci largi şi cusături alese. Paftalele de la curea străluceau de ziceai că sunt de aur, de altfel, imediat se zvoni că poartă piese din tezaurul de aur trac, păzit cu sfinţenie la Trezoreria statului. Treptat, toţi miniştrii s-au îmbrăcat în costume tradiţionale, iar şedinţele de guvern semănau a şezători. Şezătoarea a luat sfârşit, spunea prim-ministrul în loc de protocolarul „şedinţa s-a încheiat". Exista o oarecare jenă la început, când ministrul Apărării apăru pe cal în uniformă de cetnic, cu o sabie lungă la centură şi un revolver Nagant cu mâner de argint care ieşea din tocul de piele. Calul stătea toată ziua legat lângă Mercedesurile negre în faţa Guvernului, iar un poliţist îi punea în faţă o găleată cu ovăz şi din când în când, vizibil jenat, curăţa bălegarul de pe asfalt.

Au fost unul sau două site-uri pe care au apărut câteva comentarii ironice, dar ecoul lor a fost atât de slab, chiar deranjant pe fondul euforiei colective, încât a amuţit repede.

Începea o viaţă nouă, o viaţă în reconstituire.

2

Într-o seară, în fața clinicii din Heliosstrasse, aveau să se oprească două Tesle electrice silențioase, din care urmau să coboare trei bărbați în costume închise la culoare şi apoi să intre în biroul lui Gaustin. Unul dintre ei, cel care mergea în frunte, mai fusese aici pentru mama sa, mai apoi venise de câteva ori singur şi purtase conversații lungi cu Gaustin. Sosirile sale erau discrete, incognito, căci făcea parte din trioul aflat la conducerea Uniunii.

Acum venise întreg triumviratul. Gaustin avea să îi invite în cabinetul său spațios din anii '60. Urmau să stea toată noaptea la discuții, să ridice glasul sau să tacă clipe îndelungate.

Trecutul se răscula peste tot, se umplea de sânge şi sensufletea. Se impunea un demers radical, neaşteptat, care să ia toată lumea prin surprindere şi care să oprească incoercibila forță centrifugă. Timpul iubirii luase sfârşit, venea timpul urii. Dacă ura ar fi fost un produs intern brut, atunci nivelul de bunăstare în unele țări ar fi atins cote inimaginabile. Pentru o anumită întârziere, un oarecare control al acestui proces şi pentru a câştiga timp, pentru asta cred că veniseră în acea seară cei trei bărbați în albastru. Când vorbim despre Alzheimer, amnezie, pierdere de memorie, ne scapă ceva foarte important. Cei care suferă de aceste boli nu doar uită ce a fost, dar sunt şi incapabili să îşi facă planuri, chiar pentru viitorul apropiat. De fapt, primul lucru care se pierde este însăşi noțiunea de viitor.

Chestiunea stătea în felul următor. Cum să se câştige ceva timp (înainte), când ne aflăm în fața unui mare deficit de viitor. Răspunsul simplu era: o mică întoarcere spre trecut. Dacă a rămas ceva care e sigur, acesta e trecutul. Cincizeci de ani înapoi sunt mai siguri decât cincizeci de ani înainte. Întorcându-ne cu 2–3–5 decenii, am câştiga tot atâtea înainte. Într-adevăr, e ceva deja trăit, da, e un viitor *secondhand*, totuşi

e un viitor. Tot e mai bine decât neantul care se cască acum. Din moment ce Europa viitorului nu mai este posibilă, să alegem Europa trecutului. E simplu, când nu ai viitor, votezi pentru trecut.

Gaustin ar putea ajuta?

El putea să ridice o clinică, o stradă, un cartier, chiar un sat în care se produce trecut. Dar să întorci într-un alt timp o țară, un continent întreg – aici medicina se transforma în politică. Venise momentul pentru aşa ceva, era evident.

Putea oare Gaustin să-i oprească?

Dar oare dorea?

Nu pot spune cu certitudine. Am bănuiala că, în secret, visa tocmai la o astfel de evoluție, cred chiar, rog să-mi fie iertat, că el însuşi a lansat această idee interlocutorului său în albastru, aşa, într-o doară. Nu am cum să ştiu. Sau am, dar nu vreau. De fapt, cei trei doreau un sfat, o expertiză, nişte instrucțiuni, dar, e clar, decizia fusese deja luată. Şi nici Gaustin nu deținea drepturile exclusive asupra trecutului. Nu pentru un continent întreg.

În realitate, ideea nu era aşa de rea, se vedea cu ochiul liber că nu există altă soluție. Oricum trecutul năvălea prin toate orificiile tot mai greu de astupat. Trebuia o inițiativă rapidă, care să preîntâmpine, să țină situația sub control, să-i confere formă şi ordine. Bine, dacă atâta vreți trecut, poftim, iată, trecut, dar să îl votăm şi să-l alegem împreună.

Un referendum pentru trecut.

Despre asta urma să se discute în acea seară. Sau aşa îmi imaginam eu lucrurile afară pe culoar, cu carnetul de însemnări în mână.

3

Am o dorință... Dorința mea e ca într-o zi fiii celor învinşi şi fiii celor învingători să stea la aceeaşi masă la referendumul pentru trecut... Dorința mea e ca fiecare să trăiască în țara celui mai fericit timp al său...

Observam cum se dezlănțuie Gaustin, fără să-şi părăsească cabinetul din anii ’60. Bineînțeles, el nu a ținut vreun discurs public. Dar în tot ceea ce spuneau cei trei bărbați în albastru se putea auzi glasul lui, cuvinte şi intonații împrumutate de la Socrate până la Martin Luther King.

Cred că era un proiect în care fiecare investea diferite dorințe.

Tocmai de aceea, în cele din urmă, urma să aibă sorți de izbândă.

Tocmai de aceea avea să fie un eşec răsunător.

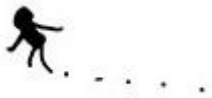

4

Până acum toate alegerile vizau viitorul. Acesta va fi diferit – primul referendum pentru trecut.

O chemare pentru reîntoarcere. Europa îşi alege trecutul... Europa – noua utopie... Eurotopia... Uniunea Europeană a trecutului comun.

Acestea erau câteva dintre titlurile articolelor din ziarele europene. Dacă nu la altceva, Europa se dovedea pricepută măcar la utopii. Da, continentul era minat de un trecut care îl diviza, două războaie mondiale, alte sute de conflicte, balcanice, între aliaţi, de treizeci, de o sută de ani... Dar exista şi suficientă memorie a vieţii în bună vecinătate, a alianţelor, a imperiilor care înainte, timp de veacuri, au adunat laolaltă popoare greu de imaginat că pot trăi împreună. Oamenii nu-şi dădeau seama că, în sine, naţiunea este un sugar istoric plângăcios, care se pretinde un bătrân biblic.

Devenise limpede că, în această etapă, nu se putea ajunge uşor la o înţelegere asupra unui trecut continental unic. După cum era de aşteptat, în tradiţia vechiului sistem liberal (chiar dacă alegerea unui trecut e un act conservator), s-a decis ca fiecare ţară membră să organizeze propriul referendum. Din cauza caracterului excepţional al procedurii şi pentru a nu se pierde mult timp, la întrebarea dacă să fie o întoarcere în trecut, cei care erau „pentru" trebuiau să indice şi un deceniu sau un an concret pe care l-ar alege. După aceea urmau să se formeze nişte alianţe temporare, ca mai apoi să se poată vota pentru un trecut european comun. Toţi au adoptat Memorandumul pentru trecutul apropiat, în care se preciza modul de organizare a referendumului în fiecare ţară din Uniune. Lucrurile s-au derulat mai repede şi mai simplu decât s-a crezut.

După aceea ţările urmau să se pună de acord cu privire la diferitele... trecuturi. (Hm, parcă acest substantiv nu avea formă de plural. Trecutul e doar la singular.)

Tot mai multe semne de aflux de trecut, în timp ce scriu această carte. Timpul e aproape.

În Cuba se interzice ridicarea vechilor automobile de pe trotuare, deoarece turiştii vin să vadă tocmai aceste antichităţi pe roţi. Unele ţări sunt asigurate în ceea ce priveşte trecutul. Moskviciuri sovietice şi Buickuri americane putrezesc unele lângă altele, cu jantele strâmbe şi vopseaua luată, iar scheletele lor ruginite se descompun spălate de ploaie şi uscate de soarele Caraibelor (ca acel marlin hărtănit din *Bătrânul şi marea*).

Oare, atunci când va veni sfârşitul timpului, vor învia şi rablele?

*

În ziarul de azi scrie că Germania recurge din nou la maşinile de scris în unele dintre cele mai secrete departamente ale administraţiei de stat, ca să prevină scurgerea de informaţii după scandalul de spionaj de acum câţiva ani. O maşină de dactilografiat e complet insensibilă la metodele de piratare. Această ştire mi se pare plină de semnificaţie. Înapoi către minunata lume analogică!

*

În Regatul Unit reapar lăptarii şi tot mai mulţi oameni care comandă lapte la sticlă, lăsată dimineaţa în faţa uşii de la intrare.

*

Noul număr al ziarului *New Yorker* a retipărit (pentru prima dată) coperta sa veche din anul 1927. Ce se va întâmpla dacă într-o bună zi toate ziarele şi revistele decid să reimprime vechile lor ediţii dintr-o anume zi, de acum cincizeci-şaizeci de ani? Va începe să scârţâie ceva în interiorul timpului?

*

Se pare că funcționează o stație radio care emite zile întregi din alte decenii, în timp real, cu ştirile, interviurile de atunci, programul integral din ziua respectivă.

6

Definiția acestui viitor apropiat a fost subiectul a numeroase controverse şi, în cele din urmă, ca o soluție de compromis, s-a decis ca statele să dispună de o anume suplețe în fixarea limitei, cu condiția ca aceasta să se mențină în cadrul secolului XX.

În hotărârea de a organiza un astfel de referendum se simțea un elan romantic, dar şi umbra unui eşec, mai cu seamă după experiența cu Brexitul. În acelaşi timp, oamenii erau cei care trebuiau să decidă unde vor să trăiască. La drept vorbind, tot ce venea impus de sus nu prea funcționa şi provoca iritare. Referendumul reprezenta cea mai rea procedură posibilă, dar, cum se spune, alta mai bună nu exista.

Aceasta va fi ultima încercare în fața unui viitor imposibil, afirma preşedintele în albastru, noi suntem puşi să alegem între a trăi împreună într-un trecut, cum am făcut-o deja, sau să ne desființăm şi masacrăm reciproc cum, de asemenea, am mai făcut-o. Ambele variante sunt legitime. Amintiți-vă de acel măreț vers al lui Auden, *We must love one another or die*. Făcu o scurtă pauză şi repetă cu glas mai scăzut *We must love one another or die*, conştient fiind că acest vers va deveni lozincă, pe care media o va prelua a doua zi.

Îl auzeam pe Gaustin în spatele fiecărui cuvânt. Aceşti oameni au învățat, în cele din urmă, să vorbească cum trebuie sau, mai exact, au învățat să asculte.

7

Uneori substantivele sunt juste în mod natural, cum se afirmă în dialogul *Cratylos* al lui Platon. Există ceva sugestiv în însăşi etimologia cuvântului „referendum”, dacă ne referim la

originea latină a verbului *re-fero*, care înseamnă „a merge înapoi, a duce ceva înapoi”.

Mersul înapoi era conținut deja în cuvânt, nimeni nu se gândise la asta... Referendum pentru trecut. Mă întreb dacă nu cumva jocurile limbii cu etimologiile şi tautologiile sale nu ne sugerează mai multe decât ne dăm noi seama. Şi revelația unei noi apocalipse nu vine cumva anunțată de fanfarele tautologiei?

8

Prima care se separase, acum ani de zile, fusese țara care întotdeauna s-a întrebat dacă face sau nu parte din continent. Marea Brexitanie, cum o numeau deja. Pentru toate e de vină literatura, i-am spus cândva lui Gaustin.

Ca-ntotdeauna, zâmbi el.

Şi, în mod concret, am continuat, *Robinson Crusoe*. Convingerea intimă că insula îți oferă tot ceea ce ai nevoie pentru a supraviețui vine exact de la Defoe. Mă voi descurca şi singur, îşi jură Robinson, Dumnezeu şi cu mine. Ne vom descurca şi singuri, au afirmat urmaşii lui, Dumnezeu s-o ocrotească pe regină (dar, chiar şi fără ea, ne vom descurca).

Da, fu de acord Gaustin, ar fi fost mai bine ca în locul lui Defoe să-l fi citit pe Donne.

Şi, deodată se porni, să declame cu un glas de secol XVII, pot să jur, fără să ştiu unde l-am mai auzit, în acea limbă engleză a vremii, ceea ce noi ținem minte mai degrabă dintr-un roman al lui Hemingway:

> *No man is an Iland, intire of it selfe: every man is a peece of the Continent, a part of the maine; if a Clod bee washed away by the Sea, Europe is the leese, as well as if a Promontorie were, as well as if a Mannor of thy friends or*

of thine owne were; any mans death diminishes me, because I am involved in Mankinde...[15]

Aici e chestiunea – Defoe l-a învins pe Donne, remarcă Gaustin cu o tristeţe care ar fi putut îneca toată flota britanică.

Am tăcut o vreme, apoi el repetă cu vocea de secol XVII: *Moartea fiecărei fiinţe omeneşti mă slăbeşte*... E ciudat că întotdeauna am sărit peste titlu: *Meditaţii în vreme de criză*. Iar situaţia e una de criză.

Eram din nou confruntaţi cu unul din dosarele legate de Marea Britanie. Din cauza Brexitului, aceasta trebuia să rămână în afara referendumului. Dar, imediat, pe Insulă a luat amploare o mişcare proeuropeană, care insista asupra faptului că Marea Britanie de drept va trebui inclusă în Referendumul pentru un trecut comun, căci în exact acest trecut ea a făcut parte din Europa şi din Uniune. Naţiunile, ca şi oamenii, au momentele lor de rătăcire, declara mişcarea, să ne fie acordată o a doua şansă istorică. Teza unei „a doua şanse istorice" cita cu exactitate preambulul memorandumului. Dar Bruxelles-ului i se acrise în ultimii ani de atâtea ifose britanice şi a preferat să adopte o atitudine fermă, sănătoasă. A refuzat.

---

[15] „Niciun om nu e o insulă, închis în sine; fiecare e o parte din uscat, o bucăţică de ţărm; fie şi-un pumn de ţărână să ia valul, Europa se micşorează, la fel ca un promontoriu, sau de parc-ar fi luată casa unui prieten de-al tău sau propria-ţi casă; moartea fiecărei fiinţe omeneşti mă slăbeşte, căci sunt parte din Omenire... (John Donne, *Meditaţii în vreme de criză*; trad.n.)

9

În timp ce se purtau aceste discuții, a avut loc o altă minune. Elveția, care întotdeauna fusese ceva ca o insulă în interiorul Europei, își exprimă deodată dorința de a lua parte la Referendumul pentru trecut. A fost absolut surprinzător, iar centrala de la Bruxelles, un timp, nu a știut cum să reacționeze. Se exprimau tot felul de supoziții, de ce Elveția a fost de acord să renunțe la propriile tradiții atât de ușor. Oare descoperise în acest proiect vreo fisură, vreun punct slab de pe urma căruia să profite inteligent? Într-un final, printr-un acord precaut, cu câteva clauze suplimentare, s-a aprobat participarea ei la referendum. Elveția era o insulă, dar și o Europă în miniatură. Unde altundeva mai poți vedea adunate la un loc Germania, Italia și Franța? Totuși, în ciuda bănuielilor exprimate, dorința Elveției de a încerca să se integreze referendumului, păstrând o anumită autonomie, avea o bază foarte naturală.

10

Un mare deficit de sens

Forma acută a bolii se manifestă printr-o durere ascuțită, apăsătoare în diferite părți ale corpului, ceea ce împiedică

stabilirea unui diagnostic precis. Mulți dintre pacienți au aceste crize după-amiaza, între orele 15 şi 18. Dificultățile de respirație sunt cele mai des întâlnite simptome ale crizei. O senzație de sufocare. „Nu am nici forța, nici dorința de a trage aer în piept. Expir şi nu ştiu dacă mai are rost să inspir iar... Am încetat să îmi cumpăr calendare pentru anul ce vine." (N. R., 53 de ani, casnică)

„O revărsare bruscă de lipsă a sensului, în timp ce stau pe canapea" – una dintre cele mai exacte descrieri făcute de un pacient. Spații goale în memorie, găuri, acolo unde încerci să îți aduci aminte de o sursă de bucurie. Tocmai aici pelicula a fost atinsă de lumină (după cum se plâng unii), aici curentul s-a oprit (după alții).

În afara diagnosticelor individuale, se observă tendința spre o teamă colectivă sau un refuz al viitorului, o futurofobie.

Sechelele sindromului sunt melancolia, indiferența sau o agățare disperată de trecut şi o idealizare a evenimentelor, care s-au produs în moduri diferite sau, cel mai adesea, care nu s-au produs. Prin comparație cu trecutul, prezentul se decolorează simțitor, unii pacienți susțin ferm că văd practic în alb şi negru, în timp ce amintirile lor sunt mereu colorate, chiar dacă aceste culori au pălit ca cele de Polaroid. Un refugiu frecvent într-un cotidian alternativ, inventat.

Gaustin, *Diagnostice noi şi viitoare*

11

Da, referendumul pentru trecut era o idee radicală, în care fiecare, în sinea sa, îşi pusese speranțe. Pentru Gaustin aceasta era, bineînțeles, o pasiune. Totul părea foarte simplu. Ceea ce era valabil pentru un om din clinică acum era în vigoare pentru toți, pentru o întreagă societate, dacă mai putem încă recurge la acest concept.

Pentru bărbații în albastru se scurgea ultima secundă, înainte de a fi acționată reacția în lanț a dezagregării.

Pentru restul lumii? Dacă referendumul va avea succes şi lucrurile vor porni cum se doreşte, experienţa putea să fie preluată, dacă nu – europenii au avut ce-au meritat, şi aşa au fost tare aroganţi pe parcursul ultimelor douăzeci de secole...

Europa nu mai reprezenta centrul lumii şi era suficient de inteligentă să înţeleagă acest lucru. Într-o astfel de conştientizare, indiferent dacă e vorba de o persoană, de un stat sau un continent, există întotdeauna un tragism. Şi, în plus, vine de obicei la o vârstă mai înaintată, când nu se poate face mare lucru. Dar măcar se mai poate încerca.

12

Într-o zi Gaustin m-a sunat să trec pe la clinică.

Eram pe drum către Heliosstrasse. Soarele de aprilie strălucea blând, fără să încălzească. Pe ici, pe colo începuseră să înflorească pomii. Un miros uşor de pământ reavăn şi bălegar se strecura până aici, chiar şi în oraş. Aşa mirosea cândva la ţară, când bunicul arunca bălegar din grajd pe pământul din grădină. Niciodată mai târziu nu am mai simţit aşa ceva, toţi foloseau acum îngrăşăminte artificiale, pământul mirosea a penicilină. Iar în această clipă, aici, simţeam cum mă întorc cu 40 de ani în urmă şi cu 2 000 de km la est. Elveţia era satul bulgăresc ideal al copilăriei mele, aşa cum niciodată nu a existat.

Pe peluza din faţa clinicii zambilele luminau în roz şi albastru, narcisele se aplecau cochete sub vântul uşor ce bătea dinspre lac. Îmi place acest calm premergător lunii mai, înainte

ca totul să se deschidă în floare, să roiască şi să se dezlănţuie în culoare.

Dar florile de nu-mă-uita, presărate ici-colo prin iarbă, erau cele mai impresionante. Aceste flori, tocmai aici. (Cu surprindere şi oarecare amărăciune am aflat că denumirea ştiinţifică nu e deloc romantică – *Myosotis*, însemnând literalmente „urechea şoarecelui”.) Preferam legenda, conform căreia Flora, zeiţa florilor, în timp ce dădea nume diferitelor plante, a trecut cu vederea această floare albastră, mărunţică şi modestă. Şi, deodată, a auzit în spatele său un glăscior: „Nu mă uita! Nu mă uita!” Flora şi-a întors privirea şi i-a dat numele Nu-mă-uita, dăruind-o cu puterea de a chema amintiri în minţile oamenilor. Am citit undeva că, datorită culorii sale, floarea poate lecui melancolia sau, într-un limbaj mai oficial, are un efect antidepresiv. În afară de asta, seminţele ei pot rămâne în pământ şi treizeci de ani şi pot răsări abia atunci când găsesc condiţiile prielnice. Această floare îşi aduce aminte de sine pe parcursul a treizeci de ani.

Am intrat în clinică. Gaustin mă invitase în anii ’40, la primul etaj. Avea în faţă un pahar de Calvados şi fuma nişte ţigări nemţeşti primite în dar. Pe perete era atârnată o hartă de război, unde câteva steguleţe semnalau deplasările diferitelor armate. Pe o masă mare, masivă, din lemn de cireş erau aşezate mai multe prototipuri minuţios lucrate ale avionului de vânătoare Spitfire – monoplanul rapid şi rezistent, atât de îndrăgit de forţele aeriene ale Armatei regale britanice în anii ’40. Un Messerschmitt şi un Hurricane le ţineau companie. Stăteau mândre pe un soclu, de parcă abia se întorseseră din luptă. Gaustin purta o cămaşă militară verde, cu mânecile suflecate, semăna cu un ofiţer englez responsabil cu debarcarea în Normandia, care tocmai aflase de schimbarea radicală a condiţiilor meteorologice prevăzute. Îl vedeam pentru prima dată în uniformă. Bineînţeles, explicaţia putea fi că nu trebuie stricată ambianţa deceniului.

Am avut sentimentul că se concentrează cu dificultate, ca un om care încearcă să iasă din râul unui alt timp (şi înainte,

de câteva ori, remarcasem acest efort). Mai era o săptămână până la referendum. Ştia că mă pregătesc să plec în Bulgaria, el însuşi insistase. Mi-a spus că vrea să se retragă puţin şi să observe de departe. Brusc, mi-a semănat din nou cu acel bărbat tânăr pe care îl întâlnisem acum treizeci de ani, aceeaşi senzaţie că-i venit din altă epocă, de neapartenenţă. Mi s-a părut că păşeşte lent spre al său 1939, unde mai dispăruse şi altă dată. Am mai schimbat câteva cuvinte, am stabilit ca, după ce trece totul, să ne revedem. La ora şase, înainte de război, nu-i aşa? am glumit. (Nu ştiu de ce am spus „înainte", în cazul bravului soldat Svejk era „după".) S-a întors brusc spre mine, m-a fixat cu privirea timp de un minut. Afirmativ, la şase înainte de război..., rosti, insistând asupra lui „înainte".

Nu sunt sigur că trebuia să..., am pronunţat cu ezitare.

Tu nu eşti niciodată sigur, de aceea îţi sunt necesar, m-a întrerupt enervat Gaustin, ai nevoie de cineva care să facă ceea ce tu nu îndrăzneşti.

Ţie ţi-e uşor, căci, dacă se întâmplă ceva, tu schimbi epocile, dar eu rămân...

Dar în fiecare timp mă lupt ca şi cum ar fi unicul, pe când tu în unicul tău timp te porţi de parcă ai avea încă o sută la dispoziţie.

(Are dreptate, are dreptate, la naiba!)

Iar tu eşti... tu eşti o proiecţie, eşti un monomaniac, doar că un monomaniac în serie, pur şi simplu nu-ţi aminteşti de maniile tale precedente. Nu te poţi juca cu trecutul. Îţi revin în memorie toate proiectele tale anterioare... cinemaul pentru săraci, unde trebuia să povestim filmele înainte de proiecţie la jumătate de preţ, fără să le fi urmărit înainte, de erau cât pe ce să ne bată, dar proiecţia pe nori, fabrica de palme... Toate au eşuat, tu eşti prinţul eşecurilor...

Ajunge, zise cu răceală Gaustin, nu am inventat noi referendumurile.

Dar nici nu ne-am opus.

Şi trebuia? replică cu repeziciune, înainte ca eu să ajung la uşă.

Nu ştiu, sir, i-am răspuns sec, încercând să intru în tonalitatea anilor ’40 şi a cămăşii sale verzi. N-a râs. Ne-am dat mâna cu răceală şi am plecat. Mi s-a părut că-l voi pierde iară...

III

O ţară luată separat

„Utopiile... par mult mai uşor realizabile decât se credea altădată. Şi noi ne găsim, acum, înaintea unei probleme cu totul altfel, îngrijorătoare: Cum să evităm realizarea lor definitivă."

— Nikolai Berdiaev, *Un nou Ev Mediu*[16]

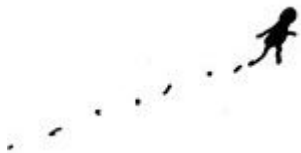

1

Întoarcerea

Din difuzorul avionului se aude destul de încet muzică populară. Înainte de plecare, însoţitoarele de bord, îmbrăcate în haine naţionale stilizate în manieră modernă, cu sumanele scurtate deasupra genunchiului şi părul împletit în cozi, supraveghează îmbarcarea pasagerilor. Singurul steward arată puţin caraghios în ţari şi ilic. Vocea pilotului întrerupe muzica: Suntem mândri să vă întâmpinăm la bordul companiei naţionale bulgare de transport aerian...

Iată cum apar micile schimbări în limbă. Până nu demult se spunea „Vă urăm «Bun venit» la bordul aeronavei noastre". De unde a apărut acum mândria asta? Iar compania aeriană nu se numără printre liderii de piaţă şi nu mai e un secret că se pregătesc să o treacă pe lista neagră. Avionul începe să ruleze pe pistă, vine momentul instrucţiunilor de securitate, repetate

[16] Volum în traducerea Mariei Vartic, Omniscop, Craiova, 1995, p. 122.

până la saturație. Îmi pun dopuri în urechi şi continui să urmăresc gesturile stewardeselor. Fără sunet, mişcările lor seamănă cu ale unor şamani, par un straniu ritual de incantație. Mă întreb de ce îl mai execută. Nu există date care să demonstreze că cineva s-a salvat de la accident punându-şi masca de oxigen care cade automat de sus, scoțându-şi *vesta de salvare aflată sub scaun* şi suflând în fluier după ajutor. O rugăciune colectivă s-ar putea dovedi mai utilă.

Avionul cu care zbor seamănă cu un maxi-taxi. Nu mă va surprinde dacă, în curând, vor accepta şi pasageri în picioare. Acum câțiva ani am zburat pe o rută internă între Belgrad şi Muntenegru ca în autobuz, ținându-mă de o bară metalică. Şoferul, scuze, pilotul era la un braț distanță de mine, nu exista o uşă care să ne separe, ci doar o draperie ponositä, ce atârna desfăcută la un capăt, aşa că, din când în când, mai schimbam câte o vorbă. La un moment dat şi-a aprins o țigară, mă rugam ca nu cumva să deschidă geamul ca să scuture scrumul afară, aruncând în aer etanşeitatea din interior.

Cu înaintarea în vârstă, frica de avion creşte odată cu acumularea orelor de zbor şi a milelor parcurse, păcat că nu i se conferă aceleaşi facilități financiare ca ultimelor două. Un fel de card *Fears and More* ar fi o idee bună.

Odată încheiat ritualul de siguranță a zborului, avionul decolează relativ lin, poate că totuşi au avut efect formulele magice ale stewardeselor. Tapiseria de pe scaune e cam uzată, ca şi plasele din față, revista companiei – mototolită de degetele nervoase a zeci de pasageri. Corpul de bachelită scârțâie uşor. Semnul de țigară arată doar cât de vechi este aparatul, din vremea când încă se fuma la bord.

Deodată, deasupra capului meu, exact lângă butonul de apel, a aterizat o muscă. O muscă în avion. (Un prieten mi-a trimis cândva o poezie cu un astfel de titlu, cunoscând pasiunea mea pentru muşte, iată că poezia s-a întrupat, ca să zic aşa.) Am un raport particular cu această ființă, enervantă pentru majoritatea dintre noi, aşa că prezența ei aici m-a bucurat. Oare era o muscă bulgară? Avionul făcea un zbor

retur. Sau o muscă elveţiană complet derutată, care a încurcat zborul. (În Elveţia muştele sunt acceptate?) O muscă ce va rămâne pentru totdeauna o străină într-o întunecată ţară balcanică, autointitulată Elveţia Balcanilor.

Muştele au naţiune? Care sunt particularităţile muştei naţionale? Simt ele oare ataşament şi nostalgie după ţara de origine, pot dezvolta oare vreo formă cât de măruntă de patriotism? Ce s-ar întâmpla dacă am pune naţionalismul sub lupa istoriei naturale?

Musca şi naţiunea, iată o temă serioasă. În perspectiva timpului istoric sau a celui natural, naţiunea reprezintă un firicel de praf, o părticică microscopică din orologiul evoluţiei, cu mult mai pasageră decât musca. Oricum, musca are un avans temporal de o sută, de o mie de ori mai mare faţă de apariţia naţiunii. Cum ar fi arătat *homo nationalisticus* dacă ar fi putut să se integreze în taxonomia vieţuitoarelor?

Gen – Homo... Sapiens... Mi-e teamă că deja de la nivelul acesta naţionalistul va tresări, pe cine faci tu Homo, băi, poponarule? În ce categorie mă pui?

Dar de unde am pornit? De la muscă. Şi unde am ajuns? La elefantul naţionalismului.

O muscă, zice vecina mea, arătând-o cu degetul şi întrerupând şirul lanţului evoluţionist ce se construia în capul meu...

Însoţitoarea de bord se apropie cu vioiciune. Cu ce vă pot ajuta?

E un pasager clandestin la bord, îi răspund, tocmai şi-a luat zborul.

Musca însă făcu un cerc şi ateriză în acelaşi loc. Cară-te de aici, strig la ea în gând, dar stewardesa cu un gest surprinzător de rapid o prinse în pumn. Oare sunt special antrenate pentru aşa ceva?

Vă rog, daţi-i drumul, spuse deodată femeia de lângă mine, cea care demascase musca cu puţin înainte.

Da, şi eu vă rog, mă alătur vecinei mele, ea nu face niciun rău.

Scena se derulează între ironie şi seriozitate.

E cu dumneavoastră, mă întreabă stewardesa cu un aer sever, intrând în joc? Doamne, dacă însoţitoarele de bord, aceste fiinţe impenetrabile, dau dovadă de simţul umorului, lumea nu e pierdută încă.

E cu mine, ca animal de companie, vine răspunsul meu. Sper că nu e vreo problemă.

Nu e o problemă dacă animalul e ţinut în cuşcă sau în poala stăpânului, îşi recită ea textul. Şi, delicat, deschide grilajul degetelor sale lungi.

Vă mulţumesc că aţi intervenit, mi se adresă vecina de scaun. O femeie cu ochi înguşti, albaştri şi pistrui, a cărei vârstă era greu de ghicit, poate că avea în jur de 50 de ani.

O, dar eu sunt un mare prieten al muştelor şi un fel de istoric al lor, adaug, aşa, într-o doară.

Ea zâmbeşte, acordându-şi timp pentru a se hotărî cum să mă încadreze: un tip sărit de pe fix sau un bărbat dotat cu un deosebit simţ al umorului. A mers pe a doua variantă. Nu ştiam că muştele au o istorie a lor.

Cu mult mai lungă decât a noastră, adaug eu, au apărut cu câteva milioane de ani înaintea fiinţei umane.

E ciudat să vezi o muscă la această înălţime, zise ea.

De fapt, nu ar trebui să ne mirăm. Prima vietate trimisă în cosmos a fost tocmai o muscă, *Drosophila melanogaster*. Are un nume cu mult mai lung decât corpul ei. S-a întâmplat imediat după război, cu rachetele V2, capturate de la germani, care reprezentau adevărate trofee pe atunci.

Eu credeam că prima fiinţă care a zburat în spaţiu a fost câinele Laika.

Toţi cred asta. E destulă nedreptate aici. Înainte de Laika au fost mulţi alţi câini, şi maimuţe, şi melci... Aceştia toţi au rămas anonimi. Ca şi sărmana muscă, prima jertfă pe altarul

lansărilor în spațiu. Dar cum muştele nu poartă nume, asta e. Dacă nu ai un nume, istoria te dă la o parte.

De ce tocmai o muscă, întreabă pasagera de lângă mine.

O întrebare foarte bună! Deoarece au ciclu de viață scurt şi mor repede. Racheta zbura doar câteva ore, la 100 de km altitudine, chiar la limita cu cosmosul, de fapt. Era nevoie de un animal efemer. Să se nască, să crească, să ajungă la maturitate sexuală, să conceapă, să dea naştere şi să moară... Toate aceste calități le găsim la simpla musculiță de oțet. Fără să mai adăugăm că moartea câtorva muşte se acceptă infinit mai uşor decât moartea unui câine, a unei maimuțe sau unei vaci, nu sunteți de aceeaşi părere? Oamenii sunt puternic influențați de mărime.

Mă uit în jur, obiectul conversației noastre a avut inteligența de a se ascunde pe undeva.

Între timp au început să împartă şervețele umede Trandafir bulgăresc. Iată un lucru care nu s-a schimbat de la primul meu zbor de acum mulți ani. Aroma esenței de trandafir se răspândeşte printre nori. Avionul se pregăteşte pentru aterizare. Se văd Muntele Vitoşa, contururile Sofiei, cartierele cu blocuri din prefabricate, apoi catedrala Alexandr Nevski, dreptunghiul verde al Parcului lui Boris şi fâşia lungă a bulevardului numit Şoseaua Țarigradului. Acolo, în partea dreaptă a bulevardului, se află cartierul Mladost, unde am locuit într-o altă viață. Brusc, femeia de lângă mine (îmi dau seama că nici nu am făcut cunoştință) începe să plângă liniştit, fără zgomot, fără isterie, cu capul întors spre hublou. Îmi cer scuze, e prima dată când revin după 17 ani.

Avionul aterizează lin, urmează câteva aplauze din partea unor pasageri, moment în care străinii, neobişnuiți cu acest ritual, îşi aruncă priviri nedumerite. Şi femeia de lângă mine aplaudă.

Fiți cu băgare se seamă, pilotul poate interpreta asta ca pe un bis şi să decoleze din nou, nu mă pot abține să remarc.

În difuzor ni se urează un călduros „Bun-venit” pe pământ bulgăresc, urmează câteva informații despre temperatura exterioară, apoi răsună cunoscuta melodie „Un trandafir bulgăresc” a cântăreței Paşa Hristova, care, apropo, a pierit într-un accident cu un avion al aceleiaşi companii aeriene, în acelaşi aeroport.

2

Îmbulzeala şi nerespectarea rândului în faţa ghişeelor la controlul paşapoartelor pot fi considerate marcă înregistrată a locului. Bagajul se va lăsa aşteptat, şoferul de taxi nu îți va răspunde la salut şi va demara furios, lăsând să iasă pe țeava de eşapament un fum negru de gaze murdare, când va afla că adresa pe care i-o indici nu se află la celălalt capăt al oraşului. Va da muzica mai tare şi îşi va aprinde o țigară.

Şi totuşi de data aceasta e ceva ce nu am prevăzut. Şoferul spre care mă îndrept poartă cămaşă albă cu un ilic deasupra (ce contrastează puternic cu bermudele), un brâu larg de culoare roşie, din care iese abia vizibil mânerul unui pumnal. Într-adevăr, lucrurile au mers prea departe, sau prea în urmă, mai exact. Îmi trece prin minte cum acest costum popular ar fi fost mult mai potrivit cu o căruță sau o trăsură trasă de doi, nu de 90 de cai, câți are coreeanul Daewoo, cumpărat la mâna a doua, pe care îl conduce. În ultimul moment renunț să mai iau taxiul (taximetriştii cu pumnale nu mi-au fost niciodată simpatici) şi o pornesc spre stația vecină. Măcar acolo şoferii sunt îmbrăcați normal. Deschid portiera primei maşini şi întreb dacă e liber. E liber, îmi răspunde taximetristul râzând şi, în timp ce mă aşez, zice: ştiți bancul ăla, nu-l ştiți, cu un student cubanez, care pe vremuri venise la Sofia la studii şi care oprea taxiurile, deschidea portiera îi întreba dacă sunt liberi şi, când îi răspundeau că da, sunt liberi, el striga „Trăiască libertatea!” şi apoi pleca. Zâmbesc, chiar dacă mai auzisem bancul.

Totuşi cu maşina asta ceva nu e în regulă, dar îmi dau seama abia când pornim. În timp ce ne îndepărtăm încet de aeroport, observ că toate vehiculele sunt de pe vremea socialismului.

Moskvici, exclam aproape strigând, şi vocea mea exprimă laolaltă mirare, îndoială, perplexitate.

Moskvici, îmi confirmă mândru şoferul, un 12. Are 40 de ani, ca şi mine, dar e o maşină zdravănă. Acum nu le mai fac aşa, spune el, demarând la a doua cheie, ceea ce, pentru un autoturism la aşa o vârstă respectabilă, este un start strălucit. Miroase cumplit a benzină, e limpede că izolaţia nu mai funcţionează de mult.

Mi-am amintit că unchiul meu avea cândva un Moskvici ca ăsta, el punea accentul pe prima silabă, i se părea că aşa sună mai sovietic. Dacă e adevărat că trupurile noastre au memorie, atunci corpul meu din 1975 cu siguranţă îşi aducea acum aminte de scaunul tare, mirosul de benzină şi vomă, aveam mereu la mine o pungă de plastic, mi se întoarce stomacul pe dos numai când îmi amintesc. Observ şi un portret mic al lui Stalin deasupra oglinzii.

E al colegului, zice şoferul surprinzându-mi privirea, nea Dinko. El e pentru anii ’50, fără discuţie.

Mi-am adus aminte cum, pe vremuri, în autobuze, în cabina şoferului trona poza lui Stalin şi în perioada cultului personalităţii, dar şi după aceea. Chiar şi în anii ’80 se mai puteau întrezări stufoasele mustăţi gruzine printre sânii generoşi şi îndrăzneţi ai Sandrei sau ai Samanthei Fox.

V-o amintiţi pe Samantha Fox? întreb eu deodată.

Aaa, cred că am pe undeva o brichetă cu ea, le colecţionez, se întinse şi deschise torpedoul, în care se rostogoleau cel puţin zece brichete şi tot atâtea cutii de chibrituri. Pe aceasta o prefer, şi scoase un Zippo gravat cu inscripţia Che. Dar şi tipele astea sunt fenomenale, zise coborând parasolarul. În partea opusă au apărut în toată splendoarea „fetele de aur” ale anilor ’70, campioanele bulgare la gimnastică artistică, făcând

parte din propria noastră revoluție sexuală adolescentină permanentă şi tot atât de permanent reprimată.

Părăsind aeroportul din Sofia în Moskvici-ul zgomotos, ultimul lucru pe care îl observ este un panou publicitar uriaş al operatorului mobil ce domină piața. Oferă un pachet patriotic cu 1 300 minute gratuite, acces la toate filmele istorice bulgăreşti şi un steguleț portabil cu mâner pliabil, ce poate încăpea cu uşurință în trusa de toaletă.

3

Inevitabil, de fiecare dată când mă întorc aici, mă cuprinde melancolia. La început, melancolia era mai senină, ca o plimbare printr-o dumbravă, în care pânze de păianjen lucesc în bătaia soarelui. Îmi plăcea să merg prin parc, în partea de sus, să trec pe lângă lacul cu nuferi. Timpul pe care îl petreceam acolo acum mulți ani, într-o altă viață parcă, s-a topit fără urmă. Poate măcar lumina mai este aceeaşi? Frunzele pe care călcam împreună cu o fată în toamna târzie de octombrie, ciudat, îmi vin în minte doar toamnele, frunzele acestea s-au schimbat de mai mult de treizeci de ori de atunci. Oare lucrurile îşi aduc aminte de noi? Ar fi o consolare. Lacul cu fiecare broască, cu fiecare nufăr din el păstrează undeva reflexiile noastre? Trecutul însuşi, noi înşine, cei de atunci, nu cumva ne-am transformat în broaşte şi nuferi?

Nu am găsit răspunsul în această după-amiază, ci doar o tristețe târzie, dar suportabilă, şi o adiere răcoroasă de aprilie. Pe moment am avut impulsul de a o suna pe acea fată. Apoi mi-am închipuit-o – cu doi copii şi un soț; o femeie care demult a pus povestea noastră de iubire pe raftul de sus al unui dulap din bucătărie, printre borcănaşele goale de mirodenii şi caietul de rețete al mamei. Ce aş fi putut să caut la ea, de fapt – o reconstrucție, o refacere, o rememorare? Să îmi aduc aminte ce anume – culoarea greu de definit a ochilor ei? Sau dorința era mai egocentrică – să mă conving că am existat, să îmi povestească ce ni s-a întâmplat, două–trei amintiri, nu mai

mult. Să restituie memoriei mele câteva plimbări, cuvinte sau ce anume ne făcea să râdem. Un suvenir al trecutului. Scările slab luminate, pe unde ne ascundeam. Parcul. Odată în spatele statuii lui... a cui era? Oraşul se transformă, are o altă topografie pentru îndrăgostiţi... Ne inventaserăm o locuinţă care nu exista. Ne imaginam cum trăim în ea, cum ne întoarcem seara. Ieri am trecut pe acolo, îi citeam mesajul pe telefonul meu Nokia vechi, şi mi-am uitat puloverul. Mai bine să rămână acolo, să îţi aducă aminte de mine. Ai udat orhideea? Sunt nişte plante tare capricioase. Sunt singură, doar cu pisica, vino...

Fiinţa umană se poate compune în acest fel, pe bucăţi, din amintirile celorlalţi? Şi ce s-ar obţine într-un final, ce Frankenstein al trecutului ar rezulta din toate astea? Un conglomerat alcătuit din reprezentările şi amintirile absolut incompatibile ale atâtor oameni.

...Păi, tu râdeai întruna... Mereu îmbufnat şi tăcut, nu scoteai o vorbuliţă cu zilele (asta e nevastă-mea, îi recunosc vocea)... Erai aşa de atent, atât de, cum să mă exprim... romantic, ne întindeam pe bănci şi ne imaginam cum am ajuns la vârsta de o sută de ani, ca nişte ţestoase, şi suntem tot împreună, într-o casă cu storuri de un albastru-deschis, la malul mării... Mamăăă, cum mai înjurai, nu cumva să fie cineva prin preajma ta când te apucă pandaliile... Slab, slab... Te-ai îngrăşat cam mult... Te tot rugam să nu mai mergi aşa repede... Şchiopătai... Înalt... Adus de spate... Şi când ţi-am văzut ochii albaştri... căprui sau verzi, îşi schimbau culoarea după anotimp... cu geaca roşie... Scurta aceea verde din piele... Tu le tot uitai numele, şi deodată... Întotdeauna îţi fumega o ţigară între degete... Nu-mi pot închipui că tu ai fumat... Erau nişte cuvinte pe care nu le ţineai minte, iar când povesteai ceva şi te blocai, eu ţi le enumeram... Distrat, tare distrat... Un om care nu îşi pierde timpul... Atunci ai văzut o carte pe patul meu, chiar în prima seară, tocmai ne dezbrăcam, te-ai întors şi mi-ai spus, a, nu, eu plec, nu mă pot culca cu cineva care

citeşte Coelho, dar autorul era altul, un portughez, cu un nume asemănător, şi ce-am mai râs atunci... Erai tandru... Cam brutal la pat... Ce frumos stăteam de vorbă după aceea... Toate acestea sunt eu?

4

Există ceva, există o tristeţe şi o forţă de atracţie care, în loc să se reducă, parcă se intensifică cu trecerea anilor. Şi acest lucru e neîndoielnic legat de golirea tot mai accelerată a camerelor memoriei mele. Cineva care deschide uşă după uşă, trecând dintr-o cameră în alta, cu speranţa, speranţa şi teama, că se va întâlni într-una dintre ele cu sine însuşi – acolo, unde încă mai e întreg.

Nu e această atracţie pentru trecut, în fond, o încercare de a se ajunge la acel loc sănătos, oricât de în urmă ar fi acesta, unde lucrurile sunt încă întregi, unde miroase a iarbă proaspăt cosită, unde priveşti de foarte aproape trandafirul şi labirintul lui? Vorbesc de un loc, dar acesta e un timp, un loc în timp. Vă dau un sfat: niciodată, dar niciodată să nu vizitaţi după o lungă absenţă locul pe care l-aţi părăsit când eraţi copii. Acesta e schimbat, golit de timp, abandonat, transparent.

Acolo. Nu e. Nimic.

Un om porneşte să se adune pe sine întorcându-se în locurile în care a copilărit şi a crescut. A făcut rost înainte de adresele tuturor fetelor şi femeilor de care a fost îndrăgostit de la grădiniţă încoace. Nu are de gând să le ceară ceva, doar să le vadă, să le spună că le-a purtat în cap o viaţă întreagă (voia să spună în inima lui, dar i se păru prea sentimental) şi că doar ele au rămas, într-un final. Doctorii îi mai dau vreo două–trei luni, nu mai mult. Ca un zgârcit care schimbă monedele mari în bănuţi, aşa fragmentează şi el lunile în zile şi ore. Astfel, i se pare că sunt mai multe. Îi rămân trei luni, ceea ce înseamnă măcar 91 de după-amiezi, lui îi plac după-amiezile şi... înmulţite cu 24, fac 2 184 ore. Parcă tot e puţin, de aceea le înmulţeşte cu 60 şi trage linie, peste 130 000 minute. E mai

bine, niciodată nu s-a simțit atât de bogat, poate să le cheltuiască până la ultimul minut. Călătorește o zi întreagă în autocar până în orășelul lui. Casa în care a locuit nu mai e. Majoritatea dintre adrese nu mai sunt valabile. Demult fetele au devenit femei, s-au căsătorit cu alții, groaznic. Dumnezeu știe de ce el și le închipuie rănite de iubire acolo, undeva, la mijlocul relației lor, și de dorul lui, ca niște eroine cehoviene.

Întâlnește totuși una din marile lui iubiri. Aveau 14 ani. Au făcut și o nuntă imaginară, el furase un inel de la mama sa (care, săraca, s-a dat de ceasul morții căutându-l). Era o fată înaltă și visătoare, așa și-o amintea, semăna cu Romy Schneider tânără. Când se apropie de casă zărește în curte o femeie în vârstă, cu părul în dezordine, care duce un lighean cu rufe. Nu e ea, își spune, s-au mutat. Totuși se decide să o întrebe, poate știe ceva.

Ea e.

Nu a mai rămas nimic din acea fată. Nu știe ce să zică. Se prezintă. Eu sunt cel care, așa și pe dincolo... Ea nu reușește să-și aducă aminte imediat. Au trecut câteva vieți de atunci. Încearcă să ghicească, rostește un nume, dar e greșit. Apoi, parcă ceva începe să se deschidă în memoria ei. În acea clipă apare un bătrânel sprijinit în baston și îmbrăcat cu un maiou, bărbatul ei. Ce e, întreabă el, văzând că soția lui vorbește cu un necunoscut peste gard. Ce doriți? El nu poate spune ce vrea, nu a apucat să explice de ce e aici.

Și ea tace.

Nimic, răspunde omul nostru, nimic, cumpăr vechituri, fotografii, goblenuri, ceasuri, aparate de radio, vechituri. Hai, vezi-ți de drum, îi strigă bătrânul, noi nu avem nici lucruri vechi, nici lucruri noi...

Femeia stă tot așa, împietrită, nici măcar nu a lăsat ligheanul jos. Bărbatul se ascunde în umbra trotuarului de vizavi. Se aude un radio care transmite cotele apelor Dunării, această abracadabra a întregii sale copilării. Înseamnă că e ora trei după-amiaza, nu-i nevoie să se uite la ceas. O pornește agale în jos, tălpile pantofilor i se lipesc de asfaltul înmuiat de

arşiță, se micşorează, iar din buzunare i se scurg pe asfalt, răsună încet şi strălucesc ca monedele în soare toate minutele (inutile acum) care i-au mai rămas.

Ceea ce nu voi îndrăzni să fac se transformă în poveste.

5

Într-o după-amiază, dau o fugă până în oraşul în care am locuit, de fiecare dată mă întorc acolo, chiar dacă ştiu că nu a mai rămas nimic din acea vreme, că nici parcul, nici scuarul de lângă piața acoperită, nici strada unde am crescut nu-şi mai amintesc de paşii mei.

Pe trunchiul unui castan, lângă poştă, văd o foaie prinsă în patru pioneze, pe care scrie cu litere mari următoarele. Transcriu cuvânt cu cuvânt:

SCHIMB
Un televizor mare L-C-D
32 inci funcționează bine are 8 ani
Pentru 30 de litri de rachiu
Iambol, telefon: 046...
15 febr.

Rămân neclintit în fața acestui anunț, o adevărată însemnare luată din arborele vieții, mai exact înfiptă cu pioneze în el. Iată aici o parte a eposului bulgar, misterul glasului bulgar, domol, ascuns, ce erupe brusc cu visul său sublim. Un televizor la schimb pentru rachiu.

Vis şi groază e aici, vis şi groază... Februarie, scrie în josul paginii. Doar în februarie se poate ivi o asemenea doleanță disperată, plină de tragism. Rachiul s-a terminat, iarna – nu. Iată, cât se poate de concis, romanul existențial al unui popor. Vehiculul vieții, jeepul vechi şi hârbuit, cu acoperişul din prelată, sau Moskvici-ul vieții tale a rămas în drum spre finalul iernii, se întunecă, se aude cum urlă lupii şi benzina s-a terminat. S-o ia naiba de viață, strigi şi dai cu piciorul în el. Să vă ia dracu', mi-ați luat şi rachiul! (Nimeni nu ți l-a luat, tu

singur l-ai băut, dar prin locurile acestea aşa se vorbeşte de când e lumea, cineva fie îţi ia ceva, fie îţi lasă ceva.)

Stai aşa în faţa neantului, în rabla de Jeep sau în Moskvicul vieţii. Şi, într-un târziu, te decizi, dai un anunţ, aşa nu se mai poate. Iei o bucată de hârtie, scrisoarea de la bancă, de exemplu, prin care te avertizează că dacă nu plăteşti rata până la... Tu nu ai rachiu, iar ei îţi cer să plăteşti rata. Întorci pe dos scrisoarea şi cauţi un pix. Îţi trece prin minte să-l rogi pe fiutău să ţi-o scrie, că scrie mai frumos şi mai corect, dar ţi-e jenă. Doar de asta te mai ruşinezi. Aşa că te aşezi şi îţi scrii singur textul, nu mai contează greşelile de ortografie sau de punctuaţie. Iei în pumn câteva pioneze, te duci până hăt departe în alt cartier, ţi se face ruşine pentru a doua oară. Şi ce dai în schimbul rachiului – ce ai mai valoros, bineînţeles. Măsură pentru măsură, sens pentru sens. Televizorul sau rachiul, aceasta-i întrebarea. Televizorul e transcendenţă, una falsă, bineînţeles, dar rămâne o ultimă dorinţă după Celălalt. Bunica ta avea pe perete o icoană, mama ta – un portret al lui Lenin, iar tu – un televizor. Dar la ce-ţi trebuie televizorul, când nu ai strop de rachiu. Televizorul e bun doar să dilueze viaţa, ca şi cum ai turna apă în rachiu... Am auzit că acum se vând ţigări electronice, te pomeneşti că mâine o să vreţi să-mi vindeţi şi rachiu electronic, s-o ia naiba de electronică... Ei, deci asta a devenit televizorul, rachiu electronic... Ia, luaţi-l înapoi, 32 de inci de ecran pentru 30 de litri de rachiu, un litru pentru un inci, îl dau ieftin. Treizeci de litri de rachiu sunt o lună de viaţă, ba chiar o lună jumate, dacă eşti cumpătat. Doar băutura e cinstită, fir-ar să fie. Ea nu te minte ca televizorul, nu-ţi aruncă praf în ochi, nu trăncăneşte inutil. Ea te loveşte în nas, te arde plăcut în gât, coboară şi încălzeşte din interior tot ce se răcise demult. Rachiul e sublimul bulgăresc, perfecţiunea bulgărească, televizorul bulgăresc, într-un final.

Ce s-o fi întâmplat cu acest om, mă întreb în sinea mea. Aş putea să sun la numărul din anunţ să verific? Acesta nu e un simplu anunţ, ci un strigăt de ajutor. Acum e sfârşitul lui

aprilie. Niciuna din bucățelele de hârtie decupate parțial pe care e trecut numărul nu a fost ruptă. Mă întorc la Sofia în după-amiaza aceleiaşi zile.

6

Nu am pe cine să sun şi rătăcesc pe străzile bătute de vânt ale Sofiei. Mă opresc în fața unui magazin pentru animale de companie.

Eram student în anul întâi când, împreună cu un prieten, am cumpărat o pereche de papagali pe care am făcut-o cadou unei colege. O să dondănească pe limba lor toată ziua, o să cam facă zgomot, îi zic prietenului meu. Ce-ți pasă ție, zice el, doar nu stai tu cu ei. Seara zilei de aniversare a fost groaznică, la un moment dat s-a iscat un scandal, a fost şi o mică răfuială, fostul prieten al tipei lovea cu pumnii şi picioarele în uşă – anii '90, ce mai... Mi-aduc aminte foarte limpede cum, strecurându-mă pe lângă el ca să ies, mi-am zis – iată o femeie alături de care nu voi putea trăi niciodată. Un an mai târziu mă aflam în aceeaşi locuință şi schimbam apa la papagalii care vociferau teribil. Dimineața îi acopeream cu o pânză veche, să creadă că e încă noapte ca să ne asigurăm măcar o oră de linişte. Pe femelă am botezat-o Emma Bovary, era perioada când la facultate îl studiam pe Flaubert, iar pe mascul – nu ştiu de ce, Peciorin[17]. Ea îl ataca încontinuu, iar sărmanul Peciorin, deşi era capabil să îmbrobodească tot felul de prințese, stătea abătut şi ciufulit, lipit de barele subțiri de fier ale coliviei.

Acum îmi dau seama că niciodată nu am mai avut atât de mulți prieteni ca în acea perioadă. Garsoniera era permanent plină. Mi-aduc aminte cum într-o noapte, pe la ora patru, când nu mai rămăsese nimic de băut sau de fumat, ne-a apucat o foame de lup. Frigiderul era gol, era în perioada cea mai grea a anilor '90. Am ieşit cu doi prieteni să căutăm ceva pe afară, de

[17] Personajul principal din *Un erou al timpului nostru* de M.I. Lermontov.

parcă puteam să împuşcăm vreun iepure sau vreo căprioară în oraşul pustiu. Întuneric beznă, dezordine, doar haite de câini pe străzile goale. Deodată, ca prin minune, un Nissan alb se apropie cu câteva rateuri ale tobei, opreşte nu departe de noi, lasă în faţa alimentarei din cartier trei lăzi cu iaurt şi pleacă mai departe. Uram iaurtul (toată generaţia mea), era micul nostru dejun obligatoriu în copilărie. Ne-am uitat în jur, nu a apărut nimeni, am luat fiecare câte două găletuşe, am lăsat toţi banii pe care-i aveam prin buzunare şi ne-am întors alergând spre casă.

Ceilalţi ne aşteptau nerăbdători şi înfometaţi. Nu voi uita vreodată acea imagine, sticlele şi paharele goale de pe masă, cele zece cupe identice din inox în faţa fiecăruia dintre noi, aveam toţi cu puţin peste douăzeci de ani şi înfulecam cu zgomot din iaurt ca nişte îngeri. Nu am idee dacă îngerii mănâncă aşa ceva, dar aşa îmi amintesc de noi, cu mustăţile albe de iaurt, fericiţi şi nevinovaţi...

La scurt timp după aceea aveam să ne despărţim, să ne îndepărtăm, să ne uităm, cei mai revoltaţi urmau să se îmblânzească în asistenţi universitari, celibatarii juraţi sau petrecăreţii aveau să împingă cărucioare şi să petreacă ore în şir în faţa televizorului, hipioţii aveau să meargă regulat la tuns la frizeria din cartier. Papagalul Peciorin urma să moară într-o dimineaţă, iar Emma Bovary avea să ţipe şi să se lovească de barele coliviei de atâta jale. Nu va rezista mai mult de o săptămână fără el. Eu şi cealaltă Ema (da, aşa o chema) urma să ne despărţim câteva luni mai târziu. Niciunul dintre noi nu avea să moară de dorul celuilalt. Urma să încep scrisul la primul meu roman, ca să am unde să mă întorc când simt că înnebunesc, un roman despre cei fără adăpost.

Adevărul e că nu puteam să-i mai sun pe niciunul dintre acei îngeri, nici chiar pe Ema, de fapt, pe ea cu atât mai puţin. Era oribil însă că nu puteam să-i uit şi că (niciodată nu aş fi recunoscut asta în faţa lor) îmi lipseau. Îmi lipsea acel eu de pe vremea petrecută cu ei.

7

Cele două mari mitinguri ale principalelor forțe politice sunt prevăzute pentru ultima duminică înainte de referendum. Oraşul fierbe de tot felul de mişcări, care susțin fiecare decenii diferite. Argumentele variază de la serviciul medical gratuit până la gustul roşiilor şi iahnia de pui de pe vremea bunicii. Mă îndoiesc că referendumul va reda gustul pierdut al iahniei. Oricum, o parte din populație crede că întoarcerea la trecutul apropiat automat le va da înapoi şi vârsta. Luminița roşie se aprinde şi iată-te din nou la 15 sau 27 de ani.

Toate acestea fac parte din campanie, se înțelege. Majoritatea sondajelor indică două mişcări importante, care le devansează simțitor pe toate celelalte. Este vorba, pe de o parte, despre Mişcarea Pentru Socialism (MPS), cunoscută mai degrabă sub abrevierea Sotz, care militează pentru întoarcerea la epoca socialismului matur, mai concret, anii '60 –'70. La baza Mişcării se află Partidul Socialist, aceasta numărând mult mai mulți membri şi simpatizanți decât partidul, ale cărui rânduri s-au cam rarefiat. În acest sens, mai degrabă partidul este cel care încearcă să se revigoreze prin MPS.

Cealaltă mişcare, cotată cu şanse aproape egale ca prima, poartă denumirea oficială de Voinicii Bulgari, familiar şi neoficial – Voinicii, cu trimitere la Renaşterea Națională. Trebuie semnalat că au dificultăți în a desemna o perioadă concretă, deceniul exact la care să se întoarcă națiunea, mitul nu se supune împărțirii noastre pe ani. Bulgaria Mare este dintotdeauna şi vis, şi realitate, după cum apare în discursurile lor. Deşi se ştie că, în condițiile referendumului, s-a prevăzut ca cea mai îndepărtată limită să fie începutul secolului XX, ei au împins-o în mod ilegal şi au ales o

Renaştere târzie şi ideală, al cărei apogeu e Răscoala din aprilie[18].

Se poate ca o revoltă nedusă până la capăt să se transforme într-un eveniment marcant şi sublim? De fapt, ce ar putea deveni desăvârşit şi însemnat dacă nu tocmai ceva ce nu a avut loc? Doar acesta e lucrul care are potenţialul de a se realiza şi imagina conform viselor noastre, neîngrădit de faptele reale. Să fie reconstituit, ca să zicem aşa, după memorie şi imaginaţie. Aici, toată lumea are experienţă după naştere (şi după moştenire) cu ceea ce nu s-a întâmplat.

Mă întreb, de care dintre cele două paie, MPS-ul sau Voinicii, s-ar agăţa omul nostru cu ţuica, omul-rachiu. Între aceste Scila şi Caribda, încearcă să se salveze şi bărcile celorlaltor mişcări mai mici.

8

Întâlnirea cu K.

Spre deosebire de venirile mele anterioare aici, aproape anonime, legate cu precădere de clinică, de data aceasta simt nevoia să discut cu cineva despre situaţia prezentă. Sun un prieten de la Universitate, care între timp a devenit profesor. Nu ne-am auzit de câţiva ani, nici nu ştiu dacă mai are acelaşi număr. Tocmai voiam să închid, când aud vocea lui adormită, „Alo”...

Am sentimentul că detectez în glasul lui, odată cu surpriza, şi o anumită bucurie. Să-ţi manifeşti bucuria atunci când auzi sau vezi pe cineva pe care nu l-ai întâlnit demult nu e un lucru de la sine înţeles aici. Mi-amintesc cum, cu ocazia primelor

---

[18] Insurecţie organizată de bulgari, aflaţi sub stăpânire otomană, în aprilie-mai 1876; deşi a fost înăbuşită cu brutalitate, ea a dus în 1877 la lupta pentru eliberare naţională şi în 1878 la restabilirea Bulgariei ca naţiune autonomă.

mele reveniri, atunci când întâlneam întâmplător pe stradă vreun prieten sau vreun cunoscut, mă repezeam să-l îmbrățișez, pe când persoana mă privea nedumerită și abia bâiguia un „A, bună, ce faci aici?” Propunerea a venit chiar din partea lui K. – să ne vedem încă din seara asta într-un mic restaurant aflat pe acoperișul Arhivelor. Aici e încă posibil să-ți dai întâlnire în cursul aceleiași zile.

La sfârșitul anilor ’80, K. era tânăr asistent, îl plăceam pentru că era diferit de ceilalți. Îl poreclisem Kafka, tânărul asistent Kafka, el știa și, bănuiesc, nu avea nimic împotrivă. A fost (și a rămas) o persoană colerică, cu gândire sistematică, ceva extrem de util pentru conștiința noastră dezorientată, plină de lecturi haotice. Discuțiile cu el ajungeau mereu la controverse aprinse, adesea depășeau limitele bunelor maniere, se înflăcăra, devenea caustic, își întrerupea interlocutorul. Un luptător academic, era ceva fermecător în asta. Nu am fost cei mai apropiați prieteni, dar am petrecut multe ore la discuții și la băute prin cârciumi sau cu ocazia unor seminarii în anii ’90, care nu s-au mai repetat de atunci. Toate întâlnirile noastre demarau cu o atitudine de bună dispoziție din partea lui, continuau cu conversații prelungite și se încheiau cu scandal. La o săptămână după aceea el mă suna și, cu o sinceră mirare, mă întreba, băi, tu de ce nu dai un telefon? Păi, parcă eram certați, răspundeam eu. Păi, tocmai de-aia, hai să bem un pahar de împăcare.

Certurile erau doar un motiv pentru a ne împăca, ceea ce ducea la o nouă gâlceavă, de la care urma un nou motiv de împăcare și tot așa. Așa trăiam toți în perioada minunată și tumultoasă a anilor ’90.

Cred că tocmai de aceea l-am sunat acum, cu speranța că a rămas același, că încă mai poate formula lucrurile în mod categoric și clar ca un pastor protestant. Niciodată nu mi-a plăcut să fiu și nu am fost un om categoric, poate că de aceea mi-a lipsit mereu o astfel de persoană. Poate că de aceea

oamenii nu-l plac. Mie îmi plac acei oameni care nu plac. (De fapt, prima noastră întâlnire a avut loc la acelaşi seminar de la mare, la sfârşitul anilor ’80, unde l-am cunoscut şi pe Gaustin. Şi, trebuie să remarc în favoarea lui K., că, în afară de mine, el a fost singurul interesat de Gaustin, l-a invitat de câteva ori la adunările sale de dezbateri, dar Gaustin, cum era de aşteptat, nu a venit la niciuna.)

Iată-ne aşezaţi la o masă sus pe acoperişul de la Arhive, pe înserate, *la ora ceţii albastre*[19], am remarcat eu, privind cum, în depărtare, Muntele Vitoşa se acoperă cu nuanţe de violet întunecat. *Ca o insulă violetă în apele argintii ale lunii*[20], intră şi K. în joc, citând un alt poet. Îmi dau seama că acum acest oraş a devenit literatură pentru mine, îl cunosc doar din cărţi şi doar astfel mă mai atrage. Oraşul din anii 1930 şi începutul lui 1940, atunci a fost gloria sa, aceştia sunt anii lui forte. Aproape de locul în care ne găsim acum, în 1931, se aprindea prima reclamă de neon în faţa biroului companiei franceze de transport aerian. Neonul pătrundea rapid în poezia urbană. Îmi închipui aceste litere luminoase văzute pentru prima dată de un ochi care, prin tradiţie, admirase fascinat doar stelele şi luna până atunci. Aprinderea neonului printre luminile mijite ale felinarelor stradale a fost cu siguranţă ceva copleşitor şi impresionant care, apoi, s-a transformat destul de repede în banalitate. Cu mult timp în urmă, parcă într-o altă viaţă, am făcut cercetări despre publicitatea, cinemaul şi radioul din acea perioadă, consultasem revistele săptămânale ilustrate, afişe, reviste de cinema şi câteva ghiduri despre cum să îţi faci singur un radioemiţător. Toată poezia acelor ani clocoteşte de condensatori, antene, neoane, de mărci ca Bayer, Philips, Lucky Strike, Bialo Konce, promovate prin titluri de film şi de leul lui Metro Goldwin Mayer... Abordez acest subiect în

---

19 Vers al poetului bulgar Peio Iavorov.

20 Vers al poetului bulgar Hristo Smirnenski.

conversaţia noastră, deşi am venit pentru altceva, ne ia valul, zboară citatele deasupra capetelor noastre. Ţi-aduci aminte de asta... dar de ăsta... Şi de *ca florile raiului înfloreau reclamele lui Bayer şi Philips*? Hm, K. rămase o clipă pe gânduri, iar eu mă bucur că l-am prins cu ceva ce nu ştie. Îi zic despre cine e vorba ... Tânărul Bogomil Rainov, exclam eu, dinainte de a deveni un satrap.

Dacă voi vota aici la referendumul pentru trecut, aş alege anii ’30 (în ciuda a ceea ce va urma după) sau, mai precis, ezit mult între perioada anilor ’30, pentru literatura creată atunci, şi anii ’60 pentru sentimentul neclar pe care îl am, că ţin minte acest deceniu în cele mai mici detalii.

Îl întreb pe K. ce deceniu ar alege el. Nu se grăbeşte să-mi răspundă, de parcă trebuie să se decidă chiar în acest moment. Mai comandăm un rând de rachiu şi, după ce chelnerul s-a îndepărtat, K. zice: ezit între anii ’20 şi ’50, deşi agenţiile de sondaje le dau cele mai mici şanse.

E normal că nimeni nu le vrea, vine replica mea, ambele decenii sunt stropite cu mult sânge.

Îi cunosc lucrările dedicate poeziei anilor ’20. Sunt câţiva poeţi geniali în acest deceniu. Cel mai bun dintre ei, Gheo Milev, plăteşte realmente cu capul, zdrobit de un obuz pe front, peticit la Berlin, dispărut şase ani mai târziu, cu trupul găsit într-o groapă comună şi recunoscut datorită ochiului de sticlă. E lucru ştiut că, faţă de poeţi şi scriitori, mediocritatea poliţiei locale din toate epocile a manifestat un gust îndoielnic şi de nezdruncinat, a reuşit mereu să-i omoare pe cei mai dăruiţi şi să-i lase în viaţă pe cei mai incapabili.

Înţeleg alegerea lui K. pentru anii ’20, istoricul literar e dornic să se întoarcă la tema de studiu preferată. Dar de ce anii ’50, îl întreb fără ocolişuri. Acolo treburile sunt întunecate, brutale, fără milă, teroare şi lagăre, e epoca esteticii de lemn, grosolană, anii în care Todor Pavlov cu acoliţii săi domneau peste literatura bulgară.

În anii '50, tatăl meu a fost închis la Belene, începu K., iar când a ieşit nu a mai fost acelaşi om şi niciodată nu a scos vreun cuvânt despre ce a trăit acolo. La şcoală m-au catalogat imediat drept element periculos. Când se amintea despre duşmanii poporului, profesorii mă arătau cu degetul direct, ca pe copilul unui astfel de inamic. Eram exemplul ideal pentru a arăta cât de bună e puterea populară, care a permis şi acelora ca mine să trăiască şi să înveţe alături de ceilalţi.

Într-o zi a sunat cineva la uşă, aveam 7 ani. M-am uitat pe vizor şi am zărit de partea cealaltă un bărbat fioros, bărbos, cu umerii căzuţi. Maşinal, am întors încă o dată cheia în yală. Simţeam cum îmi bate inima, mai să-mi sară din piept. Haide, deschide-mi – omul de partea cealaltă a uşii îmi ştia numele. Nu deschidem necunoscuţilor, i-am strigat dinăuntru. Nu mă recunoşti, sunt tata, spuse mai încet, de teamă parcă să nu îl audă vecinii. M-am uitat pe vizor şi mi se păru că plânge. Tata nu e, dar dacă lăcrimează nu poate fi vreun bandit. Dar tot nu i-am deschis. Mama era la fabrică, urma să se întoarcă peste vreo 2-3 ore. Omul stătea în picioare pe palierul sordid şi hainele lui se confundau cu bejul pereţilor. L-am întrebat cum poate dovedi că e tatăl meu... Cred că această întrebare l-a deranjat cumplit. Mi-a spus că am un semn la sprânceana stângă, de când eram mic, de la o căzătură într-o iarnă. Mi-a zis să mă uit în şifonier, o să văd mantaua cu nasturi metalici pe care a lăsat-o când au venit să-l ia la interogatoriu. Mi-a mai zis că îi ceream mereu să-mi povestească lucruri de pe front. Toate acestea sunt adevărate, dar tata arată altfel, e mai frumos şi mai tânăr decât el, am remarcat eu cu voce tare. L-am văzut cum se aşază pe trepte, îi zăream doar cascheta boţită. Acum îmi dau seama cât de obtuz şi crud am fost. Şi iar mi-am spus în gând că nu poate fi tata, dar cum îl văd că plânge, trebuie să fie un om bun, amărât şi cu probleme. Dacă află mama că am ţinut pe scară un om în situaţia lui... aşa că am deschis uşa. El a intrat, a înţeles că nu prea îi dau crezare, nu m-a luat în braţe, a zis doar că se duce până la baie. Ştia unde e. Auzeam cum curge apa de la robinet. Din fericire,

atunci a sosit şi mama, auzise că le-au dat drumul prizonierilor amnistiaţi şi, la serviciu, a rugat să fie învoită să plece mai devreme acasă.

Pentru câtva timp la masa noastră s-a instalat tăcerea. Dar K. a continuat. Aş trece prin anii ’50 pentru tata, el a murit la un an după aceea. Nu am reuşit să ne spunem ceva, nu am putut afla nimic de la el.

Mă uitam la K. în timp ce-mi povestea toate acestea şi mi s-a părut că se transformase în alt om, îmbătrânise deodată, nu mai rămăsese nici urmă din răceala şi spiritul lui caustic de odinioară, până şi profilul lui ascuţit se retrăsese. Se întorsese în tatăl său, despre care povestea, aşa cum, mai devreme sau mai târziu, toţi aveam să semănăm cu taţii noştri.

Apoi, brusc, scuturându-se de acest acces de sensibilitate, chemă chelnerul. Am comandat încă o salată bulgărească, această invenţie nemaivăzută a agenţiei bulgare de turism Balkanturist de la sfârşitul anilor ’60. Alb, verde şi roşu – culorile drapelului nostru, tare isteaţă chestie, să serveşti tricolorul străinilor, am remarcat eu ca să schimb subiectul.

9

Se lasă seara. Doar cu treizeci de ani în urmă, la ora aceasta, în dreapta noastră s-ar fi aprins steaua din vârful Casei Partidului. În faţa noastră, neoclasicismul sobru al clădirii Băncii Naţionale, datând din anii 1930, se scurge lent în arhitectura stalinistă a vechiului Hotel Balkan şi a sediului Consiliului de Miniştri. În spaţiul rămas gol acum, în care până în 1999 se afla mausoleul lui Gheorghi Dimitrov, văd că se agită câţiva muncitori.

Ce fac acolo, doar nu ridică din nou mausoleul?

Într-un anumit sens, da, îmi răspunde K. Nu ştii? Mâine are loc aici mitingul celor de la MPS. Nu m-ar mira dacă îl construiesc la loc.

Fără corpul din interior, presupun.

Cine ştie, surâde acru K.

Am comandat o „troică cu garnitură”, datorită numelui, care imediat îmi trezeşte amintiri din verile petrecute la mare, când tata comanda mândru eternii trei mici cu garnitură, o porţie comună pentru mine şi fratele meu. Asta însemna să fii precum cei mari.

O să vedeţi, micii au gustul de altădată, îmi spuse complice chelnerul, în timp ce mă servea.

Sper să fie ceva mai proaspeţi, răspund eu.

K. aruncă o privire spre porţia mea şi întreabă cu un uşor sarcasm: nu e prea mult socialism în farfuria ta?

Mai degrabă, e prea multă sare, răspund, în timp ce gust din micul făcut ca pe vremuri din carne tocată mai mare, ici-colo cu câteva oscioare ce te pot costa o plombă. Sos de roşii, fasole boabe şi cartofi prăjiţi peste măsură – sfânta treime a garniturii.

El a comandat un fel de kebap, bucăţi de carne în sos de vin. Nu e prea bun, în schimb, porţiile sunt enorme.

Ţi-ai dat seama deja că alegerea se va face între naţionalism şi socialism, comentează K. Iată unde am ajuns. Dacă mă întrebi care e răul mai mic, nu ştiu ce să-ţi spun. Nu pretind că în anii socialismului târziu nu am fi avut şi naţionalism.

Apoi intră în rolul său preferat de profesor şi masa se transformă în catedră. La un moment dat şi cele două farfurii îşi găsesc utilitatea – troica mea de mititei cu garnitură e Mişcarea Pentru Socialism, iar kebapul lui în sos de vin – formaţiunea Voinicilor. Susţine că am omis să explicăm celor mai tineri ce a însemnat comunismul, cu toate ororile şi lagărele lui de muncă silnică, şi că din această cauză, pentru o întreagă generaţie, el reprezintă acum un *lifestyle*.

Opreşte-te, te rog, îl întrerup, o să ajungem într-un final la acel veşnic „pe timpul nostru era aşa şi pe dincolo, pe când acum...” Peste tot în lume tinerii se revoltă împotriva celor mai în vârstă, iar aici bătrânii sunt cei care încearcă să-i bată pe tineri. Ca Taras Bulba – eu te-am făcut, eu te omor. Poate că e adevărat ce zici, continuă K., nu am făcut nimic, absolut nimic... Aici unde ne aflăm acum, pe strada Moskovska la nr.

5, cred că ştii că a fost sediul Securităţii Statului, iar jos, sub noi, în beciurile dinspre strada Malko Târnovo, erau celulele de bătaie. Altoiau zdravăn nişte tinerei, săracii, hai, grijania mătii, dă-ţi jos pantalonii fără să te descalţi! Dacă nu merge înseamnă că pantalonii sunt mai strâmţi decât e permis şi va trebui să vii cu noi în Moskovska 5, şi apoi, dă-i cotonogeală peste rinichi, ca să nu se vadă vreo urmă. Dacă scăpai, însemna că ai avut noroc cu carul. Da' ce aveţi cu mine, ce treabă aveţi cu cracii mei, a?... Ce daţi aşa ca porcii, ce dacă am pantalonii mai strâmţi jos, ce dacă port un trenci galben ca lămâia sau am nasturi de lemn la palton, fir-aţi ai dracului de tâmpiţi... K. e furios de-a binelea. De la mesele alăturate, oamenii încep să întoarcă capetele spre noi.

Vezi, încerc să-l întrerup...

Stai puţin, zice K., parcă erai şi tu printre cei care voiau să facă un muzeu al Securităţii Statului exact aici, în beciurile de sub picioarele noastre? Ei, unde vă e muzeul?

Da, aşa e, îi răspund laconic. Chipurile, au fost de acord cu ideea, noi am scris vreo 50 de pagini, ce şi cum ar fi bine să fie, informaţia a circulat prin ziare, dar nimic mai mult. Primul pretext pe care l-au invocat împotriva înfiinţării muzeului a fost că nu e suficient spaţiu liber. Dacă ar mai fi fost mausoleul în picioare, s-ar fi putut face acolo, dar cum a fost dărâmat... Deodată toate locurile posibile din Sofia nu mai erau disponibile. Atunci ne-a venit ideea cu beciurile din strada Moskovska nr. 5. Dacă ai şti cum răsună acolo... Există un fel de memorie acustică a locului de la toţi oamenii care au strigat în beciurile alea. Era pe punctul de a se face muzeul, dar apoi s-au retras cu toţii, că să nu dezbinăm poporul, că nu e momentul potrivit... Pe scurt: nimic. Nu poţi ridica un muzeu despre ceva ce există încă.

Păstrăm tăcerea un timp, mesele alăturate se golesc treptat, se lasă răcoarea serii. Apoi K. reia conversaţia. Spune că oamenii s-au săturat de partide, de globalizare, de corectitudinea politică...

Cum i-a afectat globalizarea pe ai noştri? încerc să intervin... şi despre ce *political correctness* se poate vorbi la noi, când până şi un „Salut!" îl însoţim cu o înjurătură?

Ascultă – lui K. nu îi place deloc să fie întrerupt –, e multă nedreptate şi oamenii simt asta. Iar noi ne-am dat la o parte ca nişte... şi nu avem niciun chef să riscăm stând de vorbă cu ei.

A risca, da, e bine spus, i-am răspuns. Tu vorbeşti ca unul care trebuie să-i ajute pe cei mai slabi ca el. Dar, de fapt, cei slabi suntem tu şi eu, situaţia s-a inversat, e evident, priveşte lucrurile în faţă. Iar ălora cu capetele rase nici că le pasă că nişte ochelarişti binevoiesc să se coboare la nivelul lor şi să li se adreseze.

Tu nu stai aici în permanenţă şi nu ai dreptul să vorbeşti aşa, replică dur K.

Suntem pe punctul de a ne răfui, ca-n vremurile bune de altădată.

Stai puţin... Păi, dacă nu vor să ne asculte, ce facem...Ia încearcă să le vorbeşti ceva despre discursul liberal... O să-ţi râdă în faţă, o să-ţi arunce ochelarii pe jos, o să-i calce în picioare şi o să te trimită la plimbare în beznă, asta în cel mai bun caz. Sau o să te lovească cu discursul în cap în timp ce tu îţi cauţi ochelarii pe jos. Îmi dau seama că exagerez, K. tace apoi şi oarecum involuntar îşi duce mâna spre cap, parcă vrea să verifice dacă ochelarii sunt la locul lor. El nu mă ştie aşa, dar între timp am acumulat multă tăcere şi câteva pahare de rachiu. Ce-ţi oferă Statul naţional? Îţi dă siguranţa de a şti cine eşti, de a exista printre ceilalţi, care sunt ca tine, care vorbesc aceeaşi limbă şi ţin minte aceleaşi lucruri – de la Hanul Asparuh până la gustul biscuiţilor Toamna aurie. În acelaşi timp, împărtăşesc aceeaşi demenţă despre alte lucruri. Nu îmi mai aduc aminte cine a spus că naţiunea e un grup de oameni care s-au înţeles să ţină minte şi să uite aceleaşi lucruri.

Renan, încă din secolul al XIX-lea, vi l-am predat, intervine K.

Bine, şi ce-o să se întâmple acum când Europa se va împărți în mai multe vremuri? Oricum, naționalismul este teritorial, teritoriul este ceva sacru. Şi ce se va întâmpla dacă i se trage de sub picioare acest covoraş? Nu mai există un teritoriu comun, acesta e înlocuit de un timp comun.

Întrebarea e dacă putem face această alegere, suntem oare pregătiți? mormăie K. Tu ce părere ai despre toată povestea asta cu referendumul? mă întreabă brusc privindu-mă pe deasupra ochelarilor, după cum avea obiceiul.

Vântul de seară despătureşte şervețelele, masa e încărcată de paharele şi farfuriile nedebarasate. Şi în mijlocul acestei grămezi, cine ştie de ce, îmi amintesc de acea seară îndepărtată de la sfârşitul anilor '80, seminarul de la mare, parcă e dintr-o altă viață (K. fusese şi el la masă cu noi atunci). Şi farfurioara de porțelan, care trecea cu rafinament pe deasupra capetelor noastre, în care se afla frişca comandată de Gaustin.

Nu ştiu, i-am răspuns, nu mai ştiu.

Nici eu nu mai înțeleg nimic, zise K.

Realizez că niciodată până atunci nu mai auzisem aceste cuvinte din gura lui. E clar că lucrurile nu sunt în regulă, din moment ce omul cel mai categoric pe care îl cunosc clatină nesigur din cap.

Undeva, în spatele nostru, se aud nişte bubuituri... apoi înfloreşte un joc de artificii alb-verde-roşu şi rămâne suspendat câteva clipe deasupra noastră.

Fac repetiții pentru mâine, zice K. Hai să ne cărăm.

Prietenul meu de atunci, tânărul asistent, acum profesorul Kafka. Îl simt mai aproape ca niciodată, aşa cum cineva îl simte aproape pe cel aciuat lângă el pe timp de furtună. Deasupra noastră, stelele strălucesc rece, kantian, în timp ce legea morală se rostogoleşte undeva pe străzi. Pe drum, mai jos, muncitorii continuă să ridice mausoleul lui Gheorghi Dimitrov din nişte materiale uşoare şi, cu siguranță, va fi gata până în zori. (Totuşi în anul 1944 îl construiseră dintr-un

ciment impenetrabil doar în şase zile. Mai târziu, în 1999, a fost nevoie de şapte zile ca să-l dărâme.)

Trecând pe lângă ei, K. nu s-a putut abține să-i întrebe: Băieți, oare pe cine o să punem înăuntru?

Câțiva dintre muncitori se întorc spre el cu priviri amenințătoare, dar nu-i răspund. După ce i-am depăşit, auzim clar în spatele nostru: Vezi să nu fii tu ăla.

10

Manifestaţia

M-am trezit în dimineața următoare cu durerea de cap a lui Auden din ziua de 1 septembrie 1939. Era duminică, 1 mai. O zi ideală pentru manifestații şi insurecții. Ziua Muncii pentru cei din Mişcarea Pentru Socialism, iar pentru Voinici – ziua în care a izbucnit Răscoala din Aprilie[21]. Mitinguri ale celor două forțe importante, doar cu o săptămână înainte de referendum.

Am hotărât că trebuie să particip la amândouă sub acoperire, să trec drept simpatizant sau membru, ca să pot avea o experiență autentică din interior şi să am ce-i povesti mai apoi lui Gaustin. Nu a fost greu să fac rost de ambele costume. Costumul devenea o legitimație, un paşaport, un carnet de membru. Cele două formațiuni îşi deschiseseră standuri proprii unde se vindeau obiecte de îmbrăcăminte la preț redus. Confecționarea uniformelor devenise una din cele mai lucrative afaceri în țară.

Poate părea ciudat, dar croitorii reprezentau o clasă socială privilegiată în perioada socialistă. Mi-aduc aminte că, atunci când exersarea profesiunilor private fusese interzisă, multe din micile încăperi de la subsolul diferitelor blocuri din cartierul nostru se transformaseră în ateliere de croitorie, iar ferestruicile lor rămâneau luminate până seara târziu. Mamele

[21] Conform calendarului pe stil vechi.

ne duceau acolo ca să ne ia măsuri pentru costum. Croitorul (parcă în mod natural chel, cu ceva păr rar la ceafă, cu ochelari rotunzi, mustață şi manşete lucioase, un tip burghez autentic) ajusta materialul pe mine, făcea ici-colo nişte semne cu creta, la a doua şi a treia probă vedeam cum acest material căpăta forma unor mâneci şi unor pantaloni, ce atârnau pe corpul meu firav prinşi în ace de gămălie. Îmi provocau teamă aceste ace. Ca un Isus mititel pe cruce, băiete, glumea croitorul, se dădea cu un pas înapoi, mijind ochii, stai drept, ia uite ce ginerică frumuşel o să fii.

Şi aşa, între creştinism şi burlăcie, trecând prin fabrica de palme, creşteam. Dar mi-a rămas pentru totdeauna această neîncredere față de croitori, cu caracterul lor burghez, bigot şi acele lor cu gămălie. Să-mi fie cu iertare, m-am abătut din nou de la subiect, dar trecutul e plin de străduțe, de camere la subsol, croieli şi coridoare. Şi de notițe despre lucruri ce ni s-au părut neimportante, iar apoi deodată înțelegem că tocmai acolo, în ceea ce e nesemnificativ, şi-a făcut cuibul şi şi-a clocit ouăle gâsca trecutului.

Am făcut rost destul de uşor de cele două costume la un preț bun. L-am îmbrăcat mai întâi pe cel al MPS-ului, pentru că mitingul lor începea cu o oră mai devreme decât celălalt. Socialismul prețuia trezirea devreme. Revoluțiile, loviturile de stat, asasinatele au loc în zori, înainte de răsăritul soarelui. În acea epocă ne sculam cu toții dimineața devreme, nu pentru vreo revoluție, ci pentru a merge la şcoală, cu ochii urduroşi şi somnoroşi, ascultam la radio semnalul emisiunii „Bulgaria – documente şi fapte", semnal care, din cauza orei matinale, suna tare neplăcut. Mai era şi un cântecel pentru copii care ne scotea din sărite: *În casă ceasul ticăie, e ora să vă treziți, copilaşi...* Ani de-a rândul a sunat în urechile noastre pe jumătate adormite ca *Încasăce asultică ie...*

Iată-mă la ora 7:30 dimineața aproape de pasajul subteran din fața clădirii ce fusese înainte sediul Partidului Comunist.

Acolo era punctul de adunare pentru participanţii la miting. Purtam cravată roşie, lungă până la buric şi evazată în partea de jos. Costumul gri-şoarece în dungi fine avea buzunare cu capac. Eram destul de caraghios. Primisem gratis la costum o batistă bărbătească adevărată, din material textil, cu bordură albastră şi un pieptene mic la buzunarul interior al sacoului. Trebuie să recunosc, nu au omis niciun detaliu. Dacă ăştia ies învingători, va trebui să revenim la producţia de batiste şi piepteni de buzunar. Şi, în general, la toate articolele de drogherie ale acelor vremuri. De când nu mai folosisem cuvântul „drogherie"! Odată cu revenirea obiectelor, revine şi limba. Pantofii bine lustruiţi, ciorapii, dintr-un motiv ce-mi scapă, erau de un verde închis, probabil luaţi din vreun depozit al armatei. Aveam la mine, pentru orice eventualitate, şi o şapcă, dar deocamdată o ţineam în mână.

În ciuda orei matinale, piaţa începuse să se umple de simpatizanţi. Peste tot se auzeau vechile adresări cu *Tovarăşe, Tovarăşă*... Iniţial am crezut că e totuşi o doză de amuzament în folosirea acestor apelative date uitării de urechile mele, dar nu era deloc aşa. Pentru că prenumele tatei era Gospodin, adică „domn" în bulgară, şi, ca şi cum nu ar fi fost de ajuns, numele de familie era Gospodinov, mi-aduc aminte că atunci când vreun cunoscut îl striga pe stradă Gospodineee, Gospodineee... toţi în jur îngheţau la auzul apelativului interzis de comunişti. Măi tovarăşe, ce vă tot domniţi, intervenea câte un cetăţean vigilent. Dar, în egală măsură, şi „tovarăşul Gospodinov" suna tare nostim.

Un bătrân cu barba albă, care se aşezase pe pietrele din faţa Muzeului de Arheologie ca să se odihnească, încerca în zadar să se ridice. Într-o mână ţinea strâns un steguleţ, în cealaltă, bastonul, nu-i trecea prin cap să lase deoparte micul drapel ca să se poată sprijini mai bine. M-am dus să-l ajut.

Ai venit la miting, bunicule?

Da, fiule. Fac parte din FP, din Frontul Patriei, de-o viaţă sunt membru. Io pe vremea aia am încasat multe bătăi, că nu-

mi tăcea gura, da', dacă trebe, vreau ca vremurile alea să se-ntoarcă. Uite ce-i, socialismul poa' să fi fost de mai multe feluri, da' i-am prins şpilu', el o să mă mintă o dată, io-l mint de două ori, tot ne-om înţelege, da' epoca asta nouă numai dintr-o privire şi te-a jecmănit. Dă peste tine ca expresul, şfiuuu... şi gata, te trezeşti doar în chiloţi, nu faci nici cât o ceapă degerată.

Îşi scutură praful de pe pantaloni şi mă priveşte mijindu-şi ochii. Da' tu ce zici, când om da timpu-napoi, s-or întoarce şi anii noştri? Io-s gata să primesc iară câteva bătăi doar să mai am douăzeci şi ceva de anişori.

Am zâmbit, l-am bătut pe umăr, iar nea Mateiko (aşa l-am botezat) mi-a mulţumit pentru amabilitate şi a pornit cu paşi mici spre sectorul său.

Tovarăşe..., se apropie de mine o femeie în vârstă, ce purta pe braţ o banderolă cu „Brigada de voluntari a oamenilor muncii" şi ţinea în mână un carnet roşu editat de Partizdat, de la ce organizaţie de partid sunteţi?

Ce mă fac acum... Nu se poate să eşuez aşa încă de la începutul acţiunii mele.

De la ce sector sunteţi, vă întreb.

Sectorul Lenin, mi-a ieşit automat pe gură, aşteptându-mă din clipă în clipă ca femeia să îl cheme pe miliţianul (da, găsiseră vechile uniforme de miliţie de la serviciul pază) care se afla în apropiere ca să mă scoată din piaţă.

În ciuda aşteptărilor mele, chipul i se înseninã şi femeia dădu aprobator din cap.

Oamenii au uitat numele secţiilor de atunci, eu sunt din raionul Kirkov. Cum vă numiţi, ca să vă trec?

Am bolborosit ceva, gen Gaustinov, nume pe care femeia l-a notat sârguincioasă.

Puteţi lua un steguleţ şi nişte garoafe de la acele mese, îmi spuse arătându-mi-le şi se îndepărtă.

Acest tablou l-am văzut de sute de ori, îl trimisesem undeva în pivnița creierului meu, iar acum se ridică deodată la suprafață, în fața ochilor, ca o nălucă, ca acele fantome de care însă ştii că sunt făcute din carne şi oase şi nu dispar dacă bagi mâna prin ele. Şi aşa, dacă ele sunt adevărate, atunci fantoma eşti tu.

Bărbați, femei, masă de oameni, popor... Bărbații purtau ca şi mine costume gri-şobolan, ici-colo mai vedeai câte unul cu un sacou albastru sau negru. O mare de trenciuri de damă bej, moda anilor '70, dacă nu mă înşel. Ai fi zis că celebra, pe atunci, Casă de modă Valentina sau Centrul de modă şi de articole noi Ianița şi-au redeschis liniile de producție. De fapt, nu aş fi fost surprins dacă acest lucru s-ar fi întâmplat deja. Erau şi unele femei îmbrăcate mai deosebit, cu haine croite diferit, probabil tovarăşele de viață ale celor din nomenclatură, se putea recunoaşte semnătura nepoatei Celui dintâi, ea însăşi designer şi „un adevărat dictator al modei", aşa cum se repeta până la saturație în presa de stânga. Femeile aveau toate coafurile umflate, părul tapat şi dat cu fixativ dis-de-dimineață, à la Valentina Tereşkova. Să fiu sincer, uscătoarele de păr în formă de cască din saloanele de coafură semănau uimitor de tare cu căştile de scafandru ale primilor cosmonauți sovietici. Nu m-ar fi mirat dacă, în caz de alarmă, toate ar fi părăsit salonul în zbor cu căştile pe cap. Mulțimea arbora un aer preocupat, femeile se pupau şi apoi îşi ştergeau îndelung una alteia rujul de pe obraji. Bărbații, proaspăt raşi şi emanând un puternic miros de apă de colonie, fumau aruncând câte o privire spre colegele lor.

Trebuie să recunosc faptul că domnea o atmosferă de entuziasm şi de veselă însufleție.

Cum stăteam aşa neajutorat şi de unul singur, m-am îndreptat spre taraba indicată, de unde puteam lua steguleție şi garoafe. S-au epuizat, tovarăşe, ridică din umeri femeia din spatele mesei. Au promis că mai aduc... Doamne, cât de drag şi cunoscut îmi era totul. Cred că aveam o expresie tare

dezamăgită, pentru că un bărbat aflat la coadă, în spatele meu, mi-a întins un pachet de ţigări, nu vreţi să aprindeţi una?

Ţigări Stewardess! am exclamat cu o înflăcărare sinceră. Amintirea primei mele ţigări, la 9 ani, care e şi amintirea primului meu furt (din pachetul de ţigări al tatei), amintirea primei minciuni, a primei senzaţii că eşti bărbat, o primă revoluţie – câte lucruri stau ascunse în tutunul unei ţigări.

Omul, cu siguranţă, a interpretat greşit reacţia mea, pentru că a scos din buzunarul interior al sacoului un alt pachet: Am şi HB, din reţeaua Comturist.

M-a bufnit râsul şi abia atunci m-am uitat bine la el: purta o cravată de un galben respingător şi un sacou mai deosebit, care ieşea în evidenţă în masa de oameni din jurul nostru. Deodată mi se aprinse un beculeţ, şi cred că şi lui, în aceeaşi clipă. Urmează dialogul arhicunoscut în astfel de cazuri de regăsire, devenit destul de banal încă din epoca lui Ulise: Ah, tu eşti, măi... Şi tu... Credeam că eşti plecat în străinătate. Doar străinătatea nu e pe lumea cealaltă, se mai şi întorc oamenii de acolo.

Demby, colegul meu de şcoală, cât pe ce să fim colegi şi la facultate, şi-a dat seama la timp că filologia era un drum fără viitor şi a dispărut undeva în lumea paralelă de la începutul anilor ’90.

Nu ne văzusem de treizeci de ani. Ultima dată îmi spusese că se ocupă cu vânzarea de bunuri imobiliare, de piese de schimb pentru avioane şi că deschidea un lanţ de cofetării Rosa Bella. Exact în ordinea asta.

M-a sunat odată să îi compun un slogan publicitar pentru cofetării, hai, că doar eşti poet. Nu eram niciun poet, doar un student din anul doi la Litere şi sărac exact cât impunea specialitatea aleasă şi anul, aşa că m-am pus imediat pe treabă şi am găsit ceva de genul „Prăjiturile noastre, pasiunile voastre”. Lui i s-a părut grozav şi, astfel, am obţinut primul meu onorariu de 60 de leva, treizeci de bancnote de câte 2 leva,

aveam sentimentul că tocmai fuseseră scoase din sertarul de bani de la cofetărie şi erau puţin lipicioase de la crema de unt.

Demby, cel alături de care am experimentat toate prostioarele de elev, şmecherul liceului, unul dintre cei mai simpatici ticăloşi pe care îi poţi întâlni. Am fost reciproc surprinşi de prezenţa celuilalt în acest loc. În jurul nostru începeau să sune trompetele, oamenii se aşezau pe rânduri. Deodată Demby tresări grăbit, îmi îndesă în mână o carte de vizită: sunt în misiune, zise, haide să ne vedem undeva în linişte, şi dispăru în mulţime. M-am uitat ce scria pe cartea de vizită înainte s-o pun bine în buzunar: Deian Dembeliev, telefon... Doar numele şi un număr de telefon. Astfel de cărţi de vizită puteau să şi le permită fie persoanele extrem de cunoscute, fie cele extrem de modeste. Demby nu făcea parte din a doua categorie.

Piaţa era tot mai plină şi, deodată, ca la un semn, mulţimea se încolonă. Era însă ceva în neregulă cu boxele, s-a auzit limpede cum unul din tehnicieni înjură de mamă... şi vorbele lui s-au răspândit în toată piaţa. Ca să se camufleze gafa, imediat răsună muzica: *Hai la lupta cea mare / Rob cu rob să ne unim*...

În primul rând, în faţă, pe o platformă postată pe nişte electrocare, se aflau nişte liceeni în şorturi, gata să formeze o piramidă umană de cum primeau semnalul. Lângă mine, nişte fete care ţineau în mâini eşarfe şi steguleţe repetau o compoziţie artistică, deodată o parte dintre ele îngenuncheau şi astfel se forma un chip destul de neclar, pentru a putea semăna simultan şi cu Dimitrov, şi cu Lenin. Mi-am adus aminte cum una din mătuşile mele povestea de fiecare dată la masă în faţa musafirilor, cu o deosebită mândrie, că în 1968, când era studentă, s-a aflat în mustaţa lui Lenin – pe Stadionul Naţional, la ceremonia de deschidere a Festivalului Tineretului, în faţa a peste 40 de mii de spectatori, nu vă puteţi imagina ce emoţie a fost pe ea. Îmi aduc aminte şi că, de fiecare dată când auzeam povestea, mă umfla râsul atât de

tare, că trebuia să plec de la masă în pas alergător în camera mea, ca să nu primesc o palmă peste fund de la mama. Sărmana mea mătuşă a visat o viaţă întreagă la o carieră de „artistă”, după cum zicea, şi de fapt rolul cel mai important pe care l-a avut de interpretat a fost un fir de păr din mustaţa lui Lenin.

Ideea ca mitingul să treacă drept manifestaţie nu era proastă, dar presupunea şi neajunsuri, pentru că spaţiul era limitat. Trebuia să se parcurgă vreo 200–250 de metri, până când toţi participanţii să ocupe spaţiul dintre mausoleu şi Galeria naţională de artă, care fusese înainte palat regal, şi înainte de asta – conac turcesc. Vocea prezentatorului pârâia în boxe. Oare chiar au avut intenţia de a găsi nişte boxe vechi ca să se audă aceleaşi pârâituri şi bufnituri ca odinioară? Dacă era aşa, atunci în spatele Mişcării se afla un creier inteligent şi mulţi bani. Era un secret al lui Polichinelle faptul că banii proveneau din Rusia, care treptat şi evident se transforma din nou în Uniunea Sovietică, recuperându-şi prin referendumuri, dacă putem utiliza acest termen în circumstanţele date, teritoriile pierdute.

Vocea prezentatorului răsună în toată piaţa, o voce joasă şi emoţionantă, găsiseră un actor în vârstă care vorbea cu acelaşi patetism ca în acea perioadă, astfel că, involuntar, ţi se făcea pielea de găină. Aceleaşi cuvinte despre sângele vărsat de mii de eroi, despre calea dificilă, dar sigură, care ne poate duce spre un viitor luminos, spre bucuria de a trăi şi a cuteza, curaj şi veselie...

Oamenii din jur abia dacă acordau atenţie sensului cuvintelor rostite la microfon, nici nu era cu adevărat posibil, dar însuşi caracterul abracadabrant al celor exprimate, intonaţia şi patosul din glas reprezentau luminiţa roşie suficientă pentru a elibera sucurile gastrice ale trecutului. Îmi găsisem un loc în ultimul rând al celor de la Frontul Patriei, l-am zărit pe moş Mateiko şi ne-am salutat dând din cap.

Manifestaţia porni. În fruntea ei mergea orchestra de suflători, urmată de câteva majorete. Niciodată nu am înţeles cum a permis socialismul această erotică, moşulicii senili din Biroul Politic şi-au dat lasciv acordul undeva prin anii '80. Aceiaşi bătrânei, care cândva ordonaseră să se aplice ştampile pe coapsele fetelor cu fuste scurte şi să fie trimise în strada Moskovska nr. 5, în mod subit au aprobat Lolitele în uniforme revoluţionare.

În urma lor, pe platforma mobilă, gimnaştii reprezentau cu corpurile lor o stea în cinci colţuri, apoi venea rândul acelor fete care repetaseră mai înainte cu steguleţele în mâini chipurile lui Lenin şi Dimitrov. Urmau câteva electrocare ce purtau nişte construcţii uriaşe din polistiren şi nişte portrete. Cel mai în urmă veneau simplii oameni ai muncii, noi, cu garoafe şi steguleţe (eu oricum nu reuşisem să fac rost de niciunul dintre aceste două atribute). Grupul nostru se afla chiar în capătul pieţei, lângă galeria-palat-conac, dar, prin compensaţie, de acolo se putea vedea imaginea de ansamblu. Şi mai cu seamă mausoleul. Ridicat din nou, în întregime, el era punctul culminant al evenimentului. Când am ajuns în dreptul lui, se putea simţi cum o reală emoţie străbate mulţimea. Muncitorii îşi făcuseră bine treaba. Mausoleul strălucea, era chiar mai alb decât fusese cel adevărat. Soldaţii de la intrare au îndeplinit ritualul de schimbare a gărzii. La un semn, manifestanţii s-au pornit să scandeze de câte trei ori „Slavă, Slavă, Slavă"... E curios când au putut repeta, un astfel de sincron în scandare nu se obţine cu una, cu două. În orice caz era clar că eu lipsisem de la repetiţie, căci m-am alăturat corului puţin în contratimp, dar noi şi aşa făceam parte din grupul FP, a cincea roată de la căruţă. În acel moment, la tribună au apărut oficialităţile, făceau cu mâna din încheietură, cum se obişnuia pe atunci. Era aici o adevărată coregrafie, bine lucrată, mi-ar fi plăcut să-l cunosc pe scenarist, mi-am zis. Deodată, la un semnal invizibil, scandările au încetat şi glasul prezentatorului a inundat iar piaţa. Să-l întâmpinăm pe cârmaciul şi învăţătorul nostru,

tovarăşul Gheorghi Dimitrov... M-am gândit că trebuie să fie o greşeală în scenariu. O fi vrut să spună să-i onorăm amintirea, nicidecum să-l întâmpinăm... Atunci, în liniştea ce se lăsase, mai întâi au sunat fanfarele, acoperişul edificiului s-a deschis, două suprafeţe plane au glisat lateral şi din măruntaiele mausoleului a început să se ridice lent patul lui Dimitrov, acelaşi pe care îl văzusem copil fiind, cu linţoliul din pluş roşu, cu florile din jurul corpului de ceară şi... însuşi corpul de ceară. Sarcofagul rămase suspendat deasupra tribunei şi, printre cei aflaţi acolo, o femeie îşi făcu repede semnul crucii. Mulţimea din piaţă îngheţase. Mi-a fost teamă ca nu cumva mumia să se rostogolească de pe postament şi să cadă în capetele oficialilor. Cred că şi lor le era teamă de acelaşi lucru. Apoi, cele două părţi ale mausoleului s-au alipit fără zgomot. În acel moment un fior de groază trecu deasupra rândurilor pentru că, o, nu, mumia îşi ridică discret o mână, palma, mai degrabă, mişcând-o delicat în semn de salut. Aproape imperceptibil. Am văzut cum câteva femei mai în vârstă şi-au dus mâna la piept, dar au fost rapid evacuate. Imediat se auzi vocea lui Dimitrov, o înregistrare veche, în care spunea că drumul pe care mergem nu e neted şi egal ca pavajul din faţa Adunării Naţionale, ci *preasărat* cu spini... Oamenii ăştia nu au putut învăţa să vorbească corect.

Era o scenă înfricoşătoare, trebuie să recunosc, şi eu am simţit un junghi în inimă. Când înregistrarea a luat sfârşit, a ieşit în faţă lidera mişcării, o femeie cu părul roşu de vreo 50 de ani, îmbrăcată într-un costum tipic, uşor cambrat şi strâmt la spate, cu un batic de culoare roşie în jurul gâtului şi o garoafă, tot roşie, la buzunarul de la piept al sacoului. Făcu semn mulţimii să tacă şi începu cu fraza de deschidere *Dragi tovarăşe şi tovarăşi*... trei „r”-uri, unul în fiecare cuvânt, acesta trebuie să fie codul secret al socialismului. Şi cu cât mai multe „r”-uri, cu atât mai bine. Nu întâmplător se recomandă ca numele câinilor să conţină acest sunet. Să se supună atunci când le dai comenzi.

11.

Amnezii colective şi o supraproducţie de memorie

Cu cât o societate uită mai mult, cu atât cineva produce, vinde şi umple cu un surogat de memorie nişele astfel eliberate. E industria uşoară a memoriei. Un trecut, fabricat din materiale uşoare, o memorie din plastic ieşită dintr-o imprimantă 3D. Memorie după necesităţi şi cerere. Noul Lego – se propun diferite module de trecut care se îmbină perfect în locul rămas gol.

Persistă însă o nedumerire – ceea ce descriem reprezintă un diagnostic sau un mecanism economic?

Gaustin, *Diagnostice noi şi viitoare*

12

Revolta

Nu am aşteptat finalul discursului de la mausoleu. Timpul trecea şi trebuia să prind şi mitingul Voinicilor, care tocmai începea la doar 500 de metri mai jos, în Parcul Boris al III-lea. M-am strecurat prin grădina din spatele galeriei-palat-conac. Închiriasem un apartament în apropiere, mi-am schimbat costumul cu o pereche de ţari şi un ilic, am păstrat cămaşa albă, cămăşile albe merg în toate ocaziile, m-am încins cu un brâu, iar în locul şepcii mi-am pus cuşma şi, iată-mă, Voinic. Nojiţele şi opincile mi-au dat ceva bătaie de cap, dar simţeam o binevenită uşurare după pantofii noi şi tari din piele. Am ocolit Universitatea, am coborât spre Parcul Regal, cu Monumentul Armatei sovietice înconjurat de un cordon de voluntari stângişti, care în perioada aceasta îl păzeau zi şi noapte împotriva atacurilor tot mai frecvente din ultimul timp. O jumătate de oră de muncă cu sprayul noaptea târziu, şi dimineaţa soldaţii ruşi, înarmaţi cu Schmeissere, aduceau cu Batman sau Superman. De fapt, acesta era singurul lucru frumos care încă i se mai putea întâmpla monumentului. Am trecut pe lângă stadion şi am pătruns în adâncimile parcului,

care înainte se numea Parcul Libertății, care şi mai înainte se numise tot ca acum, Parcul Boris al III-lea, şi cândva fusese Pepiniera sau Răsadul.

Aici fiecare loc e un fost alt loc.

Am intrat în parc. Dacă vreunul dintre patrioții adunați aici ar fi citit că înainte de eliberarea de sub otomani exact în acest loc era cantonată garnizoana turcească, iar, puțin după, se înființase, tot aici, un cimitir turcesc, cu siguranță că ar fi căutat un alt loc de adunare. Dar natura nu e dotată cu memorie, se pare că nici oamenii, aşa că acum parcul lui Boris răsuna de cântece de vitejie la această oră a amiezii sau, cum se spunea odinioară, ora 12 după turci. Când treceam pe lângă lacul Ariana mi s-a desfăcut nojița de la o opincă, era cât pe ce să dau cu capul de asfalt.

Ce faci, bade, ai nevoie de ajutor, se aplecă deasupra mea un flăcău.

Sunt în regulă, fratele meu, am zis încercând să intru în limba aceasta, bună să-ți fie inima.

Ce frumos exercițiu filologic, mă bucuram aceste lucruri. Încă o dată, totul e o chestiune de limbă. Acolo „tovarăşe", aici „bade", iar limba rabdă ca un animal de povară, nu se revoltă. Pentru că ține minte timpurile dinaintea noastră. Sau pentru că nu ține minte.

Pe lângă mine trec râzând nişte mândre fete cu flori la ureche, salbele de la gâtul lor lucesc în soare, ca şi paftalele de argint de la cingători. După portul lor îți poți da seama că vin din regiuni diferite ale Bulgariei, sumanele roşii şi şorțurile negre brodate ale fetelor din Tracia, catrințele negre ale țărăncilor din satele de la periferia Sofiei, frumoasele ilice de atlaz ale celor din Rodopi... Multe dintre firmele de modă pentru bărbați şi femei s-au transformat acum în ateliere de țesut abale, nu mai pridideau cu confecționarea de pantaloni, ilice, sumane şi uniforme de cetnici, inclusiv pentru copii, de parcă o nouă Răscoală din Aprilie era în pregătire.

Era o zi frumoasă, soarele de mai încălzea blând, cineva ar fi putut spune că până şi pomii se îmbrăcaseră de sărbătoare, să nu fie mai prejos de evenimentul ce urma să aibă loc. Pe pajiştile parcului oamenii se aşezaseră în grupuri mici. Unii deja îşi întinseseră pe iarbă feţele de masă şi scotea fiecare ce avea: pui, ouă fierte tari, zacuscă.

Bărbaţi erau de toate felurile – de la juni imberbi la bătrânei cu barba albă şi tot felul de bădii de vârstă mijlocie (şi cu burţi destul de proeminente). Unchiaşii erau cei mai simpatici, unii dintre ei atât de bătrâni, că îţi dădeau impresia că niciodată nu îmbrăcaseră haine europene. Fiecare avea ba o sabie, ba un hanger, ba un cuţit de buzunar. Cei mai mulţi purtau nişte pantaloni largi la coapse, cu turul jos, ornamentaţi cu găitane negre, iar la brâu ţineau pistoale sau hangere cu mânere de os. Mai fiecare avea la el o puşcă veche – se puteau vedea carabinele Berdan ale Rusiei imperiale, muschete Krnka din perioada războaielor ruso-turce, ici-colo câte o carabină Chassepot din aceeaşi epocă. Ageamiii însă, în lipsa altor arme, veniseră cu puşti Flobert cu aer comprimat, cu patul vopsit în culorile stindardului. (Uite cum se duce limba şi de la un cuvânt la altul îşi trage opincile!)

În dreapta, foarte aproape de stadion, era un mic detaşament de cavalerie, ca „Ceata înaripată" a lui Benkovski, ziceai că e scos din paginile *Însemnărilor pe marginea răscoalelor bulgare* sau, ca să fiu mai exact, din ecranizările cărţii lui Zahari Stoianov. Aproximativ treizeci de cetnici călare, ce arborau pe căciuli stema cu leu şi o pană – de curcan, mi se pare. Unul, care cred că făcea pe Benkovski, îşi legase calul şi flirta făţiş cu o junică ce ţinea în mână drapelul verde al haiducilor.

Voiam să mă amestec într-un grup, să aud ce vorbesc oamenii, aveam această curiozitate, iar ironia mea se disipa încet. Aceasta era patria mea „pe care naţionalismul ne-a furat-o", cum ar fi spus K. Îmi amintesc, când eram la şcoala primară, cum transpiram sub căciula de astrahan, care îmi

rănea urechile, iar haina de aba atât de tare mă zgâria la gât, că o săptămână întreagă după aceea trebuiau să mă ungă cu untură de porc. În fiecare dimineaţă, în curtea şcolii, în loc de exerciţii fizice dansam diferite hore. Deşi mă puneau la coadă, tot reuşeam să-i încurc pe cei de lângă mine. Acesta-i adevărul, dar mă întreb dacă, măcar în secret, nu-mi doream pentru o oră să fiu ca toţi ceilalţi, să râd cu toată gura, să simt alături corpuri asemănătoare, cu care ar fi urmat să avem o memorie colectivă, povestiri colective... dar dacă ei nu erau aici tocmai pentru acest lucru, pentru a fi cu cineva care, ca şi tine, e debusolat, dar mândru, îi urăşte pe turci şi pe ţigani cu aceeaşi ardoare cu care îi place să mănânce ciorba de burtă, imambaialdî-ul turcesc, măreţia vechilor hani bulgari, să bea cafea turcească, *Ridică-te, ridică-te voinic al Balcanilor*, dar şi *Îmi pun un trandafir alb în păr*, să tragă un pui de somn după-amiaza, seara să stea la un pahar de rachiu, să aprindă televizorul, să mai înjure, să strige în direcţia bucătăriei *femeie, unde ai pus tu sarea*, îi place să-i fie casa curată şi aranjată, de aceea pune chiştoacele din scrumieră într-o punguţă, pe care o aruncă afară peste balcon, ca să poată apoi, când trece pe stradă şi vântul îi flutură punguţa în faţa ochilor sau când calcă într-un rahat de câine, să comenteze *măi, măi, ce porci suntem*, şi iar să mai tragă o înjurătură. Nu mai ştiu cine a zis că înjurătura la bulgari e un *satori*, zenul bulgar, o revelaţie instantanee, un *shortcut* spre sublim...

Slavă Domnului că s-au pornit cimpoaiele şi sunetul lor strident m-a scos din ghemul gândurilor negre... Oamenii s-au ridicat de pe unde erau şi s-au grăbit să se prindă în horă. M-am tras deoparte şi am văzut sub un copac un bătrânel, un nea Mateiko al acestei adunări, foarte asemănător celui de dimineaţă, aşa că mi-am îndreptat paşii spre el. M-am întrebat chiar dacă nu o fi acelaşi. Se chinuia să-şi aprindă luleaua cu amnarul lovind o bucăţică de cremene ca să scapere o scânteie. În acest gest era ceva din toată literatura bulgară, din poveştile populare.

Ce faci, unchiaşule, mă primeşti lângă tine la umbră? l-am întrebat.

Bună să-ţi fie ziua, fiule. Stai jos, umbra e pentru toţi, răspunse el, fără să-şi ridice ochii.

Ia spune, bunicule, ţi-a tresărit inima la auzul cimpoaielor, l-am tachinat.

Inima saltă, dar picioarele nu mai vor, replică bătrânul. Inima zice, hai, picioarelor, dănţuiţi, da' picioarele nici nu vor să audă. Unde mai pui că şi urechile-s cam surde, nici ochii nu văd prea bine. Ca Balkandji Iovo[22] sunt eu acu', zise moşul râzând. Ca un turc nemilos au fost anii, mi-au luat totul. Şi făr' să te-ntrebe, încă îţi mai cer. Eu compuneam cântece, da' mi-a ars cobza, aşa că acum cânt din frunză de păr, da' nici peri nu se mai găsesc. Pot să-ţi cânt toate poeziile lui Botev şi ale lui Vazov de la început pân' la sfârşit. Io-s din Baldevo, ştii unde e?

Eu auzisem de cerşetorii din Baldevo, care ar fi fost urmaşii soldaţilor ţarului Samuil, cărora li s-au scos ochii şi apoi li s-a dat drumul să plece în cele patru zări, după cea mai întunecată pierdere suferită de Bulgaria. Se zice că deveniseră cobzari şi cântăreţi ce puteau fi văzuţi prin târguri şi pe poduri. Cântau pentru o bucată de pâine cântece despre năpastă şi soldaţi orbi. Bătrânul s-a bucurat vizibil că cineva auzise despre toate acestea.

Ei, io-s din neamul lor, zise el, şi cu timpul, iată, am orbit şi eu ca un soldat al lui Samuil.

Dar ai pe cineva care să te ajute? l-am întrebat.

---

[22] Personaj dintr-un cântec popular bulgăresc prelucrat de poetul Pencio Slaveikov în 1860. Acesta se opune turcilor care vor să o răpească pe frumoasa Iana şi e pedepsit prin tortură, pierzându-şi, pe rând, membrele (bătrânul se compară, exagerat, cu eroul cântecului).

Am, nepoata, ea m-a adus aici. Cred că s-a prins în horă. După ce s-o sătura de jucat, plecăm. Nu-mi place totuşi că fac prea mult tărăboi şi nu mi-e pe plac nici trasul ăsta cu puşca.

Un om blând, semăna cu bunicul. Bine că mai existau şi astfel de bătrânei, care au supravieţuit ca prin minune.

Într-adevăr, hora era tot mai zgomotoasă şi se mărea văzând cu ochii, pornea de la aleile de sus, ocolea lacul cu nuferi şi mergea în jos spre lacul Ariana şi intrarea în parc. Nu după mult ajunse şi pe Podul cu Vulturi. Nu ştiu dacă aveau autorizaţie să blocheze circulaţia pe Şoseaua Ţarigradului, dar cine ar fi îndrăznit să-i oprească. Era ceva ca un semn al destinului faptul că acest bulevard, ce duce spre visul bulgar fără noimă de odinioară, rămâne pustiu. Ştiam din poezia lui Vazov, „Lângă Bosfor se ridică un vuiet", despre ţarul Simeon ajuns în faţa zidurilor cetăţii Ţarigrad (Constantinopol), dar care nu va fi niciodată a lui. Însă ştiam şi că Împăratul roman începuse să se teamă şi aceasta era de ajuns pentru sufletul bulgar greu încercat. Fără să mai zic că, în fiecare zi, autobuzele revărsau în Kapaliçarşi, marele bazar din Istanbul, o mulţime de moştenitori ai ţarului Simeon. Pentru ce mai e nevoie să cucereşti un oraş, când poţi să-i goleşti magazinele.

Hora creştea cu fiecare minut, trecea peste glisierele de securitate ale Şoselei Ţarigradului şi de pe Podul cu Vulturi intra din nou în parc.

Iii-iuiuiuuu... Acum, dacă cineva ar fi ordonat „Înainte! Spre Ţarigrad!", hora s-ar fi îndreptat într-acolo ca un balaur, spre est, pe şosea, tot pe şosea, spre porţile Palatului în jurul cărora se va încolăci, ca mai apoi să se treacă Bosforul. Şi când ţi-o strânge cetatea ca o centură şi s-or umfla cimpoaiele, să vezi atunci, ba asediu, ba horă, ce zici, nu va cădea oraşul? Nu numai că va cădea, dar şi horă va juca. Hora, hora e armata secretă a Bulgarilor, calul troian bulgar. Voinicii, deghizaţi în dansatori veseli, iar în pantalonii lor bufanţi cu turul jos – pistoale. Este aici ceva din ingeniozitatea lui Ulise, Petăr cel isteţ al nostru şi Ulise la un loc.

Deodată pe cerul deasupra parcului se auzi un zgomot şi o umbră lentă se lăsa peste copaci, deşi nu se vedea niciun nor. Toți au ridicat capul în aceeaşi clipă. Steagul bulgăresc, purtat de 300 de drone, cum au anunțat mai târziu la ştiri, zbura pe cerul de deasupra noastră. Steagul cu cele mai mari dimensiuni candida să intre în Cartea Recordurilor. (Ce s-ar mai fi potrivit *Walkiria* lui Wagner să acompanieze acest moment, chiar dacă organizatorii optaseră pentru cântecul popular despre haiducul Deliu.)

Era ceva straniu în această privelişte, ceva ca un film postapocaliptic, în care toate vremurile se amestecau. Dronele zumzăiau triumfător, în timp ce purtau drapelul, al cărui capăt nu se vedea încă. Jos, nişte oameni cu haine şi puşti de secol al XIX-lea îşi aruncau căciulile în sus, strigând uraaa... De îndată ce dronele s-au postat cu o uimitoare exactitate, acoperind în totalitate cu steagul bucata de cer de deasupra parcului, s-au oprit şi au rămas în aer suspendate peste capetele mulțimii uluite.

Asta-i patria mea, cu cerul peruzea... intonă cineva de pe o scena improvizată, dar vocea îi rămase singuratică şi omul tăcu jenat. Şi atunci unul dintre conducătorii mişcării luă un megafon şi lansă parola: Bul-gari – Voi-nici... Strigătul lui fu preluat imediat, răsună peste văi, peste coline, se lovi de clădirile de pe marginea Şoselei Țarigradului şi făcu cale întoarsă printre copacii Parcului regal Boris al III-lea. Bul-gaaaari – Voi-niiiici urlau participanții, cu privirea spre drone, ca un gest de salut.

Un flăcău inimos, nu departe de mine, nu se putu abține şi îşi ridică deasupra capului puşca Mannlicher şi trase câteva focuri în aer, aşa cum văzuse el prin unele filme că se face în semn de bucurie. Ce te-a apucat, bă, găureşti steagul, îl luă la rost camaradul lui ceva mai în vârstă, poate era chiar căpetenia cetei. Flăcăul se ruşină, îşi coborî brațul, dar semnalul fusese dat şi din alte câteva locuri începură să bubuie puşti şi pistoale. Au fost atinse două-trei drone care, pârâind neputincioase din elice, au căzut; Slavă Cerului,

nimeni nu a fost rănit. Ce ciudat... să vezi uciderea unei drone e ca la o vânătoare de păsări, şi deşi nu pluteşte niciun fulg în jur, tot ai sentimentul că a fost împuşcată o pasăre.

Exact în acea clipă, ca la un semnal (nimeni nu s-a dumirit dacă aşa era în program sau din cauza focurilor trase), dronele şi-au desfăcut cleştii la unison şi au dispărut spre apus, iar steagul, rămas singur în văzduh, a părut că ezită un moment înainte de a începe să cadă lent, mătăsos, acoperind copacii, tufişurile, toboganele şi elefantul de piatră din zona de joacă destinată copiilor, lacul cu nuferi, băncile, chioşcurile, busturile poeților şi ale generalilor, ceata înaripată a lui Benkovski şi pe oameni cu puştile lor cu tot. Cei aflați la margini au reuşit să se tragă înapoi, nişte femei mai sperioase din fire şi unii copii au luat-o la fugă, dar cei mai mulți au rămas dedesubt. Acolo unde se găseau brazi şi castani înalți, se formă un fel de cort uriaş ca o cupolă de circ, pe pante şi pajişti mătasea se lipi de sol, lăsând să se vadă cum umblau corpurile celor prinşi sub ea, ici-colo se auzeau țipete, că nu au aer, că se sufocă, aşa că a fost nevoie ca cineva să taie cu cuțitul țesătura sfântă. Parcul lui Boris acoperit de cel mai mare drapel, cu o suprafață de peste treizeci de arii. Ca împachetat de Christo[23], pe care, în treacăt fie spus, Voinicii nu-l simpatizau.

Din fericire, eu mă aflam lângă castanul cel mare sub care stătea moş Mateiko, aşa că era aer suficient, ar fi fost chiar plăcut dacă nu se simțea un miros greu de suportat de foaie de cort şi de şervețele umede. Aşa s-a aflat că steagul fusese stropit cu apă de trandafiri, iar Parcul se transformase acum în Valea trandafirilor, spre groaza celor ce se înecau şi tuşeau dedesubt. În cele din urmă, hangerele şi săbiile au intrat în acțiune pentru eliberarea poporului suferind. Țipete, tuse, înjurături sfâşiau aerul, oamenii se căutau, se strigau pe

[23] Trimitere la artistul Christo Javacheff (1935–2020).

nume. Acest incident a dus la ratarea punctului culminant din programul manifestației, şi anume izbucnirea Răscoalei din Aprilie. Tunul din lemn de cireş nu a bubuit, el şi înainte se declanşa greu, iar acum, sub pânză, ar fi sufocat complet mulțimea. Din ceata înaripată se vedeau câțiva cai speriați de-a binelea, care se învârteau nebuneşte, riscând să-i calce în picioare pe călărețiicăzuți la pământ. De pe colina care trebuia să reprezinte vârful Şipka şi de unde trebuia să cadă o ploaie de *pietre şi lemne*, se auzeau nişte gemete surde concomitent cu vocea izolată a recitatorului, purtată de boxe.

Răscoala se îndrepta spre finalul său nereuşit, aşa cum se întâmplase deja în Istorie. Ceea ce făcea ca această reconstituire să pară cu totul autentică.

13

Amurgul de mai încerca delicat să acopere rămăşițele după-amiezii răzvrătite, bucăți de steag pe castanii parcului, sticle goale, ziare, cutii... Nu am idee cine curăță după fiecare revoluție.

Mergeam în sus pe strada Krakra spre Grădina doctorului. Încă nu aveam dispoziția ca să mă întorc acasă. Am intrat în Cafeneaua Arhitecților, un loc unde, cândva, îmi petreceam aproape toate după-amiezile. Aveau o curticică izolată cu grădină, un loc ideal pentru lectură şi reflecție, asta dacă nu dai peste vreun prieten vorbăreț, bineînțeles. Am format numărul lui Gaustin de la clinică. Voiam să-i povestesc pe scurt. Telefonul a sunat îndelung, dar nu a răspuns nimeni şi am închis. Atunci mi-am zis că e mai bine să-i scriu, şi aşa nu-i prea plăcea să vorbească la telefon.

Am hotărât să-l sun pe Demby, am scos cartea lui de vizită şi am sunat. Nici aici nu mi-a răspuns nimeni. I-am scris un mesaj, că sunt eu şi i-am propus să ne întâlnim. După un minut primesc un mesaj de răspuns. Demby îşi cerea scuze că a avut o zi foarte grea şi mă invită mâine să bem o cafea la el la birou, în clădirea Băilor Minerale din centrul Sofiei.

În curtea Cafenelei Arhitecţilor domnea liniştea. După o zi întreagă de manifestaţii şi revolte, aici aveai impresia că nimic din toate astea nu se întâmplase, doar la o masă mai mare, în colţ, se adunaseră câteva perechi cu un aspect aristocratic şi sărbătoreau discret – vreo aniversare, nunta de diamant sau pur şi simplu faptul că sunt în viaţă. Nu departe de mine, un băiat şi o fată se sărutau. Iată, sunt şi lucruri care nu se schimbă, mi-am zis, încercând să nu mă uit spre ei. Nu m-am putut împiedica să îmi imaginez cum ar arăta această cafenea şi curtea ei dacă ar învinge Voinicii. Oare vor pune tunul din lemn de cireş la intrare, vor înlocui paharele de sticlă cu căni de lut, ceramică de Troian poate, vor pune pe mese şerveţele roşii brodate? Oare această chelneriţă simpatică şi puţin distrată va trebui să îmbrace o fotă, să poarte salbe şi batic pe cap? Dacă schimbă muzica de jazz în surdină cu cântece populare? Vor mai rămâne, oare, una–două mese neutre pentru cetăţenii obosiţi de istorie?

În locul acestor flori minunate cu nume venite din limbi diferite şi care creşteau haotic aici, aveau oare de gând să planteze lalele din soiul cel nou, *National* – cu petalele în degradé alb, verde şi roşu? După multe experimente, un grădinar reuşise să obţină o astfel de varietate. Să introduci verde în corola lalelei e o pângărire a naturii, cea care a păstrat această culoare pentru tulpină şi frunze, nu pentru petale.

Omul are impresia, indiferent ce s-ar întâmpla, că va rămâne mereu consolarea invulnerabilă a naturii. Întotdeauna va fi primăvară, vară şi toamnă, care va trece în iarnă şi, apoi, din nou primăvară. Dar nici aceasta nu mai e sigur. După celţi, unul din primele semne ale apocalipsei este amestecul anotimpurilor.

Nu departe de aici tocmai s-au auzit nişte bubuituri. După o zi întreagă de agitaţie şi tămbălău, nu mi-ar mai fi făcut impresie, dar mi s-a părut că aud şi focuri automate, iar sirenele ambulanţelor şi ale maşinilor de poliţie mi-au confirmat că se întâmplase ceva. Asasinatele emblematice din centrul Sofiei erau o marcă înregistrată nu doar pentru anii 1990 şi 1920, dar chiar şi pentru sfârşitul secolului al XIX-lea. Un prim-ministru ucis aici, în bulevardul Ţarului eliberator, altul străpuns de sabie acolo, pe strada Rakovski. Asta ca să ştii unde te afli.

Am plătit şi m-am ridicat să plec spre casă, mi-ajunseseră atâtea emoţii pentru o zi. Când am dat drumul la televizor, am văzut la ştiri că la Monumentul armatei sovietice au avut loc incidente între participanţii la cele două mitinguri. Erau doi răniţi grav din partea Voinicilor asupra cărora, după toate probabilităţile, s-a tras cu un pistol-mitralieră PPŞ-41, din timpul Celui de-Al Doilea Război Mondial, după cum preciza reporterul. Monumentul se afla în zona de frontieră dintre cele două mitinguri. Răniţii sângerau blând în timpul transmisiunii. Televiziunea ajunsese înaintea ambulanţei.

14

În vizită la Demby

Ziua următoare am plecat dimineaţa devreme spre Băile Centrale. Plouase în timpul nopţii şi în dimineaţa răcoroasă de mai oraşul arăta cu totul diferit faţă de ieri. Trotuarele păreau nişte câmpuri de mine, dalele se clătinau şi, când călcam pe ele, mă împroşcau cu noroi pe pantaloni. În aceste condiţii mersul devenea un exerciţiu special, care cerea o bună orientare, salt, încetinire, ocolire. Adevărate manevre. Şi astfel, aproape fără a-mi da seama, printre înjurături şi sărituri în lateral, am ajuns la destinaţie.

Băile Minerale Centrale nu mai erau de mult băi, dar clădirea rămăsese una dintre cele mai frumoase din Sofia, cu

faţada sa în stil Sezession uşor şi elegant, combinat cu forme rotunjite bizantine. Acum clădirea adăpostea muzeul oraşului, dar, oricum, toţi continuau să-i spună Baia şi periodic apărea câte o asociaţie de cetăţeni care să ceară revenirea la destinaţia sa iniţială de baie publică, cu bazinul cel mare rezervat bărbaţilor şi cel de mai mici dimensiuni în sectorul pentru femei. Am traversat spaţiul consacrat muzeului, m-am strecurat pe lângă trăsura aurită în stil Ludovic al XVI-lea şi biroul nu mai puţin masiv al lui Ferdinand I, cadou de la cancelarul Bismarck în persoană...

Biroul lui Demby se afla la etaj, la capătul coridorului. Era o încăpere spaţioasă în care se îngrămădeau haotic obiecte din stiluri şi epoci diferite, care părea o prelungire firească a muzeului.

Ce vrei să bei? mă întrebă el încă din uşă.

Ce ai?

Orice de la cafea la cumâs.

Cumâs? Lapte de iapă? am exclamat.

Da, însoţit de un mic dejun protobulgar, răspunse Demby, se cheltuiesc o groază de bani în ultimul timp. Terci de mei, bulgur fiert şi pastramă tăiată în felii subţiri. Gustă.

Ridică şervetul de pe masa alăturată, pe care erau frumos aşezate felurile menţionate.

Uscată sub şaua calului, am glumit, în timp ce întindeam mâna spre o feliuţă de pastramă.

Ei, aşa scrie, dar eu nu am cum să garantez... Adevărul e că în ultimii ani caii au devenit mai numeroşi decât oile şi ajung din urmă vacile crescute aici. Patriotismul s-a dovedit a fi o forţă de producţie.

Am mestecat încet şi cu îndoială bucăţica de pastramă. Era mai tare decât mă aşteptam şi avea un gust dulceag neplăcut.

A, am uitat să-ţi spun, zise repede Demby, văzând-mi expresia de pe chip, pastrama e de cal.

Nu a lipsit mult s-o scuip în şerveţel.

Păi, da, vechii bulgari nu creşteau porci sau vite, zise Demby, calul folosea la orice. Dacă vrei să ştii, pastrama asta e mult mai sănătoasă, conține de două ori mai puțin colesterol şi grăsimi, plus o cantitate mare de zinc, rosti el repede ca într-o reclamă. A apărut de curând pe piață, sub marca Hanul Asparuh.

Îmi arătă calendarul de pe perete, era al firmei, Hanul Asparuh stă maiestuos pe calul său şi mestecă o bucată de pastramă, parcă tocmai ruptă din acelaşi cal. Gustul Bulgariei Mari şi Mărețe. Iar dedesubt, cu litere mai mici – produs din carne de origine bulgară. Avea o rezonanță canibalică.

O cafea, l-am rugat de data aceasta, şi, dacă se poate, fără lapte de iapă.

Am băut-o aproape imediat pentru a îndepărta gustul dulceag şi persistent al cărnii de cal. Demby îmi propuse un suc din țelină şi sfeclă roşie, am acceptat. În timp ce blenderul zumzăia, m-am uitat cu atenție prin cameră. O hartă de mari dimensiuni a Bulgariei Mari, despre care nu-mi mai aduc aminte când a existat exact, stătea atârnată în dreapta uşii. Aproape toată Europa era bulgară, şi încă două bucăți, tăiate ca pastrama, din Asia. În vitrina unui scrin din spatele biroului erau expuse patru potire foarte ciudate. M-am apropiat şi am văzut că, de fapt, sunt nişte cranii, scobite meşteşugit şi montate ca nişte pahare de vin.

Serviciul de pahare Craniul lui Nichifor, strigă Demby din colțul celălalt al încăperii, doar îți aduci aminte de istorie, nu?[24]

Pe pereți erau frumos aşezate câteva puşti vechi, mărcile Krnka şi Mannlicher. De câte ori văd o armă agățată undeva, îmi apare în mod automat în minte Cehov. În imediata lor

[24] În onoarea victoriei hanului bulgar Krum împotriva împăratului bizantin Nichifor, căruia i-a fost tăiat capul, iar țeasta i-a fost transformată în potir de vin.

apropiere – un radio vechi din lemn pe care era aşezat un milieu mic şi o vază improvizată, tăiată dintr-o sticlă de Vero – celebra marcă de detergent de vase, în care stăteau ţanţoşe câteva fire de lăcrămioare artificiale. Nimic nu poate trezi mai bine trecutul precum kitsch-ul.

Vezi tu, ştiu la ce te gândeşti, spuse deodată Demby, dar clienţilor mei tocmai aceste lucruri le plac.

Am dat din mână în semn de înţelegere şi mi-am continuat turul.

Ceva mai încolo, întru-un vas de sticlă, cu o stea roşie pe capac, stătea trufaş un creier în formol, ziceai că e furat din cabinetul de biologie. E al lui Gheorghi Dimitrov, zise fugitiv Demby, aducând paharele de suc, l-au păstrat în timpul îmbălsămării.

La capătul acestui perete expoziţional se putea vedea pe un piedestal o machetă de mici dimensiuni a mausoleului, făcută din beţe de chibrit, ce migală.

Asta arde repede, nu m-am putut reţine să remarc.

Că veni vorba de mausoleu, cum ţi s-a părut ieri manifestaţia? De fapt.... firma mea se află în spatele... reprezentaţiei, adăugă el modest.

Iată, deci, cu ce se ocupă vechiul meu prieten Demby.

Vrei să spui că tu eşti... regizorul. Nu ştiam dacă acesta e cuvântul potrivit.

Câştig şi eu o pâine. Am o firmă de reconstituiri istorice, acesta e businessul principal. Dintotdeauna mi-a plăcut teatrul, ce dacă nu m-au admis pe vremuri ăia la IATC.

Mi-am amintit că în timpul reprezentaţiei observasem câteva detalii bine lucrate şi i-am spus, ceea ce s-a văzut că i-a făcut plăcere.

Sunetele acelea, hârşâiturile din boxe, o găselniţă reuşită, le-ai făcut intenţionat, nu-i aşa?

Tu ce crezi? Dar greşeala de la proba de microfon şi înjurătura tehnicianului... Oamenii reţin astfel de lucruri. Fii sigur că din toate manifestaţiile trase la indigou, de pe vremea socialismului, au păstrat în minte exact asta, o gafă, un rateu.

Şi când le-o pui s-o asculte acum, îi întoarce direct acolo. Dar ce zici de apariția lui Dimitrov, ai? Deus ex machina. Înainte de a face reprezentația, am coborât în subsolul mausoleului. Dacă ai vedea ce e acolo! Când s-au pornit să-l dărâme, ce au bubuit, ce n-au bubuit, vreau să zic că au distrus doar partea de deasupra, jos totul e crăpat, armăturile atârnă, dar sălile sunt încă în picioare. Camera mumiei, eu îi zic „sala de machiaj", e intactă, la fel şi liftul, iar postamentul pe care îl aşezau e un pic ruginit, dar e întreg. Şi funcționează. În fiecare seară îl coborau în congelator, e primul aparat de aer condiționat, de la finele anilor '40, o sală uriaşă plină cu conducte. Pe urmă îl duceau la machiat, să-l mai împrospăteze, să-l ungă cu una-alta şi apoi... cu ascensorul în lumea de sus. Nici lui nu i-o fi fost uşor, sus-jos, între lumea asta şi cealaltă. Mare fâțâială.

Sunt de părere totuşi că făcutul cu mâna la final a fost cam exagerat, teatral, am aruncat înainte să iau o gură din suc.

Păi, ce altceva să fie? Eu fac teatru, nu revoluții, replică jignit. Nu mă interesează mişcările lor tâmpite, nu-mi pasă. Ei mă plătesc, iar eu îmi fac treaba. Acesta e noul teatru în aer liber, cu mulțimi care nici măcar nu ştiu că participă la un spectacol. O tragicomedie dell'arte. De fapt, o parte dintre ei ştiu, sunt acolo la comandă. Eu asigur figuranții pentru mitinguri şi revoluții, ca să zic aşa.

Figuranți pentru revoluții? E o chestie serioasă, am răspuns. Nu cumva eşti şi în spatele răscoalei Voinicilor?

Măi, ce să-ți spun, n-am chef să vorbesc despre asta, răspunse Demby oarecum frustrat. M-au sunat în ultima clipă, trebuia să-i scot din încurcătură. Dar, dacă împarți puşti unor amatori, s-a ales praful, au distrus şi dronele şi totul...

În acel moment a sunat un telefon şi spre mirarea mea sunetul venea tocmai din acea cutie care mi se părea întru totul decorativă. Semăna cu o minicentrală telefonică – un paralelipiped dreptunghic din lemn, sculptat la extremități, cu un receptor greu din bachelită, de culoare neagră, cu două rânduri de butoane şi un cadran cifric încastrat în colțul

superior. Mă caută la „steaua roşie”, zise Demby, făcând complice cu ochiul, în timp ce ridica receptorul. „Steaua roşie” – reţeaua de telefonie secretă, mitică, rezervată doar pentru crema puterii. Telefoane paralele, locuri de servit masa paralele, vile paralele, restaurante, frizeri, şoferi, spitale, maseuri, fără îndoială şi fete paralele pentru distracţii. E clar, întotdeauna au existat două state paralele.

Îmi cer scuze, trebuie să răspund, spuse el. Acordă-mi zece minute şi apoi ieşim să respirăm aer curat.

15

Iată-i şi pe dealerii de trecut, mi-am zis. Demby devenise unul dintre ei, un comerciant la negru şi unul dintre cei mai buni, dacă judec după lucrurile pe care mi le-a povestit după aceea. De fapt, nici nu era vorba de comerţ la negru, afacerea lui era absolut legală. Lucra la comandă, fără convingeri politice. În cazul de faţă, cei din anii ’60 şi ’70 plăteau bine, în plus, şi el se simţea ca peştele în apă în acea epocă. Îmi spunea că de fiecare dată punea şi puţină ironie. Câte aluzii nu am făcut! Bănuiesc că aceste „şopârliţe” numai el le înţelegea şi îi foloseau mai degrabă ca un alibi în faţa propriei persoane.

Acesta era Demby cu burtica lui bine întreţinută, cum se spunea pe aceste latitudini, de fapt, fusese rotunjor de copil. Totul îi reuşea, încă de pe vremea liceului. Desena pe ascuns femei goale pe ultima pagină a caietelor sale, ceea ce-l excita într-atât că se ducea la toaletă să se masturbeze. Pe vremea aceea, toate cărţile despre sex peste care dădeam noi, care erau doar două – *Bărbatul şi femeia în intimitate* şi *Boli şi tulburări sexuale*, înfierau masturbarea ca pe ceva periculos, care provoca boli cumplite, din care am reţinut doar că se putea orbi. În schimbul a 10 bănuţi Demby ne dădea şi nouă desenele, astfel şi noi mergeam orbeşte spre propria orbire, ca să zic aşa, şi ne măream dioptriile. În orice caz, schemele cu cuplurile în timpul actului sexual din *Bărbatul şi femeia în*

intimitate aduceau mai degrabă cu secțiunea transversală a unui motor de maşină cu toate pistoanele lui.

Mi-am amintit că în ultimele clase de liceu Demby improvizase un studio foto în camera lui de la mansardă. Parcă văd în fața ochilor draperia groasă la fereastră, lampa roşie, tăvițele cu fixator şi revelator. Pe atunci apariția unei fotografii reprezenta un întreg proces, muncă şi, hai s-o spunem, o mică minune. (Acolo unde domneşte întunericul, întotdeauna se ascunde o minune.) Scufunzi hârtia foto într-o tavă, apoi în cealaltă. Dacă o ții prea mult, siluetele ard ca o felie de pâine prăjită în exces, dacă nu o ții destul, ele devin palide şi înceţoşate.

Eu eram pe post de asistent, responsabil cu lumina. Potriveam umbrela veche de culoare albă a bunicii lui, țineam proiectorul cu baterii. Câteva colege trecuseră deja pe la studio. La un moment dat, Demby îmi spunea să plec sub pretextul că modelul nu se simte în largul lui şi rămâneau singuri în camera obscură. Uneori venea şi frumoasa cartierului, Lena, mult mai mare ca noi. Atunci Demby rămânea mai mult timp în atelier. Din când în când îl închiria cu ora acelora din cartier care voiau să fie singuri cu gagicile lor. Mi-am adus aminte de toate acestea pentru că, de fapt, Demby făcea nişte fotografii incredibile. Ştia să măsoare clarobscurul cu o precizie de farmacist, se juca cu umbrele, reuşea să scoată corpurile din pozițiile lor reci şi plictisitoare. Stângăcia naturală a aşa-numitelor „modele" conferea un plus de erotism. Când avea nevoie urgentă de bani, putea să vândă câteva fotografii utecişt ilor avizi de corpuri goale din şcoală sau din cartier. El zicea că secretarii organizațiilor UTC erau cei mai buni cumpărători. Deficitul de erotism din epoca socialismului târziu, depravarea precoce a tineretului şi acumularea primitivă de capital. Iată o posibilă temă pentru facultățile economice.

Demby putea fi învinuit de orice, dar talentul izvora din el cu o neglijență generoasă. Nu a avut niciodată dorința de a-l dezvolta, să arate lucrurile pe care le făcea, să intre în

comunitatea fotografilor. La ce-mi trebuie, zicea, modificându-şi uşor vocea ca să semene cu a unui mafiot italian, fac ce vreau, câştig destul şi am cele mai frumoase fete din cartier. Presupun că şi-a păstrat acest standard şi acum. Mă întreb dacă uneori nu îşi dorea în secret să iasă din business şi să intre în lumea artei. I-am pus întrebarea. Răspunsul lui corespundea aşteptărilor mele. Eu am trăit mereu aşa, în afara lumii. Într-o zi, după ce voi strânge suficient de mulți bani, o să mă dedic întru totul artei, de pe acum îmi notez diferite idei într-un caiet. Nu eram sigur dacă mă ironizează sau dacă e sincer şi se gândeşte cu adevărat la acest lucru.

16

Figuranți pentru revoluții

Am traversat bulevardul Dondukov, apoi piața din fața Administrației prezidențiale, am văzut cum, puțin mai încolo, se demola mausoleul temporar. Pe dalele galbene încă se rostogoleau flori de garoafe, baloane sparte şi pachețele de semințe de floarea-soarelui... Ploaia se oprise, iar cerul se înseninа treptat. Am trecut pe lângă biserica Sf. Duminică. Douăzeci şi cinci de kilograme de explozibil plasate sub cupola principală, o sticlă cu acid sulfuric pentru a-i asfixia pe cei, eventual, neatinşi de explozie, iar la ora 3:20 după-amiaza, pe 16 aprilie 1925, Bulgaria va deține recordul mondial pentru cel mai sângeros atentat de până atunci, înfăptuit într-o biserică – 150 de morți, bărbați, femei, copii. De către aripa radicală a aceluiaşi partid, care se afla acum în fruntea Mişcării Pentru Socialism. Dacă cineva îşi doreşte mult să revină la anii ’20 va trebui să se descurce şi cu acest dosar, m-am gândit eu.

Pe parcursul întregii zile, Demby a fost deschis să-mi povestească cum ideologiile trecutului modificau profilul pieței, readuceau unele profesii uitate – armurieri, croitori, inventau altele noi, presupun că se referea şi la figuranții lui. După spusele sale, piața era plină de oportunități, imensă.

Numeroasa armată de actori, aflați în şomaj, pierduți prin teatrele de provincie, în fine, poate avea momentul său de glorie. La baza fiecărei reconstituiri se aflau tocmai actori de profesie. Era mereu nevoie ba de un rege trac, ba de o zeiță a abundenței, ba de un han protobulgar cu pometii supți. Cât priveşte blondele, pe dată se transformau în concubine slave îmbrăcate în robe albe lungi. Existau roluri pentru toți – otomani, ieniceri, cârjalii... Nu mai era şomaj în lumea teatrului. Teatrele puteau nici să nu mai pună în scenă spectacole, se întrețineau doar din închirierea recuzitei, arme vechi, mantii cu fir aurit, săbii din oțel de Damasc...

Apoi o groază de tineri şi bătrâni, care îşi făceau veacul prin cârciumile din oraşe şi sate, au devenit acum „actori în aşteptare". Adică ei continuă să stea prin localuri, dar cu speranța, cu visul, ca să mă exprim aşa, că vor fi chemați într-o bună zi să joace un osmanlâu, un revoluționar sau un cetnic. E adevărat, recunoscu Demby, că la țară oamenii nu prea mai lucrează pământul. Dacă poți să scoți, uite aşa, 20, 30, chiar şi 50 de parale pe zi, de ce să arzi sub bătaia soarelui pe câmp. Când primăria e cea care plăteşte reconstituirea, sunt cei mai puțini bani, dar şi 20 de leva sunt buni, *bereket versin*, cum zice turcul. În schimb, dacă vreun baron local organizează o petrecere cu tematică – bătălia de la Clocotnița, de exemplu, sau „Krali Marco eliberând trei rânduri de robi" – atunci banii sunt mai mulți, iar treaba, uşurică tare, mai ales dacă faci parte dintre sclavii în lanțuri.

Stai să-ți arăt ceva, zise brusc Demby şi se opri. Ajunseserăm la intersecția dintre strada Anghel Kăncev şi bulevardul Patriarhul Eftimie, exact vizavi de locul în care fusese barul Kravai, un loc-cult, cum se spunea cândva, un loc al anilor '80, primul punk în faşă, vocea ironică şi răguşită a Milenei... dacă ieşeau la alegeri anii '80, acest loc trebuia reconstituit, să-şi redobândească aura de legendă.

Mergem la NDK, mă anunță el.

Nu am putea găsi un alt loc mai plăcut? am încercat să mă opun. Uriaşa broască-ţestoasă din beton a Palatului Culturii, din aceiaşi ani '80, construit la repezeală ca tot ce s-a făcut pentru aniversarea a 1 300 de ani de la existenţa primului stat bulgar, stătea între noi şi Muntele Vitoşa. Deţinea o sală imensă pentru congresele Partidului şi încă vreo alte zece împrăştiate pe la etaje. Indiferent ce eveniment cultural ai fi organizat acolo, un concert sau o lectură, într-un mod ciudat, totul semăna într-un final cu o copie pală a unei plenare de partid. Şi toate aplauzele de la sfârşit sunau ca „aplauze puternice, prelungite şi urale de Trăiască...", cum scria în interminabilele stenograme ale congreselor, ce se publicau cândva în oficiosul *Acţiunea muncitorească*.

Am intrat în clădire pe la intrarea laterală, dinspre piloni, gardianul ne salută măgulitor cu o înclinare a capului, apoi ceva mai încolo Demby deschise cu o cartelă nişte uşi şi am coborât la subsol. Nu fusesem niciodată aici, parcurgeam nişte coridoare răcoroase, semăna cu un adăpost antiaerian, nu m-ar mira să fi fost proiectate exact cu acest scop. În mod cu totul neaşteptat, am ajuns în faţa unei uşi mari de sticlă, care ducea spre o sală cu tavanul jos şi fără ferestre. Ceea ce am văzut acolo era ceva între un antrenament de gimnastică, o instrucţie a soldaţilor din garda militară şi o repetiţie pentru o manifestaţie. Vreo 50 de tineri, bărbaţi şi femei, cu corpuri bine lucrate, exersau diverse mişcări. Ridicau deodată mâna dreaptă cu pumnul strâns şi, la o comandă abia vizibilă, strigau din răsputeri *Slavă... Slavă... Slavă*!

Mi-am adus aminte că ieri la manifestaţie îmi făcuse o impresie deosebită sincronul scandărilor, ceva greu de obţinut pentru oameni care nu au repetat înainte şi s-au adunat spontan într-o piaţă. Ca şi cum mi-ar fi citit gândurile, la comanda următoare grupul nu a mai respectat aşezarea ideală pentru a obţine o anumită dezordine (foarte bine lucrată). Comandantul era un bărbat scund, în uniformă de luptă, aproape că nu se observa din locul în care ne aflam. Cineva din grup a strigat *Demisia*... şi, treptat, într-o dezordine

intenționată la început, acestui strigăt i s-au alăturat vocile celorlalți. Privit din afară, acest protest părea spontan şi autentic. Pentru o clipă, chipurile lor au arborat o expresie furioasă. Apoi un bărbat s-a aplecat, a luat de jos o piatră invizibilă şi a aruncat-o spre clădirea tot atât de invizibilă. Gestul său fu imediat urmat de ceilalți de lângă el. Puțin după aceea, toți aruncau cu pietre, am tresărit auzind deodată un zgomot de geamuri sparte, dar l-am văzut pe Demby privind în direcția boxelor. La scurt timp, am înțeles că poliția ripostează şi avansează pentru că gimnaştii, nu ştiu cum să-i numesc altfel, se retrăgeau în defensivă. Se ghemuiau, încercau să scape din încercuire, au scos şi bâte din lemn, pregătite pentru aşa ceva, aşa că scenele aproape că semănau cu nişte antrenamente de aikido. Vocea celui care-i comanda împărțea cu duritate ordine şi înjurături, *nu aşa, bă, proasto, dă-i la boaşe, cazi, urlă acum, țipă, țipă, fir-ai tu să fii, camerele filmează, trebuie să se audă...* cred că i se adresa unei tipe care țipa trântită la pământ... Se pare că pe nesimțite se trecea la o altă fază, aceea a victimei. Deodată apăru un bărbat cu părul alb, cu capul spart, sângele (vopseaua) i se scurgea pe tâmplă şi-i picura pe bluza albă. Îşi trecu mâna peste față, ridică deasupra capului mâna cu degetele însângerate şi, ca la un semn, ceilalți s-au pornit să strige *Aaa... Aaa-saa-sii-nii... Aaa-saa-sii-nii...*

Mâna mai sus... du-te mai în față, ordona piticul de la comandă, trebuie să te prindă camerele, desfă degetele, ia o expresie speriată, ai capul spart... du-te spre polițişti, aşa, întărâtă-i, hai, enervează-i ca să te lovească, o să apară în obiectivul camerelor...

Demby îmi făcu semn să ieşim dacă vreau, aerul devenise înăbuşitor.

Ei sunt oamenii mei, spuse el, odată ajunşi afară, apoi scoase pe nas fumul țigării mici de foi cu aromă de cireaşă. Luă o poză solemnă şi zise mitraliind cuvintele: „Sunt cei mai buni actori de pe pământ în tragedia, comedia sau în istoria pastorală, comico-pastorală, istorico-pastorală, tragico-istorică,

tragico-comico-istorico-pastorală, piese dintr-o bucată sau poeme fără capăt. Seneca nu li se pare prea greoi, nici Plaut prea uşor; sunt singurii oameni care ştiu să împace cadenţa versului şi mişcarea în voie!”[25] *Hamlet*, actul II, scena 2... îl ştiu pe de rost, cu el am dat examen la IATC pe vremuri, fără succes... dar acum am propria mea şcoală... Din când în când îi invit pe unii profesori să predea. Pe ăia care nu m-au primit atunci... Le dau şi câţiva bănuţi.

Deci ei sunt figuranţii pentru revoluţii, am zis.

O parte dintre ei. Aceasta a fost repetiţia batalionului de protestatari, dar avem multe alte lucruri... Multe alte lucruri, repetă el.

M-am gândit că, cu vreo sută de oameni bine antrenaţi ca aceştia, chiar şi cu mai puţini, poţi să clatini serios puterea, să provoci un scandal internaţional, să intri în breaking news la agenţiile de presă. Şi i-am spus ce gândeam.

Ştiu, replică el. Dar de ce să fac asta? Nu are cine să vină la putere după aceea. Pot să dărâm şi să întorc situaţia cu susul în jos, dar nu pot întreţine noua instalaţie... sau noul sistem, dacă vrei. Ceea ce va veni după o astfel de lovitură de stat *fake* ne va mătura şi pe noi. Când există ceva ce seamănă cu un stat, care menţine totuşi o anumită ordine, pentru noi este mai bine. Activitatea noastră ţine de sectorul alimentaţiei, aş zice eu. Ceva ca un virus în corpul statului, când corpul e slab – pentru noi e super, dar când corpul nu există deloc, dispărem şi noi. Nu am niciun fel de ambiţii politice, zise Demby. De fapt, pe acelaşi principiu am încercat şi cu nişte proiecte sociale, mi-a mărturisit.

Şi...?

---

[25] William Shakespeare, *Tragedia lui Hamlet, Prinţ de Danemarca*, Text îngrijit şi tradus cu o Prefaţă şi Introducere, Note şi Comentarii de Vladimir Streinu, EPL, Bucureşti, 1965, pp. 135–137.

Şi nimic, ciuciu... (aşa vorbeam noi în cartier acum 40 de ani).

Era un proiect foarte bine gândit, zise Demby, dând din mână a lehamite.

17

Între timp se făcuse ora prânzului. La intersecţia cunoscută de toţi sofioţii sub numele de „Cele cinci colţuri mici", am intrat într-un restaurant care pe timpuri se chema Soarele şi luna. La prima vedere nu se schimbase nimic, păstraseră şi denumirea, iar tânărul care venise să ne lase meniul avea o barbă de tăietor de lemne şi aducea cu Hristo Botev (*lumber*-ii de aici seamănă mult cu Botev). Tânărul ne recită meniul zilei compus din iaurt bulgăresc, carne de miel bulgăresc cu sos de mentă, ouă à la Panaghiurişte de la găini eliberate (aşa a zis), piftie de vită cu varză de Bruxelles şi ierburi bulgăreşti, pită din făină de alac după o străveche reţetă populară şi la desert o tartă de cireşe „Răscoala din Aprilie" sau cremă de zahăr ars à la Samokov. Am decis repede: câte o porţie de miel bulgăresc. Spre deosebire de mine, pe Demby nu l-a impresionat meniul.

Era un proiect foarte bine gândit, social, repetă el. Prin sate şi oraşe e plin de oameni în vârstă, cărora copiii le-au plecat în străinătate, unii încă din anii '90, alţii mai târziu. Nu vin cu anii pe aici, copiii copiilor lor se nasc deja acolo. Şi nu mai e nimeni pe lângă bătrâni. O singurătate apăsătoare, o boală care nu e trecută în registre, dar, dacă mă întrebi pe mine, nu e altă cauză mai serioasă de deces prin împrejurimi. Când mi-am pornit afacerea cu reconstituirile, am umblat mult prin ţară şi am tot văzut astfel de oameni. Nu doar bătrâni, ci şi mai tineri, de vârsta noastră. Uite, de exemplu, soţia plecase în Spania sau Italia, să îngrijească de bolnavi acolo, şi trimitea bani. Soţul a rămas aici, dar la un moment dat nu a mai avut un loc de muncă. Femeia se întorcea la început la fiecare două-trei luni, apoi la o jumătate de an interval şi, în cele din urmă, nu a mai venit pentru că drumul e scump, pentru că şi-a găsit

pe un altul acolo. În alte cazuri, soțul e cel care a plecat, dar povestea e aceeași. Unul e afară și trimite bani, celălalt e aici cu copiii, dacă au. O întreagă generație de copii care-și văd mama doar pe Skype, o generație cu mame Skype. Și mi-am zis că de ce să nu fac în așa fel încât cine vrea să-și închirieze o dată pe săptămână, sâmbăta sau duminica, „o soție", lângă care să gătească o supă de pui, cu care să stea afară în grădină să-și bea cafeaua, să stea de vorbă. Să vadă și copiii o femeie în casă. Nu trebuie să semene cu mama lor, nu caut dubluri, dar știi și tu, pentru un orfan fiecare femeie e mama, fiecare bărbat e tata. Am propus și bărbați. La prețuri foarte abordabile, nu am vrut nimic pentru mine, puteam să-mi permit așa ceva.

Mai întâi, oamenilor li s-a părut ceva cu totul absurd, nu au înțeles deloc diferența. Le era mai ușor să-și găsească pe cineva cu care să petreacă o noapte. La mine nu era vorba despre sex. Au fost câteva incidente, chiar la început, două tentative de viol asupra a două femei închiriate ca soții de sâmbătă. Asta s-a întâmplat acum 5–6 ani. Am văzut recent că fac ceva asemănător în Japonia. Se pare că plutește în aer.

Ideea este extraordinară, am zis cu totală sinceritate. Știu pe cineva care o va aprecia. Mă gândeam la Gaustin, bineînțeles.

El zâmbi sceptic: în orice caz, va veni o mare singurătate.

Crema de zahăr ars pe care o comandasem pentru desert avea gustul standard al tuturor cremelor de zahăr ars din lume. De ce à la Samokov? l-am întrebat pe Hristo Botev, în timp ce plăteam nota. Bucătăreasa e de acolo, replică tânărul.

Demby se întoarse la birou. În perioadele preelectorale de acest fel câștigi într-o zi cât într-un an, mi-a mărturisit el. L-am asigurat că neapărat îl voi căuta din nou și că aveam ceva în minte.

Bine, Joe, să mă scoți de aici când se va complica situația, strigă el îndepărtându-se.

Joe... uitasem că aşa ne ziceam la şcoală. *Joe Limonadă* era un western cehoslovac, o parodie, şi noi, ca eroul principal, prindeam superputeri dând pe gât pahare de limonadă. L-am privit cum se îndepărtează pe strada Graf Ignatiev spre parculeţul din faţa bisericii Şapte Sfinţi Mucenici şi, pentru a nu ştiu câta oară de când mă aflam aici, m-am simţit cumplit de singur. Ca un supererou care brusc şi-a pierdut toată superputerea, ca cineva care s-a dus în viitor iar toţi cunoscuţii lui erau deja morţi, ca un copil care s-a pierdut într-un oraş necunoscut, aşa cum mi s-a întâmplat odată, pe înserate, când oamenii se grăbesc la casele lor şi nimeni nu se opreşte în dreptul tău...

Există întotdeauna o astfel de clipă când îmbătrânim brusc sau conştientizăm brusc că îmbătrânim. Atunci, fără îndoială, o iei la fugă după ultimul vagon al trecutului, care se face din ce în ce mai mic în depărtare. Această forţă care te trage în urmă e una şi aceeaşi atât pentru oameni, cât şi pentru state.

Trebuia să mă îmbăt cu nişte limonadă, urgent.

18

După-amiază târziu mi-am luat laptopul şi m-am aşezat pe terasa apartamentului pe care îl închiriasem. Clădirea, frumoasă, data de la începutul secolului XX şi se număra printre primele blocuri de locuinţe de trei etaje construite în regim de coproprietate din Sofia, chiar prima dacă era să dăm crezare tăbliţei de jos de la intrare. Astfel de construcţii în stil european se pot vedea şi la Praga, Viena sau Belgrad. Terasa dădea spre o curte interioară, care sigur era comună, altfel nu ar fi fost lăsată aşa în paragină. După tot ce am văzut şi auzit zilele acestea şi după cele arătate de Demby, voiam să înţeleg până unde ajunsese cu adevărat bătălia pentru trecut.

Internetul era în mare fierbere. Ceea ce vedeam la televizor şi pe stradă era multiplicat considerabil pe diverse site-uri şi pe reţelele sociale. Cele mai multe agenţii indicau scoruri aproape egale pentru cele două mişcări principale, diferenţa

dintre ele se exprima în zecimi de procente, ceea ce intra în marja de eroare a oricărui sondaj. Fără să luăm în calcul, bineînțeles, sociologia mișcărilor propriu-zise, ironia situației era că și unii, și alții își atribuiau cu 8% mai mult decât adversarul. Cu mult în urmă se situa Mișcarea Pentru Rațiune, în rândurile căreia se aflau intelectuali, cadre universitare. K. se număra printre ei. Mai era și o Mișcare Ecologică a Tinerilor, poreclită de troli „Tineri și verzi". Aceste două formațiuni încercau să formeze o coaliție, care deși nu se realiza, avea deja eticheta „deștepții și verzii". Ei erau favorabili rămânerii în prezent, dar luările de cuvânt ale liderilor lor erau destul de contradictorii.

Am scris pe motorul de căutare cuvântul-cheie, Voinici, și o întreagă parte a Bulgariei se deschise ca-n palmă în fața ochilor mei. Tot felul de grupuri pentru reconstituiri istorice, asociații patriotice, comunități mai mari sau mai mici, site-uri de propagandă, manufacturi pentru fabricarea steagurilor, a hainelor tradiționale cu toate motivele la alegere, treninguri inscripționate cu „Libertate sau moarte", maiouri și lenjerie de corp brodate cu sloganul „Bulgaria celor trei mări", saloane de tatuaje patriotice... Mi-am amintit de spusele lui Demby: eu nu fac parte dintre cei mai mari, dar cei mai mari mă caută, pentru că eu fac lucrurile diferit, la mine, chiar dacă e kitsch, măcar e la înălțime.

Paginile de Facebook ale acestor asociații se bucurau de o deosebită popularitate. La pozele de profil toți purtau haine haiduceşti, aveau pieptul și bicepșii tatuați, iar unii arborau pe spate textul „Epopeii de la Șipka".

Asociațiile care se ocupau cu reconstituirile istorice erau cele mai numeroase, fiecare număra câteva sute de membri și voluntari. Dacă am pune la socoteală toate armele lor, puștile cu cremene, pumnalele, iataganele, pistoalele și carabinele, tind să cred că cifra e mai mare decât cea a armamentului actual aflat în dotarea armatei noastre. Într-un anume sens, puteau fi (și probabil că erau) adevărate nuclee de luptă sub acoperire.

Ceea ce bătea la ochi era susținerea destul de fățișă din partea instituțiilor statului. Pe pagina asociației „Haiducii” se putea vedea cum câțiva haiduci înarmați până în dinți, cu pumnale şi pistoale la brâu, năvălesc într-o sală de clasă, spre groaza elevilor. Mai mult ca sigur că asta s-a întâmplat în orele nou-introduse de educație patriotică, pentru că profesoara, îmbrăcată într-un suman albastru şi cu o coroniță pe cap, pipăia fascinată pumnalul celui mai sângeros dintre războinici. „Cu această ocazie, li s-a oferit copiilor posibilitatea de a vedea de aproape, de a atinge armele autentice”, cum scria sub fotografii. Într-o poză apărea un băiat de vreo 8–9 ani care ținea cu amândouă mâinile un revolver şi țintea spre tablă. Un alt viteaz de aceeaşi vârstă încerca din răsputeri să tragă din teacă un iatagan în râsetele haiducilor. Deşi introducerea armelor în şcoli urma să fie în mod oficial interzisă. Pe site se exprimau mulțumiri businessului patriotic, care nu precupețea mijloace băneşti pentru educația micilor noştri bulgari.

Pe o altă pagină asociația de reconstituiri luase hotărârea de a arăta pe viu măcelărirea lui Balkandji Iovo, cel care nu o dăduse turcilor pe frumoasa Iana. Au folosit un manechin îmbrăcat în port popular. Din câte am înțeles, această reconstituire a fost întreruptă, deoarece câțiva copii mai sensibili au leşinat. Am văzut doar că la „evenimente viitoare” erau anunțate spânzurarea lui Vasil Levski şi masacrul din Batak.

Soarele roşu se rostogolea deasupra Vitoşei ca un cap de haiduc. Odată cu lăsarea serii, se răspândi un miros puternic de ardei copți, mirosul cel mai bulgăresc şi cel mai iubit. Dacă sunt patriot în ceva, sunt tocmai în mirosul ardeilor copți pe înserate. Undeva mai sus, se prăjeau chiftele, se auzea un televizor aprins... Viața continua cu toate mirosurile sale, mirodenii, chiftele şi forfotă. Se făcuse răcoare, mi-am pus geaca pe umeri şi m-am pregătit să navighez rapid şi prin paginile Mişcării Pentru Socialism.

19

Activiştii MPS puseseră şi ei stăpânire pe noile mijloace de comunicare, mai exact, le „luaseră cu asalt”, aşa cum ei înşişi se exprimaseră. Fantoma comunismului bântuia netul, vechile embleme şi suveniruri redeveneau simboluri. Când s-au întâmplat toate acestea? Iată site-ul „Să ne luăm înapoi socialismul, tovarăşi!”, pe jumătate scris în limba rusă. Imediat, porneşte un video – o înregistrare de arhivă cu nişte copii care îl sorcovesc pe Secretarul general al partidului şi pe alţi câţiva bătrânei din Biroul Politic la reşedinţa din Boiana, pe la sfârşitul anilor ’70. Bătrânii par dezorientaţi, îi bat pe umeri pe copii cu palmele lor mari ca nişte labe de urs şi dau să-i sărute pe obraz. O fetiţă, dezgustată, se şterge cu mâneca bluzei pe faţă, iar camera se grăbeşte să schimbe planul.

Site-ul era împănat de lozinci cu rime proaste, ca un glosar pentru şcolari. Multe poze cu Jivkov şi Brejnev, altele cu Stalin, fotografii din Al Doilea Război Mondial, poze cu automobile marca Lada...

Cu ai noştri pumni voinici
Vom zdrobi pe inamici...

Mitul de stânga rămânea mereu sărac, încă de la început.

Ca să se poată merge înainte, ca să se prindă lipiciul mitului, mi-am zis că trebuie uitate multe lucruri. Să fie uitat atentatul din 1925 din acea biserică, să fie uitaţi cei omorâţi şi îngropaţi în gropi comune imediat după o lovitură de stat, să fie uitaţi cei bătuţi, striviţi sub cizme, cei trimişi în lagăre, să fie uitaţi cei urmăriţi, cei minţiţi, despărţiţi, umiliţi, interzişi... Să fie daţi uitării. Şi să se uite că sunt uitaţi... Uitarea cere multă muncă. Să-ţi aduci aminte permanent că trebuie să uiţi ceva. Sigur aşa funcţionează orice ideologie.

Aveam poftă de-o ţigară... Din acelea tari, iuţi, ca pe vremuri. Nu aveam chef să rămân în apartament şi am ieşit. Am trecut pe lângă părculeţul din faţa bisericii Sf. Sofia şi am

ajuns, întors cu spatele, la monumentul ţarului Samuil, amplasat aici acum câţiva ani. Sculptorul îi pusese două lămpi cu LED în ochi, spre groaza trecătorilor şi a pisicilor. Slavă Domnului că lămpile s-au ars după două luni şi, evident, nimeni nu s-a încumetat să le schimbe.

Dacă e ceva care poate salva această ţară de tot kitsch-ul care se deversează asupră-i, m-am gândit că nu poate fi decât lenea şi nepăsarea. Ceea ce o duce la pierire o va şi păzi. În statele leneşe şi nepăsătoare nici prostul-gust, nici răul nu se pot menţine prea mult, căci şi pentru acestea e nevoie de efort şi întreţinere. Asta era teoria mea optimistă, dar o voce interioară îmi spunea – când e vorba să facă rău, omul îşi învinge până şi propria lene.

Mergeam pe stradă, haiducii şi comunişţii de pe Facebook îmi urlau în creier şi îmi devenea tot mai clar, odată cu răcoarea nopţii ce avea darul de a mă trezi, că existau două Bulgarii, şi niciuna dintre ele nu era a mea.

M-am aşezat pe o bancă, într-o parte a monumentului cu ochii lucioşi, care nu mai luceau. Cred că arătam destul de abătut şi copleşit, ca în bancul acela: *Dumneavoastră sunteţi scriitor? Nu, sunt doar mahmur.*

Un grup de tineri, uşor băuţi, mi-au strigat: Nene, n-are rost să-l păzeşti, nu te teme, nu fuge. S-au îndepărtat prăpădindu-se de râs, fără să bănuiască că vorbele lor erau cele mai normale din câte auzisem pe parcursul acestor zile. Dacă s-ar fi putut, m-aş fi ridicat ca să merg cu ei.

Acesta trebuia să fie oraşul meu şi trecutul meu trebuia să se rostogolească pe aceste străzi, să tragă cu ochiul după fiecare colţ şi să îmi vorbească. Dar, se pare, noi nu ne mai vorbeam.

20

Constat că la fiecare nivel comunicarea în oraş este întreruptă. Nu-şi vorbesc diferitele profesii, medicii nu vorbesc cu pacienţii, vânzătorii nu vorbesc cu cumpărătorii, nici măcar

taximetriştii nu mai vorbesc cu clienţii lor, nu-şi vorbesc oamenii în interiorul corporaţiilor, unii scriitori nu vorbesc cu ceilalţi, care, la rândul lor, nu vorbesc cu alţii. Familiile nu-şi vorbesc acasă, bărbaţii şi femeile nu-şi vorbesc, mamele şi taţii nu-şi vorbesc. De parcă toate subiectele de conversaţie au dispărut subit, precum dinozaurii, au pierit misterios ca albinele, s-au evaporat prin hota de la bucătărie sau prin mica fereastră de la baie, cu plasa găurită.

Şi stau aşa un el şi o ea fără să-şi poată aduce aminte unde exact şi când anume s-a întrerupt discuţia lor. La un moment dat taci. Şi cu cât trece mai mult timp, cu atât devine mai greu să continui conversaţia. E simplu, tăcerea naşte tăcere. La început există o clipă când vrei să zici ceva, chiar rosteşti cuvintele în mintea ta, tragi aer în piept, deschizi gura, apoi dai din mână şi închizi uşa din interior.

Am cunoscut nişte oameni, soţ şi soţie, care nu-şi vorbeau de 40 de ani, de-o viaţă întreagă aproape. Se certaseră pentru ceva şi, cum nu mai ţineau minte care fusese motivul disputei, şansa de a se împăca era infimă. Copiii lor, crescuţi în tăcerea părinţilor, s-au făcut mari şi pe urmă i-au părăsit. În rarele momente când copiii reveneau acasă, cei doi soţi îşi vorbeau, în aceeaşi încăpere, prin intermediul acestora. Întreabă-l pe tatăl tău unde a pus foarfeca. Spune-i mamei tale să nu mai pună atâta sare în linte.

Când i-au adus la clinică, nu mai vorbeau deloc. Mi se pare că nici nu se mai cunoşteau.

Când oamenii cu care ai împărţit un trecut comun se duc, aceştia iau cu sine o jumătate din el. De fapt, tot trecutul, căci nu există jumătate de trecut. Ca atunci când rupi o foaie în două pe lungime şi citeşti propoziţiile până la jumătate, iar celălalt citeşte până la capăt. Şi nimeni nu înţelege nimic. Acela care ţine celălalt capăt nu mai e. Cel care a fost atât de aproape în zilele, dimineţile, prânzurile, cinele şi nopţile, în lunile şi anii acestui trecut... Nu mai are cine să confirme, nu

mai e nimeni cu care să-l cânți. Mi s-a părut că atunci când femeia mea s-a dus am pierdut o jumătate de trecut, de fapt, tot trecutul.

Trecutul se cântă doar la patru mâini, cel puțin la patru mâini.

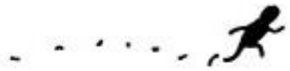

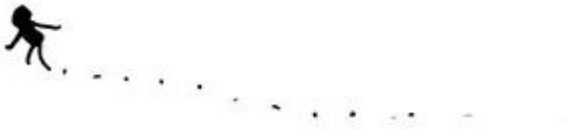

21

Cronica

Iată, pe scurt, cum s-au derulat evenimentele în continuare:

Trei zile înainte de referendum, Mişcarea Pentru Raţiune a făcut publice informaţii despre ingerinţa unor hackeri ruşi în favoarea Mişcării Pentru Socialism.

În aceeaşi seară trei dintre activiştii Raţiunii sunt bătuţi în apropierea domiciliilor lor. Unul dintre aceştia este K.

În ziua votului sunt semnalate vreo douăzeci de fraude în secţii, dar care nu sunt luate în considerare.

Primele rezultate indică procente aproape egale pentru MPS şi Voinici, în marja de eroare a sondajului.

La conferinţele de presă ţinute la primele ore ale dimineţii analiştii politici constată tonul calm, pacifist din luările de

cuvânt ale liderilor celor două mişcări şi observă, de asemenea, o oarecare apropiere între poziţiile lor.

Ziua următoare, pe la prânz, după anunţarea rezultatelor oficiale ale referendumului şi a victoriei la limită, cu 3 procente, a MPS, şefa lor, îmbrăcată toată în roşu, după ce îi felicită călduros pe toţi simpatizanţii, îl invită la tribună lângă ea pe... Voievodul-şef al Voinicilor. Surpriza celor prezenţi în sală la conferinţa de presă este evidentă. Tovarăşa Secretar general al MPS declară că, în urma unei scurte şedinţe a Comitetului Central, s-a luat hotărârea formării unei coaliţii cu Voinicii, pentru a se păstra integritatea naţiunii, referindu-se la votul împărţit în două. Pentru binele patriei-mamă şi pentru a păstra moştenirea lăsată de tovarăşul Dimitrov şi Hanul Kubrat, continuă ea amplificându-şi vocea. După care se apleacă împreună cu Voievodul-şef, iau mănunchiul de nuiele pregătit, încearcă să îl rupă şi, bineînţeles, nu reuşesc[26]. Ridică mănunchiul deasupra capetelor lor şi rostesc solemn în cor: Fie ca poporul nostru să rămână unit, ca acest mănunchi, la bine şi la rău, în momente de bucurie ca şi în cele de îngrijorare, în momente fericite ca şi în cele nefericite!

Sună ca o urare adresată unor tineri căsătoriţi în sala de festivităţi.

Nu încape îndoială că unificarea celor două mişcări a fost convenită cu cel puţin o săptămână în urmă (dacă nu şi mai înainte) şi confirmată acum, după afişarea rezultatelor. Dar nu e totul. În locul unui deceniu anume, după multe ezitări, Bulgaria alege, de fapt, un *türlüghiveci* sau un mixed grill. Puţin socialism, vă rog, da, da, din acesta cu lyutenitsa la garnitură. Şi o porţie de Renaştere naţională, aceasta fără os şi cu mai multă grăsime.

Bărbaţi în pantaloni bufanţi cu turul jos se culcă lângă femei cu părul tapat...

---

[26] Aluzie la legenda hanului Kubrat.

A doua parte a discursului este încă mai radicală. După o pauză de câteva secunde, ca la pronunțarea unei decizii dificile, Tovarăşa Secretar general declară că cei doi lideri au hotărât să demareze procedura de ieşire a țării din Uniunea Europeană pentru a porni pe un drum nou, cel al unei națiuni omogene şi curate, credincioasă moştenirii lăsate de haiducii şi partizanii noştri...

Niciunul dintre observatorii externi nu se aştepta ca tocmai aceasta să fie țara care să se retragă atât de repede din acord şi prima care să părăsească Uniunea după referendum. Să fie prima nu făcea parte din portofoliul său.

Națiunea naționalizată, patria prevăzută cu tată. Chiar asta am scris la profilul meu. Nu a durat mai mult de o oră ca cineva să mă denunțe şi să fiu blocat.

A doua zi am reuşit să mă urc într-un avion.

Două zile mai târziu au închis granițele.

După dictatura viitorului, cum ar fi spus prietenul meu K., venea dictatura trecutului.

E bine să-ți cunoşti țara natală ca să o părăseşti puțin înainte de a se strânge lațul capcanei.

Trăisem deja ceea ce urma să se întâmple.

22

Puteam să-mi imaginez ce avea să urmeze şi să-mi notez de pe acum în carnet.

Aceia care vor cu MPS-ul primesc un pachet gratuit ce include interzicerea avortului, un abonament la ziarul *Acțiunea muncitorească*, sistarea călătoriilor în străinătate, percheziții inopinate şi lipsa absorbantelor igienice. (Acelaşi lucru primesc şi cei care nu sunt cu MPS-ul.) Parcă pe nesimțite, încep să dispară anumite mărfuri din magazine. IKEA părăseşte teritoriul, iar cei pentru care mersul la Ikea reprezenta distracția lor duminicală rămân brusc orfani. Peugeot, Volkswagen şi toate firmele din Occident îşi închid reprezentanțele. Combinatul metalurgic Kremikovți e pe cale să fie redeschis, furnalele sale trimit în câteva reprize salve de fum negru pentru a anunța evenimentul. Dispar prezervativele, la negru sau cu relații încă se mai pot găsi prezervative de fabricație bulgărească dintr-un cauciuc uşor şi pudrate cu talc din abundență. Ziarele, decupate în foi mici rectangulare, se instalează discret în WC-uri în locul hârtiei igienice, care nu se mai găseşte. Actul dizident de odinioară, acela de a folosi exact bucata cu poza Secretarului general, intră din nou în vigoare. Aparatele de radio redevin prețioase, mai ales vechile Selena şi VEF, cu care se prind posturile interzise undeva spre capătul scalei de frecvențe. Radio Europa Liberă, închis prea repede fiind considerat inutil în democrație, îşi redeschide sediul central de la Praga. În ceea ce-i priveşte pe ascultătorii săi, aceştia vor fi săltați în zori cu automobilele Lada ale miliției.

La început oamenii vor crede că totul nu e decât o joacă, dar Miliția reuşeşte cu rapiditate să explice situația într-un mod limpede şi ferm. Un pumn în burtă, un braț dislocat, degete rupte, bastoane şi şuturi – arsenalul vechi şi bun de dinaintea prostelilor liberale se repune în funcțiune. Ținând probabil seama de noua coaliție, milițienii au pe cap căciuli din blană de oaie în loc de caschete. Rețeaua de agenți ai Serviciilor nu întâmpină nicio problemă, ea şi aşa nu s-a destrămat, deprofesionalizat, precum declară cu mândrie membrii săi. Bineînțeles, îşi va continua activitatea din punctul în care s-a oprit – sau, mai degrabă, din care nu s-a oprit.

Paşapoartele internaţionale sunt confiscate. Gardul de-a lungul frontierelor de stat este refăcut într-un timp record, de fapt, ridicarea lui începuse mai înainte din cauza emigranţilor. Trupele de militari revin la posturile de graniţă părăsite. În magazine apar confecţiile cu câteva modele predominante. Foarte repede strada îşi schimbă aspectul – tot mai multe femei poartă taioare identice, doar sumanele folclorice stilizate sunt noi. Se întorc blugii bulgăreşti, mărcile Rila şi Panaka, cărora cândva, după ce le cumpăram, le scoteam imediat etichetele ca să punem în locul lor etichete de Rifle şi Levi's, găsite cu mare greutate Dumnezeu ştie pe unde. La aceşti blugi se poartă cămăşi albe brodate cu motive bulgăreşti, t-shirturi cu efigia hanului Asparuh, iar la brâu – centuri largi.

Unul din lucrurile cele mai neplăcute pentru cei dezobişnuiţi sunt ziarele şi televiziunea din epocă. E un adevărat chin să citeşti publicaţia oficioasă. Programul TV se termină la 10:30 seara cu ultimele ştiri, urmează imnul şi fulgii de zăpadă pe ecranul gol.

Spre marea bucurie a fumătorilor, fumatul este permis peste tot. Spre marele lor regret însă, se vând doar mărcile vechi de ţigări. Tutunul ţigărilor Stewardess e tot atât de iute, al BT-ului cartonat – la fel, cele de damă, Phoenix şi Femina mentolate, lasă în gură acelaşi gust dulceag neplăcut. Iar ţigările Arda, cu filtru sau fără, sfâşie plămânii, răsfăţaţi până nu demult cu blendurile occidentale.

Cum se întâmplă dintotdeauna, o mare parte din populaţie începe să se adapteze neaşteptat de repede, de parcă oamenii au aşteptat răbdători treizeci de ani reîntoarcerea vremurilor de altădată. Obiceiurile vechi se dovedesc vii şi rezistente. Cât despre cei neobişnuiţi... Curând cetăţenii increduli, care trăiesc încă într-o inerţie democratică (tinerii, de asemenea), încep să umple aresturile. Beciul din strada Moskovska nr. 5, despre care vorbisem cu prietenul meu, profesorul Kafka, funcţiona la putere maximă, nu ca muzeu, bineînţeles.

Bancurile de odinioară erau din nou pline de haz. Dar şi înspăimântătoare.

IV

Referendumul pentru trecut

Şi, cum s-au întors, şi-au văzut viitorul...

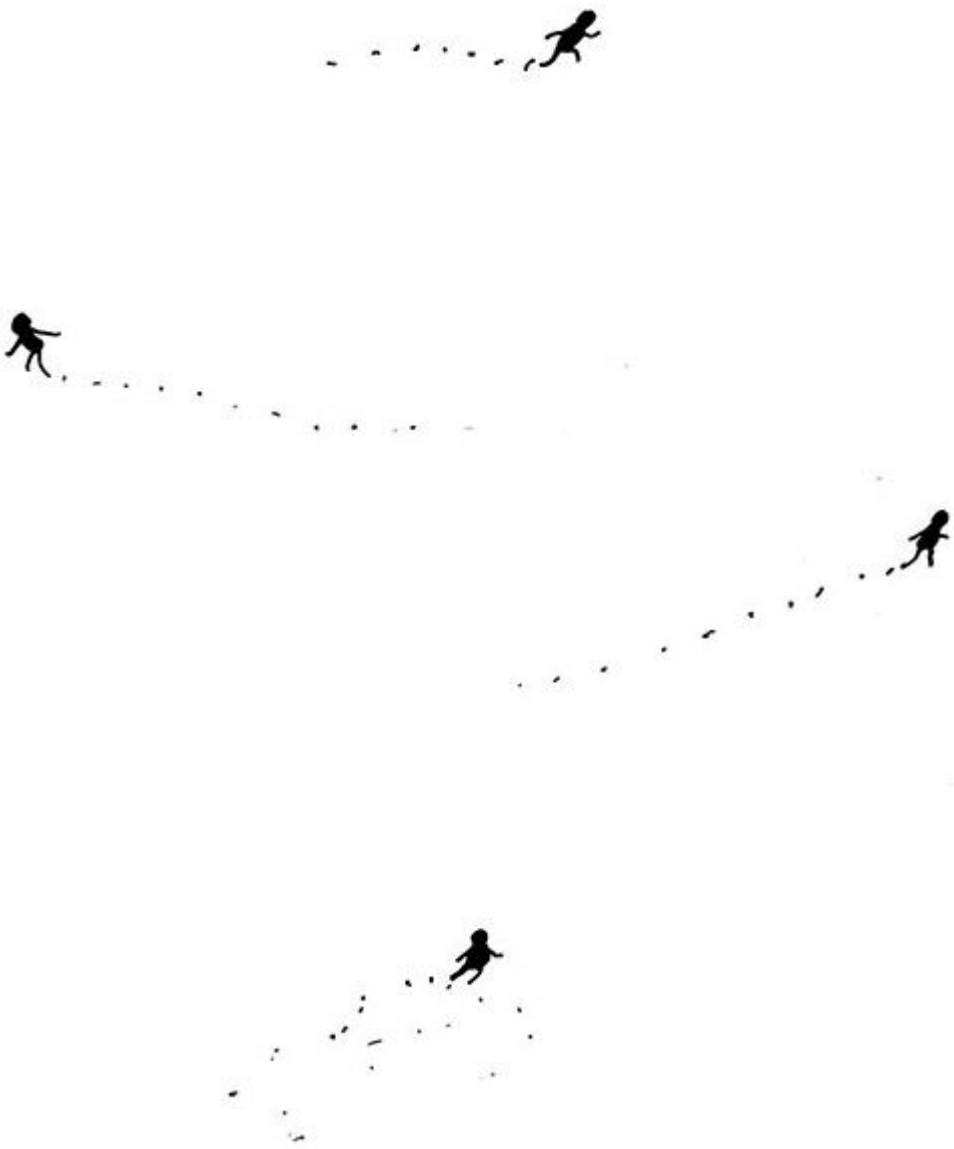

1

De la aeroportul din Zürich am luat direct un tren către o mănăstire aflată la o jumătate de oră distanță, unde puteam

să-mi permit o chilie cu Wi-Fi în aripa rezervată oaspeților. De ani de zile călugării franciscani ofereau adăpost la prețuri modice şi am profitat de bunăvoința lor. Voiam să rămân singur o vreme şi să urmăresc în linişte pe net ce se întâmplă cu referendumul în celelalte țări. Şi ca să termin aceste însemnări care, mă gândeam eu, prevăd şi anticipează, dar, de fapt, se dovedeşte că ele descriu şi vin în urma evenimentelor. Mai devreme sau mai târziu, toate utopiile se transformă în romane istorice.

Am văzut totul pe ecranul computerului, închis într-o chilie îmbunătățită dintr-o mănăstire franciscană ascetică, ce avea un clopot, uşi şi ferestre vechi de câteva secole. Sticla e o adevărată revelație. Suntem obişnuiți ca pietrele, clădirile să dăinuie, dar să se păstreze ceva atât de fragil din secolul al XVII-lea era un miracol, oricum am lua-o. O sticlă granulată, inegală, turnată de mâna omului, în care transpare încă nisipul din care e făcută. Aproape de mănăstire se găsea o mică fermă, cu vreo zece vaci, nici vacile nu erau diferite de cele din secolul al XVII-lea. Animalele devorează sensul timpului. Notez conştiincios totul în carnet.

L-am căutat pe Gaustin la telefon. Am lăsat să sune mult, dar fără succes. Apoi mi-am dat seama că, dacă a coborât într-una din camerele anilor '60, acolo nu există telefoane mobile. Trebuia să-i povestesc ce am văzut până aici. Iar versiunea scurtă era – un eşec. Cele mai întunecate temeri ale lui, cele mai întunecate spaime ale noastre deveneau realitate.

2

Toate țările fericite seamănă între ele, fiecare țară nefericită e nefericită în felul ei, aşa cum stă scris. În familia Europei lucrurile s-au încurcat...

Efectiv, în casa continentului toate s-au întors cu fundul în sus şi fiecare dintre membrii a ceea ce până nu demult se numea *familia europeană* era nefericit în felul său, într-un mod unic şi local. De fapt, însăşi cuvântul „unic" s-a înmulțit în

aceşti ani precum muştele din Biblie sau lăcustele marocane, până a umbrit orice făptură cuvântătoare care mai rămăsese. Totul era „unic”. Mai ales nefericirea. Nicio naţiune nu dorea să renunţe la nefericirea sa. Era o materie primă, un material bun la toate, o justificare, un alibi, un fundament pentru a emite pretenţii...

Cum să te desparţi de nefericire, când sunt popoare care au doar această bogăţie, ţiţeiul tristeţii e unica lor resursă inepuizabilă. Şi se ştia, cu cât săpai mai adânc, cu atât ţâşnea mai mult. Rezerve de nefericire naţională ce nu se termină niciodată.

Marea iluzie şi autoamăgire este că popoarele şi patriile caută fericirea. Fericirea nu e doar imposibilă, e şi insuportabilă. Ce să faci cu materia ei volatilă, cu această fantomă neîmpovărată, un balon de săpun care se va sparge în dreptul nasului tău, lăsând puţină spumă cât să te usture ochii.

Fericire? Fericirea ţine tot atât de puţin ca laptele la soare, ca musca iarna, ca brânduşele la începutul primăverii. Spinarea îi e fragilă ca aceea a unei libelule. Nu e o iapă pe care s-o încaleci şi să o iei la galop până-n depărtări. Nu e o piatră de temelie pe care să ridici o biserică, o ţară. Fericirea nu se găseşte în manualele de istorie (acolo e loc de bătălii, pogromuri, trădări şi uciderea sângeroasă a vreunui arhiduce), nici în cronici şi letopiseţe. Fericirea e doar pentru abecedare şi ghiduri de conversaţie în limbi străine, şi acestea pentru începători. Poate pentru că e mai uşor din punct de vedere gramatical, totul e mereu la prezent. Doar acolo sunt fericiţi cu toţii, soarele străluceşte, florile îşi răspândesc aroma, mergem la mare, ne întoarcem din excursie, scuzaţi, e vreun restaurant bun prin apropiere...

Din fericire nu se fac săbii, materialul ei este fragil, casant. Nici marile romane nu se fac din fericire, nici cântecele, nici epopeile. Nu găseşti acolo robi legaţi cu trei rânduri de lanţuri, Troi asediate, trădări, nici pe Roland sângerând pe colină cu

sabia frântă şi cornul spart, nici pe bătrânul Beowulf rănit de moarte...

Nu poţi aduna o armată sub drapelele fericirii...

Da, niciuna dintre ţări nu dorea să renunţe la nefericirea sa, un vin care s-a învechit bine în pivniţa trecutului, care e mereu la îndemână când e nevoie. Rezerva intangibilă de nefericire. Dar acum (pentru prima dată) venise momentul de a alege fericirea.

3

Era aproape sigur că Franţa va alege unul din anii fericiţi din *Les trentes glorieuses*, când economia şi bunăstarea erau în creştere, când toată lumea adora cinemaul francez, Resnais, Truffaut, Trintignant, Delon, Belmondo, Anouk Aimée, Girardot, se fredonează „Et si tu n'existais pas..." a lui Joe Dassin, se vorbeşte despre Sartre, Camus, Perec... Iar în spate se află o maşinărie economică bine unsă. Cei treizeci de ani fericiţi şi glorioşi, între 1945 şi 1975. E limpede că în Franţa, de la Regele Soare încoace, totul trebuia să dureze suficient de mult, perioade de fericire de treizeci de ani, războaie tot de treizeci de ani...

Unii pariau cu certitudine pe anii '60. Bineînţeles, era şi un an concret în poziţie favorită – 1968 – un an despre care s-au scris romane, s-au făcut filme, un an devenit legendă. Să fii tânăr în 1968, cine nu ar fi ales?

S-a dovedit că nu era şi cazul francezilor înşişi. Anii '60 le-au dat mare bătaie de cap, pierdeau coloniile, Algeria s-a detaşat în 1962, apăreau confruntări cu cei pentru care Franţa se considera a fi un binefăcător. Parisul anilor '60 e frumos pentru un articol într-o revistă, pentru un film sau o vacanţă de două săptămâni, dar, în cele din urmă, omul alege să trăiască în epoci mai impersonale. Vremurile impersonale sunt cele mai confortabile pentru un trai bun. În realitate, anii '60 nu aveau prea multe şanse.

Presupun că în 1968 încă nu se simțea importanța lui 1968. Nimeni nu şi-a spus atunci, hei, băieți, ceea ce trăim noi acum este grandiosul 1968, un an ce va rămâne în istorie. Totul se întâmplă cu nişte ani după ce s-a întâmplat... E nevoie de timp şi de poveste ca să se producă ceea ce se presupune că s-a întâmplat deja... cu întârziere, aşa cum se developau cândva fotografiile, imaginea apărea încet în obscuritate... Probabil nici în 1939 nu a fost ceva din 1939, au fost nişte dimineți în care te trezeai cu o migrenă şi o stare de nelinişte.

Una dintre mişcările cele mai curioase care au apărut în jurul referendumului urma să se cheme *Sărbătoarea continuă*, după titlul amintirilor lui Hemingway din anii 1920, petrecuți în capitala lumii. Parisul cafenelelor din Cartierul Latin, de pe bulevardul Saint-Germain-des-Prés, locuri precum La Closerie des Lilas, La Coupole, La Rotonde, bulevardul Saint-Michel... locuința dnei Stein, mica librărie Shakespeare & Co a Sylviei Beach, unde, se zice, lui Joyce îi plăcea să meargă des, Parisul lui Fitzgerald, al lui Pound... Iubesc această carte şi dacă aş fi putut, sigur aş fi votat pentru această mişcare. Un grup de tineri scriitori se afla la originea ei. Dar, după cum am zis înainte, nu toată lumea vrea să trăiască într-o sărbătoare fără sfârşit. Sărbătoarea e bună pentru a sărbători, dar incomodă pentru a trăi. Se face multă gălăgie, nu te poți odihni. Într-un reportaj cu interviuri luate pe stradă, exact acestea au fost cuvintele unei doamne care închiria demult apartamente în zona centrală. Şi mai era o problemă, mişcarea miza doar pe un singur oraş, fie el şi capitala lumii. Dar Franța e mare şi provincială – pescarii din Bretania, fermierii şi culegătorii de mere din Normandia, orăşelele liniştite din Provence nu dădeau doi bani pe orgiile unor scriitoraşi care se trambalau din cafenea în cafenea, schimbau des femeile cu care se tăvăleau pe gratis prin hoteluri ieftine. Cauza pierdută a unei generații pierdute. Mişcarea urma să obțină un scor de aproape 4 procente, ceea ce nu era deloc puțin, poate că

echivala cu numărul celor care scriau în acel moment în Franța.

Adepții Partidului Național al lui Marine Le Pen au ales o strategie care s-a dovedit greşită. La început au hotărât să boicoteze referendumul, ceea ce, de fapt, i-a făcut să piardă destul de mult timp, fără ca acest lucru să le aducă cine ştie ce rating. Au participat abia spre sfârşitul campaniei şi, spre surpriza multora, au susținut aripa gaulistă în alegerea celei de a doua jumătăți a anilor '50 ca deceniu de revenire. De Gaulle rămânea cel mai ferm apărător al unei Franțe mărețe şi autonome, se bucura de legenda omului care ține piept celor mari şi se poziționează în spatele unei „Europe a patriilor". Omul lor *par excellence*.

Votul era influențat de o mulțime de lucruri, iraționale şi personale înainte de toate, aşa că, atunci când rezultatele au arătat victoria votanților în favoarea anilor '80, o perioadă de dulce atemporalitate între plecarea lui Giscard d'Estaing şi venirea lui Mitterrand, analiştilor politici le-a trebuit ceva timp ca să explice în ce consta logica acestei alegeri.

În cele din urmă, victoria era a celor care au fost tineri şi activi în acea epocă. În urma lor, destul de aproape, la o diferență de doar trei procente, se situau anii '60, poate mai ales din cauza mişcărilor anarhiste care se intensificau în ultima vreme şi care ar fi vrut să mai arunce o dată cu dalele smulse din pavajul bulevardelor ca în 1968.

Naționaliştii lui Le Pen au fost singurii care au declarat că nu recunosc rezultatul alegerilor şi că intenționează să blocheze în Parlamentul European orice decizie în această speță.

4

Spania, cu o îndelungată experiență în a fi *nefericită în felul ei*, urma să se descurce mai uşor. Când ai un război civil din care treci în regimul lui Franco, poți liniştit să pui între

paranteze o jumătate de veac şi, astfel, cu un număr mai mic de ani, alegerea nu e foarte complicată. Dacă mai dăm la o parte şi primele două-trei decenii de gripă spaniolă de la începutul secolului XX, războiul cu Marocul şi dictatura generalului Primo de Rivera, situaţia devine chiar simplă. Anii '80 au fost extraordinari, „ani nebuni", cum s-a exprimat un madrilen într-un reportaj. După deceniile sub Franco, reci, întunecate ca nişte demisoluri, deodată poţi ieşi, soarele e pe cer, lumea s-a deschis şi te aşteaptă să trăieşti din plin tot ceea ce ai ratat, revoluţia sexuală şi toate celelalte simultan.

Pe de altă parte, susţineau că nu au dus-o niciodată mai bine ca în anii '90. Tranziţia post-Franco fusese depăşită, lucrurile se aranjaseră, economia duduia. *Banii erau mai mulţi decât munca, exista un viitor...*

Nu aveam dreptul să-mi deschid un cont bancar, să am permis de conducere, nici paşaport nu-mi puteam scoate fără aprobarea soţului meu, ţipa o femeie în timpul discuţiilor, când un domn mai în vârstă şi-a permis să spună că în vremea lui Franco era linişte şi să facă o aluzie la miracolul economic spaniol din anii '60.

Într-un final, Spania a votat pentru „eliberarea" din anii '80 cu La Movida Madrileña, Almodóvar, Malasaña... Apăreau (cu motiv sau fără) primii sâni goi pe ecranele de cinema după perioada lui Franco. Mi-aduc aminte când aceste filme au ajuns şi la noi (cred că aveam vreo 17-18 ani), obişnuiam să punem pariu că până în minutul al doilea o să fie nişte scene nud, de aceea ne şi plăcea cinemaul spaniol.

În orice caz, nu a izbucnit niciun război civil în timpul referendumului, aşa cum prognozau anumiţi observatori (susţinătorii lui Franco au fost mai puţin numeroşi decât se credea) şi Spania se întorcea fericită la fiesta anilor '80.

Mă aflam la Madrid spre sfârşitul unui septembrie cald, şi într-o seară târziu, după miezul nopţii, am nimerit într-o piaţă plină de tineri, băutori de bere, înghiţitori de flăcări, fumători de iarbă, zdrăngănitori de chitare, bande de petrecăreţi ce se tăvăleau pe jos de râs... O scenă care s-ar fi putut regăsi în

multe secole. Pe drumul de întoarcere spre hotel, târziu în noapte, am văzut pe străduțele laterale cum nişte băieți şi fete îşi făceau liniştiți nevoile pe trotuar, printre maşinile parcate. Aşa mirosea Madridul, a bere şi urină, iar în acest miros se simțea bucuria.

Portugalia, prin analogie, după un lung regim autoritar, care a luat sfârşit cu Revoluția garoafelor roşii, urma să aleagă mijlocul anilor '70 pentru un nou început, cât încă mai era vie euforia lui 1974. Dar şi cât amintirea regimului dictatorial Estado Novo, a lui Salazar şi a urmaşului său Caetano era încă proaspătă în memoria colectivă şi putea să fie înscrisă în nefericirea de a fi portughez. Un mit care închega câteva secole după Marile descoperiri geografice şi, chiar mai puternic, după Marile pierderi ale nou-descoperitelor teritorii.

Îmi aduc aminte, când eram copii, ne jucam Țările. Ne aşezam în cerc, fiecare îşi alegea o țară după o numărătoare specială (*O-o-o, globul tu-nvârteşti, ce țară nimereşti...*), strigam „Să tragă, să tragă... mâța de coadă"... Franța, de exemplu. Atunci toți se dispersau alergând, iar Franța striga „Stop" şi trebuia să spună în câți paşi ajunge până la una din celelalte țări. Dacă ghicea distanța corectă, îşi însuşea respectivul teritoriu străin. Paşii erau diferiți ca mărime – de uriaş, de om, de şoarece, de furnică şi mai erau unii, pe care i-am uitat. Un joc simplu, în care ceea ce conta cel mai mult era ce țară vei alege. Toți ne înghesuiam să alegem Italia, Germania, Franța, SUA, chiar şi Străinătatea. Fata de care eram îndrăgostit în secret alegea mereu Portugalia. Eu – Spania, ca să fiu aproape de ea. Oricum, Portugalia nu avea alți vecini, şi această poziție geografică mă scutea de gelozia inevitabilă. Acum îmi dau seama cât de mult i se potrivea acea țară.

Ce ştiam despre ea? Se afla la marginea Europei, mică şi lipită de peretele oceanului. O țară ce nu ieşea cu nimic în evidență. Poate că fata o alegea pentru numele ei ciudat care se asemăna cu portocala? Eram convins că portocalele cresc mai ales acolo, în Portugalia. Şi pentru că ea se află atât de

departe, ele ajung rar la noi. Pe drumul cel lung cineva le mănâncă, căci nu poate rezista tentației, cel mai probabil transportatorii înşişi. Nu-i condamnam, nici eu nu m-aş fi putut abține.

Portocalia Portugalova, aşa îi ziceam. Doar acest nume mi-a rămas în memorie.

5

Spre deosebire de Spania şi Portugalia, Suediei, de exemplu, îi era mult mai greu să aleagă spre ce timp fericit să se întoarcă, căci nu prea avea decenii nefericite, ceea ce făcea ca opțiunile să fie numeroase.

Ei, da, primii cincisprezece ani ai secolului XX puteau fi excluşi fără probleme din cauza şomajului provocat de creşterea subită a populației, pe care unii oameni de ştiință o explicau prin campaniile de vaccinare şi consumul ridicat de cartofi. Apoi – după cele două războaie mondiale şi o neutralitate bine plătită – totul s-a aşezat la locul său. Ceea ce ruinase continentul era bun pentru țară. Întotdeauna va fi nevoie de solidul oțel suedez şi de piese pentru maşini, mai ales în timp de război. Aşa se explică faptul că în ajunul referendumului, pentru prima dată, spre deosebire de alte state, aici a apărut o mişcare legată de anii '40 care a devenit foarte populară. S-a găsit cineva care, serviabil, scosese fragmente din jurnalul lui Astrid Lindgren, în care erau enumerate exact şi succint produsele ce se puteau găsi pe masa de Crăciun în acei ani de război: *un jambon cu o greutate de 3,5 kg, pateu făcut în casă, friptură de vită la cuptor, anghilă afumată, carne de ren* sau cadourile oferite membrilor familiei de Crăciun în anul 1944: *un hanorac, ghete de schi, un pulover, un şal alb de lână, două perechi de chiloți (în fiecare an îi ofer), butoni, pantaloni de toată ziua, lanț pentru ceasul lui, cărți, o fustă gri plisată, un jerseu albastru închis, ciorapi, cărți, un puzzle, un ceas deşteptător tare frumos, o perie de baie, un porcuşor din marțipan...*

Nu îmi explic de ce acest porcuşor de marţipan mi s-a înfipt în minte, dar se pare că nu doar mie, ci şi jurnaliştilor suedezi. *Suedia nu e un porcuşor de marţipan pe timp de război* devenise sloganul celor care se opuneau acestei mişcări. Bunăstarea era un fapt, dar bineînţeles problema legată de sentimentul de culpabilitate rămânea în picioare. Se poate ca un om să fie fericit şi sătul în mijlocul iadului din jurul lui? În cele din urmă, sociologia a acordat anilor '40 un procent nu prea mare, care îi plasa pe locul patru sau cinci în clasament, deci, practic, fără şanse de victorie. Dar simplul fapt că spectrul anilor de război a putut să apară ca o posibilitate era suficient de înspăimântător.

În opinia analiştilor, numărul mare al acelora care susţineau întoarcerea la anii '50 şi care, după toate sondajele, se aflau în frunte se explica tocmai prin avântul înregistrat în deceniul anterior, dar şi prin reticenţa de a alege perioada războiului. Chiar şi aşa anii '50 reprezentau cu adevărat un deceniu forte. Mass-media reamintea faptul că, în mijlocul unei Europe distruse şi abia ieşite din război, Suedia deţinea o poziţie solidă cu resursele sale şi producţia intacte. Viaţa devenea tot mai confortabilă. *Aveam o maşină de spălat semiautomată, pentru prima oară, un televizor şi ditamai frigiderul*..., vorbea pe micul ecran o femeie, în timp ce-şi deschidea larg braţele. Să fi avut vreo 70 de ani, dar se ţinea foarte bine. Apoi camera de luat vederi se deplasă spre bărbatul de lângă ea, un om în vârstă, înalt şi uscăţiv, cu o faţă roşie, care adăuga frigiderului Volvo-ul său Amazon, primul model, cel din 1956, *de culoare neagră cu acoperişul de un gri-deschis, ce mai, o treabă de mare fineţe*..., împingând spre cameră o fotografie alb-negru cu ei doi zâmbind larg lângă maşină. M-am uitat la acel Volvo, semăna cu Warszawa tatălui meu, care, de fapt, era o copie exactă a Pobedei sovietice. Automobilele anilor '50 – solide, destul de greoaie, stabile ca nişte tancuri şi cu un consum cam tot atât de mare.

Un alt atu important şi de neocolit al Mişcării anilor ’50 era, bineînțeles, IKEA. Da, exact în acea perioadă IKEA scoate primul său catalog, deschide primul său magazin şi, poate cel mai important, pariază pe ideea de a separa picioarele măsuței, pentru ca ea să intre în portbagaj, iar tu să ți-o asamblezi singur acasă. Aşa erau anii ’50 – practici, sănătoşi, ieftini, puțin aspri şi simpli.

Anii ’70 reprezentau însă rivalul lor redutabil. Pe de o parte 1950, pe de altă parte 1970, în ciuda crizelor economice, aceasta era miza referendumului suedez. Exista ceva scandinav prin natura sa în anii ’70. În perioada anilor ’70 şi ’80 lumea nu era despărțită în două doar de Cortina de Fier, într-un mod tot atât de categoric era divizată de întrebarea ce şi-o punea fiecare bărbat – Blonda sau Bruneta (uneori roşcată) de la ABBA? Întrebarea se punea exact în aceşti termeni şi nu Agneta sau Anni-Frid (Frida). Eu, la cei zece ani ai mei, nu mă aflam în grupul-țintă, dar, în secret, alături de cei mai mulți bărbați, aveam o preferință pentru cea blondă. În acelaşi timp ştiam că acest lucru era ceva banal şi că dădea mai bine să o placi pe brunetă. Sau, cel puțin, să zici că o placi. Oricum, ABBA reprezenta tot ce era nordic, luminos, suedez, dansant, lucios, alb – al anilor ’70.

ABBA sau scaunul Poäng, de exemplu, o invenție IKEA din acelaşi deceniu, astfel de lucruri bulversează epocile, nu produsul intern brut şi exportul de material lemnos şi oțel. În cele din urmă, în ciuda crizelor din anii ’70 şi a schimbării guvernului, în ciuda scumpirii petrolului şi a noii crize, *regina dansatoare* de la finele anilor ’70 a depăşit Volvo-ul din 1957, frigiderul enorm şi maşina de spălat semiautomată. Romantismul nu se mai afla în frigider, oamenii doreau să danseze şi un sentimentalism nou plutea deasupra apelor nordului. Astfel, după referendum, Suedia s-a trezit într-un nou an 1977.

Nu a fost o surpriză faptul că şi Danemarca a ales tot anii ’70, deşi până la final şi anii ’90 rămăseseră în cărți. Da, neîndoielnic, era ceva scandinav în anii 1970. Semănau cu acele felicitări de Anul Nou, presărate cu zahăr alb pe post de zăpadă, pe care le lingeam pe ascuns.

Pentru că în acei ani am început să simțim plăcerea de a trăi, aşa mi-a explicat o prietenă daneză. Dar anii ’60 – plăcerile nu au început de atunci? După o clipă de tăcere, spuse: Ai dreptate, doar că noi încă nu ştiam ce să facem cu ele. Am rămas gravidă fără să vreau, am născut, tatăl a dispărut, am lăsat copilul părinților mei, am plecat la Moscova, o nouă viață, am rezistat un an, nişte Evtuşenci urlau pe stadioane, Ahmaduline, generația şaizeciştilor... Poeții lor buni erau nişte marginali, beți, nepublicați, alungați, tocmai îi descoperisem şi m-au arestat, apoi m-au trimis înapoi în Danemarca pe canalul oficial. În mare, aşa s-au încheiat anii ’60, ca o petrecere între tineri, la care tocmai te-ai amețit bine, totul e plăcut şi, brusc, dă buzna miliția. Doar mahmureala a rămas. În anii ’70 ştiam deja cum să gestionez plăcerile, toți ştiam cum şi am dus-o bine. Fii sigur că toți vor vota pentru aceşti ani. Ei, nu au votat chiar toți, dar ea a ghicit totuşi.

6

...A plouat toată noaptea, ploaia m-a trezit, stăteam în pat cu ochii închişi ascultând picăturile. Deasupra nu era un tavan propriu-zis, ci doar o şarpantă groasă, veche. Stăteam

culcat şi ascultam. Corpul şi ploaia poartă o conversaţie veche, de demult, pe care o uitasem. Există o viaţă simplă, o viaţă în singurătate de care mă dezobişnuisem. Să mănânci pâine pe o masă de lemn, să aduni apoi firimiturile şi să le arunci vrăbiuţelor. Să cojeşti un măr cu cuţitaşul, fără grabă, şi să descoperi că gestul tău îl repetă identic pe cel al tatălui tău, care îl repetă pe cel al bunicului tău. Nici locul, nici timpul, nici mâna nu sunt aceleaşi. Dar gestul are ţinere de minte. Să desfaci ziarul *Zuger Woche*, să citeşti prognoza, gândindu-te la ceapa care tocmai a încolţit şi la cireşul înflorit din curte. Să-ţi faci griji pentru o lume căreia nu-i aparţii. Pe la 5 se auzi ceasul franciscan de partea cealaltă a peretelui, al cărui sunet nu era mai prejos de cel al clopotului. M-am sculat, m-am îmbrăcat, m-am dus la fereastră, se lumina de ziuă, am deschis o cărticică cu poeziile lui Tranströmer, o ediţie de buzunar, am citit rar şi cu delectarea altor vremuri, am închis volumaşul şi m-am întrebat: dacă ţările revin la anii ’70 sau ’80, ce se va întâmpla cu poezia, cu romanele care nu sunt scrise încă şi urmează să vină? Apoi am încercat să-mi amintesc ce cărţi mari am citit în ultimii ani, cred că nu am după ce să regret.

7

Ce se va întâmpla cu referendumul în fostul Bloc Estic – acea parte de continent calificată mereu cu epitetul „fost”. Bineînţeles, toate ţările din zonă se dispersaseră de mult, la fel ca membrii unei foste familii, nevoiţi să trăiască sub un acoperiş comun până când copiii se fac mari şi după aceea fiecare apucă într-o direcţie diferită. Dacă nu se urau, în cel mai bun caz nu arătau niciun fel de curiozitate una faţă de cealaltă. Fiecare dorea să meargă spre acea amantă vestică la care visase tot timpul cât îşi împărţiseră dormitorul socialist comun.

Ultima mea speranţă de revenire la un nou 1968, după eşecul francez, o pusesem exact în acest (fost) lagăr. Şi,

evident, lumea se aştepta ca Cehia să fie locul Statului din 1968. Să ai douăzeci şi ceva de ani şi să te afli pe străzile Parisului sau ale Pragăi, ce altceva îţi puteai dori? După votul Franţei în favoarea anilor ’80, jumătate din acest vis pieri. Parisul s-a dus, a rămas Praga.

Dar, ca şi în Franţa, ceea ce arăta bine afară nu arăta aşa bine pe dinăuntru. Legenda lui 1968 suna frumos, timpul scurs îi şlefuise asperităţile, primăvara pragheză era atrăgătoare precum grădina Raiului, dar fără episodul cu năvălirea Dumnezeului furios. Invazia era o realitate, iar Dumnezeul tuna ca un tanc rusesc şi era răzbunător ca o „armată frăţească”, un adevărat *deus ex machina* blindat.

După Primăvara de la Praga a urmat o vară pustiitoare şi, ca întotdeauna când viaţa se destramă, totul îşi schimbă locul: aceia care au fost pe străzi trec în umbra rece a acelei veri şi a tuturor verilor ce vor urma, iar cei docili încep să-şi scoată nasul pe afară şi sunt chemaţi să ocupe locurile celor dinainte. Nu confruntările, vitrinele sparte, deportaţii, arestaţii, nu cei bătuţi, violaţi, nici chiar cei omorâţi, nu toate acestea te strivesc, ci sentimentul subtil şi penetrant de absurditate care te cuprinde, într-una din după-amiezile după evenimente, când vezi oameni care râd pe stradă, care se adună, care fac copii în acelaşi sistem care pe tine te-a aruncat deja pentru mult timp în afara vieţii. Istoria poate să arunce în aer 50–60 din anii săi, ea are cu miile, pentru ea aceşti ani fac cât o secundă, dar ce să facă această muscă – omul, pentru care aceeaşi secundă istorică reprezintă întreaga lui viaţă. Din cauza acestor după-amiezi ce au urmat după 1968, în Praga nu au dorit să aleagă anii ’60.

În Cehia bătălia se dădea între trei state din trecut. Mai întâi Prima republică – epoca de aur a anilor ’20... un miracol economic... avânt cultural... printre primele zece economii ale lumii... – după cum reamintea presa scrisă şi audiovizuală a mişcării. Entuziasmul unei tinere naţiuni care reuşeşte în toate. Urma statul de la extremitatea cealaltă a secolului, Revoluţia de catifea din 1989. Şi ultimul – Primăvara de la

Praga din 1968, care, deşi a treia forţă, nu era de neglijat, măcar la început. Ce stat să alegi, chiar şi numele lor erau atrăgătoare – *cel de aur, cel de catifea* sau *cel de primăvară*? În spatele anilor ’20 se profila un tip cu mustăcioară, care avea să acapareze sudeţii şi să transforme înfloritoarea ţară într-un protectorat. După Primăvara pragheză stătea răceala verii ruseşti, în spatele Revoluţiei de catifea – ultimele dezamăgiri ale viselor neîmplinite până la capăt.

Într-un final, teama de ceea ce urma anilor ’20 s-a dovedit mai mare decât teama faţă de ceea ce venea după 1989.

Măreaţa luptă a fricilor. Astfel, Revoluţia de catifea ieşi victorioasă pentru a doua oară şi Cehia se întoarse în anii ’90.

Şi în Polonia exista o mişcare ce înclina pentru anii ’20 şi miza pe a doua republică poloneză, dar fără să aibă un succes deosebit. Era limpede că lucrurile se îndreptau către perioada anilor ’80, iar în sânul acestei mişcări apăruseră două facţiuni. O grupare era pentru revenirea la începutul propriu-zis al deceniului, când s-a coagulat rezistenţa, pentru anul 1983, când s-a născut sindicatul independent Solidaritatea. Partizanii acestei facţiuni insistau asupra faptului că trebuie reînviat entuziasmul de atunci, să se dea un start puternic. Aminteau cum, doar în câteva luni, membrii cotizanţi ai primului sindicat neafiliat vreunui partid ajunseseră să fie 10 milioane. 10 000 000. Cifra continua să impresioneze, chiar şi după mulţi ani.

Cealaltă grupare, în schimb, scotea în faţă sperietoarea lui Jaruzelski din aceeaşi epocă, generalul cu ochelarii negri, cu care până şi bunica mea din Bulgaria mă speria, *hai, culcă-te, că de nu, vine ăla cu ochelarii*. După 1980 au urmat legea marţială, represiunile, arestările... Iată de ce ei voiau să se înceapă curat, de la zero, cu finalul deceniului, cu momentul în care primele alegeri pe jumătate libere au fost câştigate de Wałęsa. În cele din urmă, prima grupare, cea pentru începutul anilor ’80, a ieşit învingătoare. S-a ajuns până acolo încât Polonia a resetat chiar cu doi ani mai devreme, pentru a

celebra şi alegerea papei Ioan-Paul al II-lea, eveniment apreciat ca un semn divin de la care a pornit deceniul glorios.

Într-un final, aproape toate ţările din blocul estic (cu două excepţii, Bulgaria şi România) au ales anul 1989 ca punct de întoarcere şi de resetare. În această alegere se afla şi bun-simţ, dar şi raţiuni personale. Undeva acolo, la sfârşitul secolului, toţi au fost, am fost, pentru ultima dată, tineri. Şi cei născuţi în anii ’50, care credeau că sfârşitul va veni şi l-au aşteptat şi au apucat să vadă acest sfârşit, ca şi tinerii din 1968 – din acel ’68 înfăptuit şi neînfăptuit, care au văzut în ’89 o fericită întoarcere a celor două cifre. Şi, în cele din urmă, tinerii tineri, cei care aveau douăzeci de ani în 1989, care au trăit prima lor revoluţie, iar aici pot vorbi la persoana întâi. În fine, ceea ce nu se putea întâmpla avea să se întâmple, totul urma să aibă loc, totul începea la sfârşitul secolului.

Mă folosesc de dreptul meu de a face însemnări pe margine, o digresiune venită de la un martor ocular, pentru că am fost acolo, am ţopăit, am strigat, am plâns şi apoi, brusc, am îmbătrânit în substituirile din anii ce au urmat. Un comentariu şi un plânset rizibil după anii ’90. Sistemul se schimba sub ochii noştri şi promitea o viaţă frumoasă, frontiere deschise, reguli noi... Şi toate acestea în cel mai scurt timp, azi-mâine. Îmi aduc aminte cum în pieţele în care ne adunam în acel 1989 se puteau auzi următoarele dialoguri: Măi băieţi, nu vreau să vă descurajez, dar sigur vor trebui să treacă un an-doi înainte ca lucrurile să intre în ordine? zicea un prieten, poate chiar K. Ba chiar şi trei-patru, dacă nu cinci, adăugă cu sfială un altul. Mamăăă, cum ne-am năpustit asupra lui, cât pe ce să-l luăm la bătaie, săracu’. Huoo, cine crezi tu, mă, că o să aştepte cinci ani. Păi, după trei luni începe sesiunea, hai, du-te şi te plimbă, gata cu cincinalele astea... În acele vremuri mai exista încă o rezervă intactă de viitor pe care noi o repartizam cu mult curaj. Cu o naivitate absolută, cum ne-am dat seama mai târziu.

Zece ani după aceea, în anii cu zerouri, acest stoc nu mai era acolo, rămăsese pe fund doar ceva sticlos care lucea în faţa noastră. De acolo de undeva, de la sfârşitul acelui deceniu şi începutul celuilalt, s-a întâmplat ceva cu timpul, s-a răsucit ceva, s-a declanşat, a ţăcănit, s-a poticnit şi s-a oprit.

8

Spre deosebire de ţările scandinave, care nu se puteau decide pe care dintre perioadele fericite să o aleagă, România era zdruncinată de îndoieli, dar din motive contrare. Secolul XX, în ansamblul său, reprezenta o rătăcire istorică, circumstanţe nefericite, alegeri greşite, pe ce cal să pariezi – pe cel german, englez sau rusesc? Bătălii şi teritorii pierdute, asedii, crize, lovituri de stat. Nici revoluţia din 1989 nu a fost una de catifea aici. Parcă doar la finalul anilor ’60 şi începutul anilor ’70 se deschidea o ferestruică – o încercare de independenţă într-o lume divizată. Apoi fereastra urma să se închidă cu zgomot peste mizeria deceniului următor, datorii, magazine goale şi Securitate.

Toate aceste popoare fericite, îndestulate, francezi, englezi... O, eu nu sunt de aici, am în spatele meu veacuri de nenoroc. M-am născut într-o naţiune lipsită de şanse. Fericirea se termină la Viena; după Viena începe Blestemul! Nemilosul Cioran.

Şi această descriere era valabilă nu doar în cazul României.

Se pare că votul cel mai dispersat şi neclar a fost în Austria. Aici s-a înregistrat cel mai mare număr de absenţi, iar cei care s-au dus la vot au dat procente aproape egale mai multor mişcări, destul de anemice şi ele. Amintirea acelui imperiu multilingv şi pestriţ din primul deceniu al secolului XX, transmisă mai ales prin literatură şi Secesiunea vieneză, se răcea lent ca o cafea uitată pe verandă şi se sfrijea ca o bucată uscată de tort Garash. Şi finalul imperiului a fost unul teribil: asasinate ale unor arhiduci, Primul Război Mondial, destrămarea şi tot restul... Austria din perioada Anschluss-ului aduna un procent neliniştitor, insuficient. Parcă încă

plutea în aer un fel de ruşine colectivă, dar mai mult din inerție decât din convingere. Austria anilor ’70 şi ’80, această plăcere vinovată a Estului şi a Vestului care transformase neutralitatea sa permanentă într-o sursă de garanție permanentă, era cealaltă bucățică de tort preferată de alegători. La sfârşit se plasau anii ’90, când secretul deceniilor anterioare putea ieşi la lumina zilei – valizele se puteau deschide, cecurile se puteau încasa, spionii îşi puteau cere partea de la ambii lor angajatori.

Cu acest rezultat confuz şi egal împărțit, ce se revărsa peste câteva decenii ale secolului, Austria risca să se piardă printre imperiile vecine şi temporare, iar Viena să rămână un oraş-muzeu, cum a fost dintotdeauna. O zonă de frontieră în geografia fericirii. Totuşi, în cele din urmă, cu un avantaj minim, au câştigat anii ’80. O victorie în spatele căreia se ascundea, după cum mulți au bănuit, votul național ist al urmaşilor lui Haider, a cărui stea răsărise tocmai atunci. Uitându-mă la reportajele de la Viena şi Salzburg, mi-am închipuit cum învingătorii din anii ’80 pregătesc rapid un nou referendum, de data aceasta departe de ochii Europei, aşa, ca la ei acasă, ocazie cu care va veni Anschluss-ul din 1938. Multe lucruri stăteau îngropate la poalele acelui an 1939.

9

Marea şi decisiva enigmă rămânea Germania. Acolo istoria a dansat cel mai mult şi Berlinul era scena ei, cabaretul, piața paradelor militare, vitrina şi zidul totodată – totul. Prima jumătate a secolului a fost amputată în ciuda încercărilor venite din partea reprezentanților noii extreme drepte de a pune o proteză în locul rămas gol. Germania nu avea să se întoarcă acolo, încă nu, cu toate autostrăzile şi Volkswagenurile care se găseau pe piața neagră în această întrecere. Dar fiecare dintre deceniile următoare avea şansa sa. „Sociologii estimează victoria anilor ’80, îmi scria îngrozită E. din Berlin. Îți dai seama, nu miracolul economic din anii ’50,

nu anii ’60 din cauza anului 1968 şi tot restul, anii ’80 – ce decădere. Ştii bine că sunt pentru anii ’90, ziceam că sunt acel 1968 al nostru, în fine, puțin ferfeniţit, cam de la second hand, dar era al nostru. Îmi doresc să trăiesc la începutul anilor ’90 şi, dacă vom învinge, vino să ne întâlnim aici, la Berlin sau la Sofia... Te sărut, E.”

Draga mea E. Împreună cu ea am traversat primii ani 1990, a fost o relaţie tumultoasă, cum numai atunci era posibil. Am reuşit să experimentăm anii ’60, îmi spunea râzând în timp ce-mi întindea ţigara în pat. Am reuşit şi să ne căsătorim, mare greşeală. În anii ’90 nimeni nu se căsătorea, toată lumea divorța. Am reuşit totuşi să reparăm greşeala chiar în acelaşi deceniu, ne-am despărţit, apoi ea a plecat în Germania. Cei mai buni studenți de la germană plecau cu toții, mai devreme sau mai târziu, eu eram bun la bulgară şi am rămas.

Totuşi, ea nu avea întru totul dreptate în legătură cu anii ’80, măcar în ceea ce-i priveşte pe nemți. Clocoteau nişte lucruri acolo, de ambele părți. *Wir sind das Volk!*[27] – se striga şi în Alexanderplatz, şi în pieţele din est. *Atomkraft? Nein, danke*[28] strigau în Occident, lanțuri umane, marşuri pentru pace, baloane roşii, Nena, SIDA şi punk. Era interesant de ambele părți. Dar, la ora actuală, puțini dintre cei care îşi doreau anii ’80 îşi dădeau seama că ar fi trebuit să se întoarcă într-o Germanie împărțită. Dar şi pentru asta s-a găsit o soluție, au votat pentru anul concret 1989, mai exact, pentru ajunul lui. Cu speranța să-l lungească un an–doi–trei. Dacă omul ar putea să stea mereu în ajunul sărbătorii şi să mențină mult timp proaspăt heringul entuziasmului (după Bismarck) într-o amânare prelungită a viitorului, ce să-ți doreşti mai mult? Mi-am imaginat dărâmarea permanentă a Zidului şi reconstrucția lui după aceea, pe ascuns, pentru a fi din nou doborât. Un bruiaj în bucurie.

---

[27] „Noi suntem poporul!” (germ.)

[28] „Energie atomică? Nu, mulțumim.” (germ.)

De fapt, anul 1968 nu avea prea multe şanse de câştig nici în Germania. Cu excepţia unui nucleu dur, dar neglijabil de marxişti întârziaţi şi de anarhişti reumatici (şi anarhiştii îmbătrânesc), măreţul an 1968 nu avea prea mulţi susţinători. Aceasta pentru că după 1968 urmau anii ’70, dar nici ei nu erau uşor de ales – cu Baader-Meinhof şi seria de asasinate, de explozii, răpiri, jafuri. Între Mao şi Dao, Bandiera rossa, Che Guevara, Marcuse, Dutschke, aceasta era mixtura anilor ’70 în Europa. Iar Al Doilea Război Mondial se încheiase abia cu douăzeci-treizeci de ani înainte.

Uneori nu ne dăm seama de acest lucru, cum un eveniment istoric pare mai îndepărtat decât e în realitate. Când m-am născut, trecuseră doar 23 de ani de la încheierea Celui de-Al Doilea Război Mondial, iar mie mi s-a părut întotdeauna că face parte dintr-o cu totul altă epocă.

Cum ar fi spus Gaustin: Atenţie, istoria e mereu mai aproape decât se vede în oglinda retrovizoare...

În cele din urmă, au învins anii ’80. Mai precis, au avut câştig de cauză anii ’80 vestgermani. Doar că Berlinul a rămas din nou un oraş divizat. E interesant faptul că ambele părţi insistau ca el să rămână aşa.

Germanii în vârstă au votat acest deceniu datorită staturii masive şi respectabile a lui Helmut Kohl, care degaja stabilitate şi siguranţă. Tinerii sau cei care fuseseră tineri atunci, ceea ce însemna majoritatea votanţilor, au ales muzica disco a anilor ’80.

Banalul iese mereu triumfător, trivialitatea şi barbarii săi, mai devreme sau mai târziu, năvălesc şi cuceresc imperiile ideologiilor zdrobitoare. Marii învingători ai referendumului erau Falco, Nena, Alphaville, întreaga echipă de fotbal a RFG-ului din anii ’80, barba lui Breitner, tinerii Becker şi Steffi Graf, luxul impozant al magazinului KaDeWe, *Dallas*, *Dirty Dancing*, Michael Jackson, după care toţi erau înnebuniţi aici, şi chiar emisiunea Ein Kessel Buntes difuzată până la saturaţie de Anul Nou de televiziunea RDG-istă.

„Tu susții că acesta e deceniul care a produs cea mai mare cantitate de plictiseală şi disco, îmi scria E. după alegeri, dar se pare că oamenii îşi doresc să trăiască acolo – în plictiseală şi muzică disco."

E. avea dreptate, bineînțeles, dar mai era ceva. Oamenii alegeau anii '80 şi datorită sfârşitului lor care urma. Există ceva deosebit în alegeri şi, pentru noi, era un semn clar. Alegând un deceniu sau un an anume, alegi, de fapt, şi ceea ce vine după. Vreau să trăiesc în anii '80 ca să aştept anul 1989.

(Nimeni nu a acordat atenție faptului că, în cele mai multe provincii din estul Germaniei, a doua putere politică era Partidul anilor '30.)

10

De câteva zile (săptămâni?) nu am mai vorbit cu nimeni. Am senzația că încep să pierd noțiunea timpului. Mă scol, mă îmbrac, mă duc până în oraş după peşte pentru că azi e zi de piață. Încerc din nou să îl sun pe Gaustin, fără rezultat, la celălalt capăt se aude un sunet ciudat. Schimb câteva cuvinte cu vânzătorul de măsline. El îmi vorbeşte în italiană, eu îi răspund într-o germană stricată. În cele din urmă, îmi vinde cantitatea de măsline pe care el o crede potrivită. În timp ce urc spre mănăstirea din deal, rostogolesc în minte ultimele lui cuvinte ca pe nişte sâmburi – *prego, olivo, grazie, prego, olivo, grazie*. Odată ajuns sus, le scuip. Am mai luat peşte şi brânză. Curăț peştele, tai un măr acrişor în felii subțiri, adaug ulei de măsline, busuioc, lămâie, puțin vin şi o bucățică de brânză proaspătă de Alpi. După o jumătate de oră peştele e gata. Îl pun pe masă în cea mai arătoasă farfurie. Îmi torn în pahar vinul rămas. Mă aşez şi simt că nu am poftă să mănânc.

11

Sindromul celui absent

Atâtea locuri în care nu sunt. Nu sunt la Neapole, în Tanger, Coimbra, Lisabona, New York, Iambol şi Istanbul. Nu doar că

nu mă aflu acolo, dar nu mă aflu într-un mod dureros. Nu sunt la Londra într-o după-amiază ploioasă, nu sunt în zarva Madridului seara, nu sunt în Brooklyn toamna, nu sunt pe străzile pustii duminica în Sofia sau Torino, în liniştea unui orăşel bulgăresc în anul 1978...

Sunt atât de absent. Lumea e suprapopulată de absența mea. Viața e acolo unde nu sunt. Oriunde aş fi...

Şi sunt absent nu doar geografic, nu doar în spațiu lipsesc. Deşi spațiul şi geografia niciodată nu au fost doar spațiu şi geografie.

Nu sunt în toamna lui 1989, în acel an 1968 plin de nebunie, în vara rece a lui 1953. Nu sunt în decembrie 1910, nici la sfârşitul secolului al XIX-lea, nici în anii '80 îmbibați de muzica disco, pe care eu, personal, o detest. Omul nu e făcut să trăiască în închisoarea unui singur corp şi a unui singur timp.

Gaustin, *Diagnostice noi şi viitoare*

12

Vine şi rândul Elveției. Faptul că a fost de acord să participe la referendum, fără a fi țară membră, constituie o surpriză măgulitoare (deşi de neînțeles).

Cu câteva luni înainte avusesem o discuție în contradictoriu cu Gaustin.

Să-ți aduci aminte de vorbele mele, am zis cu un ton ridicat, pun pariu că ăştia o să aleagă anii '40, fără să clipească şi spre groaza tuturor.

Uite ce e, a răspuns el, într-o Europă în plin război, Elveția putea părea raiul pe pământ, dar, crede-mă, nu a fost deloc aşa. Păi ei se aşteptau în orice moment să fie atacați, avioanele dădeau târcoale deasupra granițelor. Hitler nu-şi făcea el scrupule. Exista chiar un plan detaliat de cucerire a Elveției, pe oraşe.

Îmi plăcea felul în care Gaustin vorbea ca şi cum ar fi fost martor al evenimentelor, chiar dacă uneori mă agasa. Cum să contrazici pe cineva care îți vorbeşte de parcă a fost acolo?

Să te pregăteşti de război nu e totuna cu a intra în război, nu-i aşa? l-am întărâtat eu.

Păi, să ştii că nu sunt sigur deloc că aşa stau lucrurile, îmi răspunse, uneori e mai dificil. Să stai cu urechile ciulite la toate grozăviile care se întâmplă pe la vecini, să dormi în echipament de luptă cu puşca lângă tine. Să găureşti Alpii ca să-ți faci buncăre, le ziceam „redute", să te ascunzi în redute, să tot măreşti creditele şi concesiile pentru Reich... Mai ales după ce ăia au călcat Franța cât ai bate din palme. Adu-ți aminte că unele oraşe au fost bombardate de Aliați: Basel şi Geneva, dacă nu mă-nşel, şi Zürich.

Erori de pilotaj, i-am zis, folosind explicația oficială dată de forțele aeriene ale Armatei americane. Cum s-ar zice, nimeni nu bombardează intenționat banca unde îşi păstrează banii.

Dar, vezi tu, câți bani au injectat aceeaşi elvețieni imediat după război în fondurile de binefacere, în planul Marshal, în Crucea Roşie de la Geneva, acest fapt nu se poate nega, veni replica lui Gaustin.

Cu toate astea, ai să vezi, ține minte ce-ți zic, vor alege anii '40. Niciodată nu a mai fost aici aşa un aflux de aur, bani, tablouri. Bănci şi „bătrânii maeştri".

Aşa e, dar banii se duceau în bănci, pe când oamenii erau cu adevărat săraci, în afara Zürichului, mai cu seamă. Niciodată nu vor vota pentru anii '40, afirma cu convingere Gaustin.

Şi Gaustin ghicise. Întotdeauna intuia corect. În ciuda tuturor institutelor de sondaj, care indicau un procent ridicat al susținătorilor acestei perioade de război, ceea ce neliniştea profund Bruxelles-ul. În ultimul minut însă, bătrânii maeştri ai referendumului au luat o decizie de bun simț, dar şi neaşteptată. Elveția, ce surpriză, a ales neutralitatea. O neutralitate particulară, vremelnică, să zicem aşa. Ea a ales ca

perioada sa să fie chiar anul, luna, ziua desfăşurării referendumului. Dar... dar acesta nu e trecut, se bâlbâiau comisarii europeni. Dimpotrivă, faţă de momentul discuţiei noastre, este deja trecut, răspundeau calm reprezentanţii guvernului. Iar mâine va fi şi mai trecut decât acum, şi astfel va fi, cu fiecare zi ce trece.

Păstrarea neutralităţii a reprezentat mereu un joc în afara timpului. Nu voi juca după timpul vostru – pentru un timp. Dar pot să vă măsor timpul, dacă plătiţi, să îi ţin socoteala cu un cronometru (producţie proprie) şi să vă vând ceasuri, să vă păstrez tablourile, inelele, diamantele şi întreg bagajul cât timp jucaţi sau vă bateţi.

La aceasta nu se putea face nicio obiecţie.

După un număr de dezbateri ce au avut loc în Europa, s-a admis că, de fapt, alegerea făcută de Elveţia prezintă avantaje pentru toţi. Nu era rău ca în această reîntoarcere istorică a timpului să existe o ţară după care toţi să-şi potrivească ceasurile. Pe ce alt ceas te poţi baza dacă nu pe cel elveţian? Era un lucru bun că se păstra un model, un standard temporal pe care ceilalţi îl respinseseră. Şi, în al doilea rând, dacă cineva era victima unei claustrofobii apăsătoare din pricina trecutului, Elveţia putea să îi acorde azil temporar. Un adăpost împotriva trecutului.

De asemenea, s-a hotărât ca instituţiile europene independente ce veghează la respectarea noilor frontiere temporale să îşi aibă sediile într-o astfel de ţară. Într-o ţară a timpului nimănui.

13

P.S. Italia

Pierdusem orice speranţă, când, într-un final, Italia cea dezordonată, într-o lentoare sudică specifică, reuşi, chiar dacă

ultima, să salveze anii ’60. Cu toate că, la început, nimic nu prevestea un astfel de deznodământ.

Dacă ne-am putea întoarce în perioada lui Mussolini, dar fără Mussolini, atât de multe lucruri s-au construit atunci, zicea un tip pe RAI 1 înainte de votare, un tip cu burtă proeminentă, îmbrăcat într-o salopetă de denim, sprijinindu-se de micul său Fiat. Din fericire, pe parcursul campaniei electorale, astfel de luări de cuvânt se împuținaseră, dar răbufnise o altă nostalgie, mai apropiată şi mai plăcută decât autostrăzile lui Mussolini, care şi ele se dovediseră a nu fi atât de calitative pe cât se crezuse. Ducele fusese înlocuit de Dolce.

Nu Duce, ci Dolce vita!, scriau pe ziduri partizanii mişcării cu acelaşi nume. Am avut bani şi tinerețe de cheltuială, spunea o italiancă în Piazza di Spagna de la Roma, în timp ce lingea dintr-o *gelato*, şi cuvintele ei parcă erau replici de film. Miracolul economic al anilor ’50 a continuat şi în anii ’60, erau televizoare pentru toți, maşini de spălat, Vespe, Fiaturile mici, Fellini, Lollobrigida, Mastroianni şi Celentano.

La referendum Italia a ales, în cele din urmă, acel deceniu pe care nimeni nu a îndrăznit să-l aleagă nici în Praga, nici la Paris sau Berlin. *Italia salvează anii 1960*, scria cu litere de-o şchioapă a doua zi în *Corriere della Sera*, ca şi în majoritatea ziarelor. *Vita brevis, dolce vita longa!*

Anii ’60 erau un film, probabil făcut în laboratoarele de la Cinecittà, dar cine n-ar vrea să trăiască într-un film? Italia scuterelor Vespa de un albastru ca cerul, Italia trenciurilor, a imposibilelor divorțuri în stil italian, Fontana di Trevi. Italia din vremea Via Veneto, a teraselor şi legendelor despre acea petrecere privată de la începutul lui noiembrie 1958, petrecerea de aniversare a tinerei contese Olga di Robilant, unde dansatoarea Aïché Nana a făcut un striptease improvizat. Cele câteva fotografii apărute în presă trezesc imaginația națiunii, termenul e bătut în cuie, iar anii ’60 sunt pregătiți, alcătuiți, doriți.

Acea viață dulce, Dolce vita, era posibilă măcar într-o țară luată separat.

M-am gândit întotdeauna, şi odată cu înaintarea în vârstă tot mai des, că într-o bună zi ne vom duce cu toţii să trăim în Italia anilor ’60, poate nu chiar la Palermo, poate undeva prin Toscana, Lombardia, Veneto, Emilia-Romagna, Calabria... E de ajuns să ţii în gură aceste denumiri, această îngheţată a numelor pe cale să se topească, cu *l, r, m* înmuiate şi cu câte o alună pe *r*.

În tinereţe m-am nimerit acolo, într-o piaţă mică din Pisa, şi de atunci ştiu cum arată ceea ce mi-am dorit dintotdeauna...

Era o noapte despre care îţi dai seama că nu e făcută pentru somn. Te afunzi în interiorul oraşului pe străzi necunoscute. După câteva intersecţii zgomotul se opreşte cu desăvârşire. Atunci descopăr o *piazza*, cu fântână mică şi biserică în colţ. Şi un grup de câteva fete şi băieţi, ieşiţi la o vorbă în răcoarea miezului de noapte. Te aşezi pe una din băncile de la celălalt capăt al pieţei, le asculţi vocile şi dacă cineva te întreabă în acel moment ce e fericirea, ai arăta din cap spre ei. Să îmbătrâneşti cu prietenii tăi într-o astfel de piaţă, stând de vorbă, sorbind din berea rece a nopţilor calde, în cvadriga de clădiri vechi. Să fii liniştit în momentele de tăcere dintre conversaţii, urmate de valuri de râs, să nu vrei nici mai mult, nici mai puţin de la viaţă decât ca ea să păstreze acest ritm de linişte şi râset. În inevitabilele nopţi ale verilor şi ale bătrâneţilor ce vor veni.

La o astfel de Europă, mi se pare mie, visam împreună cu Gaustin, una în care să existe acele mici pieţe vorbăreţe. Dimineţile să fie austro-ungare, nopţile – italiene. Tristeţea şi atracţia – bulgare.

14

Aşa urma să arate noua hartă a Europei.

De fapt, la finalul referendumului, oamenii au ales anii în care au fost tineri. Cei care au azi 70 de ani în anii ’70 şi ’80 aveau douăzeci, treizeci de ani. Cei în vârstă alegeau timpul tinereții lor, dar în el urmau să trăiască cei tineri, cei care nu se născuseră pe atunci. Era o oarecare nedreptate în această situație – să alegi epoca în care să trăiască generația ce va veni. De fapt, aceasta se întâmplă cu ocazia tuturor alegerilor.

Alta e chestiunea dacă tinerii erau atât de nevinovați. Extrasele din registrele electorale arătau că cei tineri au votat într-un număr mare, şi chiar cu mai mult zel decât părinții şi bunicii lor, pentru decenii din secolul trecut, de care, evident, nu-şi aminteau. Un conservatorism de factură nouă, un

sentimentalism nou, o nostalgie inculcată se transmiteau din generație în generație.

Imperiul anilor ’80 se contura ca fiind cel mai mare şi puternic, ca o coloană vertebrală în centrul Europei – cu Germania, Franța, Spania, Austria, Polonia acelor vremuri. Lor li se va alătura şi Grecia, această Italie mai săracă.

Alianța nordică a anilor ’70 reprezenta cealaltă grupă importantă, formată din Suedia, Danemarca, Finlanda, cărora li se ralia singura excepție sudică, Portugalia. Dar ce poate fi mai frumos – locuitorii din nord ai anilor ’70 vor avea colonia lor sudică şi plaje calde în cealaltă extremitate a continentului. Ungaria completa această alianță, ca „cea mai fericită baracă” din epoca socialistă.

Anii ’90, care în majoritatea țărilor s-au conturat ca a doua forță politică, ca un al doilea vis şi, într-un anume sens, viitorul luminos al Imperiului optzecist, nu trebuiau subestimați defel. Aici intrau Cehia, Lituania şi Estonia, aflate încă într-o stare de beatitudine în urma independenței câştigate după 1989. Slovenia şi Croația au ales, de asemenea, ultimul deceniu al secolului XX, cu o clauză specială ce stipula că se vor alătura grupului după războiul din fosta Iugoslavie. Această alegere convenea atât liberalilor, cât şi naționaliştilor, căci fiecare dintre ei vedea perspective de dezvoltare. Aici, în această țară a anilor ’90, cam ciopârțită şi neliniştită, tigrul irlandez venea să dea o mână (sau o labă) de ajutor. Se aşteptau afluxuri noi de emigranți din alte țări. Imperiile anilor ’70 şi ’80, mai devreme sau mai târziu, urmau să acosteze aici. Într-un final, era clar că toți aveau să se adune în punctul reprezentat de anul 1989.

Concentrarea în doar 3-4 alianțe temporale, toate în secolul XX, a fost interpretată ca un pas promițător spre o unificare viitoare. Dar, pentru o anumită perioadă, cetățenii trebuiau să rămână în granițele statului lor şi în deceniul ce primise cel

mai mare număr de voturi. Amestecul epocilor trebuia evitat, măcar la început, până când situația avea să se stabilizeze şi să pornească sub cele mai bune auspicii.

După aceea granițele urmau să fie deschise. În această privință însă apăruse un dezacord destul de pronunțat. Adepții diacroniei se gândeau la resetarea timpului şi la dezvoltarea sa naturală şi progresivă după primii ani. În schimb, tabăra celor ce îmbrățişau sincronia insista pentru a rămâne o perioadă mai îndelungată în deceniile alese. Procedura părea lentă şi greoaie şi nu era deloc sigur cât de mult se va putea menține situația dată...

Cutia Pandorei cu cadourile trecutului fusese deja deschisă...

15

L-au căutat peste tot, în anii ’70 şi în anii ’80... Au scotocit de sus până jos anii ’60, unde lui îi plăcea să petreacă mult timp – nici cea mai mică urmă. Nu era de găsit nici în clinici, nici în satele trecutului. M-au sunat doctorii de la Heliosstrasse şi din atâtea alte locuri. L-am sunat şi eu câteva zile la rând şi, cum refuza cu încăpățânare să-mi răspundă, în cele din urmă m-am urcat în trenul de Zürich.

Era o zi frumoasă, păsări nevăzute se auzeau din coroanele arborilor. O femeie s-a aşezat la soare şi a deschis o carte. Femeie citind la balcon. Lumea încă mai e aceeaşi.

Bineînțeles, Gaustin dispăruse. Nu era ceva excepțional, dacă mă gândesc la experiențele pe care le-am avut cu el, cu toate acestea mi s-a părut foarte ciudat şi, până la un punct, iresponsabil din partea lui să dispară într-un astfel de moment. Să fi simțit oare bomba cu ceas în toată această descătuşare de trecuturi? Nu cumva a resimțit vina fizicienilor din anii ’30? Oare trecutul îl aspirase din nou? Sau dispariția lui era ceva de scurtă durată, o cădere vremelnică într-un alt timp, din care avea să se ridice la suprafață cât de curând?

Pentru o secundă mi-am zis că poate a decis să o termine cu el însuşi. Dar, dacă eu sunt viu, cum ar putea Gaustin să fie mort...

Mi-am amintit de cămăruța de la etajul anilor '40, unde ne-am întâlnit ultima dată, care era, ca să zic aşa, tardivul său birou secret. Ar fi fost tot atât de îngrozitor şi să-l descopăr şi să nu-l descopăr. Am deschis uşa cu teamă. La birou, lângă machetele avioanelor, am văzut un plic mare maro pe care era trecut numele meu. Înăuntru era o foaie scrisă şi semnată de el, în care spunea că tot ceea ce e legat de clinică şi de satele trecutului rămâne temporar sub autoritatea mea pentru o perioadă nedeterminată. Mai era ceva în plic – un carnet galben, formatul 1/16, cu coperți moi, umplut pe jumătate, urma să-l citesc mai târziu. Şi o carte poştală în alb şi negru ce reprezenta The Rose Main Reading Room (Principala sală de lectură) a bibliotecii din New York, iar pe spatele ei – două rânduri scrise de Gaustin.

Trebuie să merg până în 1939, îți scriu când ajung.
Iartă-mă, al tău, G.

Tipic stilului lui. Să laşi totul baltă în două fraze. (Trebuie să recunosc că m-am simțit jignit.) Niciun fel de instrucțiuni, niciun pic de inimă, nimic. Toate proiectele lui ajungeau până aici. Toate nebuniile lui, vreau să spun. Ca şi propria mea nebunie, că eram parte din nebuniile lui, că m-am implicat în ele, că le-am inventat împreună cu el. Pur şi simplu a sărit din mers dintr-un secol în altul. Şi a ştiut asta încă de când ne-am văzut ultima oară, fusese deja decis. De aceea m-a privit aşa fix când i-am spus ne întâlnim la 6 înainte de război.

S-a dus să dezamorseze bomba din '39. Mai devreme sau mai târziu, îl voi urma.

Ce să fac acum cu câteva clinici şi sate ale trecutului, când trecutul s-a strecurat afară din ele şi s-a instalat în mod oficial în oraşele din jur? Ce să faci cu locurile Alzheimer într-o lume Alzheimer? Am reflectat asupra acestui lucru câteva nopți la

rând. Cum a putut să lase totul în seama mea? Bineînțeles, clinicile trebuiau să rămână, pacienții aveau nevoie de un trecut protejat. Mai ales acum, în haosul de timpuri exterioare.

V

Monştrii discreţi

„Şi, după ce-au ieşit fiarele din trecut, şi-au găsit sălaş în om...”

— Gaustin, *Carnetul galben*

„Nu ştiu care dintre noi doi aşterne aceste rânduri.”

— J.L. Borges, „Borges şi eu”[29]

[29] Traducere de Cristina Hăulică, în Jorge Luis Borges, *Proză completă 2*, Prezentări şi ediţie îngrijită de Andrei Ionescu, Polirom, Iaşi, 2006, p. 218.

1

Cutia fusese deschisă...

La început, la câteva luni după ce statele şi-au ales deceniile fericite, a domnit o linişte relativă. Avalanşa de filme vechi, albume, discuri de vinil, producția de gramofoane în plin

avânt, toate acestea erau vizibile. Ziarele şi revistele de altădată şi-au reluat periodicitatea, au revenit telegramele, maşinile de scris, foaia de indigo... Oamenii uitaseră de câte amănunte e plin trecutul, iar acum descopereau cu plăcere diverse lucruri, coborau în pivnițe de unde scoteau obiecte vechi, le curățau, le revopseau sau le dădeau la restaurat. Regăseau colecțiile de timbre, de şervețele, de cutii de chibrituri, de plăci de gramofon. În sălile de cinema rulau încontinuu filme de telecinematecă, regizorii primeau comenzi pentru noi ecranizări, cluburile de dans retro apăreau ca ciupercile după ploaie, pe străzi se puteau vedea tot mai des maşini Lada în Est şi Opel Rekord în Vest, industria uşoară îşi schimba direcția...

Însă erau şi lucruri care, cu timpul, puteau să întoarcă totul cu susul în jos. Uneori este mai greu să uiți decât să-ți aduci aminte. De exemplu, renunțarea la telefoanele mobile, la internet, la rețelele sociale... Unii acceptau cu inima uşoară, tocmai în aceasta consta scopul – de a încetini, a renunța... însă aceştia reprezentau un procent extrem de mic. Drogul lumii virtuale îşi făcuse treaba. Mulți, chiar dintre cei ce votaseră pentru anii ’50 sau ’60, nu voiau să abandoneze netul. Imperiile operatorilor de telefonie mobilă şi cele ale rețelelor de socializare, de asemenea, nu erau încântate de posibila schimbare, se zvonea că aceştia injectează în secret sume mari de bani pentru boicotarea regulilor.

Pe de altă parte, se accentua revolta celor care „pierduseră” la referendum. Cei care mizaseră pe anii ’90, de exemplu, refuzau să urmeze epoca atemporală a anilor ’70. Fiecare îşi dorea deceniul pentru care votase şi pe care îl susținuse în cursul campaniei. Anarhia şi forțele centrifuge pluteau deasupra țărilor. Deodată, ceea ce trebuia să pară idilic porni să se destrame... Nemulțumiții începură să se izoleze în satele şi enclavele lor, să desprindă unele teritorii mai mici pe care să

le populeze cu vremuri diferite. Ceea ce era local redevenea important.

Dacă vreun neiniţiat pornea într-o călătorie, putea să nimerească inopinat într-o altă epocă, care nu era menţionată în niciun ghid – într-un sat din estul Europei, desprins în perioada de început a socialismului, cu cooperative şi tractoare vechi, într-un orăşel cu case din perioada Renaşterii naţionale, care se pregătea de revoltă, sau într-o pădure cu wigwamuri, cu Trabanturi şi indieni est-germani. Tot felul de vremuri se rostogoleau pe străzile continentului, se amestecau şi aveau loc simultan.

Ghidurile turistice vechi trebuiau schimbate cu „ghiduri temporale" noi.

2

Lumea se transformase într-o clinică a trecutului sub cerul liber, ca şi cum i-ar fi căzut zidurile. Oare Gaustin prevăzuse toate acestea – el, care mă atenţiona să închid bine uşa la plecare, nu cumva să amestec vremurile...

Trecutul porni ca un râu care îşi iese din matcă şi se revarsă peste tot în jur, se izbeşte de străduţele înguste, inundă parterul, se caţără pe pereţi, sparge ferestrele şi intră în camere, târăşte cu sine crengi, frunze, pisici înecate, afişe, pălării de muzicanţi stradali, acordeoane, fotografii, ziare, scene din filme, un picior de la o masă, replici ce se repetă, după-amiezi străine, discuri zgâriate... Valul cel mare al trecutului.

Era tot mai clar că harta cu noile state ale timpului avea să dureze foarte puţin. Demonii treziţi de referendum nu se mai puteau întoarce înapoi. Odată strecuraţi afară, aceştia umblau de colo-colo, aşa cum îi descrisese Hesiod – fără glas, dar ademenitori...

Lumea se întorcea la starea sa iniţială de haos, dar nu acela iniţial aflat la originea ei, ci la haosul sfârşitului, abundenţa

haotică şi crudă a sfârşitului, care avea să înece timpul prezent cu tot ce e viu în el...

Bestiile scăpaseră din cuşti...

3

Am găsit doi doctori mai tineri şi ambiţioşi pentru a administra clinicile. Mi-am făcut o provizie de cărţi, carnete şi creioane şi m-am întors la mănăstirea de pe deal, în interiorul zidurilor de secol XVII, exact sub clopotniţă. De la înălţimea mănăstirii (şi a secolului al XVII-lea) se putea observa mai bine până unde ajunge potopul trecutului. Până să ajungă apele lui aici, va mai trece ceva timp. Aveam la mine şi carnetul galben pe care Gaustin mi-l lăsase, plin cu tot felul de observaţii, cu diagnostice noi şi viitoare (aşa le botezase), cu comentarii personale şi spaţii lăsate libere, parcă intenţionat. Curând, am început să le umplu. Mai întâi, indicam cu un G. notele lui şi cu doi (G.G.), însemnările mele, dar la un moment dat m-am oprit. Am observat că nu era nicio diferenţă între scrisul lui şi al meu.

4

E posibil ca acest amestec de epoci să vină doar pentru că Dumnezeu dă banda înapoi? Noi ne aflăm în amintirea nesigură a unui Dumnezeu care a început să uite. Să îşi piardă memoria în raport cu ceea ce a spus la început. Într-o lume făcută din nume, uitarea acestora reprezintă sfârşitul ei natural.

Dumnezeu nu e mort. Dumnezeu a uitat. Dumnezeu e atins de demenţă.

Carnetul galben, G.

Ceea ce nu îndrăznesc să fac (sau să spun) se transformă în Gaustin.

Totuşi, el e extrem de radical cu acest „Dumnezeu e atins de demenţă”. Dumnezeu doar a început să uite. Uneori amestecă

vremurile, încurcă amintirile, trecutul nu curge într-o singură direcție.

Ce-o fi în capul unui dumnezeu care stăpâneşte peste toate istoriile lumii. Şi cele întâmplate, şi cele neîntâmplate. Toate istoriile noastre din fiecare secundă a acestei lumi.

Carnetul galben, G.

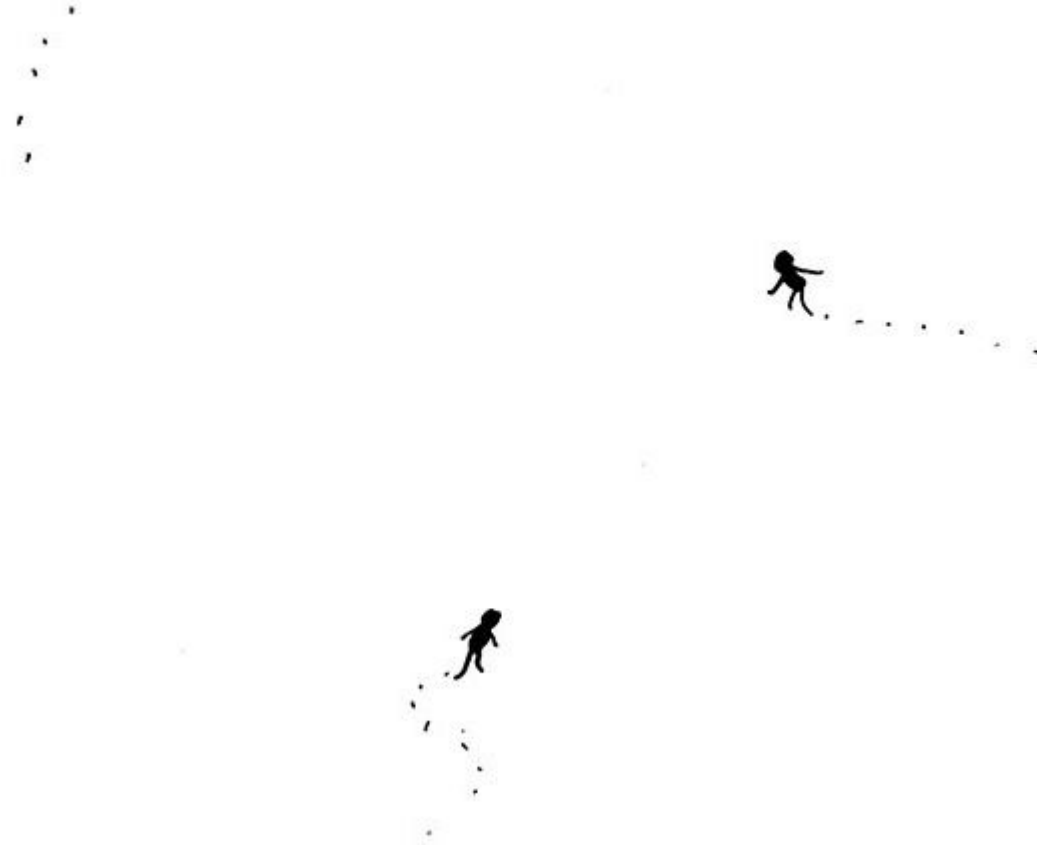

5

Nu-mi mai aduc aminte în ce moment el a început să devină mai real decât mine. Oamenii citeau despre Gaustin, se interesau, aşteptau să reapară, întrebau de ce întârzie. Revista în care publicam periodic scurte istorisiri despre el mi-a dublat

onorariul. Îl şi vedeam pe Gaustin făcându-mi cu ochiul în stilul anilor ’60 – omule, jumătate sunt ai mei. Tu nu ai nevoie de nimic, îi răspundeam, doar eu te-am creat. Aşa deci, ridica el din sprânceană, o să mă ţii tot în puloverul acesta şi cu ochelari rotunzi? Un Pontiac bleu ciel sau măcar un Mini Cooper mi-ar sta mai bine.

Hai, cară-te, strigam eu, pot să-ţi aloc o Vespă şi nimic mai mult.

Cu trecerea anilor îmi este tot mai greu să fac diferenţa cine cui îi scrie. Sau un al treilea ne scrie amândurora, fără prea multă sârguinţă şi constanţă. Uneori sunt mai fericit şi mai bun, aşa mă descriu, şi atunci eu prind aripi, dar nu mai departe de paragraful următor mi se retează aripile şi mă clatin ca un porumbel în praf. Îmi repet, nu uita că eşti de partea cealaltă a naraţiunii, nu uita că eşti de partea cealaltă a naraţiunii, nu uita că eşti de partea cealaltă a naraţiunii... Tu o scrii, nu ea pe tine. Dacă începi să ai impresia că altul te scrie, atunci ai încurcat-o, demonii au pus stăpânire pe tine, s-a întâmplat lucrul de care ţi-e cel mai frică, creierul tău se goleşte ca un hambar pe timp de iarnă. Nu, încă sunt stăpân pe situaţie... Încă închid bine uşile, am impresia.

Eu sunt cel care scrie...

Cât timp scriu ştiu cine sunt, dar, de cum mă opresc, nu mai sunt atât de sigur.

6

La toate staţiile de radio se difuzează muzică şi ştiri din deceniile trecute. Deja nu mai are nicio importanţă ce se întâmplă azi. Nu mai contează nici ce deceniu a fost ales la referendum, fiecare trăieşte în deceniul său. Credeam că în trecut există ordine ca într-un album cu fotografii de familie frumos aşezate – aici noi, copii, aici la terminarea şcolii, aici sunt în armată, prima căsătorie, naşterea fiicei mele... Nimic asemănător. Am dat peste o mică staţie de radio, semilegală,

care încearcă să transmită ştirile zilei. Dar şi ea e nevoită să emită trecutul (în toată anarhia lui).

7

Azi am avut chef să gătesc ceva ce nu am mai încercat din copilărie – ouă pe ziar. E cea mai simplă rețetă pe care o ştiu. Pui o bucată de ziar pe plita electrică şi spargi oul deasupra ei. Pe timpuri era problema că nu se găseau ouă, acum nu se găsesc ziare. Slavă cerului, am găsit un ziar, am aprins plita, nu foarte tare, şi camera s-a umplut de un miros pe care nu-l mai simțisem de când aveam 8 ani. Miros de ou şi hârtie coaptă, un miros uscat. Mi-aduc aminte cum o parte din litere se imprimau pe albuş. Mi-am adus aminte şi că, pe atunci, ziarul folosea la orice. Bunicul îşi împacheta brânza în el şi, când ne aşezam la masa de prânz, puteam să citesc titlurile pe bucata de brânză.

Vara puneau hârtie de ziar la ferestre în loc de storuri, ca muştele să nu murdărească geamul. Când am pomenit de muşte, mi-a venit în minte becul gol, murdărit de ele, care atârna de plafon, la țară, iar bunica făcea din ziar un fel de abajur, care însă se îngălbenea şi se încingea repede.

A ieşit un ou frumos pe ziar.

8

Am dormit prost, am visat potop şi lighioane, foc... vise de Vechiul Testament, într-un cuvânt, adevărate coşmaruri. Pe deasupra, mi s-au terminat şi țigările, dar nu-mi vine să ies, mai am o rezervă suficientă de tutun. Trebuie doar să găsesc nişte foițe de rulat. Ziare nu mai am, foile din carnet sunt cam groase... am şi un caiet vechi cu foi subțiri, aproape ca hârtia de orez, încă din anii '90, plin de poezii vechi, care şi aşa nu sunt prea reuşite...

9

Sindromul Vaişa cea oarbă

Este descris cazul unei fete care, cu ochiul său stâng, vede doar în trecut, iar cu cel drept, doar ceea ce urmează să aibă loc. Uneori frontierele dintre trecut şi viitor se îngustează într-atât, încât cu ochiul stâng vede cum luna se ascunde, iar pentru ochiul drept răsare soarele. Alteori frontierele se îndepărtează şi în faţa ochiului stâng se întinde uscatul din primele zile, pustiu şi neordonat, iar în faţa ochiului drept – planeta din ultimele zile, pustiită şi tot neordonată.

Sindromul Vaişa cea oarbă, cum va fi cunoscut ulterior în ştiinţă, se caracterizează tocmai prin această simultaneitate de trecut şi viitor, prin capacitatea (sau blestemul) de a vedea lumea concomitent în al său *înainte* şi al său după, niciodată în prezentul său, aici şi acum. Este diferit de sindromul celor care trăiesc în trecut sau al celor care trăiesc doar în viitor şi de două ori mai greu de suportat.

Tablou clinic: O senzaţie dureroasă de a nu aparţine niciunui timp, salturi bruşte între trecut şi viitor, cecitate în ciuda funcţionării normale a pupilelor, tentative de automutilare şi comportament suicidar. Apropiat de aşa-numitul *sindrom al celor care nu aparţin niciunui loc*.

Cei care suferă de acest sindrom nu pot ieşi fără însoţitor, deoarece strada pe care merg nu există încă pentru unul din ochii lor, iar pentru celălalt ochi strada e deja o autostradă cu maşini ce trec vâjâind. Într-un an doi se estimează că frecvenţa acestei îmbolnăviri se va dubla.

Gaustin, *Diagnostice noi şi viitoare*

Uneori G. mă exasperează cu adevărat, nici nu-i mai trec numele întreg. Şi înainte mă scotea din sărite, e ciudat că o face şi acum, când e absent. Însuşi faptul că nu e aici, dar chicoteşte printre rânduri, e odios. Mă înnebuneşte uzurparea aceasta fără scrupule. Toată această dezlănţuire şi abuz, de unde până unde? Stai puţin, eu te-am inventat, eu te voi... E de ajuns o singură propoziţie: „Gaustin a plecat în prima zi din acel septembrie...”, şi gata.

Toată viața mea cineva a abuzat de calda mea inimă sud-estică.

10

Cu mulți ani în urmă, când încă mai călătoream, am intrat în biserica dominicană din Cracovia la o slujbă de duminică. Era în februarie, o zi rece şi gri, fulguia. Am văzut o fată într-un palton scurt aşezată pe trepte, nişte părinți cu un cărucior şi doi copii cu mucii la nas, care se strângeau speriați în picioarele părinților, un bătrân fără adăpost ce-şi clătina bărbia ritmat ca un metronom, chipuri ale unor oameni neliniştiți. Aveam impresia că aceleaşi fețe şi trupuri, aceeaşi scenă am văzut-o undeva prin anii '40 (sunt născut douăzeci de ani mai târziu). Cum vor fi chipurile oamenilor când vor veni ultimele zile? Va fi vreun semn pe aceste chipuri sau vor fi aceleaşi ca ale noastre?

Într-o după-amiază, nişte ani mai târziu, după al nu ştiu câtelea atentat undeva prin Europa, am stat ore în şir în muzeul din Haga. Ca într-un adăpost din alt timp. Era plin de oameni care se refugiaseră de ştirile zilei. O fată îmbrăcată în pulover şi blugi contempla *Fata cu cercel de perlă*. Mă aflam la un pas de ele, fără să fac vreo mişcare. Chipurile lor – unul şi acelaşi. Deci timpul e doar o haină, un cercel... Gardianul aflat în sală semăna cu Vermeer.

11

Carnetele mele sunt pline de chipuri schițate la repezeală. Chipurile unor oameni inexistenți... Şi aici, în acest carnet. La fel ca în toate carnetele, pe parcursul anilor... nu am habar cine sunt aceşti oameni, nu caut asemănări....

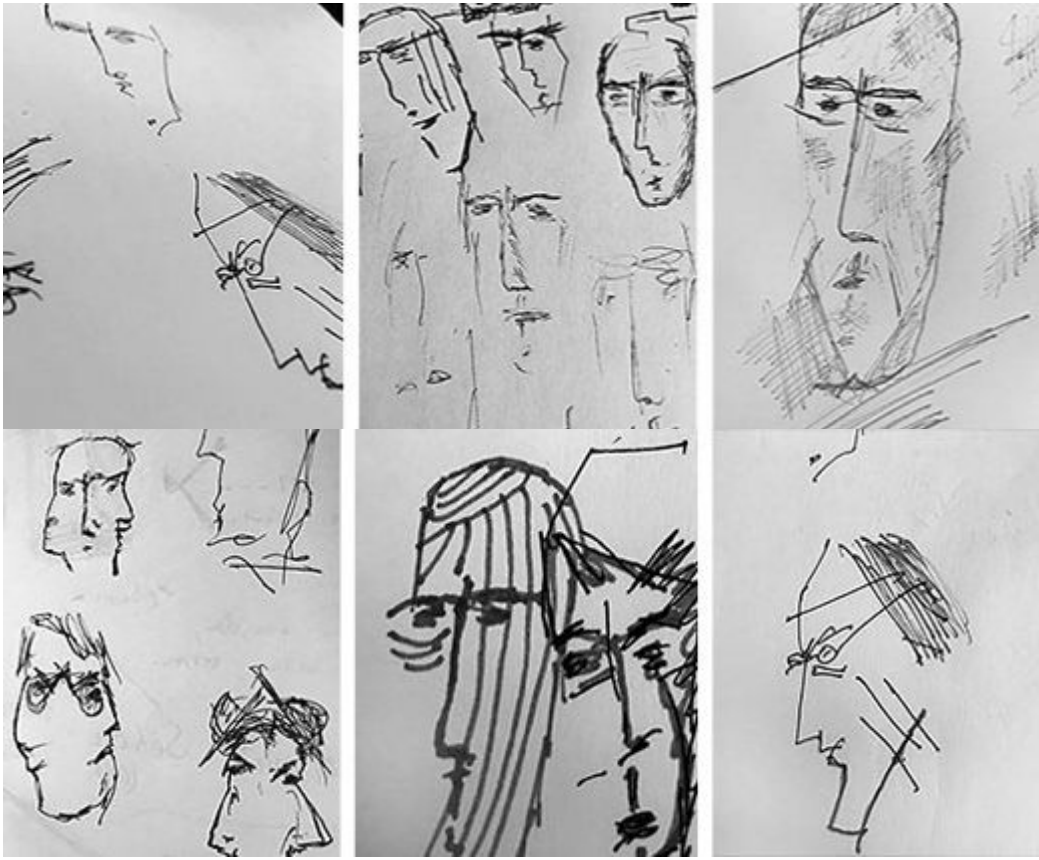

Ce faci?
Desenez chipuri care nu există.
Încă nu s-au născut sau nu mai sunt?
Încă nu s-au născut şi nu mai sunt.

S-a inventat un software care combină trăsături umane, proiectează şi produce chipuri de necunoscuți şi sunt absolut autentice. Niciunul dintre ei nu există în realitate, repeta articolul sub fiecare fotografie. Iar eu aveam tot timpul senzația că îi întâlnisem undeva. E ceva înfricoşător în a produce

chipuri de oameni inexistenți, nici măcar nu aş putea să explic ce anume.

12

Foame de chipuri. Am 19 ani, sunt grănicer la frontiera dintre Bulgaria şi Grecia. Un an de zile voi sta acolo, pe pământul nimănui, unde, dacă vezi vreo față umană, ea trebuie împuşcată. Nimeni nu are dreptul să treacă frontiera. La pichetul de grăniceri mai sunt 12 soldați şi un comandant – singurele chipuri pe care le ai încontinuu în fața ochilor dimineața, la prânz şi seara. Şi nici măcar nu e o închisoare. O dată pe lună ai o zi de permisie. Cei mai mulți folosesc această zi ca să doarmă pe săturate. Somnul e printre cele mai importante lucruri pentru un soldat, la fel ca hrana. Sexul e o valoare inaccesibilă. Eu folosesc această zi pentru a ajunge până la cel mai apropiat orăşel de provincie, care abia dacă numără trei mii de locuitori. Nu cunosc pe nimeni acolo. Mă scol devreme, când încă e întuneric afară, merg pe jos câțiva kilometri, dacă întâlnesc pe drum o căruță întreb căruțaşul dacă vrea să mă ia în coşul ei, maşinile sunt rare pe aici. După două ore am ajuns în orăşel, tocmai când se deschide singura cafenea din centru, mă aşez la o masă afară, comand ceva de băut, o limonadă sau un Schweppes şi mă uit la fețele oamenilor. Stau şi privesc – fețe de „civili”, cum spuneam pe atunci. Fețe nemilitare. Ochii o pornesc de unii singuri după ele. E singurul lucru care îmi procură satisfacție şi pace sufletească. Undeva pe lumea asta, după acest post de frontieră, există oameni care duc o viață normală. Mi se pare atât de îndepărtată şi mi-e teamă că niciodată nu mă voi întoarce la ea, „cu capacitățile intacte”, cum scrie într-o carte pe care o port cu mine, ascunsă în punga cu masca de gaz. O cunoaştere liniştitoare, aceea că există chipuri umane diferite, dar şi o teamă, care se declanşează când îți dai seama că al tău nu se află printre ele. Că poate chipul tău nu există.

13

Observ lumea, închis în camera de secol XVII, cu Wi-Fi din secolul XXI, scriu la o masă de lemn ce are pe puțin o sută de ani şi dorm într-un pat cu tăblii metalice din secolul XIX. Încerc să înşel trecutul ce va să vină. Memoria îmi slăbeşte, mintea mă părăseşte, ceea ce inventez e pe urmele mele, mă ajunge şi mă depăşeşte. Iartă-mă, Dumnezeu al utopiilor, vremurile s-au amestecat şi deja nu mai ştii dacă ceea ce relatezi s-a întâmplat sau urmează să aibă loc.

14

Şi au început nişte dedublări în masă a ceea ce a fost şi a ce nu a fost...

Tot mai detaliate, mai aproape de evenimentele reale, uneori mai reale decât ele. Şi nimeni nu va mai putea face deosebirea dintre ce e adevăr şi ce e analogie... Ele se vor topi una în cealaltă, şi atunci când se va vărsa sânge adevărat, cald, uman, oamenii vor aplauda ca la teatru, iar în altă parte, o vopsea roşie extrasă din chinovar otrăvit o vor lua drept sânge şi se vor sălbătici foarte...

Gaustin, *Despre amestecul vremurilor*

15.

Burgtheater, 1925–2025

Peer Gynt, acest Ulise nordic, se întoarce acasă... Din senin se iscă o furtună cumplită, fulgerele brăzdează cerul, marea e turbată, în orice clipă corabia se poate frânge...

Deodată, în toiul tunetelor de pe scenă se aud nişte împuşcături venind chiar dinspre sală. O femeie din loja de la primul balcon scoate un ţipăt strident. Glonţul i-a străpuns obrazul drept, i-a atins puţin limba şi a ieşit prin obrazul celălalt. Spectatorii de la parter ridică privirea. Şi, vai, ce grozăvie – capul unui bărbat atârnă peste parapet. Picături de sânge se îmbibă în rochiile de culoarea roz-pudră a două fete înspăimântate, ale căror locuri se află exact dedesubt. Toată sala e în picioare. Câteva perechi o iau la fugă spre ieşire, unde se creează o busculadă, alţii stau pironiţi locului...

În acel moment o femeie mărunţică apare în lojă cu un Mauser, din care încă iese fum, întinde o mână spre femeia rănită, cel ucis îşi ridică chipul însângerat şi toţi trei se apleacă politicos în faţa publicului exaltat.

Tragedia a luat sfârşit. Cortina de pe scenă se lasă fără zgomot, chiar dacă nimeni nu se mai uită într-acolo.

Una dintre cele mai mari atracţii în Viena – *Peer Gynt* la Burgtheater. O reconstrucţie fidelă a spectacolului din 1925, însoţită de uciderea revoluţionarului macedonean Todor Paniţa, la data de 8 mai, acelaşi an, în timpul celui de-al cincilea act, scena cu furtuna, exact înainte de replica „Nu se poate muri în mijlocul actului cinci". Femeia rănită la faţă este soţia lui. Femeia mărunţică, cea care l-a împuşcat, face parte din facţiunea inamică şi o cheamă Mencia Kărniceva (numele ei întreg e Melpomena, muza teatrului, ce ironie!).

Spectatorii au venit, în primul rând, pentru aceste minute – naufragiul de pe scenă şi sângele din sală. Cine nu ar vrea să simtă gustul anilor '20 printr-un asasinat la teatru? Locurile sunt vândute cu un an înainte.

Prieteni, oare am cheltuit deja cecul viitorului? Cecul fără garanții al viitorului...

Căci trecutul deja nu *mai* este, iar viitorul nu este *încă*, spune Sfântul Augustin în capitolul IX al *Confesiunilor*[30].

În acest *încă* există totuşi o consolare, nu e aici, dar are să vină. Şi ce facem când nici viitorul nu *mai* există? Cât de diferit este viitorul, care *încă* nu există, față de cel care nu *mai* există. Cât de diferită e această inexistență. Primul e plin de promisiuni, al doilea e apocalipsa...

Gaustin, *Însemnări despre sfârşitul timpului*

17

Memoria te ține, te fixează în contururile ferme ale unei singure ființe umane, pe care nu o poți părăsi. Uitarea vine ca să te elibereze. Trăsăturile îşi pierd caracterul tranşant şi evident, neclaritatea, confuzia diluează formele. Dacă nu țin minte cu exactitate cine sunt, atunci pot fi oricine, chiar şi eu însumi, chiar şi eu însumi copil. Deodată acele jocuri ale lui Borges, care ți-au plăcut atât de mult în tinerețe, jocuri de dedublare, devin reale, se petrec cu tine însuți. Ceea ce a fost o metaforă s-a transformat în boală, dacă e să răsturnăm formula lui Sontag. Aici nu mai există metafore, cum spusese G. când ne-am văzut pentru prima dată şi comentam moartea musculițelor efemere la sfârşitul zilei. Aici, cu adevărat, nu eşti sigur de ce parte a istoriei te afli. Aici „eu” devine cuvântul cel mai lipsit de sens, o cochilie goală pe care valurile o rostogolesc pe mal.

Vine marea abandonare. Te părăsesc toate corpurile care ai fost, unul după altul. Se autoeliberează. Îngerul celor care abandonează şi îngerul celor care sunt abandonați – uneori unul şi acelaşi...

---

[30] Pentru versiunea în limba română, vezi Sfântul Augustin, *Confesiuni*, traducere, introducere şi note de Eugen Munteanu, Humanitas, Bucureşti, 2018, p. 559.

18.

Mi-au căzut ochii pe o însemnare din carnetul galben, care nu îmi dă pace de câteva zile.

„În timp ce scrie un roman despre cei părăsiți de memorie, el însuşi începe să-şi piardă memoria... Se grăbeşte să-l termine înainte de a uita ceea ce povesteşte.”

Îşi bate joc, mă sperie sau îmi aruncă o idee?

19

Confuzia legată de uitarea numelor... Bineînțeles, fiecare dintre noi se plânge la o anumită vârstă de acest lucru. Dar aici e vorba de numele unor oameni foarte apropiați. Nu poți uita, de exemplu, numele femeii cu care ai trăit cândva, cu care ai fost căsătorit nişte ani, iar acum ea întinde spre tine romanul şi surâde în aşteptarea unui autograf foarte personal. Se aşezase la coadă cu ocazia uneia dintre rarele mele apariții în public, mai demult. Şi... blocaj complet. Pot să-mi amintesc în detaliu trupul ei, pot să spun unde are o aluniță, cum am făcut dragoste prima dată, au fost cinci ani de viață.

Dar numele... În capul meu trec în revistă vreo duzină de nume, dar niciunul nu-i al ei. Nu e prima oară când mi se întâmplă, dar niciodată nu a fost atât de îngrozitor, niciodată în legătură cu o persoană atât de apropiată. Privesc în jurul meu, parcă cerând ajutor, oamenii de la coadă aşteaptă. Ştiu câteva trucuri în astfel de situații – dacă e vreun cunoscut prin apropiere, pot să le fac cunoştință, ca să-i aud numele, dar, din păcate, acum nu am un astfel de om prin preajmă. Trec la

planul B. Să notez câteva cuvinte suficient de personale, dar fără un prenume. Scriu ceva de genul *Pentru trecutul comun, din care suntem făcuți*. Îi înmânez cartea, dar ea mi-o dă înapoi – ei, pune-mi şi prenumele, te rog...

Mă simt atât de jenat încât, fără să vreau, apăs mai tare suprafața transparentă a standului, ceva se îndoaie şi, cu un trosnet, sticla cade la picioarele mele. Încheietura mâinii sângerează serios, o femeie aflată la coadă leşină, oamenii se îngrămădesc, fata de la librărie şterge cu apă locul de unde îmi curge sânge şi aduce câteva comprese, sesiunea de autografe se suspendă, coada se destramă, doi fotografi fac poze, mâine mă şi văd pe un site de ştiri la rubrica mondenă... într-o baie de sânge, vorba poetului... dar e aşa o uşurare pentru mine în toată întâmplarea aceasta... Pot să ajut cu ceva? şopteşte îngrijorată soția mea, fosta mea soție, din cauza căreia sângerez de parcă aş fi fost înjunghiat. Nu-i nimic, totul e bine, spun eu, în timp ce observ câteva picături de sânge pe exemplarul ei, exact lângă dedicație.

Nu doriți să vă dau un alt exemplar? o întreabă fata de la stand.

Oh, nu, mulțumesc, aşa e mult mai personal, zice Ema şi părăseşte locul crimei.

Ema! Ema, bineînțeles, Ema... Ca Emma Bovary.

20

Încă de atunci m-am dus la un prieten neurolog, care, oricum, de mult timp mă considera ipohondru.

E posibil să fie nişte întreruperi temporare induse de apărare, stres. Te întâlneşti cu multe persoane, dacă le mai adaug şi pe cele pe care le inventezi...

(Are dreptate, nu m-am gândit că trebuie să păstrez în minte şi toate personajele care îmi populează cărțile, eu sunt milos şi nu omor cu uşurință, ca alții, ceea ce face şi mai dificilă reținerea tuturor acestor nume.)

Bineînțeles că ne tâmpim cu toții un pic, zice doctorul, ici-colo se mai ard nişte neuroni, unele conexiuni se pierd, deşi pot să şi reapară pe neaşteptate într-o bună zi. Dar nu exact în momentul în care le căutăm. Ca şi în cazul somnului – cu cât îți repeți mai des seara în pat că trebuie să adormi, cu atât ai mai puțin şanse să se întâmple asta. Odihneşte-te mai mult...

Ies din cabinet cu acel sentiment de vinovăție că sunt luat drept un şarlatan care îşi inventează propria paranoia. Dar cum dracu' se numea acest prieten neurolog, mă întreb doar câteva clipe mai târziu şi mă întorc ca să-i citesc numele pe plăcuța de pe uşă.

Am băut, înainte să ne naştem, din apa râului Lethe, aşa cum e scris, ca să ne uităm cu desăvârşire viața anterioară. Dar de ce uneori ne trezim în miezul nopții sau ne străpunge brusc o revelație la ora trei după-amiaza, că am mai trăit aşa ceva şi că ştim ce se va întâmpla mai departe. Au apărut nişte crăpături neaşteptate. Crăpături prin care se strecoară lumina trecutului. Şi totuşi parcă trebuia să uităm totul. Nici apele din Lethe nu mai sunt ce au fost.

21

Printre mituri nu descopăr vreun mare zeu al memoriei sau măcar un zeu al uitării. Aşa cum sunt pentru iubire, foc, răzbunare... Nu găsesc nici semizei sau nimfe. Întreaga mitologie greacă, plină de zeități, semizeități, centauri, eroi şi de câte şi mai câte a uitat de zeii memoriei şi ai uitării. Da, există Mnemosina, dar mai degrabă ca mamă a muzelor, e şi Lethe, însă sunt oarecum în umbră, pe jumătate uitate. Probabil, când au apărut miturile, lumea era destul de tânără pentru a avea amintiri, prea tânără ca să înceapă să uite... Şi oamenii mureau de tineri, înainte ca bătrânețea să le golească mintea.

De fapt şi scrisul vine atunci când omul simte că memoria nu-i este de ajuns.

Primele plăcuțe de argilă cu scriere cuneiformă din Mesopotamia nu păstrează vreo înțelepciune despre taina lumii, cum ne-am fi aşteptat, ci o informație extrem de practică despre numărul de oi dintr-o turmă sau diferitele denumiri folosite pentru „porc”. Primele mărturii scrise au fost nişte liste. La început (şi la sfârşit) se află întotdeauna o listă.

22

Deoarece nu s-a întâmplat nimic în viața mea acest an, copiez zi după zi jurnalul de anul trecut, îmi spusese o prietenă. Astăzi, 26 noiembrie, copiez ceea ce mi s-a întâmplat pe 26 noiembrie anul trecut.

Nu am auzit niciodată ceva atât de sinistru.

Mult timp am ținut un jurnal, fără să pun datele, nici anul, consemnam doar dacă e vorba de zi sau noapte, la un moment dat nu am mai făcut nici această specificare.

Acum, când mă despart tot mai mult de memoria mea, mă gândesc că am făcut o mare prostie, astfel am pierdut până şi micile repere ale anilor şi lunilor. Unele lucruri îmi revin în minte în timp ce citesc, dar când au avut loc, acum un an sau acum 15 ani, îmi este greu să reconstitui. Altele nu le mai țin minte defel, de parcă i s-au întâmplat unui necunoscut şi sunt consemnate de mâna altcuiva.

Scrisul meu devine din ce în ce mai ilizibil, mai mărunt şi ascuțit, aşa scriam când eram copil.

Unele cuvinte se pierd de cum le-am scris, se transformă pur şi simplu în ceva absurd, schimbă silabele, capul se duce în spatele cozii, ca nişte animale mitice, ca nişte centauri asamblați la repezeală sau ca nişte mormoloci metamorfozați.

Palmă – Lampă

De la ce pornisem, ce voiam să povestesc... Mă străduiesc să termin o carte despre sustragerea memoriei şi... Mă grăbesc să o închei, înainte de a uita despre ce e vorba. Dar, dacă tot ceea ce scriu se va înfăptui, trebuie să fug într-o altă persoană.

23

Mai întâi au dispărut câteva cuvinte. El transforma asta într-un joc, a fost demult, erau încă studenți. Şi-a anunțat soția şi câțiva prieteni care sunt aceste cinci-şase cuvinte ce dispar şi când avea nevoie de vreunul din ele, ei i le dădeau – cornişă, mercantil, rozmarin, confruntare...

Dar într-o zi se hotărî să le scrie, aceasta poate şi pentru că divorțase, încetase să se mai vadă cu prietenii, iar cuvintele se înmulțeau. La început era suficientă o pagină, apoi o foaie, apoi față-verso. Şi încă o foaie şi încă una... Îşi cumpără un carnet. L-a botezat *Scurt dicționar a ceea ce se uită.* Avea o secțiune dedicată numelor de persoane. Treptat secțiunile s-au mărit – a apărut una despre mirosuri care îi aminteau diferite lucruri. Una despre sunete, îşi pierdea şi auzul, pe deasupra. (Un doctor i-a spus că pierderea auzului şi a memoriei sunt legate, împart una şi aceeaşi cameră în creier.)

În fine, mai apăru o secțiune în carnet, poate cea mai însemnată – despre ceea ce s-a întâmplat cu el cu adevărat, ca să poată face distincția de ceea ce citea în cărți şi de ceea ce el însuşi inventase.

Mai devreme sau mai târziu totul avea să se amestece – lucrurile care s-au întâmplat, lucrurile citite şi cele inventate urmau să sară unele peste altele, să-şi schimbe locurile, să se învălmăşească, până când, treptat, se potoleau şi păleau, dar pentru moment încerca să mențină frontierele. Nişte ani mai târziu, fosta lui soție avea să se aşeze la o coadă pentru dedicații şi autografe şi el îi va căuta în zadar numele în meandrele minții...

24

Cel mai rău stătea cu memoria numelor. Iar când trebuia să schimbe limba era un adevărat coşmar. Uita până şi expresia potrivită pentru a se putea scuza sau a întreba: *Sorry, your name escapes me... Sorry, your name*...

În fiecare dimineaţă lua o foaie de hârtie pe care scria de mână cele cinci cuvinte de mai sus. Chestia asta îi amintea de pedepsele de la şcoală, când era obligat să scrie de 100 de ori fie un cuvânt pe care-l scrisese greşit, fie un delict minor, precum „mi-am uitat tema acasă”. De aici datează descoperirea precoce că repetiţia schimbă sensul, lipseşte ceea ce e scris de corpul şi semnificaţia sa. Repetat de o sută de ori, totul (inclusiv vina) se descompunea în silabe ce nu însemnau nimic.

În fine, aceste amintiri îi plăceau acum. Erau dintre puţinele rămase şi el avea grijă de ele ca de un animăluţ favorit, le chema la el, le mângâia urechile şi le vorbea.

Ştia că într-o zi avea să ajungă şi la această frază: *Sorry, my name escapes me.*

25

Se întreba cât de repede va veni momentul în care va uita şi literele. Nu ar fi putut suporta aşa ceva. Învăţase să scrie destul de devreme, pe la 4 sau 5 ani, ceea ce ar însemna că literele aveau să plece ultimele din mintea lui. Şi le imaginează clar cum se înşiruie ca nişte insecte micuţe, furnicuţe sau gândăcei, cum părăsesc acest caiet, pleacă din cărţile din biblioteca lui, traversează camera, se târăsc, se caţără, pleacă şiruri întregi. Marea migraţie a literelor. Iată-l pe Щ, care pleacă pe furiş ca un centiped, Б-ul doar dă din mână şi dispare cu burta înainte, litera O se dă de-a dura ca un gândac de bălegar bine hrănit, Й-ul îşi ridică nostim cascheta în semn de rămas bun, Ж-ul sare ca o broască şi dispare pe uşă. Deschide o carte la întâmplare, e goală, în ea mai era doar un mic „e” care cade şi el, rostogolindu-se după calorifer.

Biblioteca cu cărţi goale, părăsite – fără titluri, fără autor, fără text. Pagini albe, *tabula rasa*. Mintea unui copil e o *tabula rasa*, iar noi trebuie să scriem totul pe ea, spunea învăţătoarea lui, la ceremonia de deschidere în clasa întâi. Reţinuse această ciudată combinaţie de două cuvinte tocmai pentru că nu o

înțelesese. Acum mintea lui era din nou *tabula rasa*, doar că nimic nu se mai putea înregistra pe ea. Pelicula s-a voalat de la lumină.

26

Neuronul (din greaca veche: νεῦρον – fibră, nerv) este o celulă care, stimulată de un flux electric, prelucrează şi transmite informaţia. Dendritele primesc semnale de la celelalte celule nervoase, iar axonul, datorită ramificaţiilor sale extrem de numeroase, transferă aceste semnale spre ceilalţi neuroni, care la rândul lor... (*Manual de anatomie*, clasa a VII-a)

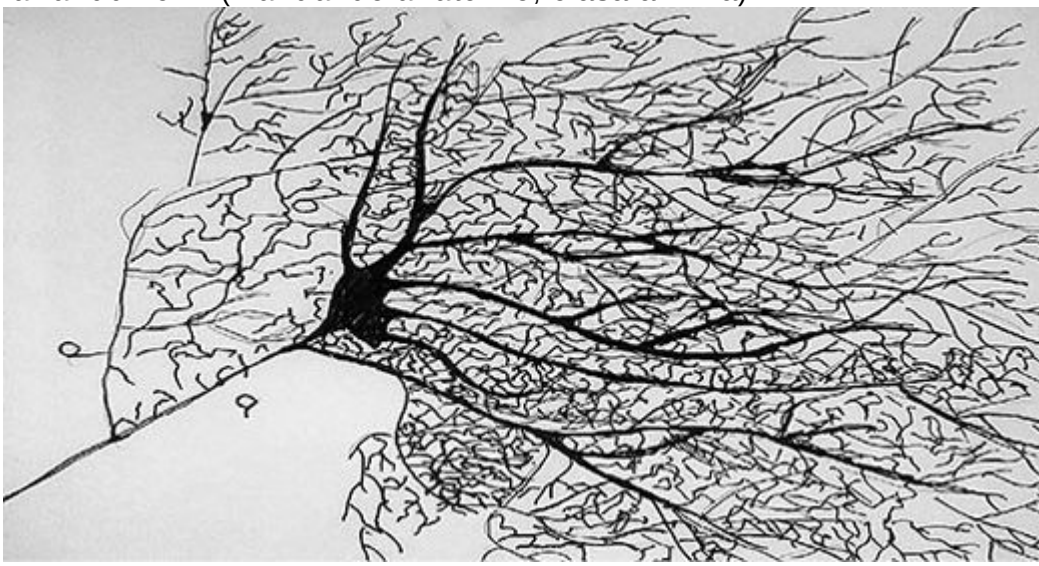

Această bucuroasă (sau îngrijorătoare) comunicare a neuronilor, această permanentă zumzăială. Iluminări bruşte, mişcarea ionilor, vibraţia membranelor, axonii, transmiţătorii neuronali, schimburile în sinapse, semnalele, salturile impulsurilor, *forfota veselă atunci când se lucrează*[31]... Şi deodată, sau nu deodată, ci treptat încetează să îşi mai

[31] Vers din poezia „Să muncim” a poetului Ivan Vazov (1850–1921).

vorbească unii altora, încetează să se mai viziteze, să-şi împrumute lucruri ca între vecini, făină, sare, poveşti, forfota încetează, activitatea din atelier conteneşte, încremeneşte, lămpile se sting...

27

Un prieten povestea cum mama şi soacra lui, femei la 80 de ani, au început să-şi piardă memoria aproape simultan. Nu aveau ce să facă, a trebuit să le ia pe amândouă în apartamentul lui din Sofia. În fiecare dimineaţă se purta următoarea discuţie:

Cine e doamna, de unde vine? întreba una dintre ele.

Păi, eu sunt de acolo, cum îi zice, de la malul mării. (Nu-şi mai aduceau aminte cum le cheamă şi nici numele oraşelor unde locuiseră.)

Aşa deci, şi eu sunt de la mare, ce coincidenţă. Şi ce faceţi aici?

Am venit în vizită la fiul meu. El locuieşte aici cu soţia lui. Şi ca să-mi văd nepoata. Dar dumneavoastră?

Aa, eu am venit la fiica mea. Ea locuieşte aici cu soţul ei. Şi eu am venit să-mi văd nepoţica.

Da, chiar, ce coincidenţă! Ce vârstă are nepoata dvs., doamnă?

Trebuie să aibă 7–8 ani, dar nepoata dvs.?

Doamne, iar, ce coincidenţă, şi nepoata mea are aceeaşi vârstă. Iată, am o poză.

Doamnă, dar cum e posibil aşa ceva, fiţi serioasă, aceasta e nepoata mea.

Uneori se ajungea la dispute, alteori se împăcau aflând că locuiesc în aceeaşi casă, la aceeaşi familie, că fiica uneia se căsătorise cu fiul celeilalte.

Dimineaţa următoare, îmi spunea prietenul meu, discuţia se relua de la zero.

De unde vine doamna...

28

Sarea

Miturilor antice (ca şi noilor ideologii) nu le sunt pe plac întoarcerile spre trecut... Întorcându-se, Orfeu a pierdut-o pentru totdeauna pe Euridice; întorcându-şi privirea spre Sodoma, femeia lui Lot avea să se transforme în stâlp de sare, cei ce se întorc mai târziu spre trecut pur şi simplu sunt ridicaţi. Totul trebuie să înceapă curat, fără amintiri. (*E nouă, e nouă steaua comunismului şi nu a fost nimic înaintea ei*, declama cândva secretarul de partid local din orăşelul T.)

Aduceţi-vă aminte de soţia lui Lot. Aduceţi-vă aminte de Sodoma şi Gomora, de focul ce cade din cer. Să nu îndrăzniţi să priviţi în urmă, va ţine să ne amintească Luca evanghelistul. Fiecare să rămână acolo unde e. Cel care se află pe acoperişul casei sale să nu coboare. Nici acela, ajuns de apocalipsă pe câmpul său, nu trebuie să-l abandoneze. Seamănă cu un ordin de la poliţie.

Dar de ce e aşa de mare crima trecutului? De ce să nu se uite înapoi? De ce trecutul e periculos, iar întoarcerea spre el e un păcat care te transformă într-un stâlp de sare? Apocalipsa vine tocmai pentru a distruge trecutul. Nu e de ajuns să pleci din Sodoma şi Gomora, asta e simplu, oricine fuge de dezastru. Condiţia este să uiţi cetatea, s-o ştergi din memorie, să nu îţi fie dor de ea. Femeia lui Lot a părăsit cetatea, dar nu a reuşit s-o uite.

Timpul nu e a nu ştiu câta secundă care tocmai se scurge, ci un şir întreg de eşecuri ale mersului înapoi (şi eşecuri ale înaintării), o îngrămădire de dărâmături, cum îl descrie Benjamin, în faţa cărora îngerul istoriei va sta înmărmurit, cu privirea fixă şi cu faţa întoarsă spre înapoi. Îngerul istoriei (acel *Angelus Novus* desenat de Klee) ar putea fi, de fapt, femeia lui Lot?

De ce ea se opreşte şi se întoarce?

Pentru că e omeneşte.

Ce a lăsat acolo?
Trecutul.
De ce tocmai în sare?
Pentru că sarea nu are memorie. Nimic nu creşte pe sare.

În *Cronica de la Nürnberg*, scrisă de Hartmann Schedel la sfârşitul secolului al XV-lea, există o ilustraţie a acestei scene. În planul apropiat se află tatăl cu fiicele, purtat de un înger vesel, care le vorbeşte ceva. Păşesc înainte, îndepărtându-se de Sodoma în flăcări, cu turnurile ce se prăbuşesc. În mijloc, între grupul ce se îndepărtează şi cetatea supusă distrugerii, stă o femeie în alb. Şi-a întors privirea înapoi. De fapt, se uită uşor dintr-o parte. Trecutul, ca şi focul, nu se pot privi direct în ochi. Chipul femeii este împăcat. Nu i se citeşte nici groază, nici frică, nici durere. Este deja doar din sare. Iar fiicele şi bătrânul Lot, conduşi de îngerul vorbăreţ, nici măcar nu-i observă absenţa. Au uitat-o deja.

29

Să nu adunaţi comori în prezent, comori pe care le mănâncă moliile şi rugina, pe care hoţii le dezgroapă şi le jefuiesc. Ci adunaţi-vă comorile în trecut, unde moliile şi rugina nu le mănâncă şi unde hoţii nu le dezgroapă, nici nu le fură; căci acolo unde vă e comoara, acolo vă va fi şi inima.
Gaustin, *Versiuni apocrife şi noi testamente*

30

Nimic nu calmează atât de bine ca volumele de enciclopedii de pe diferite continente, aşezate egal, unul după altul – de un vişiniu învechit, maro şi negru.
Această mantră de titluri se poate folosi împotriva forţelor şi vremurilor rele:

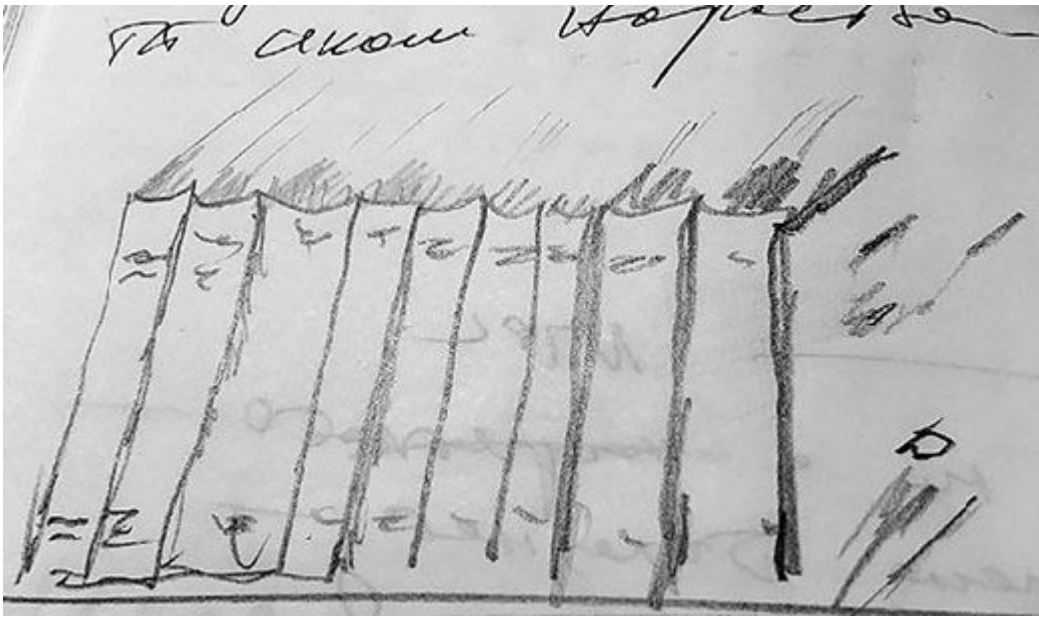

Enciclopedia general ilustrada del País Vasco
Enciclopedia de México
Nueva enciclopedia de Puerto Rico
Diccionario biográfico de Venezuela
Encyclopedia Britannica
The New York Public Library, Oriental Collection
The South in American Literature, 1607–1900
Poisonous and Venomous Marine Animals of The World
Nomenclator Zoologicus
Il grande libro della cucina italiana
The Cuisine of Hungary
Book-prices Current (London), 1905/06
Subject Index of Books Published Before 1880
The Mother of All Booklists
Anonymous and Pseudonymous English Literature
Dicionário bibliográfico brasileiro
Catálogo de la bibliografia boliviana

Short-title Catalogue of Books Printed in England, Scotland..., 1457–1640

Catalogue of German Books, 1455–1600

Crime fiction, 1749–2000

Bibliographía de la literatura hispánica

31

Undeva în Anzi se crede, chiar şi în zilele noastre, că viitorul este în urma noastră. Vine din spate pe neaşteptate, te ia prin surprindere, iar trecutul e mereu în faţa ochilor tăi, întâmplat deja. Când vorbesc despre trecut, oamenii din tribul Aymara arată cu mâna în faţa lor. Mergi înainte cu faţa spre trecut şi te întorci înapoi spre viitor. Cum ar fi parabola despre femeia lui Lot atunci?

Înaintăm şi intrăm pe nesfârşitele Câmpii Elizee ale trecutului.

Merg înainte şi mă transform în trecut.

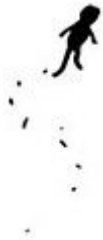

32

Visez din nou acest vis. Undeva în biblioteca lumii, în sala principală cu tavanul său înalt şi frumos decorat, cu mese de lemn şi lămpi cu picior de lemn de culoarea moale a aurului vechi, stă un bărbat ascuns după un ziar deschis. Ziarul e mare, prin urmare vechi, aşa cum erau ziarele pe vremuri. Înaintez spre el printre chipurile unor oameni (în vis le văd doar feţele) care se întorc spre mine. Chipuri de femei, de bărbaţi, ştiuţi de undeva, dar care şi-au pierdut demult numele. Ştiu (nu ştiu, dar simt) că toţi ne observă, e o scenă

importantă. Pe prima pagină, într-un stil telegrafic, scrie cu litere de-o şchioapă... ce anume, încă nu pot să disting.

Pare aproape, dar în vis se lungeşte de la sine, mişcările mele devin tot mai greoaie, ca şi cum aş călca în ceva lipicios, sau pur şi simplu mi-e teamă să ajung până la acel bărbat... O frică dublă – mai întâi, să citesc ce scrie, chiar dacă în străfundul meu ştiu ce e. (Cunosc pe de rost tot ziarul.) A doua frică constă în aceea că, odată ajuns lângă bărbat, acesta va coborî ziarul şi îmi voi vedea propriul chip.

33

Sunt zile în care parcă totul e în regulă, pot chiar să scriu, îmi aduc înapoi oraşe şi camere, pe unde am fost, mintea îmi e limpede ca o găleată cu apă de ploaie, apoi totul se tulbură din nou, bălteşte... vin nişte oameni fără chip, tropăie prin cameră, vorbesc, vor cu o insistenţă ameninţătoare să mă facă fericit, apoi nu mai ţin minte nimic, mă uit într-un punct şi nu am puterea să îmi mut privirea...

34

Un tuns în Brooklyn la Djani, un tadjic care fredonează cântecele lui Frank Sinatra, şi, când deschide briciul ca să-mi radă gâtul, simt teama milenară de a nu fi înjunghiat ca un miel. Apoi scoate de undeva un prosop insuportabil de fierbinte şi umed, pe care mi-l aruncă pe faţă şi îl presează cu degetele deasupra. Şi, uite aşa, înjunghiat-neînjunghiat, sufocat-nesufocat, stropit la final cu apă de colonie cu parfum de lavandă, deschid ochii ca un înviat şi dau un bacşiş mai consistent, ca o răscumpărare pentru că am supravieţuit. Încă

de pe trotuar adaug în carnet mirosul apei de colonie a bărbierului care îmi trezeşte amintirile despre tuns. Fiecare păstrează amintirea şi teama mersului la frizer. Fiecare a înregistrat propriile fire albe de păr stând pe scaunul de la salon.

Mirosul special al străzilor newyorkeze, care provine din fructele mici, mucegăite, de Ginkgo biloba. Notez şi acest miros... Ginkgo biloba la New York. Ce o fi în memoria acestui arbore, care ţine minte sfârşitul dinozaurilor, aceşti zgârie-nori mobili (şi căzători) de dinaintea perioadei glaciare. Iar odată cu ei şi prăbuşirea zgârie-norilor reali – este o memorie incomensurabilă, terifiantă. Acum ai înţeles de ce ai coşmaruri, îmi spun, pentru că de ani de zile bagi în tine Ginkgo biloba contra uitării, când, de fapt, planta ţine minte lucruri cumplite.

În fiecare zi călătoresc din Brooklyn până la biblioteca publică aflată între Fifth Avenue şi 42nd Street. Treptat mă obişnuiesc cu toate detaliile de-a lungul drumului. Ieşirea spre Manhattan Bridge, în depărtare, Statuia Libertăţii, priveliştea de calcane, coşuri, turnuri de apă, pe acoperişuri, terase enorme cu rufe puse la uscat, apoi metroul coboară din nou sub pământ. Ies în Times Square, mă opresc pentru un minut să citesc panourile publicitare, ca şi cum aş consulta primele pagini ale ziarului de azi. Panourile publicitare sunt noile ziare. Ce putem citi – despre un fel de monştri, reîntoarcerea în viitor, blockbustere care înspăimântă cu sfârşitul lumii, ceasuri şi credite... E clar, nimic bun la orizont. Continui pe 42nd Street acompaniat de banda sonoră a alarmelor de la maşinile de pompieri şi de poliţie, ca într-un film. Intru în Bryant Park, pe lângă măsuţele şi scaunele verzi, sub platanii înalţi, arunc un ochi spre Chrysler Building, această clădire în stil Sezession pe verticală, şi pătrund în peştera răcoroasă a bibliotecii într-un alt timp, un refugiu al timpului.

La radio se anunță că a nins în deşert în luna iulie, că zăpada s-a adunat în jurul piramidelor, îmi închipui Sfinxul cu o pălărie albă. Zăpada îşi râde de statuile publice, cum scrisese Auden. Ce-or fi făcând cămilele în deşertul înzăpezit? Caută cu înfrigurare în urmă, într-o memorie profundă, ce se poate face în astfel de cazuri, dar nu există înregistrări, capsulele de timp ale genelor nu conservă aşa ceva.

Se spune că atunci când va veni sfârşitul timpului anotimpurile se vor amesteca.

36

Am avut un vis, din care am reuşit să reţin doar o sintagmă. Un monstru nevinovat al trecutului. Visul l-am uitat, sintagma a rămas.

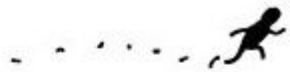

37

Sarajevo 1914/2024

Reconstituirile se fac într-o manieră tot mai brutală, devin din ce în ce mai autentice. În Balcani aceasta e una dintre cele mai populare – turul oraşului Sarajevo într-o copie exactă după automobilul lui Franz Ferdinand – Gräf & Stift Phaeton, de culoare neagră şi motor cu patru cilindri. Aceeaşi

îmbrăcăminte, cămaşa albă a urmaşului la tron, uniforma, sabia, traseul, opririle, eroarea fatală a şoferului – totul ca în ziua cu pricina.

„Nu sta deoparte, intră în istorie! Fii pentru o oră Gavrilo Princip sau Franz Ferdinand în Sarajevo, în 1914!"

Organizatorii, în colaborare cu municipalitatea oraşului, vor să facă ceva cu totul special pentru ziua asasinatului, 28 iunie pe stil nou. Ceva nemaivăzut şi ultrarealist. În acest an cade şi o aniversare rotundă de la izbucnirea Primului Război Mondial. Mii de cetăţeni, implicaţi în acţiune ca figuranţi, se plimbă de o săptămână prin oraş îmbrăcaţi în haine de epocă. Se intenţionează o reconstituire detaliată după fotografii de arhivă şi consultarea istoricilor de la universitate. Dar ceva tot nu e suficient, lipseşte suspansul, ameninţarea. Totuşi, nu e vorba doar de o plimbare a unei alteţe regale într-o zi frumoasă de iunie... este ajunul unui război mare, nu o petrecere în aer liber. Într-un final reuşesc să dea peste un urmaş îndepărtat al dinastiei – pe o linie foarte colaterală, chiar şi aşa, tot e bine căci e nevoie de sânge aristocratic.

Pentru rolul lui Gavrilo Princip se organizează un casting printre tinerii sârbi cu vederi anarhiste, şomeri şi gata de orice. Se dovedeşte că, între timp, mişcarea Mâna Neagră, cea din care făceau parte autorii atentatului, a reînviat. Dintre membrii ei a fost ales un tânăr pe care organizatorii l-au înzestrat cu un pistol – un Browning M 1910, micuţ, plat, uşor de ascuns şi de purtat. Bineînţeles, gloanţele sunt oarbe, doar cât să se audă sunetul împuşcăturii.

Vine ziua de 28 iunie, tot oraşul se adună pentru spectacol, care cu bilete, care de la balcoanele clădirilor învecinate, nişte puştani stau atârnaţi de crengile pomilor din apropiere. O asemănare izbitoare cu acel 28 iunie 1914. Până şi norii sunt la fel, cum cineva va remarca mai târziu, comparând imaginile. Adie un vânt uşor, ce împrăştie florile de tei deja desprinse. Figuranţii, unii în frac cu joben, alţii în haine mai obişnuite, se

plimbă-n sus şi-n jos nerăbdători, femeile – îmbrăcate şi ele în stilul unei epoci ce va dispărea pentru totdeauna (şi din cauza acestei zile) – îşi poartă cu mândrie pălăriile mari cât cuibul de barză.

Arhiducele apare în maşina sa Gräf & Stift Phaeton neagră, încăpătoare. Totul se desfăşoară ca atunci, în acea zi înainte de prânz –, cortegiul format din trei automobile se pune în mişcare, prima încercare nereuşită cu explozia, oprirea la primărie unde arhiducele tremurând va spune: eu am venit să vă văd, iar voi mă întâmpinaţi cu bombe, plecarea spre spital pentru a-i vizita pe răniţi, pe drum maşinile se încurcă, urmează manevra din jurul Podului Latin sub ochii lui Gavrilo Princip, care se oprise într-o cârciumă să-şi înece dezamăgirea cu câteva halbe de bere. În acel moment atentatorul ridică ochii şi vede cum victima sa vine singură spre el, scoate pistolul, sare în automobilul greu, care se învârtea pe loc ca un bondar, şi trage în arhiduce.

Un trandafir roşu înfloreşte pe cămaşa albă arhiducală, sângele ţâşneşte. Totul este atât de realist, că oamenii din jur privesc înmărmuriţi, nimeni nu îndrăzneşte să aplaude. Soţia, Sophia, cade la picioarele lui Franz Ferdinand, dar nimeni nu acordă prea multă importanţă acestui lucru, aşa e consemnat şi în istorie. Însă e ceva curios şi în acţiunile atentatorului. Parcă nici el nu îşi crede ochilor, conform scenariului, el trebuie, fără succes, să se împuşte, să înghită cianura, dar, se pare, şi-a înghiţit limba.

O secundă lungă, o secundă lungă istoriceşte stă suspendată în centrul oraşului Sarajevo, de parcă se produce un declic în timp şi se poate observa cum Gavrilo Princip stă pironit locului, neîndemânatic, cu pistolul încă fumegând, pentru o clipă mulţimea rămâne mută şi nemişcată, înainte de a se năpusti asupra lui să-l linşeze, vântul s-a oprit, nu se aude nimic, un copil cade de pe o creangă, dar nici el nu îndrăzneşte să plângă... (Pentru o clipă am impresia că văd aici

amprenta lui Demby cu al său teatru nou în aer liber, o tragicomedie dell'arte.)

În acel moment arhiducele horcăie, sângele țâşneşte ca o fântână arteziană şi tabloul prinde viață. Omul e, într-adevăr, pe cale să-şi dea ultima suflare.

Jandarmii se aruncă asupra lui Gavrilo Princip, adică asupra aceluia care îl joacă pe Gavrilo Princip, dar aceasta nu mai are nicio importanță, totul s-a animat ca atunci. În acea îmbulzeală se mai aude o împuşcătură, şi glonțul, care ar fi trebuit să fie orb, face o gaură în stomacul unuia dintre jandarmi. Abia acum mulțimea vrea să-l linşeze cu adevărat pe ucigaş. Încep să sune sirenele maşinilor de poliție, o ambulanță încearcă să-şi facă loc. Caii îi aruncă din şa pe polițişti şi, în învălmăşeala creată, iau în picioare câteva doamne cu pălăriile lor cu tot. Haosul e de nestăpânit şi neregizat.

După incident nimeni nu a putut să explice cum de gloanțele oarbe s-au dovedit deodată adevărate.

O dată la o sută de ani şi puşca goală bubuie, cum se zice prin locurile acestea, dar cine ştie...

Imediat este transmisă o notă incendiară din partea serviciilor austriece referitoare la asasinarea compatriotului lor şi vrednic urmaş al arhiducelui. Procuratura europeană lansează o acuzație împotriva organizatorilor acestei reconstituiri, se cere arestarea neîntârziată a tuturor celor implicați şi punerea sub urmărire a mişcării anarhiste Mâna Neagră. Locuitorii oraşului Sarajevo nu au nevoie de o invitație specială pentru a produce pe loc pagube serioase câtorva firme şi reprezentanțe sârbeşti.

Europa e la un fir de păr distanță de un al doilea Prim Război Mondial.

38

Ceva s-a schimbat, ceva nu mai e la fel.

Îi aud paşii târşâiți, respirația grea.

Înainte nu era aşa, înainte exista ritm, dans, alergare.

Pentru o clipă zăresc umbrele frunzelor, lumina obosită de ieri sau dintr-o după-amiază uitată acum ani de zile. Ceva ce vine din alte vremuri scapă, picură, se sedimentează.

Simt în cerul gurii un gust de cenuşă, în nări, un miros de ars. Ca de la o mirişte sau o pădure ce s-au aprins de la sine...

Ceva s-a schimbat, ceva nu mai e la fel.

Pipăi cu degetele o altă piele, rece şi granuloasă. Înainte era caldă şi netedă, vie ca o mână de om, acum e ca pielea năpârlită a unei vipere.

Te plimbi într-o după-amiază caldă de august şi, brusc, din spatele unui tufiş te loveşte un miros pestilenţial, de ceva în descompunere. Un cadavru, al vreunui şobolan, cu siguranţă, totuşi, un cadavru.

Ceva a început să se strice, să se amărască, să miroasă urât, să se întunece şi să se răcească, simt acest lucru cu toate cele cinci simţuri.

Ceva s-a schimbat, ceva nu mai e la fel.

Şi dacă timpul s-a oprit deja? Cum ne vom da seama? Se vor opri ceasurile? Calendarele vor rămâne la una şi aceeaşi dată? Puţin probabil, ele nu se hrănesc cu timp, nu trăiesc din asta.

Şi atunci ce se hrăneşte cu timp?

Tot ce e viu, bineînţeles. Pisicile, vacile, albinele şi şerpii de apă, ciulinii, uliul şorecar şi şoarecii, veveriţele în parcuri, viermii de pământ şi musca fructelor, balena albastră şi roşioara – tot ce înoată, zboară, se strecoară pe tăcute, se caţără în copaci, creşte, se reproduce, îmbătrâneşte şi moare. Doar acestea se hrănesc cu timp... Sau timpul se hrăneşte cu noi. Noi suntem hrana timpului.

Dacă a murit trebuie să simţim, ce naiba.

39

Iată-mă iară la rafturile cu cărţi, ca să mă conving că lumea e legată şi ordonată. Iată Primul Război Mondial, închis în cele

douăsprezece volume roşii identice ale unei enciclopedii. Iată Războiul Rece, înmormântat pentru totdeauna între coperţile a trei mari volume gri. Nici Războiul Civil din Spania nu mai e înfricoşător (doarme pe etajera de sus), nici Al Doilea Război Mondial, întins pe două etajere. Totul, mai devreme sau mai târziu, se transformă în cărţi, cum spunea Mallarmé în citatul favorit al lui Borges. Ceea ce, dacă reflectezi, nu e o soluţie chiar aşa de rea.

Mă aflu în Main Rose Reading Room, sub cerurile suspendate pictate în stilul lui Veronese. M-am aşezat aproape de rafturile cu cărţi de istorie. Am luat, mai mult ca alibi, primul volum dintr-o enciclopedie despre Războiul Rece, ediţia din 2008, literele A-D. Îmi dau seama că pot povesti amintiri de front din acest război, în care luptam încă de copii. Îl răsfoiesc şi, ca un spion, mă uit pe furiş la oamenii din jur. Te transformi în ceea ce citeşti. La masa din faţa mea stă un om pe care îl recunosc imediat ca fiind un om al străzii. Întotdeauna am simţit o apropiere inexplicabilă faţă de ei. Poartă un fâş, destul de mare (am unul asemănător), şi o căciulă cu urechi. E cald în sala de lectură, dar lui aşa îi este mai bine, adunat, gata de plecare dacă îl dau afară, cunosc bine acest sentiment de vină anticipată.

În stânga lui a aşezat o grămadă de cărţi. De fapt, e unul dintre puţinii oameni din jurul meu care citeşte pe bune. Ceilalţi se uită în telefoane, sunt pe chat, aşteaptă să stea ploaia. Biblioteca e un adăpost, un loc cald şi uscat, deschis tuturor. Acum câţiva ani fusese o tentativă de a interzice intrarea oamenilor străzii, dar fără succes. Mor de curiozitate să văd ce anume citeşte, mă ridic, mă fac că îmi trebuie o carte din rafturile de alături şi mă întorc uşor. Pe grămada de cărţi, cel mai sus, stă *Cronica barbarilor*, un volum gros şi cam uzat. Sub ea, reuşesc să descifrez cotorul unei alte cărţi: *Scurtă istorie a Indiei*. Şi aproape de grămadă, în faţa lui... nu se poate – Gaustin, *Opere alese*. Fără să vreau, întind mâna, omul ridică ochii, abia atunci citesc corect – Augustin, evident (sunt

aproape sigur că adineauri scria Gaustin). Îmi cer scuze, el mă priveşte fix, apoi se întoarce la cartea pe care o ţinea în mâini, un album cu nişte case spaniole impunătoare din secolul al XIX-lea.

40

De câţiva ani am început încet-încet să îmi pierd auzul. Aparatul discret, pe care mi l-au prescris cu asigurarea că voi auzi mierlele dimineaţa şi greierii în nopţile de vară, nu s-a dovedit prea eficient. Prin el auzeam totul ca şi cum ar fi fost înregistrat pe un disc de gramofon, cu un uşor ecou metalic şi nişte pârâituri din când în când. O senzaţie de reproductibilitate tehnică, cum ar fi spus Benjamin. Banda sonoră a lumii de ieri, înregistrată şi redată prin play-back.

Şi în timp de război păsările au cântat. Mi se învârte această propoziţie în minte, în timp ce ascult „Cvartet pentru sfârşitul timpului" de Messiaen, compus şi interpretat pentru prima dată în ianuarie 1941, într-un lagăr de prizonieri de război francezi. Am dat volumul la maximum. La începutul cvartetului, Messiaen a pus acele cuvinte din Apocalipsă despre îngerul care anunţă sfârşitul timpului. Concertul s-ar fi ţinut în aer liber, după-amiază, sub o ploaie rece, dar niciunul dintre cei 400 de prizonieri şi paznicii lor nu a plecat. O combinaţie neobişnuită de pian, clarinet, vioară şi violoncel – aceştia ar fi fost muzicienii aflaţi printre prizonierii din lagăr... Prima parte, „Liturghia de cristal", se deschide cu trezirea păsărilor, clarinetul, într-un superb solo, imită o mierlă, după el, vioara – o privighetoare, repetat la nesfârşit, într-o uitare de sine, suav şi angoasant în acelaşi timp, liniştit şi tensionat.

Şi în timp de război păsările au cântat. În aceasta constă toată oroarea... şi consolarea.

41

În timp ce *Ecleziastul* ne învaţă că există un timp pentru toate, timp pentru una, timp pentru alta, deodată, în ultimul

capitol al Cărţii suntem anunţaţi că vine sfârşitul lumii. Aceasta este vestea adusă de înger în Apocalipsă, stând cu un picior în mare, iar cu celălalt pe uscat, în mâini cu o carte. Aceea pe care Ioan trebuie să o mănânce. Când zicem „am mâncat cartea asta cu coperţi cu tot", undeva trebuie să răsune şi un ecou din acel glas.

Ia-o şi mănânc-o, spune îngerul, întinzând cartea spre Ioan, şi va amărî pântecele tău, dar în gura ta va fi dulce ca mierea. (Odată, cititor tânăr fiind şi devotat, am băgat în gură o pagină, nu-mi mai aduc aminte din ce carte, un volum de poezii, cred, conţin mai puţină cerneală. Era amară încă din gură.)

Şi exact acolo îngerul vesteşte că nu va mai exista timp. Atât. Nu suntem înştiinţaţi de sfârşitul lumii, ci de sfârşitul timpului.

Se vor deschide celulele zilelor şi toate timpurile se vor aduna într-unul.

...Şi Dumnezeu va aduce înapoi ceea ce a trecut.

42

Întreaga mea viaţă este cusută din vieţile altora. Şi ceea ce trăiesc acum e o altă viaţă, a cui, nu pot şti. Mă simt ca un monstru, cârpit din vremuri diferite. Mă aflu într-o ţară străină, sirenele camioanelor de pompieri îmi vâjâie pe la urechi neîncetat, de parcă oraşul e permanent în flăcări, îmi petrec toate zilele în biblioteca lui, într-o sală răcoroasă sub un cer pictat, înconjurat de enciclopediile lumii, coperţi roşii şi litere aurii. Citesc ziare vechi şi mă uit la feţele oamenilor. Mă tem că în orice clipă poate să apară cineva care va privi în jur şi va porni spre mine...

Mă aflu într-o bibliotecă, biblioteca lumii. În fiecare zi cer să consult ziare apărute în una şi aceeaşi zi a anului 1939. Îmi este cunoscut totul, am fost acolo, am băut într-o cârciumă din 52nd Street, m-au udat ploile acelei toamne. Ziarul e doar

o uşă. În detalii, în lucrurile nesemnificative (Nu aşa era?), acolo se ascunde trecutul cu mecanismul său cu ceas care trebuie dezamorsat. Undeva, acolo, printre ultimele solduri ale sezonului şi articolul despre măştile de protecţie contra gazelor din şcolile germane, cu o fotografie mare pe pagina a treia a revistei *New York Times* (toţi elevii unui liceu înşiraţi în faţa clădirii, ţinându-se de mână şi cu măştile puse pe faţă, fără feţe). O să văd ce e în programul sălilor de cinema şi al cabaretelor de noapte, o să stau puţin în barul Cinzano de la pagina 37, o să deschid noul aparat de radio Emerson, fără fire electrice şi antene, la doar 19.95 dolari, ca să ascult ultimele reportaje din străinătate, voi petrece nopţile în micile anunţuri pentru camere de închiriat din Lower Manhattan şi voi privi chipurile oamenilor, ieşiţi în pragul serii în cronicile mondene. Nimic nu trebuie omis, acolo e trăgaciul, într-o ultimă noapte de august...

Al tău, G.

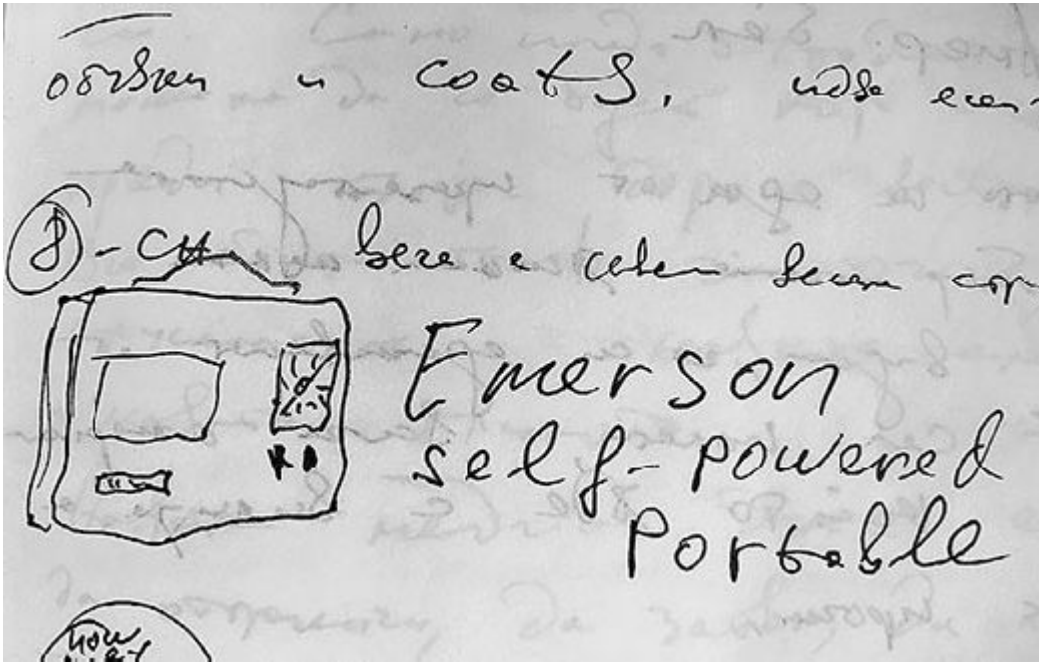

Stau lângă fereastră cu scrisoarea în mână, expeditor şi destinatar, citesc şi mă gândesc că lumea se află întotdeauna puțin înainte de 1 septembrie, la finalul verii, cu reclamele din ziar şi bubuitul îndepărtat al unui război ce tocmai se porneşte... După-amiaza lumii, în care umbrele ni se lungesc sub soarele ce dispare înainte de căderea nopții.

43

Atât timp cât îți aminteşti, ții trecutul deoparte. Ca şi cum ai aprinde focul într-o pădure noaptea. Îți dau târcoale demoni şi lupi, fiarele trecutului formează un cerc tot mai strâns în jurul tău, dar încă nu îndrăznesc să treacă de partea cealaltă. Alegoria este simplă. Cât timp focul memoriei rămâne aprins, tu eşti stăpânul. Dacă începe să se stingă, urletul fiarelor va fi mai puternic şi ele se vor apropia tot mai mult. Haita trecutului.

Cu cât e mai puțină memorie, cu atât e mai mult trecut.

Puțin înainte de sfârşit timpurile se vor amesteca. Pentru că celulele sunt deschise şi toți se vor târî spre ieşire... Dacă nu sunt zilele, în ce vom trăi? striga un poet, cum îl chema? Şi zile nu sunt... Calendarul şi-a dat singur liber, au rămas doar o zi şi o noapte, şi acestea se repetă veşnic...

Țin minte, pentru că trebuie să reține trecutul în trecut...
Carnetul galben

44

Am 7 ani... În vizită, într-un alt oraş, se sărbătoreşte ceva. O mulțime de oameni, le ajung până în talie, mă înghesuie, mă calcă pe picioare, cineva scuipă-n capul meu nişte coji de semințe de floarea-soarelui, mă lipesc de pantalonul tatei, apoi îi dau drumul, mă opresc lângă un stand de tir, dar abia dacă ajung la tejghea, nu-mi aduc aminte cât am stat acolo, mă întorc... mama şi tata au dispărut. Ce mă fac acum? Tatăl i-a scos pe Hansel şi Gretel la plimbare într-o pădure necunoscută şi... când au întors capul, el nu mai era.

Mă năpustesc în mulțime, strig, ies din furnicar, e după-amiaza târziu, forfotă pe străzile oraşului, oamenii se întorc de la muncă. Opresc o femeie de vârsta mamei, tanti, m-am pierdut, spun printre suspine. Nu-mi aduc aminte nici numele străzii, nici numărul casei unde ne-am cazat. Ştiu doar că uşa e verde.... Aaa, păi, dragul meu băiat, multe uşi sunt vopsite în verde, eu vin de la serviciu acum, întreabă pe altcineva. Întreb o altă femeie, pe bărbați nu îi opresc, mă grăbesc, băiete, mă grăbesc, trebuie să fie pe aici pe undeva un nene milițian, hai, nu te speria... S-a întunecat de-a binelea, maşinile trec în grabă, străzile s-au golit, se face răcoare, nimeni nu-mi dă atenție, îmi curge sânge din nas... şi, deodată, o mână mă înşfacă, două palme îmi şfichiuiesc pe la urechi, am înnebunit căutându-te... Sunt salvat.

45

Am 6 ani, fratele meu, 4, suntem îmbrăcaţi doar în şort şi sandale şi avem părul lung ca cei de la Beatles (eu John, el Paul), ne aflăm în piaţa din centrul satului, în faţa monumentului dedicat partizanilor. Poza a făcut-o tata cu un minut înainte de a ne duce (însoţiţi şi de miliţianul satului) la moş Petre ca să ne tundă zero, conform ordinului dat de primar. Acelaşi tratament îi va fi aplicat şi tatei, care, pe lângă părul lung, îşi lăsase şi mustăţi. În sat nu există frizerie. Moş Petre ne aşază pe o buturugă, lângă un măgar care sforăie. Mă uit cum părul meu cade pe jos în smocuri blonde şi nici măcar nu pot să plâng ca lumea de frica miliţianului. Îţi pot interzice şi să plângi, dacă tot ţi-au interzis să porţi părul lung...

În sfârşit, toţi trei – tata, fratele meu şi cu mine, tunşi ca nişte deţinuţi, stropiţi de moş Petre cu o apă de colonie ieftină, o pornim grăbiţi spre casă. Nu cumva să începeţi să vă smiorcăiţi, ne previne tata printre dinţi, căci simţise că eram pe punctul de a umfla cimpoaiele...

Strawberry fields forever...

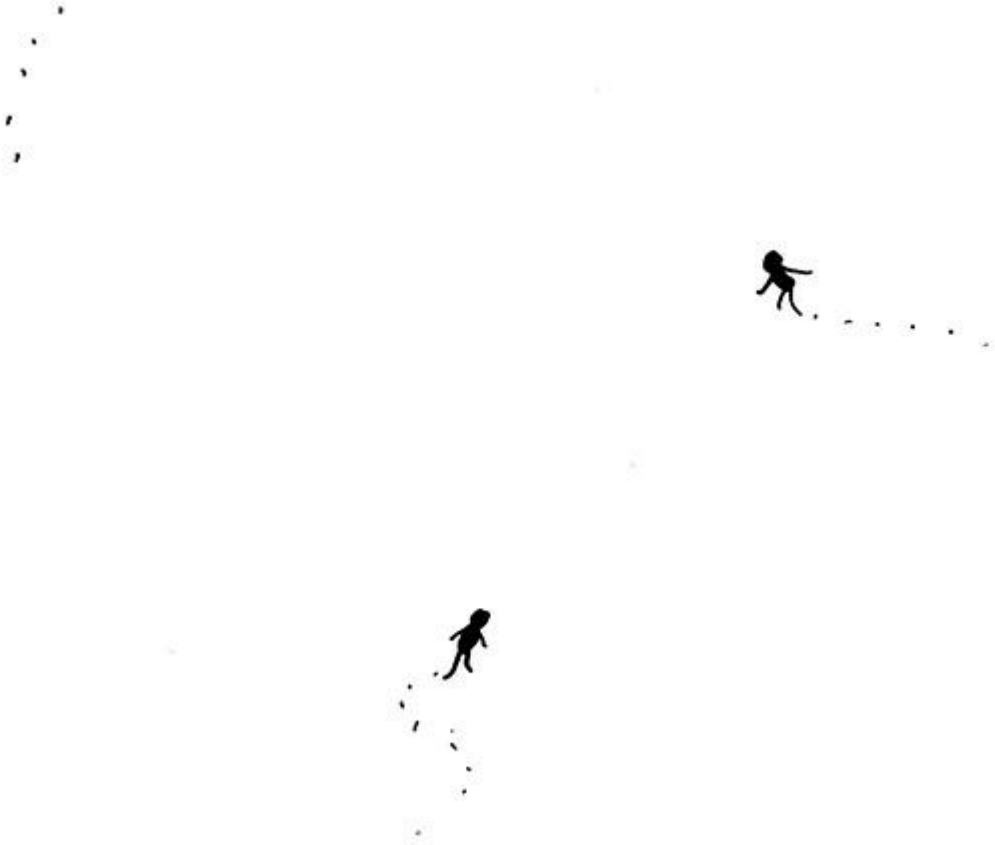

46

Îmbătrânesc. Exilat tot mai departe de Roma copilăriei în îndepărtatele provincii pustii ale bătrâneții, de unde nu e cale de întoarcere. Nici Roma nu-mi mai răspunde la scrisori.

Undeva, trecutul există ca o casă sau ca o stradă pe care ai părăsit-o pentru puțin, pentru cinci minute, şi apoi te-ai trezit într-un oraş necunoscut. Cineva scria că trecutul ar fi o țară străină. Prostii. Trecutul îmi este țara natală. Pentru mine, viitorul e o țară străină, populată cu oameni străini, nu am de gând să calc pe-acolo.

Lăsați-mă să mă întorc acasă... Mama mi-a spus să nu întârzii...

47

Să fi avut vreo 3 ani. Înalt cât trandafirii din grădină, stau desculț pe pământul cald, o țin de mână pe mama şi mă uit lung la un trandafir foarte de-aproape. E singurul lucru de care îmi aduc aminte. Primul şi ultimul.

48

Sindromul celor care nu aparțin niciunde

Niciun timp nu-ți aparține, niciun loc nu e al tău. Ceea ce tu cauți nu te caută pe tine, ceea ce visezi nu te visează. Ştii că ceva a fost al tău într-un alt loc şi în alt timp, de aceea nu încetezi să străbați camere şi zile trecute. Dar dacă te afli la locul adevărat, timpul e altul. Dacă eşti în timpul adevărat, locul e diferit.

Incurabil.

Gaustin, *Diagnostice noi şi viitoare*

Epilog

Romanele şi povestirile oferă o falsă impresie consolatoare de ordine şi formă. Ca şi cum cineva ține firele acțiunii, ştie derularea ei şi deznodământul, ce scenă vine după care anume. Cartea cu adevărat curajoasă, curajoasă şi neconsolatoare, totodată, ar fi aceea în care toate istorisirile, cele întâmplate şi cele neîntâmplate, plutesc în jurul nostru în haosul primar, strigă şi şoptesc, roagă şi chicotesc, se întâlnesc şi trec una pe lângă alta în întuneric.

Sfârşitul unui roman este ca sfârşitul lumii, e bine să fie amânat.

Moartea citeşte absorbită şi a uitat, iar părul tuns rugineşte lângă ea. Ar putea fi o gravură de Dürer sau un detaliu de Bosch.

Niciodată nu mi-au plăcut finalurile, nu ţin minte sfârşitul niciunei cărţi, al niciunui film, există oare un astfel de diagnostic – lipsa memoriei pentru finaluri? Şi ce e de ţinut minte la un final (întotdeauna anunţat)?

Îmi aduc aminte doar de începuturi.

Îmi aduc aminte cum ani de zile m-am culcat devreme... Îmi aduc aminte cum, la ţară, au adus pentru prima dată blocuri de gheaţă şi tata m-a dus la un ţigan... am uitat cum îl chema. Mi-aduc aminte de un viscol cumplit într-o iarnă şi de lumânarea care ardea în casă, lumânarea ardea... Îmi aduc aminte de un trandafir la care mă uit, înalt cât el, stăm faţă în faţă. Îmi aduc aminte cum mă pătrunde umezeala cu mantaua udă pe mine în tranşeele unui război, fumez nişte ţigări scurte şi tari. Stau într-una din cafenelele de pe 52nd Street, încurcat şi nesigur...

Sau îmi prind curelele sandalelor şi ridic scutul, care străluceşte la soare.

Mi se spune că viaţa mea a fost cu totul altfel.

Aprob ca să nu-i irit. Dar eu personal altă viaţă nu am.

Nu îmi mai aduc aminte dacă eu l-am inventat pe Gaustin sau el pe mine. A existat cu adevărat o astfel de clinică a trecutului sau a fost doar o idee, o însemnare într-un caiet, o bucată de ziar ce mi-a căzut în mâini cu totul întâmplător? Şi oare toate acestea legate de venirea trecutului s-au întâmplat sau încep de mâine...?

0

1939/2029

Armatele sunt masate şi aşteaptă. Primele focuri sunt trase de pe cuirasatul Schleswig-Holstein spre depozitele de armament din peninsula Westerplatte, aproape de Danzig. Pregătirile au început de mult, se aşteaptă un moment concret, o aniversare. Totul va fi reconstituit cu exactitate, pe ore. Există o mică divergenţă în ce priveşte minutele, unii susţin că începutul e la 4:44, alţii la 4:48. Va cădea şi primul soldat din acest război, sergentul polonez Wojciech Najsarek. Forţele Luftwaffe vor sprijini atacul din aer... În Marea Baltică vor aştepta câteva submarine.

Ştiu ce se va întâmpla. La o armată de un milion şi jumătate de soldaţi, e suficient un foc de armă şi... Tancurile vor porni printre copaci, acel vapor vechi va începe să scuipe proiectilele, cuiburile de mitralieră camuflate vor ieşi la iveală şi vor secera făcând kra-kra-kra – primul corp va fi sfâşiat, aaa, cineva a schimbat cartuşele oarbe cu unele adevărate, din partea opusă se va răspunde atacului... urlete de vulpi înnebunite, ciori speriate, rachete de semnalizare ce taie cerul, totul a fost în aşteptare, totul s-a acumulat ca să răbufnească acum... Ştiu de undeva că în prima zi vor fi 20 de morţi, patru de partea poloneză şi 16 de cea germană, iar la sfârşit – milioane...

Cea mai mare reconstituire militară de până acum, la scara reală, cu un milion şi jumătate de figuranţi ca soldaţi ai Wehrmachtului, staţionaţi de-a lungul întregii graniţe cu Polonia, pe o lungime de 1 600 de km, 62 de divizii, 54 dintre ele gata de luptă, 2 800 de tancuri, 2 000 de avioane (avioane Junker şi Stúkas vechi au fost repuse în funcţiune), tunurile aşteaptă camuflate în pădure, submarine, cuirasate, o flotă de distrugătoare şi de şalupe-torpiloare.

Repetăm acest război ca să nu se mai repete vreodată, va spune la radio cineva şi această absurdă tautologie va debloca totul.

Ieri a fost 1 septembrie.

–1

Жгмцццрт №№№№ккгррпх ггфпр111111111. . . .
внтгвтгвнтгггг777ppp . . .
29 februarie 2020
Berlin

Mulţumiri

Pentru un om care iubeşte lumea de ieri, această carte nu a fost uşoară. Într-o anumită măsură, ea se desparte de un dor de trecut sau, mai degrabă, de ceva în care încearcă să-l transforme. Într-un anume sens, se desparte şi de viitor.

Diverse locuri şi refugii au făcut parte din drumul acestui roman.

Mulţumesc Centrului Cullman, New York Public Library, unde am petrecut zece luni, între anii 2017–2018, citind fericit şi luând notiţe.

Mulţumesc, de asemenea, Literaturhaus Zürich, pentru amabila sa invitaţie în cursul anului 2019, care mi-a oferit timp şi aer să scriu.

Omul are impresia că scrie în singurătate, dar permanent poartă conversaţii în capul său cu alţi oameni şi cu alte cărţi. Le mulţumesc tuturor acestora, fără îndoială veţi descoperi în roman ecouri ale acestor replici virtuale. Îi mulţumesc şi lui Gaustin, care s-a aflat mereu undeva prin preajmă.

Le mulţumesc acelora cu care am împărtăşit idei pe parcursul scrierii sau care mi-au fost primii cititori: Boiko Pencev, Ivan Krăstev, Nadejda Radulova, Dimităr Kenarov, Bojana Apostolova, Angela Rodel, Galin Tikhanov...

Despre cercetările întreprinse, mai ales pentru unul din capitole legate de referendumul pentru trecut, le mulţumesc

lui Helle Dalgaard, Marie Vrinat-Nikolov, Maria Vutova, Henrike Schmidt, Magda Pytlak, Jaroslaw Godun, Hellen Kooijman, Borislava Ciakrinova, Giuseppe Dell'Agata, Veselin Vacikov, Marinela Lipceva şi lui Martin Weiss.

De asemenea, îmi exprim mulţumirile către Wissenschaftskolleg Berlin, unde am terminat cartea la finele lui februarie 2020, an bisect. Am avut conversaţii foarte plăcute şi încurajatoare cu prieteni şi colegi, precum Efrain Kristal (Borges a fost cu noi tot timpul), Wolf Lepenies, Thorsten Wilhelmy, Barbara Stollberg-Rilinger, Katharina Biegger, Daniel Schönpflug, Stoian Popkirov, Luca Giuliani, David Motadel, Felix Koerner...

Ţin să-i mulţumesc Bojanei Apostolova, care mi-a susţinut cu fermitate manuscrisul, aşa cum s-a întâmplat şi cu cărţile mele anterioare, publicate la Editura Janet-45.

Le mulţumesc lui Nedko Solakov, Lorei Sultanova, lui Hristo Gocev, Nevenei Dişlieva-Krăsteva şi Ivei Koleva, care au lucrat asupra cărţii în condiţii speciale.

Mulţumesc părinţilor mei pentru răbdarea şi dragostea cu care au aşteptat această carte şi cu care mi-au tolerat absenţele.

La sfârşit, aşa cum se întâmplă de obicei, le mulţumesc acelora care au fost lângă mine şi care m-au suportat în timp ce scriam acest roman – îi mulţumesc Bilianei, care citeşte şi redactează, şi Raiei, care critică şi iartă. (Cum mi-a spus ea, eroii tăi nu au nume, tocmai ca să nu le uiţi. Şi avea dreptate.)

Le mulţumesc tuturor acelora care vor sta într-o după-amiază în refugiul temporal al acestei cărţi.

G.G.
29.02.2020
Berlin

Cuprins

1. I

    1. O clinică a trecutului
2. II
    1. Decizia
3. III
    1. O țară luată separat
4. IV
    1. Referendumul pentru trecut
5. V
    1. Monștrii discreți
6. Epilog
7. Mulțumiri